

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK PROGRAMI

GELENEKSEL TÜRK EVİ MEKÂN KURGUSUNUN
İSLAMİ İÇERİK ÖZÜNDE 20.YY. MİMARLIĞINDA
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZÜLAL GÜR

İSTANBUL, 2023

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK PROGRAMI**

**GELENEKSEL TÜRK EVİ MEKÂN KURGUSUNUN
İSLAMİ İÇERİK ÖZÜNDE 20. YY. MİMARLIĞINDA
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ZÜLAL GÜR
(220201017)**

**Danışman
(Dr. Öğr. Üyesi Uğur Özcan)**

İSTANBUL, 2023

14/07/2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Yüksek Lisans programı öğrencisi 220201017 numaralı Zülal GÜR'ün hazırladığı "Geleneksel Türk Evi Mekân Kurgusunun İslami İçerik Özünde 20.yy. Mimarlığında İncelenmesi" konulu Doktora tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 14/07/2023 Cuma günü saat 14:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının .....
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman) Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZCAN	Kabul
2. Dr. Öğr. Üyesi Jülide EDİRNE ERDİNÇ	Kabul
3. Dr. Öğr. Üyesi Emine Merve OKUMUŞ	Kabul
4.	
5.	
6. (İkinci Danışman)*.....	.....

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zülâl Gür

Merhum Babam
İlk Hocam
Araş. Yazar Rauf Pehlivan Gür'ün
Aziz hatırasına
...

GELENEKSEL TÜRK EVİ MEKÂN KURGUSUNUN İSLAMİ İÇERİK ÖZÜNDE 20. YÜZYIL MİMARLIĞINDA İNCELENMESİ

Zülal Gür

ÖZET

İnsanoğlunun varoluşundan itibaren gereksinimi olan barınma mekânı, insanın ihtiyaçları ve düşünce yapısı doğrultusunda biçimlenmiştir. İnsan hayatının her alanını şekillendiren dengeli ve kusursuz bir nizam olan İslam dini özellikle Türk toplumunun mimari yapılarının biçimlenmesinde önemli yer teşkil etmiştir. Türk milletinin inşa ettiği, İslam kültürünün en önemli eserlerinden biri olan Türk evleri bu mimari yapıların en güzel örneklerindedir. Geleneksel Türk Evi, bugüne kadar pek çok bilimsel araştırmanın konusunu oluşturmuş, farklı yönleriyle ve değişik açılardan incelenmiştir ancak araştırmamızda Geleneksel Türk Evi, İslam inanç esasları perspektifinden irdelenmiştir.

Bu çalışmada Geleneksel Türk Evi'nin anlamı, Türk evinin tarihsel süreç içindeki gelişimi, oluşumunu etkileyen faktörler, plan tipleri ve karakteristik özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca insan, davranış, mekân, algı ve mekân algısı kavramları incelenmiş; kültür, kültürel süreç kavramları ve Türk toplumunun tarihsel süreçteki değişiminin mimari üzerindeki etkilerine yer verilmiştir. Bu çalışma temelinde İslami değerlerin evlerin oluşumu üzerindeki etkileri irdelenmiş, Kur'an ve sünnet ışığında evlerimizin taşıması gereken özellikler ortaya konulmuştur. Diğer taraftan kültürel değişim sürecinde konut mimarisinin dönüşümü ve insan üzerindeki etkilerinin günümüz konut mimarisi ışığında irdelenmesine girişilmiştir. Bu minvalde 20. yüzyılda kültürel birikim ve İslam'ı referans alarak oluşturulmuş yapının incelenmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Türk Evi, Mekân Kurgusu, İslam Kaideleri, Denge, Tevhid İnancı, Mahremiyet

INVESTIGATION AT SPACE CONFIGURATION OF THE TRADITIONAL TURKISH HOUSE THROUGH ISLAMIC CONTENT IN 20 TH CENTURY ARCHITECTURE

Zülâl Gür

ABSTRACT

The shelter space, which has been a necessity since the existence of human beings, has been shaped in line with human needs and thought structure. Islam, which is a balanced and perfect order that shapes every aspect of human life, has played an important role in shaping the architectural structures of Turkish society. Turkish houses, one of the most important works of Islamic culture built by the Turkish nation, are among the most beautiful examples of these architectural structures. The Traditional Turkish House has been the subject of many scientific researches to date and has been examined from different aspects and different angles, but in our research, the Traditional Turkish House has been examined from the perspective of Islamic belief principles.

In this study, the meaning of the Traditional Turkish House, the development of the Turkish house in the historical process, the factors affecting its formation, plan types and characteristic features were tried to be revealed. In addition, the concepts of human, behavior, space, perception and perception of space were examined; the concepts of culture, cultural process and the effects of the change of Turkish society in the historical process on architecture were included. On the basis of this study, the effects of Islamic values on the formation of houses have been examined, and the features that our houses should bear in the light of the Qur'an and Sunnah have been revealed. On the other hand, the transformation of residential architecture in the process of cultural change and its effects on human beings have been analyzed in the light of today's residential architecture. In this context, the structure created in the 20th century with reference to cultural accumulation and Islam has been analyzed.

Keywords: Traditional Turkish House, Space Configuration, Islamic Principles, Tawhid, Balance, Privacy

ÖNSÖZ

“Geleneksel Türk Evi Mekân Kurgusunun İslami İçerik Özünde 20.Yüzyıl Mimarlığında İncelenmesi” başlıklı çalışmamın hazırlanışında tecrübesi ve destekleri ile yazım sürecimi kolaylaştıran tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Uğur Özcan’a teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, hayatımın her anına dokunan, mimar olmamda ve yüksek lisans eğitimine başlamamda en büyük teşvikçim olan, biz evlatlarına verdiği her sohbetinde okumanın ve öğrenmenin sonu olmadığını anlatan, yokluğunda dahi gölgesi her daim üzerimde olan, çok kıymetli babam Araş. Yazar Rauf Pehlivan Gür’e, bana huzurlu ve güzel bir çalışma ortamı sunan, tez yazım sürecinde düştüğüm her an beni kaldıran, yeni fikirler veren ve beni şevklendiren canım annem Melek Gür’e minnettarım. Allah onlardan Razı olsun. Kızları olduğum için her daim Rabbime şükrü bir borç bilirim.

Tez yazım aşamasında bilgi ve tecrübesiyle yardımlarını esirgemeyen ve hayatımda her daim varlığı ile bana güven veren abim Necip Taha Gür’e ve kardeşim olduğu için kendimi kismetli hissettiğim Edip Şamil Gür’e teşekkürlerimi sunarım.

Temmuz, 2023

Zülâl Gür

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. GELENEKSEL TÜRK EVİ KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ.....	5
1.1. EV KAVRAMI.....	5
1.2. GELENEKSEL TÜRK EVİ KAVRAMI.....	7
1.3. TÜRK EVİNİN TARİHSEL SÜREÇTEKİ GELİŞİMİ	9
1.4. GELENEKSEL TÜRK EVİ MEKÂN KURGUSU VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ	14
1.4.1. Türk Evi'nin Oluşumunu Etkileyen Faktörler	14
1.4.1.1. Tarihi Faktörler	15
1.4.1.2. Kültürel Faktörler	16
1.4.1.3. İklimsel ve Coğrafi Faktörler.....	17
1.4.1.4. Yapı Malzemesi	19
1.4.1.5. Ekonomi.....	20
1.4.1.6. Din	21
1.4.2. Türk Evi Plan Tipleri ve Özellikleri	22
1.4.2.1. Sofasız Plan Tipi.....	23
1.4.2.2. Dış Sofalı Plan Tipi	24
1.4.2.3. İç Sofalı Plan Tipi.....	25
1.4.2.4. Orta Sofalı Plan Tipi.....	26
1.4.3. Türk Evi'nin Mimari Elemanları.....	26
1.4.3.1. Odalar	27
1.4.3.2. Sofalar.....	32
1.4.3.3. Katlar	34
1.4.3.4. Merdivenler.....	35
1.4.3.5. Kapı ve Pencereler	37
1.4.3.6. Döşeme ve Tavan	42
1.4.3.7. Dolap ve Yüklükler.....	46
1.4.3.8. Sedir.....	49

1.4.3.9. Ocak.....	50
1.4.3.10. Avlu	50
1.4.3.11. Cumbalar.....	51
1.4.3.12. Saçaklar ve Çatı	52
1.4.4. Türk Evi'nin Karakteristik Özellikleri, Biçim ve Yerleşimi	53
1.5. BÖLÜMÜN DERĞERLENDİRİLMESİ.....	55
İKİNCİ BÖLÜM	59
2. İNSAN, ALGI, DAVRANIŞ, KÜLTÜR KAVRAM AÇIKLAMALARI VE MEKÂN KURGU ETKİLEŞİMLERİ.....	59
2.1. İNSAN, ALGI, DAVRANIŞ, MEKÂN KURGUSU KAVRAMI VE BUNLARI ETKİLEYEN UNSURLAR	59
2.1.1. İnsan, Davranış ve Mekân Üzerine Düşünceler	59
2.1.2. Algı Kavramı ve Mekân Algısı	61
2.1.3. Mekân ve Mekân Kurgusu	63
2.1.4. Mekân ve Din	65
2.1.5. Mekân Oluşumunu Etkileyen Unsurlar ve Mekân Kurgusunun İnsan Üzerindeki Yansımaları	66
2.2. KÜLTÜR KAVRAMI.....	68
2.2.1. Kültürel Süreç Kavramları ve Kültürel Değişim	70
2.2.2. Türk Toplumunun Tarihsel Süreçteki Değişimi.....	71
2.2.2.1. İslam Dinini Kabul Etmeleri.....	71
2.2.2.2. Anadoluya Geliş ve Yerleşim	73
2.2.2.3. Osmanlı Devletinin Kurulduğu ve Yayıldığı Evre	76
2.2.2.4. Osmanlı Devleti Sonları, Cumhuriyet Dönemi ve Batılılaşma Evresi.....	79
2.2.3. Kültürel Değişim Süreci İçinde Kimlik	82
2.3. BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRİLMESİ	85
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	88
3. İSLAM DİNİN GENEL KAİDELERİ VE İSLAMİ DEĞERLERİN MİMARİ OLUŞUMDAKİ ETKİLERİ	88
3.1. İSLAM DİNİ VE GENEL KAİDELERİ	89
3.2. İSLAM FIKHİNDA(DÜŞÜNÇESİNDE) İNSAN VE MEKÂN.....	94
3.3. İSLAM-İNANÇ MİMARİSİ KAVRAM AÇIKLAMALARI VE GENEL ÖZELLİKLER	97
3.3.1. İslam Mimarisi	97
3.3.2. İnanç Sanat İlişkisi ve İslam Sanatı	101
3.3.3. Mimaride İnançın Rolü	105
3.3.4. Kur-an ve Sünnetin Mimari ile İlişkisi	107
3.3.4.1. Mimari, Tasarım ve Konut ile İlgili Kur-an'ı Kerim Ayetleri.....	108
3.3.4.2. Mimari, Tasarım ve Konut ile İlgili Hadis-i Şerifler.....	112

3.4. İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE MİMARİ USLUP KAVRAMI VE OLUŞUMU	117
3.5. İSLAM YAŞAYIŞI VE EV İLE ETKİLEŞİMLERİ	120
3.5.1. Tevazu	125
3.5.2. Mahremiyet	127
3.5.3. Güzellik	129
3.5.4. Bütünleşme ve Standartlaşma	131
3.5.5. Denge ve İtidal.....	133
3.5.6. Esneklik ve Süreklilik.....	135
3.5.7. Komşuluk Hakkı ve Yardımlaşma	137
3.5.8. Kullanışlılık ve İşlevsellik.....	138
3.5.9. Tutumluluk ve Gereklik.....	139
3.5.10. Fanilik	140
3.5.11. Teslimiyet ve Aidiyet	142
3.5.12. Ahenk ve Uyumluluk	144
3.5.13. Plan Organizasyonu ve Konumlanış	145
3.6. İSLAM MİMARİSİ VE İSLAM DÜNYASINDA EV	149
3.6.1. İslam Dünyasında Ev Kavramı	149
3.6.2. İslam Devletinde Şehirleşme ve Ev Planlaması.....	150
3.6.3. İslam Evi Örnekleri; Mekke ve Medine	153
3.6.3.1. Müslümanların İlk Evi “Kâbe”	153
3.6.3.2. Mekke Evi.....	155
3.6.3.3. Medine Evi “Hz. Aişe'nin Evi”	157
3.7. İNANÇ VE KÜLTÜR İŞİĞİNDE TÜRK EVİNİN MEKÂNA YANSIMASI.....	159
3.8. BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRMESİ	168
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	174
4. 20. YÜZYILDA İSLAMİ VE KÜLTÜREL DEĞERLER İŞİĞİNDE OLUŞTURULMUŞ YAPI ÖRNEĞİ VE İNCELEMESİ.....	174
4.1. KÜLTÜREL DEĞİŞİM SÜRECİ İÇERİSİNDE DÖNÜŞEN KONUT MİMARİSİNİN TÜRK İNSANININ YAŞAYIŞINDAKİ ETKİLERİ.....	174
4.1.1. 20. Yüzyılda Modernleşme ve Değişen Konut Mimarisi	176
4.1.2. Konut Mimarisi Değişiminin Kültürel ve Dini Etkileri	183
4.1.3. Nesil Üzerindeki Etkileri	185
4.2. GÜNÜMÜZ KONUT MİMARİSİNİN İSLAM VE KÜLTÜR AÇISINDAN İNCELENMESİ	189
4.2.1. Günümüz Konut Mimarisinin İslam Evi İlkeleri Açısından İncelenmesi	189
4.2.2. Evleri Kimler Tasarlamalı Meselesi.....	195
4.3. 20. YÜZYILDA İSLAM VE TÜRK KÜLTÜR KAVRAMI İLE OLUŞTURULMUŞ MESKEN İNCELEMESİ	198

4.3.1. Turgut Cansever Mimarlık Tanımı Ve Görüşleri	198
4.3.2. Demirkaya Evi	201
4.4. BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRMESİ	209
SONUÇ	211
KAYNAKÇA	212

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1: Kendi başına bir yaşama birimi olan çadır iç düzeni ve görünüşü	8
Şekil 1.2 : Çatalhöyük Yerleşmesi	10
Şekil 1.3 : Çatalhöyük Yerleşim ve Çatılarını Gösteren Canlandırma	11
Şekil 1.4 : Türk Çadır Kurulumu ve Yaşamı	12
Şekil 1.5 : Türk Evi Oda ve Çadır Kullanma Biçiminin Genel Düzeni	13
Şekil 1.6 : Doğaya Uyumlu Türk Evi Kesiti	18
Şekil 1.7 : Geleneksel Türk Evinde Sofa	22
Şekil 1.8 : Türk evi odalarının gelişim düzeni	23
Şekil 1.9 : Sofasız Plan Tipi	23
Şekil 1.10 : Dış Sofalı Plan	24
Şekil 1.11 : İç Sofalı Plan	25
Şekil 1.12 : Orta Sofalı Plan	25
Şekil 1.13 : Çadır ile Türk odası karşılaştırılması	27
Şekil 1.14 : Türk Evi Oda İçi Gusülhane Konumu Örneği.....	28
Şekil 1.15 : Anadolu mirasının en yalın evlerinin iç mekân düzeni, köy evi	29
Şekil 1.16 : Türk evinin biçimlendirilişinde odanın yatay yönde bölünüşü	30
Şekil 1.17 : Türk evinin biçimlendirilişinde odanın dikey yönde bölünüşü	30
Şekil 1.18 : Direk, kafes ve basamak ile özelleştirilmiş Türk oturma mekânı	31
Şekil 1.19 : Sofadan bir görünüm	32
Şekil 1.20 : Sedirli eyvan örneği	33
Şekil 1.21 : Geleneksel Türk Evi zemin kat duvar yapısı ve üst kat çıkma örneğini gösteren yapı	34
Şekil 1.22 : Türk evinde üst kat ve yapının doğa ile ilişkisi	35
Şekil 1.23 : Türk evinde merdiven tipleri.....	36
Şekil 1.24 : Türk evinde kapı, merdiven, ahşap tavan görsel bütünlüğü	36
Şekil 1.25 : Anadolu tipik ahşap söveli dış kapı örneği, Sivas Divriği	37
Şekil 1.26 : Taş kemerli ve çift tokmaklı dış kapı	38
Şekil 1.27 : Oda girişlerinin dolapla bütünleştirilmesinde çeşitli uygulamalar	38
Şekil 1.28 : Türk evinde kapının odaya giriş yerleri yaşmak duvarı kullanımı	38
Şekil 1.29 : Oda kapı örnekleri	39
Şekil 1.30 : Tek ve çift kanatlı kapı örnek görseli	40
Şekil 1.31 : Kapı üst hüsn-ü hat yazı örnekleri	40
Şekil 1.32 : Tepe pencereci oda	41

Şekil 1.33 : Türk evinde pencere dizisi ve sedir ilişkisini gösteren kesit ve görünüş	41
Şekil 1.34 : Geleneksel Türk evinde pencere açılış hareketleri.....	42
Şekil 1.35 : Türk evinde pencere kapak ve kafes tipleri	42
Şekil 1.36 : Türk evi döşeme ve halı görseli.....	43
Şekil 1.37 : Türk evinde kare tavana varma arayışları	44
Şekil 1.38 : Türk evinde tavan çeşitleri.....	45
Şekil 1.39 : Oda yüklük duvarı	46
Şekil 1.40 : Türk evinde odaların önemine göre dolap biçimlendirilmesi	47
Şekil 1.41 : Oda girişi, sekialtı, yüklük ve dolap üstünde İstanbul manzarası süslemeleri	47
Şekil 1.42 : Klasik Osmanlı dönemi dolap hücresi ve 19.yüzyıl sonrası dönem barok hücre örneği.....	48
Şekil 1.43 : Döner mutfak rafı	48
Şekil 1.44 : Türk evinde iklim tiplerine göre değişik sedir uygulamaları	49
Şekil 1.45 : Türk evinde yükseltilmiş sedir örneği	49
Şekil 1.46 : Ocak duvarının görünüşü	50
Şekil 1.47 : Süslenmiş bir ocak görseli.....	50
Şekil 1.48 : Türk evi cumbalar ve sokak düzeni	52
Şekil 1.49 : Safranbolu Hacımemeşler evi açık saçak örneği	52
Şekil 1.50 : Taş ve tuğla dolgulu, ahşap karkas sistem cephe örneği	54
Şekil 2.1 : Mekke Evinde Osmanlı dönemi cumba örneği	83
Şekil 2.2 : Muğla Evinde cumba örneği	83
Şekil 3.1 : ‘Allah katında yegane din İslam’ dır.’ mealindeki ayet, Al-i İmran 3/191.....	88
Şekil 3.2 : “İslam kusursuz bir nizamdır” Rika Hüsn-i Hat istif	90
Şekil 3.3 : İslam mimarisi çeşitlik içinde birlik ilkesinin örneği farklı İslam coğrafyalarından Cami Mimare görselleri	100
Şekil 3.4 : ‘Allah’ın Sanatı’ Rika Hüsn-i Hat istif	101
Şekil 3.5 : ‘Tevhid’ Rika Hüsn-i Hat istif.....	102
Şekil 3.6 : ‘Kur’an hayat klavuzudur’ Rika Hüsn-i Hat istif	109
Şekil 3.7 : Wells Katedrali ve Süleymaniye Camii	134
Şekil 3.8 : XVI. yüzyılda yapılan bir deniz atlasında kible diyagramı.....	148
Şekil 3.9 : Kabe görseli	154
Şekil 3.10 : Kabe’nin Planı	154
Şekil 3.11 : Mekke Evi	155
Şekil 3.12 : Hz. Hatice evinin planı.....	156
Şekil 3.13 : Hz. Peygamber ile Hz. Hatice’nin evi mihrap.....	157
Şekil 3.14 : Hz. Peygamber döneminde Medinede bir ev inşaatını gösteren minyatür.....	158
Şekil 3.15 : Hücre-i saâdetin planı	158

Şekil 4.1 : Rahmi Bey Evi dış cephe ve bahçe görseli	178
Şekil 4.2 : Mimar Necmettin Emre Rahmi Bey Evi kat planları, İzmir	178
Şekil 4.3 : İstanbul Teyyare apartmanı iç avlu ve dış cephe görselleri.....	179
Şekil 4.4 : Paya Apartmanı plan ve görseli	180
Şekil 4.5 : Geleneksel Türk Evi ve 20.yüzyıl Batı etkileriyle değişen Türk Evi oda kesitleri karşılaştırması	181
Şekil 4.6 : 20. yüzyıl ‘living-room’ misafir yemek odası görseli	182
Şekil 4.7 : Demir Kaya Evleri	201
Şekil 4.8 : Yerleşim Planı.....	203
Şekil 4.9 : Demir Kaya Evleri Yerleşim Planı	204
Şekil 4.10 : Demir Kaya Evler Plan Örnekleri	205
Şekil 4.11 : Zemin katlarda ve komşu cephelerindeki doluluk	206
Şekil 4.12 : Topoğrafyada konumlanış	206
Şekil 4.13 : Şömineyi gösteren iç görünüm.....	207
Şekil 4.14 : Oda sabit oturma ve duvar mobilyaları	207
Şekil 4.15 : Dolap Görseli	208

KISALTMALAR

yy.	Yüzyıl
m.	Metre
cm.	Santimetre
vb.	Ve benzeri
c.	Cilt
çev.	Çeviren
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Hz.	Hazreti
s.a.v	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
r.a.	Radıyallahu anh

GİRİŞ

İnsanoğlunun varoluşu ile birlikte temel yaşam gereksinimleri arasında barınma yer almıştır. Ev insanın ana rahminden sonra ilk mekân, ilk kucak, teneffüs edilen yerdir. Cennetten dünyaya gönderilen ilk insanlar, yeryüzüne indikten sonra hep cennetin düşünüyü kurdular. Cennetteki sukunetin iz düşümü olarak yeryüzündeki insan, cennette taddığı huzuru, güveni ve selameti bulabileceği bir yer olarak ‘Ev’i kurdu ve geliştirerek devam etti.

İnsan, tarih sahnesi içinde dini, kültürel, iklimsel ve coğrafi, ekonomik etkilerin yönlendirmeleriyle meskenini şekillendirmiştir. Toplumun kültürel gelişim ve değişim süreçleri içinde, Türk milletinin geçirdiği tarihsel kırılma noktalarında da barınma kavramına bakış açısında değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler mimari tasarım, üretim farklılıklarına neden olmuş ve bu farklılaşmalara cevap verecek konutlar oluşturulmuştur. Toplumun kimliğinin yansımaları olan Geleneksel Türk Evi mimarisi, toplumunun İslam dinini benimsemesi ve Anadoluya gelişiyle birlikte yaşam koşulları, dünya beklentileri ve ihtiyaçlara bağlı olarak değişim ve dönüşüm göstermiştir.

Türk toplumunun yaşam tarzı, tarihsel süreç içinde geçirdiği değişimler yaşadıkları konutlar üzerinden okunabilir. “Türk toplumunda ev, vatan, devlet, aile gibi kutsal bir kavramdır. Eski Türk ev adetleri ile birlikte İslam dininin getirdiği hayat tarzı yüzyıllardır hiç değişmeden Türk Evinde yaşanmıştır” (Karpuz, 1984). Bu sebeple Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Türk insanının inşa ettiği evler, toplumun ortak kültürel mirası, tarihi hafızasını ve yaşam düşüncesini yansıtmaları sebebiyle önemlidir.

Mimari medeniyetlerin oluşumunda önemli bir kavramdır ve “İnsanın esas vazifesinin dünyayı güzelleştirmek olmasının neticesi olarak her mimarlık eserinin ve her eserin biçiminin dünyayı nasıl tersyüz edeceğini araştırmak ve bu amaçları gerçekleştirmek, mimarlık sanatının asli vazifesi olur” (Cansever, 2016).

Aile bir medeniyetin çekirdeğidir. Çekirdeğin yetiştiği yer, mekân çekirdeğin kalitesi ile doğru orantılıdır. İnsan ve yaşadığı mekân arasında kuvvetli

bir bağ vardır. “İslam dinine göre ailenin, Müslümanca yaşamasına imkan sağlayan bir eve ihtiyacı vardır” (Cansever, 2016). Çünkü insanoğlunun içine doğduğu ilk mekân olan “ev”lerimiz bizlerin inanç, karakter, düşünce ve davranışlarımıza etki etmektedir. Toplumlar “meskenini inşa ederken aslında kendi medeniyetini inşa etmektedir” (Dönmez, 2017). Bu nedenle mekânı nasıl şekillendirdiği ve şekillendirmesi gerektiği konuları önem arz eden mevzulardır. İslam sancağını en güzel şekilde taşımış olan Osmanlı Devletinin hakim olduğu sınırlar içerisinde inşa edilmiş Türk evleri, İslami yansımaların en belirgin şekilde görüldüğu yapılarıdır. Bu sebeptendir ki, Büyük İslam Medeniyetini eşsiz örneği olan Geleneksel Türk Evleri araştırma konusu olarak seçilmiştir. “Kültür ve üretim faaliyetlerinin cereyan ettiği Osmanlı Evi, kültürün en üst düzeyde yaşandığı biçimleri, kozmoloji, metafizik ve dini kapsayan bir mekân olması dolayısıyla Nadir Ardalan’ın söylediği gibi “mukaddes bir yerdı” (Cansever, 2016) ve bu mukaddes yapının özellikleri çalışmada değerlendirme altına alınmıştır.

AMAÇ

Tezin amacı; Türk milletinin inşa etmiş olduğu Türk evinin, plan kurgu ve karakteristik özelliklerini, müslüman aile yaşamıyla irtibatlandırarak incelemektir. Bu bağlamda geleneksel ev mimarisinde uygulanan tasarım yaklaşımları ve bu yaklaşımların özünde yatan İslam kaide esasları ile bu esasların Türk evi üzerine yansımaları seçilen örnekler üzerinden incelenecektir. Bu incelemeler sonucunda insan hayatının her alanını güzelleştiren İslami değerlerin mimari üzerinde de etkili olmasının gerekliliğini ve önemini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

KAPSAM VE YÖNTEM

Bu tez çalışması kapsamında, başlangıçta Geleneksel Türk evi mekân kurgusu incelenmiştir. Araştırmanın çıkış noktasını oluşturan mekân oluşumu etkenleri hakkında tespitler yapılmıştır. İslam-mekân ilişkisi, müslüman yaşayış esasları ve bu esasların mekân ile etkileşimleri irdelenmiştir. Geleneksel Türk Evi’nin taşıdığı İslami özellikler araştırılmıştır. Konunun gerekliliği doğrultusunda önce ev, Türk evi, İslam dini, Müslüman aile yaşamıyla ilgili konular araştırılmıştır. Türk toplumunun inşa ettiği yapıların taşıdığı ve tasarımını yönlendiren İslami ilkeler

başlıklar halinde irdelenmiştir. Çalışma sonucunda, 20. yüzyıl içinde, kültürel birikim ve İslami değerler temeliyle inşa edilmiş bir yapı örneği üçüncü bölümde belirtilen İslami ilkeler doğrultusunda tahlil edilecektir.

Birinci bölümde Ev ve Geleneksel Türk Evi, tarihsel süreç içindeki gelişimi, mekân kurgusu ve karakteristik özellikleri başlıkları altında incelenmiştir. Geleneksel Anadolu'da Türk evi örneklerine odaklanmamızın nedeni geleneksel ev geleneğimizin bozulmamış ve korunmuş olmasıdır.

İkinci bölümde insan, mekân, algı, mekân algısı ve mekân kurgusu kavramları incelenmiştir. Mekân, içinde yaşayan insanın tarihsel, kültürel birikimleri ve hayat görüşleri neticesinde mana kazanır. İnsan ve mekân ilişkileri doğrultusunda kurulan ev, tarihsel ve kültürel değişim süreçlerinin en iyi okunduğu mekânlardır. Bu sebeple ikinci bölümün devamında kültür, kültürel süreç kavramları ve Türk toplumunun tarihsel süreçteki değişimi ve mimari mekân ile etkileşimleri konularına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde İslam dininin genel kaideleri, İslam düşüncesinde insan, mekân ve ev kavramları açıklanmış, İslamın iki ana kaynağı olan Kuran ve Sünnet doğrultusunda İslam evi özellikleri ve müslüman yaşayışı konularında incelemeler yapılmıştır. İslam dinine göre Müslümanın evinde mekân organizasyonu yapılırken Allah'ın emir ve yasaklarına göre yaşamaya uygunluk en önde gelen kavramlardandır. Mimari oluşuma etki eden İslami değer ve esasları başlıklar haline getirilmiş ve bölüm sonunda Geleneksel Türk Evi mekân kurgusu bu ilkeler üzerinden değerlendirilmiştir.

Son bölümde ise 20. yüzyıl kültürel değişim süreciyle birlikte konut mimarisinin dönüşümü ve insan üzerindeki etkileri, günümüz konut mimarisinin İslami açıdan irdelenmesi konularına değinilmiş ve 20. yüzyılda tarihsel birikim ve İslami referans olarak oluşturulmuş bir yapı incelenmiştir.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu tez çalışması kapsamında, literatürdeki konuya ilişkin tez, kitap, makale, sempozyum ve konferans bildirilerinin incelenmesi ile başlanmıştır. Konunun gerekliliği doğrultusunda önce ev, Türk evi, İslam dini, Müslüman aile yaşamıyla ilgili konular araştırılmıştır. Akabinde Müslüman Türk toplumunun inşa ettiği

yapıların taşıdığı islami özellikler başlıklar halinde irdelenmiştir. Çalışma sonucunda, seçilen 20. yüzyılda yenilenmiş ve halen kullanmaya devam farklı bölgelerdeki geleneksel yapılar ve geleneksel yapıların birikimi ile 20. yüzyılda inşa edilmiş bir örnek, İslam düşüncesinin bu evler üzerindeki etkileri başlıkları doğrultusunda incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELENEKSEL TÜRK EVİ KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

1.1. EV KAVRAMI

İnsan gereksinimlerinde ilk sırayı barınma ihtiyacı almaktadır. Her canlı hayatını geçirebilecek bir yuva yapma isteğindedir. “Yapılan kazılar ve araştırmalar insanın ilk mimari faaliyet olarak kendisine ev yapmaya giriştiğini ortaya koymuştur” (Karpuz, 1993). İnsanoğlunun kendini ve neslini muhafaza etmek, huzurlu bir hayat sürdürebilmek için yaptığı yuvaya “ev” denilmektedir. Farklı dillerde çeşitli kelimeler kullanılmaktadır ancak özde yuva, huzur, sükunet kelimelerinden türeyen sözcükler kullanılmıştır.

Büyük Türkçe Sözlüğünde kelime anlamı olarak ev, “insanların barındıkları yer, mesken, konut, yurt. Bir ailenin barındığı mesken” (Doğan, 1996) olarak tanımlanmaktadır. Farsça’da konut, konak, yurt, ev sözcüklerine karşılık olarak “hûne” (hane) sözcüğü kullanılır. “Türk lehçelerinde ev, iv ,üw, öy, üy, eb, gibi görülen kelimenin sözlük anlamı ‘barınak, çadır’ olup bazı lehçelerde ‘kadın’ ve ‘aile’ mânalarına da gelir. Arapça’da bâte (gecelemek) fiil kökünden gelen ‘beyt’ kelimesinin ev manasında kullanıldığı görülür. Bâte “evlenmek, yuva kurmak” anlamını taşımaktadır. Arapçada ‘dâr’ ve ‘mesken’ kelimeleri de ‘ev’ mânasında kullanılır” (Bozkurt, 2005).

“Mesken kelimesinin kökü olan “süknâ” “sözlükte, “yerleşmek, oturmak; sükûnet, huzur ” gibi mânâları ifade eder” (Günay, 2010) “Konaklama ve geceleme yeri” anlamındaki mesken, fikhî terim olarak bir kişinin veya ailenin sürekli oturmak amacıyla yerleştiği yeri ifade eder. Bir anlamda insanoğlunun kendini ve neslini muhafaza etmek, hayat sürdürebilmek ve sükûna (huzur) kavuşmak için yaptığı yuvaya mesken denir” (Aydın, 2015). Kur’an-ı Kerim evleri, “Allah’ın insanlara bağışladığı bir huzur bulma ve dinlenme yeri olarak” (Bozkurt, 2005) tanımlanmaktadır. Bu tanımlama ışığında çalışma kapsamında meskeni, İslam

düşüncesi ile oluşturulmuş, insanı merkez alan ve hayatını huzur ve sukûn yeri yapan yaşam alanları olarak tarif edebiliriz.

İnsan için barınma öncelikli ve temel bir ihtiyaç olsa da mesken ile arasındaki ilişki, sadece pratik bir ilişkiden ibaret değildir. “Gerçekte insan için mekân, sadece içinde barınılan bir yeri değil, aynı zamanda onu besleyen, büyüten ve diğer insanlarla ilişkilendirerek var eden bir bütünlüğü kısacası değerler merkezini ifade eder” (Dönmez, 2017). Ev insanın kendisinin ve aynı zamanda insanlar ile olan iletişiminin gelişmesini sağlayan sınırlı yapının adıdır. Şehrin ilk yapı taşı olan ev, “insanın barınma zaruretinin biri ürünüdür. Aynı zamanda ailenin yaşama çevresi ve insandan insana ilişkilerin ve aileler arasındaki ilişkilerin oluşmasında yaşanan gelişmelerin de ilk aşamasını teşkil eder” (Göğebakan, 2015).

Karpuz’a (1993) göre, insanın fizyolojik, sosyolojik, estetik ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı bir yapı olan ev, insanoğlu var olduğu sürece yaşadığı çevreyi sürekli değiştirmekte, evini de sahip olduğu kültür ve inanç ortamına göre şekillendirmektedir.

İnsan ve mekân ilişkisinde kurulan ev, hayatın bütün tasavvur, düşünce, kültür ve inanç odaklarının belgesi, insanın belirgin bir damgasını üzerinde taşıyan yapılarıdır. Bir hakikattir ki, “her millet meskenini inşa ederken aslında kendi medeniyetini inşa etmektedir. Milletlerin kültürü, zihniyeti ve hayat anlayışı evlerine yansımaktadır” (Dönmez, 2017). “Çünkü biçim kültürdür, kültürelidir. İnşâ bir biçimle olur; biçime yön veren ise inançtır, zihniyettir, algıdır. Evin biçimi, sosyo-kültürel katmanların tamamına ışık tutar” (Aydın, 2015).

“Ev, geleneksel kent görüntüsünün temel bileşenydi. Toplumda ailenin merkezi önemi göz önüne alınırsa ev biçimi, anlaşılması güç bir süreç değil, yaşamın özdeksel ve tinsel koşulları neticesinde ortaya çıkan bir sonuçtur. Ev kavramı kuşkusuz toplum psikolojisi ve insan ruhu ile derinden ilişkilidir” (Kuban, 2013).

İnsan, yaşamının çoğunu kendi ürettiği mekânın içerisinde geçirmektedir. Konutlar, insanın en çok ilişki içinde olduğu yapılar olması sebebiyle psikolojik, fiziksel, kültürel, tarihi gelişmeler gibi birçok yönden önem arz eder. Ev hafızamızda ve hayal gücümüzde güçlü bir şekilde ikamet eden, neslin yetişmesi hususunda yön veren, kişisel ve müşterek kimliğimizi şekillendiren önemli mimari yapılarıdır.

1.2. GELENEKSEL TÜRK EVİ KAVRAMI

“Türk Evi” ile ilgili araştırmalarda, “Türk Evi”, “Anadolu Evi”, “Osmanlı Evi” gibi çeşitli ifadeler kullandığı görülmüştür. Farklı terimler kullanılsa da özünde aynı fiziksel ve kültürel özellikleri barındıran geleneksel evi tanımlayan kavramlardır. Bu sebeple çalışmada “Geleneksel Türk Evi” kavramı Anadolu/Osmanlı özellikleri taşıyan ev tipine verilen genel bir isim olarak kullanılmıştır.

“Türk toplumunda ev, vatan, devlet, aile gibi kutsal bir kavramdır. Eski Türk ev adetleri ile birlikte İslam dininin getirdiğı hayat tarzı yüzyıllardır hiç değışmeden Türk Evinde yaşanmıştır” (Karpuz, 1993).

Geleneksel Türk Evi, Osmanlıların yaşadığı her yerde bulunan özgün bir ev türüdür. 14. Yüzyıldan 20. Yüzyıl başlarına kadar uzanan bir dönemde, Osmanlı Devleti’nin 600 yıl hüküm sürdüğü, Anadolu ve Rumeli de yerleşmiş, kendi karakteri ile egemen olmuş bir ev tipidir. Türk Evi, öğretilerde farklı biçimlerde tanımlanmıştır.

Küçükerman’a (1973) göre, Türk evi, yalnız Anadolu içinde oluşmuş bir kavram değıl, Osmanlı Devleti döneminde, Anadolu dışınana yayılmıştır. Ancak en yoğun yer aldığı yer Anadolu’dur. Toplumun özellikleri, gelenekleri, inançları, ekonomik yapısı, Anadolu’nun bölgesel-doğal özellikleri, Türk evi kavramını ve biçimini ortaya çıkarmıştır. Küçükerman Türk Evi’ni, Anadolu insanının yüzyıllar boyunca gerçekleştirmiş oldukları etkili yaşama biçiminin ürünü olan “yaşama çevresi” olarak tanımlamaktadır.

Kuban’a (1995) göre, Türk evi, Geleneksel Türk ailesinin yaşam kültürü ve törelerine uygun şekil ve plan özelliklerini gösteren asırlarca Türk insanının gereksinimlerine cevap vermiş bir konut tipi olarak tanımlanmıştır.

Eldem’e (1954) göre ise; Türk Evi, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kendi özelliklerini oluşturmuş bir ev tipidir. 500 yıl boyunca büyük gelişimlere yaşamış, ulaştığı ve benimsendiğı bölgelerin iklim, doğa ve kültür özelliklerine bağılı olarak çeşitlenmiştir. Yazar, Türk Evlerini Marmara, Akdeniz, Karadeniz, Ege, Doğı, Güneydoğı Anadolu ve Orta Anadolu olarak yedi gruba ayırmaktadır.

Reha Günay Türk Evi’ni, tarih boyunca türklerin içinde oturdukları ev tipleri olarak tanımlamaktadır. “Tarih sahnesine çıkışları itibari ile mekânları çokca değışen

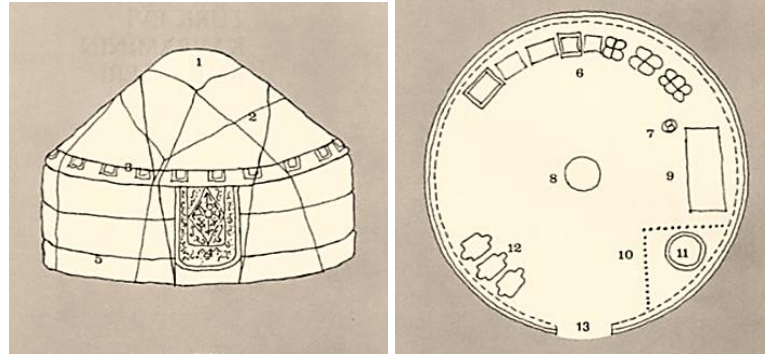
Türkler; Orta Asya'dan Balkanlar'a Kuzey Afrika'dan Arabistan'a, oradan Karadeniz'in kuzeyine kadar uzanmış ve çok sayıda devlet kurmuşlardır” (Günay, 1998).

Cansever'e (2002) göre, Türk Evi, Osmanlı devletinin hakimiyet alanı olan Kafkaslar, Balkanlar, Hazar Bölgesi ve Kırımı içine alan bölgede, Türklerin göçebe yaşam geleneğinden gelen, hareketli, hafif ahşap yapım sistemiyle ve kolay ulaşılabilen yöre malzemeleriyle oluşturulmuş yapılardır.

Türk'lerin Anadolu'ya gelmeden önceki yerleşim düzenleri, Asya bölge coğrafi koşulları nedeniyle göçebelik özelliklerini taşımaktadır. Bu dönemde “yer kavramı” ve “vatan duygusu” bir anlamda topraktan çözülmüştür. Doğa, toprak ile sınırlayıcı ve koruyucu bir yaşam alanı olarak oluşturulan çadırlar, bu durumun sonucunda olmuştur (Küçükerman, 1973).

Kur'an'ı Kerim Nahl Suresi 80. ayetinde “Allah hayvanların derilerinden sizin için evler (buyût) yaptı” deri çadırlar ev olarak nitelendirilmiştir. Eski Türkler'de ev denilince akla ilk gelen çadırıdır (Bozkurt, 2005).

Türk Evi plan şemasını oluşturan ana yapı elemanı olan odanın biçimlenişi ile göçebe kültüründeki mekân olan çadır, otağ iç mekân kurgusu bakımından biçimsel bağlantılar bulunduğu araştırmalarda ileri sürülmektedir. Küçükerman'a (1985) göre, Türk geleneğinde olan anne, baba, gelinler, damatlar ve çocukların birlikte yaşadığı büyük aile düzeni, göçebelikte olduğu gibi yerleşik hayata geçildiğinde de, evin plan kurgusunun oluşumunda etkili olmuştur. Çadırda yakın yerleştirilen birimler, yapı içinde odalara dönüşmüştür (Şekil 1.1).

Şekil 1.1: Kendi başına bir yaşama birimi olan çadır iç düzeni ve görünüşü:

- 1- Giriş, 2- Yan örtü, 3- Üst örtü, 4- Ateş yeri, 5- Kerevet, 6-Bölme, 7- Sandık ve denkler, 8- Eyer ve koşumlar, 9-Demir askılık (Küçükerman ve Güner, 1995).

Turgut Cansever Geleneksel Türk Evi tasarımının yukarıdan aşağıya doğru şekillendiğini ifade etmektedir. “Yukarıdan aşağı tasarım sisteminin unsurları şunlardır: Evvela odalar belirleniyor. Türk evi başlangıçta otağdan kaynaklanıyor. Yani tek odadan, Orta Asya kubbe biçimindeki göçebe çadırından” (Cansever, 2016). Doğan Kuban ise, “Türk hayatlı evinin klasik biçiminde bir odanın kullanım kavramını belirleyen davranış, çadır yaşamından biçimsel ve organizasyonel olarak uzantılar taşımaktadır” (Kuban, 2013) olarak tanımlar.

“Güçlü Türk kültürünün en belirgin ürünü Türk konutudur. Farklı tarihsel süreçlerde, farklı bölgelerde yaşamış olan Türk toplumunun yaşam alanlarındaki belirginleşmiş ortak özellikler güçlü bir kültür ortaya çıkardığının göstergesidir” (Karasözen, 1993). Burckhardt’a (1994) göre; geleneksel mimarinin temel karakteri, onun ilahi bir niteliği yansıtmasıdır. İlahi bir niteliği yansıttığı derecede bir mimari yapı güzeldir. Geleneksel Türk Evleri de, İslam dünya görüşü ışığında şekillenmesi sebebiyle mükemmel karakteristik özelliklerine ulaşmıştır.

Yirmibirinci yüzyıla ulaşan örneklerle incelendiğinde Geleneksel Türk Evi; özgün oda düzeni, iç veya dış sofalı plan kurgusu, en az iki katlı olması, zemin katın kapalı üst katın pencere ve yaşam alanı olarak düzenlenmiş olması, geniş çatı saçakları ve çoğunlukla ahşap karkas sistemden yapılmış olma niteliklerinden tanıyabilmektedir.

Tanımlamalar ışığında Türk Evi’ ni; geniş Osmanlı sınırları içinde, öncesinde yaşadıkları coğrafyalardan edindikleri mimari özellikleride içine alarak, yeni yerleştikleri bölgeye olarak kendi geleneksel yaşam kültürleri ve inançlarıyla kaynaştırmasından oluşmuş, kendine özgü bir mimari ortaya koymuş çok güçlü bir yapı geleneğine sahip ve bulunduğu bölgelerde etkileyici olmuş ve halen olan bir konut tipi olarak açıklanabilir.

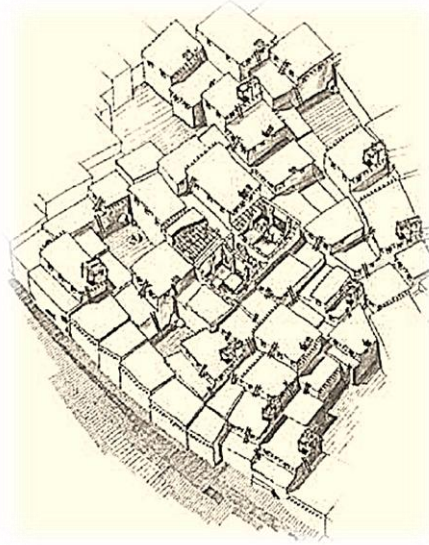
1.3. TÜRK EVİNİN TARİHSEL SÜREÇTEKİ GELİŞİMİ

Dünya her canlı için büyük bir yaşam alanıdır. Her türlü canlı hayatta kalmak için çabalarırken insan sadece hayatta kalmakla yetinmemektedir. Hayatı ve dünyayı güzelleştirmek için de çabalamaktadır. Mimari, insanın hayatı ve dünyayı güzelleştirdiği eylemlerden biri ve insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar gelişim ve dönüşüm süreci geçirmiştir. Bu yönüyle mimari insanın toprağı yurt,

çoğrafyayı vatan kıldığı büyük bir uğraşı alanıdır. Evler de bu uğraşının en büyük yansımalarıdır.

“İnsan hayatını sürdürebilmek kendini korumak için barınma ihtiyacı duymuştur. Vitruvius’a göre insanoğlunun ilk biraraya gelişi ateşin keşfi ile olmuştur. Varoluş itibari ile mağaralarda yaşayan insanoğlu kendi oturacağı evini ilk Neolitik dönemde yapmaya başlamıştır” (Bozkurt, 2005).

Bektaş’a (1996) göre; insanoğlunun bilinen ilk yerleşimi Güneydoğu Anadolu’da olmuştur. Çayönü Tepesi’ndeki ilk yerleşme 10.000 yıllıktır. Anadolu evinin yerden biraz kaldırılarak, altının havalandırılması sisteminin görüldüğü, taş ve kerpiçten yapılmış evlerdir. Anadolu topraklarında 1.400 yıl boyunca yerleşimin devam ettiği Çatalhöyük Neolitik kenti bu konudaki en iyi örnektir. İç Anadolu’daki Konya Ovası’ndaki alan genellikle ağaçsız, uzaklıktaki Karadağ, Karacadağ ve Hasan Dağı ile çevrelenen zengin bir tarımsal bölgedir (Şekil 1.2).

Şekil 1.2: Çatalhöyük Yerleşmesi (Soysal, 1996).

“Çatalhöyük’teki yerleşme, dışa kapalı, avlular çevresinde bitişik düzende dökdörtgen evlerden kurulu mahallerden oluşmuştur” (Bektaş, 1996). Bölge malzemesi olan meşe ve ardıç ağacından duvarları desteklemek için direk ve çatı örtü elemanları yapılmıştır. Yaşam alanları bir ocak ve günlük ihtiyaçların giderildiği bir orta kısımdan oluşmuştur (Url-4). Evler vahşi yaşamdan korunma amaçlı, aralarında sokak olmayacak kadar birbirine yakın ve girişleri damdan yapılacak şekilde inşa

edilmiştir (Şekil 1.3). “Çatalhöyük’ü en güzel tanımlayan niteliklerinden bir tanesi, yerleşik halkın evlerini kademeli ve devamlı olarak inşa etmeleridir. Bu evler fiziki, sosyal ve dini öğeler başta olmak üzere hayatlarının her yönü için oldukça önemlidir” (Url-5).

O günlerde, belki tümüyle içgüdüsel olarak yapılan her mimari hareket yüzyıllar sonra dahi izlerini günümüze taşımıştır. Bu ilk evlere önce odalar yapıldı. İhtiyaç duyuldu ikinci odalar ve ikinci kat atıldı. Hayvancılığın önemli olmasıyla avlular, dış sundurmalar eklendi (Uysal, 2007).

Şekil 1.3: Çatalhöyük Yerleşim ve Çatılarını Gösteren Canlandırma (Url-5).

Yaşamlarını çoğunlukla yer değiştirerek geçiren Türklerin, değişik bölgelerde, farklı din ve kültür yapılarında yaşadıkları için başlangıçlarını belirlemek zordur. Fıtratında olan yerleşme olgusu Türkleri yerleşik hayat için çabalamaya götürmüştür. “Kitâb-ı Mukaddes’e göre yerleşik hayat göçebelikten öncedir. Kabil’in, oğlu Hanok adına bir şehir kurmasından birkaç nesil sonra gelen Yabal, çadır evinde oturanların ve sürü sahiplerinin ilki olarak zikredilir. İbni Haldun ise göçebeliğin köy kurma döneminden önce olduğu görüşündedir” (Bozkurt, 2005).

Küçükerman’a (1973) göre; ortalama beş yüz yıllık bir süre içinde yayılarak günümüze kadar süregelen bir kavram olan Türk evi, çok çeşitli etkilerle karşılaşmış, kiminden etkilenmiş kiminde etkilenmemiştir. Tüm bunların sonucunda, belirli temel ilkeler, karakteristik özellikler hemen hemen tüm örneklerde uygulanmıştır.

“Anadolu’ya yerleşmeden önce Türkler Orta Asya’da göçebe bir yaşam sürmekteydi. Türklerin kitlesel göçü 12-13. yüzyıl çadır yaşantısında, yaşadığı

mekânda oluşan doğal çevresel etmenlere göre yapılanmayı şekillendirmeyi değil göç ederek yer değiştirmeyi çözüm olarak bulmuştur” (Karasözen, 1993). Türklerde göçebe kültürü “Çadır” Anadolu’ya geldiğinde yerleşik olarak devam etmiştir (Şekil 1.4).

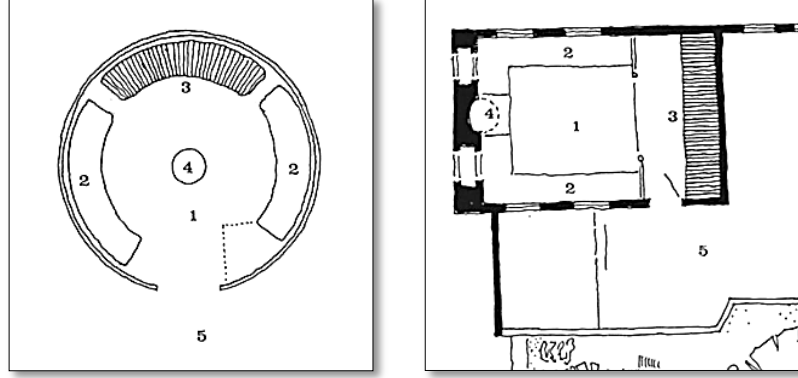

Şekil 1.4: Türk Çadırı Kurulumu ve Yaşamı (Url-40).

Anadolu’ya gelinceye kadar ciddi bir kentleşme olgusuna sahip olmayan Türklerin ilk sağlıklı yerleşim yerleri Anadolu da kurulmuştur. Daha sonra da Doğu Avrupa ve Balkanların ele geçirilmesiyle Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan da benimsenmiş ve bu alanlarda da kökleşmiştir (Url-8). Anadolu topraklarında gelişleri ve yerleşmeleri sonrasında Türk evi sürekli gelişim göstermiştir.

Asya ve Anadolu bölgelerinde gördüğümüz Türk sanatı ancak Osmanlı döneminde kültürel değişim sürecini tamamlamış ve etkilerden kurtulup saf bir üslup haline dönüşmüştür. “Önceleri fethedilen yerlerde, başta Bizans konutları olmak üzere mevcut evlerden yararlanılmış olması doğaldır. Fakat bir süre sonra Osmanlılar, diğer sanat kollarında olduğu gibi mesken mimarisinde de, getirdikleriyle Anadolu’da hazır bulduklarını, kendi inanç ve anlayışla sentez ederek Osmanlı Türk Evi dediğimiz konut tipini oluşturmuştur” (Aşkun ve Tuztaşı, 2013).

Küçükerman ve Güner (1995)’de, Türk Evini “çadır”dan “oda”ya evirilen bir yaklaşımla açıklamıştır. Türk evinin ve odasının kullanılmasındaki düzen ile taşınabilen evin kullanılma düzeni, özellikle genel ilkeler açısından çok büyük yakınlıklar bulunduğu görülmüştür. Mekânların çok amaçlı kullanımı, kapalı depolama alanları (sekiler, sandıklar, yükler), bağlamında benzerlikler görülmektedir. Isınma için çadırda merkezde konumlanan ocak, Türk evi odasında yana kaymıştır (Şekil 1.5).

Şekil 1.5: Türk Evi Oda ve Çadır Kullanma Biçiminin Genel Düzeni: 1-Çok amaçlı orta alan, 2-Oturma, 3-Dolaplar, 4-Isıtma, 5-Denetimli orta mekân (Küçükerman ve Güneri, 1995).

Cansever (2002), Geleneksel Türk Evi, otağ yaşam şeklinin devamı olan odaların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Oda ve otağ arasında kullanım açısından benzerlik vardır, bu da her ikisinde çok amaçlı kullanıma uygun biçimlendirilmesinin sonucudur. Bu çok amaçlı kullanım özelliğinin getirdiği tasarruf, İslam bilincinin tezahürüdür ve Geleneksel Türk Evi inşa sürecinde belirleyici kavramlardan olmuştur.

Türklerin tarihsel süreçlerinde dört ana kırılma evresi vardır; Bunlar; Türklerin İslam dinini kabul etmeleri, Anadolu'ya geliş ve yerleşim ile bu topraklardaki milletler ile kültür etkileşimi, Osmanlı İmparatorluğunun kurulduğu ve yayıldığı evre, Osmanlı Devleti sonları ve cumhuriyet dönemidir (Tanilli, 1981; Karasözen, 1993). Türk Evinin tarihsel süreçteki gelişimi de bu kırılma noktaları ile bağlantılıdır. Bu bağlamda Tez çalışması kapsamında ikinci bölümde Türk toplumunun tarihsel süreçteki dönüşüm ve gelişim süreçleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

1.4. GELENEKSEL TÜRK EVİ MEKÂN KURGUSU VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

1.4.1. Türk Evi'nin Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Osmanlı Türk ev oluşum kökeni, doğaya ve yaşama bağlı olan Türklerin çadır hayatının yerleşik hayata yansımalarıdır. Geçirdiği süreçler içerisinde bu konutlarda estetik ve biçim kaygısından çok gerçekçilik ve kullanışlılık ön plandadır. Yerleşimin ve tasarımın oluşumunda bulunduğu coğrafya ve iklim özellikleri etkili olmuştur. Akılcı, esnek ve pratik çözümler uygulanmış, her detay insan ölçeğinde düşünülmüş insanın rahat ve düzenli yaşaması için tasarlanmış bir ev tipidir. Orta Asya göçebe yaşam düzeninden gelen, kolaylıkla taşınabilir, sökülebilir ve az eşya ile oluşturulan mekân organizasyonu Türk Evi'nin kuruluşunda da uygulanmıştır.

Küçükerman ve Güner'e (1995) göre, Türk evi geleneğinin ve mekân kimliğinin gelişimi, şehir ve kasabalardaki uygulamalarla gözlenmektedir. Oldukça özen gösterilerek yapılmış, birkaç katlı ve gösterişsiz yapılarıdır. Bu yalınlığın yanında özgünlüğü hemen görülmektedir. Bu örnekler daima bulunduğu bölgenin tarihsel kimliğinin özenli izlerini ve etkilerini taşımaktadır. Dış görünüşü gibi iç düzeninde de özgün düşüncenin varlığı açık şekilde görülmektedir. Şehir dokusu içinde yer alan yapıların konumu, evin sahibinin sosyal ve ekonomik gücü, imalatla kullanılan malzeme mekânların tasarlanmasındaki etkisi yapıların her noktasında görülmektedir. Tüm bu etkilerin yanında İslam dinini benimsemesi ve ilahi görüş ışığında şekillenmesi ile birlikte Türk Evleri karakteristik özelliklerine ulaşmıştır.

Bektaş (1996)'da, Geleneksel Türk Evi oluşumuna etki eden ve hiçbir zaman ödünç verilmeyen ilkelerin bir kısmını şu şekilde sınıflandırmıştır: Yaşama, doğaya, çevre koşullarına, iklime uygunluk, İçten dışa çözüm ve iç-dış uyumu, gerçekçilik ve akılcılık, kolaylık ve kullanışlılık, tutumluluk, esneklik ve gereçlerin yakından seçilmesi. Bu ilkeler çalışma kapsamında üçüncü bölümde İslam düşüncesi ve yaşayışı kavramları bağlamında tekrar irdelenecektir.

Kuban (2002)'de, konutun fiziksel, kültürel, coğrafik, ekonomik, vb. etkenler sonucunda oluşmakta ve sürekli bir gelişim ve değişim gösterdiğinin vurgulamıştır. Bu bağlamda tez çalışması kapsamında, Türk Evi'nin oluşumuna etki eden faktörleri,

tarihi, kültürel, iklimsel ve coğrafi, yapı malzemesi, ekonomi ve din olarak altı başlık altında ele alınmıştır.

1.4.1.1. Tarihi Faktörler

Beş yüz yıllık süreç içerisinde, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Türk evi en belirgin özelliklerini Anadolu'da göstermiştir. Küçükerman'a (1985) göre, Türkler İslamiyeti kabul etmeleri sonrasında Anadolu'da yerleşik hayata geçmeye başlamıştır. İslami değerler, göçebelik ve Anadolu bölgesinin etkisiyle birleşerek yeni yaşam biçimi ortaya çıkmıştır. Yaşam biçimleri evlerin mekân özelliklerine yansımıştır.

Çadır yaşamına verilen önem, yerleşik yaşama geçtikten sonra dahi devam etmiştir. “Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Timurlar, Memlükler ve Osmanlılar gibi büyük Türk sülalelerinin mensupları, eski göçer geleneği olan büyük çadırlarda oturma geleneğini yalnızca ordugâhlarda değil, günlük yaşamlarında da sürdürdüler” (Kuban, 2013).

İslamiyet'in kabul ile birlikte Geleneksel Türk evi mekân kurgusu mahremiyet ve sadelik düşüncesinin öncelenmesiyle şekillenmiştir. Karpuz'a (1993) göre, İslam şehirleri ve evleri geniş ölçüde Helenistik şehirlerden etkilenmiş ve bu evlere de yansımıştır. Revaklı iç avluya sahip plan tipi kadınların mahremiyeti bakımından kolaylık sağlamıştır. Evler sokaktan tamamen yüksek duvarlarla ayrılmış, avluda içinde bulunan bölümlerde kadın ve erkekler için “haremlik” ve “selamlık” olarak ikili yerleşim vardır. İslam hadis kaynaklarında çok katlı binaların hoş karşılanmaması sonucunda tek ve iki katlı yapı inşası benimsenmiştir.

Selçuklu çağındaki evler ile ilgili çokça bilgi olmadığını belirten Karpuz'a (1993) göre, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu mesken yapılarında malzeme olarak tuğla, kerpiç ve ahşap kullanılıyordu. Evin kapı, pencere, tavan ve döşeme inşasında ahşap kullanılarak ve temelleri derin kazılarla yapılıyordu.

Eldem'e (1954) göre, Türk evi, kendine özel yapısını ilk olarak Anadolu'da edinmiştir ve buradan zamanla gelişim gösterip dış etkileri benimseyerek Osmanlı fütühatını takiben Avrupa'nın muhtelif yerlerinde kökleşmiştir. Osmanlı kültürünün kullanıldığı bu yerlerde Türk evi, 15 ve 16. yüzyıldan itibaren diğer ev tiplerinin yerine geçmiştir.

“Türk evi en büyük yayılma istidadını 17. ve 18. yüzyıllarda göstermiştir. Bu devirlerde İstanbul ve Edirne evleri, Yakın şark ve Doğu Avrupa için her zaman taklid edilen bir ideal tip haline gelmiştir” (Eldem, 1954). “Ortaya çıkan bu sentez, dünyanın neresine giderse gitsin Türk mimarisi olarak karakteristik bir adlandırmaya tabi olmuştur. Beslendiği kaynakları taklit yapmak yerine o kaynaklardan çok daha ileri düzeyde bir strüktür ve estetik yaratmıştır” (Göğebakan, 2015). Osmanlı Devletinin, her taraftan sarılmaya başladığı 19. yüzyılda bile gelişim sona ermemiştir. Ancak “19. yüzyılın ortasından itibaren bütün tarihi tecrübeyi ve birikimi inkâr ederek her şeyi yeniden inşa etmek için gerekli imkâna sahip olduklarını ileri süren Batılı mağrur devrimcilerin bütün dünyayı cennete çevirme vaatleri defalarca sonuçsuz kalmış bulunmaktadır” (Cansever, 2016).

1.4.1.2. Kültürel Faktörler

Ev bir kültür üretim yeridir. Anadolu’da inşa edilen Türk Evi’ni, Anadolu’da asırlarca gelişen medeniyetlerin birikimi olan kültürel miras, Geleneksel Türk Evi’nin şekillenmesinde ve biçimlenmesinde belirleyici bir faktör olmaktadır. “Türk Anadolu’sundaki ev biçimlerinde binlerce yıllık yapı geleneklerinin anıları vardır. Bunların kullanılmaları tarihi koşulların oluşturduğu kültürel yeğlemeler sonucu oluşmuştur” (Kuban, 2013).

Türklerde toplumun temeli olan aile kavramı ayrı bir öneme sahiptir. Geçmişten beri gelen büyük aile yapısı nesiller boyunca sürmüştür. Büyük anne ve büyük baba ile yaşamak aynı zamanda, aynı mesken içinde yetişen fertlerin üretici bir yapıya sahip olmasını sağlamaktadır. Bu kalabalık yaşam büyük ve çok sayıda mekân gereksinimleri beraberinde getirmektedir. Her bir çekirdek ailenin günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterli sayıda ve geniş mekânlar tasarlanmıştır. “Yaz aylarında üretilen sebze ve meyvelerin bütün yıl yenecek biçimde korunup saklanması için saklanması için depolar, kilim ya da halı dokuma tezgahları için bölümler mekân ihtiyaçları arasındadır” (Uysal, 2007).

Türk aile yapısının temelini oluşturan büyükanne ve büyükbaba ile toplu ve birlikte yaşam, kültürel olarak da zenginlik kazandırmaktadır. Herkesin yaşadığı mesken sadece kendinin değil, aynı zamanda büyüklerinin de dünyaya geldiği yerdir.

Böyle evler yalnız mesken değildir, manevi olarak da değer yüklüdür, kutsiyeti vardır.

“Orta Asya’daki göçebe yaşam, dini inanışlar ve İslam dünya görüşü, zengin Anadolu sentezini yaratmıştır. Bu kültürel sentez, kalıplaşmış, norm haline gelmiş davranışlar ve mekân düzenleme ilkeleri olarak geleneksel Türk Evi ve odasının biçimlenmesine, mekânsal özelliklerine yansımıştır” (Gögebakan, 2015).

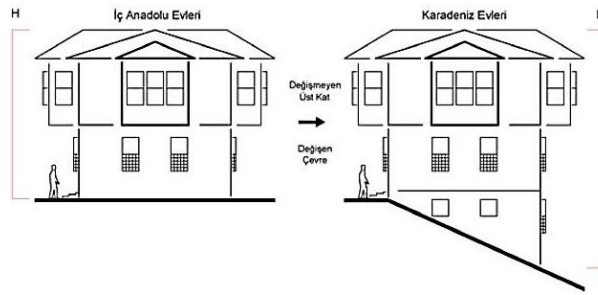
İslam düşüncesinde olduğu gibi Anadolu’da da ailenin temelini oluşturan kadın, annedir. Bu nedenle Türk evi mekân kurgusunun oluşmasında merkezde kadın yer almıştır. “Türk toplumunun aile yapısı, günlük hayatı ve İslam’ı yaşayışı Türk evinin tasarımını etkilemiştir. Türk evinin tasarımından süslemesine kadar her şey, Türk toplumunun, sosyal ve kültürel yapısının bir yansımasıdır. Aynı zamanda bu durum insana verdiği değer de bir göstergesidir” (Gögebakan, 2015). Evin işlevsel düzeni günü evde geçiren kadının işini kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiştir. Ailenin mahremiyeti göz önünde bulundurularak, konutun dışarıyla olan görsel ve fiziki bağlantısını kesen yüksek duvarlarla çevrili zemin katlar inşa edilmiş ve içe dönük bir mekân tasarlanmıştır. Din ve kültür, evi dışarıya kapamıştır. Pencereler kafeslidir veya zemin katta yok denecek kadar azdır.

1.4.1.3. İklimsel ve Coğrafi Faktörler

Türk Evi’nin mekânsal ve yapısal biçimlenişini Anadolu’nun topografik yapısı ve iklimi etkilemiştir. Türk evlerinin en önemli özellikleri doğa ile savaşımayan, ona uyumlu, saygılı bir düşünce içerisinde oluşturulmuş olmalarıdır. “Doğa içinde yaşamak Türklerin en önemli yaşam felsefesi olmuştur” (Günay, 1998).

Birbirlerinden farklı ev tiplerinin ortaya çıkmasında “konutun bulunduğu bölgenin yağış şekli, sıcaklık değerleri, güneş ışınım etkileri, rüzgâr ve hava hareketleri ile topografik durumları evlerin tasarımda ve gelişiminde rol oynamıştır” (Güngör, 2019). Günay’a (1998) göre, Türk evlerinin bulunduğu bölgeler ısı ve yağış bakımından mevsimlere göre değişiklik gösterir, bunun yanında ev tasarımında büyük farklılıklar görülmez. Bazı yörelerde yaz ve kış aylarında bağ veya yayla evlerine göçülür, bu sebeple evde biçimsel ve yapısal önlemler alınmamıştır. Bunun yanında her evde esneklik sağlayan kış ve yaz mevsimleri için

ayrı mekânlar kurgulanmıştır. Kat yüksekliği alçak olarak inşa edilen ara katlar genellikle kış ayları düşülerek tasarlanmıştır. Anadolu'nun topoğrafik yapısı sadece mekânsal özelliklerde değil, yapısal özelliklerinde farklılıklar getirmiştir. Zemin katlarda çevre ile ilişkiler doğrultusunda farklı topoğrafik özelliklere sahip bölgelerde özgün tasarımlar yapılabilirken, üst katların mekân kurgusu ve biçimlenişinde değişiklik oluşmadığı görülmektedir. (Şekil 1.6)

Şekil 1.6: Doğaya Uyumlu Türk Evi Kesiti (Dönmez, 2017)

Türk evinde genel olarak yazlık kışlık oda düzeni ile doğal iklimlendirme ortamı sağlanmıştır. Yazlık odalara yapının içinde, doğal havalandırmaya uygun bir konumlandırma ile yer verilirken, kışlık odalarda ise kalın geçirimsiz dolgu malzemeleri kullanılmış, pencereler küçültülmüştür. Türk Evleri bulunduğu topografyaya uygun inşa edilmiştir. Örneğin, Safranbolu evlerinde eğimli arazide zemini araziye uygun zemin katı taşlık, depo, ahır vb. olarak kullanıp, üst katlarda yaşama alanları yer almıştır. Bu evlerin cepheleri de güneşi en iyi alacak şekilde hiç biri diğerinin güneşini kesmeyecek konumda yerleştirilmiştir (Özeren, 2018). Türk evinin konumlanışında yaşam alanının güneş alması ve bunu yaparken komşunun manzarasını ve güneşini kesmeyecek şekilde konumlanması karakteristik özelliğidir. Isı, ışık ve havalandırma ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılan tasarım Türk evinin insana, doğaya ve çevreye saygısının göstergesidir (Şekil 1.6).

Türk evinin yayıldığı coğrafyalarda genel olarak ılıman iklimle kalmakla beraber kuzeyle güney, kıyılar ve iç bölgeler arasında ısı ve yağış bakımından mevsimsel farklılıklar görülmektedir. Bu doğrultuda mekân kurgusu, çatı saçaklarının genişliği gibi yapı elemanlarının tasarımlarında bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. İklim kullanılan yapı malzemesi açısından da yönlendirici bir

unsurdur. Örneğin, rutubetli ve rüzgârlı kıyı bölgelerinde dış cephe genellikle ahşapla kaplanır.

Türk evlerinde yapılan her bir kurgunun kullanım açısından kolaylaştırıcılığı ve tasarrufa yönlendiren bir tarafı vardır. Bu doğrultuda kuru ve soğuk bölgelerde vadilere yayılarak, rutubetli yerlerde tepelere yerleşerek, ılımlı bölgelerde ise yamaçlara yerleşmek tercih edilmiştir (Güngör, 2019). Karadeniz bölgesinde evlerde yaşam alanının alt katında ahır konumlandırılması bölge topoğrafyasının bir gereği olmasının yanında kış aylarında ısınma yönünden tasarruf sağlanmıştır.

Coğrafyanın getirdiği durumlardan birde deprem olarak adlandırılan doğa olayıdır. Doğaya uygun ve doğa ile birlikte yaşama felsefesi doğrultusunda ‘deprem’ de Türk evlerinin biçimlenmesinde etkili olan unsurlardan biridir. “Bütün Türk evi coğrafi bölgesi deprem kuşağı üzerindedir. Ahşap çatki sistemini bu nedenle geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Bu yapı sistemi yatay kuvvetlere karşı dayanıklılığı ve hafifliği nedeniyle güvenilirdir” (Günay, 1993).

1.4.1.4. Yapı Malzemesi

Anadolu bölgesinin tabiatındaki iklim ve bitki örtüsü farklılıkları evlerde kullanılan yapı malzemesi ve evlerin plan organizasyonlarını etkilemiştir. Cansever’e (2016) göre, Türkler yaşadıkları mahalli gereklilikler doğrultusunda ahşap bulunan bölgelerde ahşap, taş olan yörelerde taş, bazı bölgelerde de kerpiç kullanmışlar ve malzeme cinsine göre teknoloji üretmişlerdir.

Yapıldığı malzeme “Türk evi coğrafi sınırlarını da tanımlar” (Günay, 1993). Örneğin oldukça fazla ormanlık alanı olan Karadeniz’de ahşap malzeme çoğunlukta kullanılırken, Doğu Anadolu, İç Anadolu, Ege Adaları gibi yerlerde ana malzeme taş veya kerpiç olmuştur. “Temel ve zemin kat duvarlarında taş her yörede bulunur. Dolgu malzemesi taş, kerpiç, tuğla ve ahşap olabilir. Bağlayıcı olarak çamur ve kireç harcı geleneksel yapı malzemesi olarak kolaylık sağlar. Kiremit, örtü malzemesi kullanımı yaygındır” (Günay, 1993).

En üst noktalara ulaşmış Osmanlı mimari kültüründe, yerel malzemenin kullanılması çevrenin bütünlüğü, imalatın kolaylığı ve tasarrufa sebep olmuştur. Cansever’e (2016) göre, suya dayanıklı bilinen, içerisine saman koyularak oluşturulan boşluk ile malzemenin ısı performansı artırılan kerpiç malzemesi aynı

zamanda kullanılan malzemeleri kesilerek, çevrilerek tekrar kullanılabilir. Dünyada yapı malzemesinin tekrar kullanılabilirdiği çok az teknoloji var. Bu da sürdürülebilirlikle, tabiat tahribatına engel olan bir teknoloji olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgeler özelinde kullanılan yapı malzemelerini sıralıyacak olursak; Kuzey Anadolu'da ahşap malzeme, Güney Anadolu'da ahşap ve taş malzeme, Batı Anadolu'da taş malzeme, Doğu Anadolu'da taş malzeme, Orta Anadolu'da kerpiç ve taş malzeme, çoğunlukta kullanılmıştır (Dönmez, 2013). Özetle, Türkler evleri bir dağ kenarında ise taştan, ovada ise kerpiçten, ormanlık alanda ise ahşaptan yapmışlardır.

1.4.1.5. Ekonomi

Türk evinin boyutu ve mekân organizasyonunun belirlenmesinde yer tutan etkenlerden biri de kısmen ekonomik durumdur. Osmanlı Şehri kitabında belirttiği üzere Cansever'e (2016) göre, her ev sahibinin ekonomik şartları ve aile ölçülerinin farklı olmaları Türk evlerinin farklı ölçülerde olması sonucunu doğurmuştur. Ailenin ekonomik durumu odaların büyüklüğü ve sayısı ile ilgili değişikliğe neden olmuştur. Ana karakteristik plan kurgusu ve özelliklerinde köklü değişikliklere etki etmemektedir. Ekonomik durumu yüksek olan ve düşük olan ev arasında büyük farklılıklar yoktur. "Oda kavramı ve biçimin temel ilkeleri, ekonomik koşullara bağlı olarak değişmez. Değişen yalnızca, özen ve süs alanlarının niteliğidir" (Küçükerman, 1973).

Eldem (1984)'de, Türk Evi plan tipleri ile ilgili yaptığı çalışmada sofasız ve orta sofalı plan tiplerinin ortaya çıkışının nedenlerinin ekonomik olduğunu söylemiştir.

Ekonomik gücün artmasıyla başkent İstanbul ve yakın çevrelerinde 19. yüzyıl itibari ile merkezi planlı çok sayılı odalı evler yapıldığı görülmektedir. Topkapı Sarayı'nda fazla katlı bir yapılaşma yoktur. Harem ve çevresi gibi nadir yerlerde, birkaç kat söz konusu olur. Ama esas itibariyle o tek kat aynı hizada genişletilmiştir (Cansever, 2016).

1.4.1.6. Din

Din, Geleneksel Türk Evinin şekillenmesinde başta mahremiyet gibi İslami hassasiyetler çerçevesinde en etkili faktörlerden biridir. Meskenlerin tasarımı ve inşasında israf ve gösterişten kaçmak gibi dış ve iç mekân düzenlemelerinde İslamî değer ve hassasiyetler etkili olmuştur. Kuban'a (1995) göre, Türk evinin yalınlık, kullanışlılık, geçicilik ve sadelik özelliklerinin esas sebebi, göçebe yaşam şekli kadar İslami değerlerin yüklediği bilinç olmuştur.

Müslüman Türklerde dini amaçlı yapılar, daha sağlam, kalıcı malzemelerle ve toplumun gücüyle gerçekleştirilmişken, evler bunların yanında ikinci planda tutulmuştur. Gelenek, görenek ve din "azla yetinme" felsefesini getirmiş, bunun yanı sıra Türkler bu dünyayı geçici sayan mistik bir görüşle konutlarında kalıcılığa önem vermeyip, onları bir nesile yetiştirecek şekilde yapmak istemişler, kerpiç ve ahşaptan evler inşa etmişlerdir (Uysal, 2007). Bu bağlamda din; biçimi, planı, mekânsal düzenlemeleri, konutun yapımında kullanılacak malzeme gibi birçok yönden Türk evi oluşumuna etki etmiştir.

Bektaş'a (2001) göre, türk evinde yalnızca yapımda, yöntemde, gereçlerde değil, kullanımda da tutumluluk ilkesi benimsenmiştir. Ortak kullanımlar iyi belirlenmiştir. Kişinin ya da çekirdek ailenin mahremiyet sınırları aşmayan her şey ortak kullanılır. Gösteriş için harcama yapılmaz. Suyun yağmurun bile damlası harcanmaz. Dumanın bile, bacadan çıkıp gitmeden sıcakından çatı arası hava yastığı ile faydalanılır.

"İslamiyet'in etkisiyle mekânlar; haremlik selamlık diye erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı olarak bölünmüşlerdir. Bu içe dönük yaşam biçiminden doğan "Mahremiyet" iç mekân düzenlemesinde önemli bir yer tutmuştur" (Uysal, 2007).

Geleneksel Türk Ev'lerinde yaygın olarak kullanılan ahşap malzeme ve yapım tekniğinde toplumun hayata bakış açısı etkili olmuştur. "İnsan hayatı geçicidir. O zaman evinin de geçici olması normaldir, mala tamah etmek yersizdir. Toplum yapıları ve dini yapılar ise kalıcıdır" (Günay, 1993). düşüncesinin yansımaları evlerde malzeme seçiminde karşımıza çıkmaktadır. İslam inancındaki fanilik ve dünya hayatının geçiciliğinin benimsenmesi yalın, sade ve gösterişsiz bir mimari üslûp geliştirilmesine sebep olmuştur.

İslam dininin getirdiği hayat tarzı, toplumun yaşam alanını ve çevresini inançlarının gerekleri doğrultusunda şekillendirmeye yönlendirmiş ve bunun sonucunda Osmanlı şehirlerinde özünde birbirinden farklı olmayan Osmanlı evleri oluşmuştur. “Çünkü birinde namaz kılınıp sanat eseri üretildiği gibi, öbüründe de namaz kılınıp sanat eseri üretiliyordu. Her ikisinde de kültür, sanat tartışmaları, toplum üzerine, çevre üzerine tartışmalar cereyan ediyordu” Cansever (2016).

“Titus Burckhardt’a göre, geleneksel mimarinin temel karakteri, onun ilahi bir niteliği yansıtmasıdır. İlahi bir niteliği yansıttığı oranda bir mimari yapı güzel ya da mükemmeldir” (Taşpınar, 2017). Geleneksel Türk Evleri üzerinde dini yansımalar onu varlığını asırlarca devam ettiren, karakteristik ve eşsiz unsurlarını kazandırmıştır.

Türk Evi’inde konumlanma, plan organizasyonuna, oda sayıları ve iç tezyinatı, yapım malzemesi gibi çok yönden “din”in etkili olduğu görülmektedir. Tez kapsamında üçüncü bölümde ayrıntılı olarak Geleneksel Türk Evi’in mekân kurgusu üzerindeki İslam etkileri incelenmiştir.

1.4.2. Türk Evi Plan Tipleri ve Özellikleri

“Türk Evi beş yüzyıl içinde büyük inkişaflar geçirmiş ve yayılıp kök saldıği iklim, tabiat ve folklor bakımından birbirinden farklı ve uzak memleketlerde muhtelif tipler vücuda getirmiştir. Bu farklar, mahalli malzeme ve iklim icabatına uymak mecburiyetiyle, muhtelif memleketlerin yerli geleneklerinin benimsenmesinden doğmuştur. Fakat bütün bu ev tiplerine has bazı karakteristikler vardır ki, bunlar şaşmadan her yerde karşımıza çıkarlar. Bu ayrılan vasıflar arasında ön safta evin planı gelir” (Eldem, 1954).

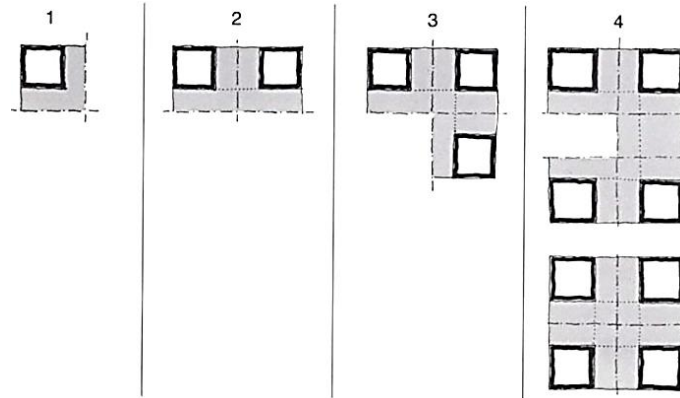

Şekil 1.7: Geleneksel Türk Evinde Sofa (Url-42).

Geleneksel Türk evi plan tipleri ile ilgili en kapsamlı çalışmayı yapan Sedat Hakkı Eldem; Türk evinin plan tipini sofanın konumunun belirlediğini söylemiştir. Eldem, plan tipini iklim koşulları, yöresel ve ekonomik koşullar etkileriyle sofasız, dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı olarak dört başlılıkta sınıflanmıştır (Eldem, 1954).

Türk evinde plan bir odaların bir sofa etrafındaki yerleşimi ile şekillenmektedir. Bu nedenle ev tipolojisini sofa belirlemektedir. İlk örneklerde çok rastlanmayan sofa, geleneksel evin ana yaşam alanları olan odalar arasındaki özgün düzeni oluşturması sebebiyle Türk evinin önemli yapı elemanlarından. Sofanın oluşumundan önce, odalar çadırların kullanım özelliklerini taşımaktaydı. Sonrasında odalar arasında ortak mekân kurulmuştur (Eldem, 1954). Şekil 1.7 örnek bir sofa görselidir.

“Odalar arası bir ortak alan olan bu bölüm, evlerin biçimlenmesinde çok etkili olmuştur. Sofa, odalar arası ilişkileri sağlayan bir ortak alandır. Bu alan ev içinde dolaşımı sağlamakla birlikte “toplanma” alanıdır” (Küçükerman, 1993). Geleneksel Türk Evinde oda sayısı ve yerleşimi doğrultusunda hizmet mekânları oluşmuştur. Sofa olarak adlandırılan bu mekânlar çevresinde mahallerin çoğalma düzenine göre gelişmesi ve biçimlenmesiyle Türk Evinin oda kuruluş düzeni oluşmuştur (Şekil 1.8).

Şekil 1.8: Türk evi odalarının gelişim düzeni (Küçükerman, 1985).

1.4.2.1. Sofasız Plan Tipi

Odaların yan yana dizildiği en düz plan tipidir. Her odaya dışardan girilir. Bu türler genelde iç avlulu bahçe duvarları ve kapısı ile muhafaza edilen evlerdir. “Bu

ev tipinde sofa vazifesini alt katlarda avlu görür. Üst katlarda ev, harici merdivenler ve balkon şeklinde galeriler ile avluya bağlanmıştır” (Eldem 1954). Ön bahçeli veya yan bahçeli evler orta, güney ve doğu Anadolu bölgelerinde uygulanmıştır (Şekil 1.9).

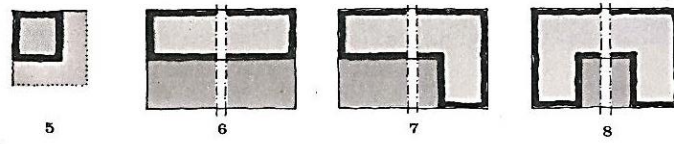

Şekil 1.9: Sofasız Plan Tipi (Küçükerman, 1985).

Tek katlı ve iki katlı örnekleri görülmektedir. Üst kata avludan bir merdivenle çıkılır. Sofasız plan tipi örneklerinde “odalar adedi fazlaştıkça, eve bir veya iki kanat ilave edilir” (Eldem, 1954).

1.4.2.2. Dış Sofalı Plan Tipi

İkinci tür olan dış sofalı plan tipinde “sofa” tüm odalar arasındaki ilişkiyi sağlayan ortak mekândır. “Bu tipin, yerine ve planın şekline göre ismi, ön, köşe açık sofalı, hayatlı, sergahlı ve sayvanlı ev de olabilir” (Eldem,1954).

Şekil 1.10: Dış Sofalı Plan (Küçükerman, 1985).

Anadolu kırsal bölgelerinde uygulama alanı bulmuştur. Sofanın bir veya üç cephesi duvarsızdır. Doğa ile iç içe olan dış sofa yılın genelinde oturma olarak kullanılır. Bu yapısı Türk’ün ile çadırlı göçebe yaşamının yerleşik düzene yansımasıdır. Ilıman veya sıcak iklimli bölgelerde dış sofa açık olarak kullanılır. En gelişmiş dış sofalı plan tipler L ve U şeklindeki tiplerdir ve 19. yüzyıla kadar devam etmiştir (Şekil 1.10).

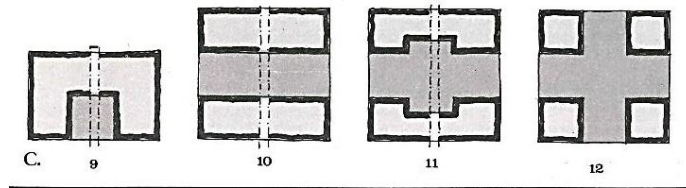

“Dış sofalı plan tipi, göçer çadırları ile ilişkilendirilmiştir. Sofanın bir ya da üç cephesinin dış dünyaya açık olması Türklerin çadırlarda sürdürdükleri doğal yaşamının yerleşik düzene yansması olarak nitelendirilmektedir. Türk Evi’ndeki her oda çadırı, dışa açık sofa ise denetim altına alınmış doğayı simgelemektedir” (Günay, 2014).

1.4.2.3. İç Sofalı Plan Tipi

Geleneksel Türk evinin en yaygın olan plan tipinde “sofa”nın iki yanında odalar çevrelenir. Türk evlerinde en çok kullanılan plan tipidir. 18. yüzyıldan itibaren belirginleşmiş, 19. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Dış sofalı plan tipine nazaran daha fazla sayıda, yan yana gelen odalar duvar sayısını azaltmaktadır. Bu hali ile daha ekonomik olmasından ötürü tercih edilmiştir. Yine İç kapalı muhafazalı olması nedeniyle Anadolu ve Rumeli iklimlerinde kullanılmıştır.

Sofanın bir veya iki ucunda köşk veya seki olarak adlandırılan özel ve sedirli oturma mekânları bulunur. Bu mekânların konumunu merdivenin durumu belirler. “Dış sofalı plan en basit ve orjinal şekliyle, bir oda sırası ve önündeki sofadan ibarettir. Bu haliyle en fazla yayılmıştır. Bu en sade plan şekline biraz tenevvü ve zenginlik veren unsur eyvan ve köşklerdir” (Eldem, 1954). Şekil 1.11’de iç sofalı plan tipleri gösterilmektedir.

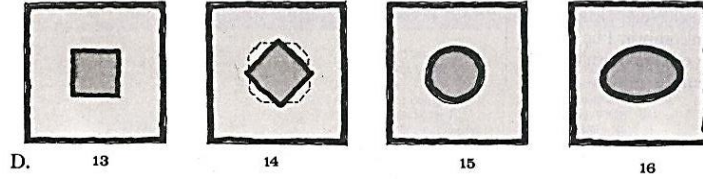

Şekil 1.11: İç Sofalı Plan (Küçükerman, 1985).

İki sıra odanın sofa çevresinde yerleşmesiyle oluşan plan tipi, yaşam alanı olarak diğer tiplerden daha korunaklı, ferah ve özel olmasını ayrıca odalar arasında iletişimin daha işlevsel olmasını sağlamıştır. Bu türün daha yoğun bir planlama gerektirdiğini belirtmiştir. Bu plan türü Türk Evi’nin en olgun halidir (Eldem, 1984).

1.4.2.4. Orta Sofalı Plan Tipi

Orta Asya'dan beri kullanılan orta sofalı plan tipi Anadolu Türk mimarisinde cami, medrese, köşk gibi yapılarda kullanılmıştır. "Türk toprakların dâhilinde ve bilhassa şehirlerde en çok tesadüf edilen ev tiplerinden biri, iç sofalı ev tipidir." (Eldem, 1954). Şekil 1.12'de orta sofalı plan tipleri gösterilmektedir.

Şekil 1.12: Orta Sofalı Plan (Küçükerman, 1985).

Eldem'e (1954) göre, iç sofalı planın daha iktisadi olması, az yer işgal etmesi, bu tipin dış sofalı tipe nazaran şehirlerde tercih edilmesine sebep olmuştur. 18.yüzyıl itibari ile büyük kentlerde idareci evlerinde kullanıldığı görülmektedir. "18. yüzyılda belirginleşmiş ve 19. yüzyılda yaygınlaşmış olan orta sofalı plan tipi, kentlerin kalabalıklaşması, arsaların küçülmesi ve değer kazanması sonucunda içe dönük ve sıkışık planlama ihtiyacından doğmuştur" (Günay, 2014).

Sofa ortadadır. Ev planları kare veya kareye yakın dikdörtgen haline dönüşmüştür. Sofa önceleri dört köşe iken zamanla sekizgen, çokgen, oval veya eliptik şekillere dönüşmüştür. Orta alandaki muhafazalı sofa, soğuk iklimlerde tercih edilmiştir.

Eldem'in plan tiplerinin üçüncü evresi olarak adlandırdığı bu tipi, sofanın dış etkilerden korunmuş olması, muhafazalı olması, odalar arası mesafenin az olması İstanbul'da uygulanan bir plan tipi haline getirmiştir. Gelişmeye en uygun plan türüdür. Bu sebeple geniş evlerde, çeşitli plan türleri oluşturulabilmektedir (Eldem, 1984).

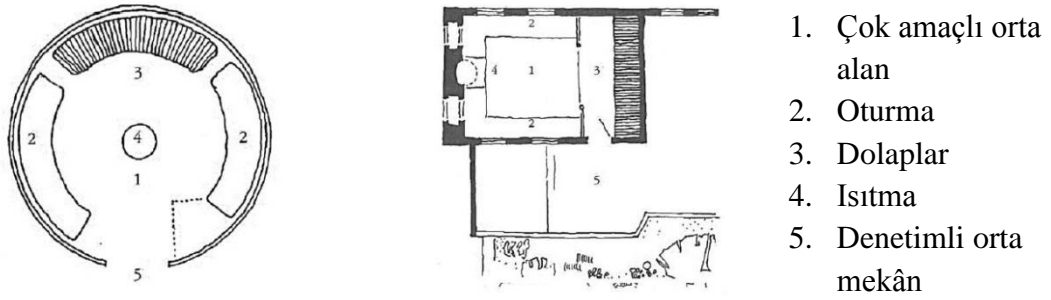
1.4.3. Türk Evi'nin Mimari Elemanları

Tarihi etkenler bölümünde gördüğümüz Türk evinin kökeni değerlendirmelerine göre Geleneksel Türk evinin mekân kurgusunu oluşturan ve karakteristik özellikler taşıyan elemanları; odalar, sofa, avlu, kat adedi ve işlevi, merdivenleri, kapı ve pencereleri, döşeme ve tavan tasarımları ile birlikte oda iç tefrişatı olan dolap,

yüklük, ocak, sedirdir. Bununla birlikte cephe elemanları olan cumba ve saçaklarda özgün tasarımını meydana getiren elemanlardır.

1.4.3.1. Odalar

Oda geleneksel Türk evinin özgün bir ögesidir. Türk evi mekân geleneğinin kimliğinin oluşturan temel öğelerden birincisidir ve tek başına bir evi oluşturur. Oda yaşamın bütününe kapsar. Kuban'a (1995) göre, "oda", yüzyıllar boyunca tekrarlanan biçim ve boyutları ile özgün bir yaşam biçimini tanımlar. Ev planlamasında her biri bağımsız ve bir ailenin günlük ihtiyaçlarını sürdürebileceği şekilde tasarlanmıştır. Bu bağımsızlık, göçebe kültüründe çadır geleneğinden geldiği düşüncesini doğurmuştur (Şekil 1.13).

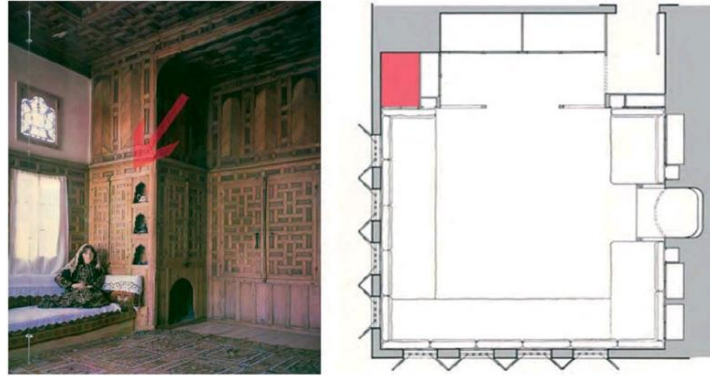
Şekil 1.13: Çadır ile Türk odası karşılaştırılması (Küçükerman ve Güner, 1995).

Oda, Türk evinin plan şeması oluşumunda en etkili birimdir. Oda sayısı ve istikametleri Türk evi plan tipine tesir etmektedir. Odaların büyüklüklerinde farklılıklar vardır. En büyük oda başoda diye adlandırılır, süslemesine diğerlerinden daha fazla özen gösterilir. Kuban'a (2013) göre, Türk odasının planı çoğunlukla kare değil dikdörtgendir ve alan iki işlevsel bölüme ayrılmıştır. Birincisi, dolapların ve ocağın yer aldığı giriş ve hizmet bölümüdür. İkincisi, sabit ve alçak sedirlerle çevrili, hayata yada dışarıya bakan pencereleri olan oturma bölümüdür.

"Hayat ile oda, mekânsal ve işlevsel yapılanmalarıyla, Türk konut kavramının da çekirdek öğeleridir. Oda, ailenin en derin varlığını olduğu kadar, yakın çevrenin şekillenmesine ilişkin temel estetik tavrı da yansıtır. Odanın başlıca öğeleri, yüzyıllar boyunca tekrarlanan biçim ve boyutlarıyla tartışmasız, özgün bir yaşam biçimini de tanımlar" (Kuban, 2013).

Yatma, uyuma, yemek yeme, oturma, misafir ağırlama, yıkanma, yemek pişirme gibi günlük tüm ihtiyaçları karşılayacak şekilde organize edilen odalar Türk evini biçimlendiren en önemli unsurlar olmuştur. “Odanın ortasında bir boşluk bırakılır ve yapılacak eyleme göre bu boşluğun fonksiyonu değiştirilir. Uyuma zamanı geldiğinde yatak ve yorganlar serilir, yemek zamanında ise sofraların kurulmasıyla odanın fonksiyonu bir anda değişmektedir” (Güngör, 2019). Türk evlerinde ibadet için özel bir oda ayrılmamıştır. Odalar ortasındaki boş ve geniş alan aile bireylerinin cemaatle namaz kılmasını imkan sağlamaktadır.

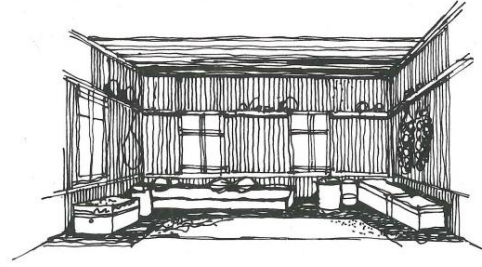
Geleneksel konutlarda odada yükük içlerinde yıkanma ve abdest alma yeri olarak gusülhaneler tasarlanmıştır (Şekil 1.14). Gusülhaneler bir kişinin kısa süreli bir şekilde banyo yapabileceği minimum ölçülerde yapılmıştır. Gusülhanelerin geleneksel Türk evlerine ne zaman eklendikleri bilinmesede İslamiyet’le birlikte yerleştiği açıktır. “Bunun birkaç sebebi olmasına rağmen en önemli sebebi mahremiyet ve insanların başkaları tarafından rahatsız edilmeyerek huzura ermesini sağlamaktır. Bu sebepten olsa gerek geleneksel Türk evinde gusülhaneler mahremiyeti tesis etmek için odaların içinde planlanmıştır” (Dönmez, 2017).

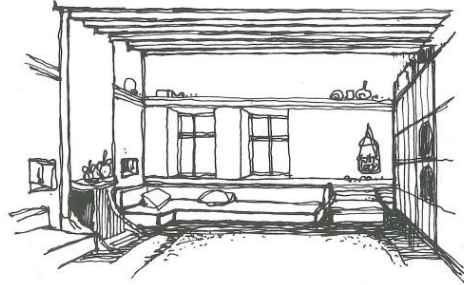
Şekil 1.14: Türk Evi Oda İçi Gusülhane Konumu Örneği (Günay, 1989).

Anadolu Türk evinde iç mekân yalındır ve bu mekânı, günlük hayatın ihtiyaçları şekillendirmiştir. Türk evinde odaların iç düzeni incelendiğinde, tasarımında etkili olan geleneksel düşünceler ve mekân kimliği, çok uzun bir süre boyunca hiç değişmediği görülmektedir (Şekil 1.15). İklim, malzeme, ekonomi gibi çevresel koşul farklılıklarında dahi mekân kurgusunun benzerliğini korumuştur. Hemen her odada oturma, dolap, sedir yerleşimlerinde belirli ilkelerin dışına

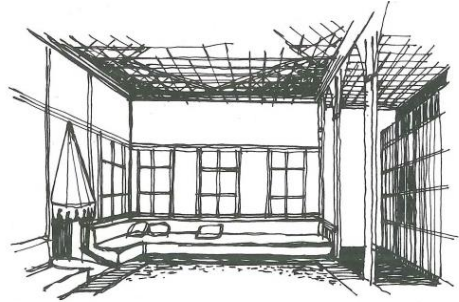
çıkılmamıştır. Küçükerman'a (1985) göre, odaların gerek mekân kuruluşları, boyutları ve iç düzenleri de dahil temel ilkelerden ayrılmadığının görülmesi, Türk evi kimliğinin en ilginç yönlerinden biridir. Türk toplumunun kendi medeniyet tecrübesi içerisinde ortaya koyduğu bu mimari gelenek, insan fitratının gözetilmesiyle meydana getirilmesinin bir sonucudur.

1.

2.

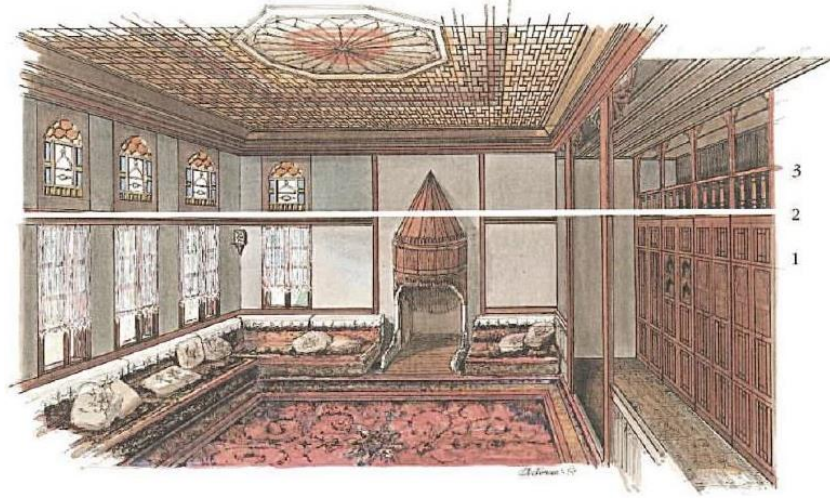

3.

Şekil 1.15: Anadolu mirasının en yalın evlerinin iç mekân düzeni, köy evi.

(Küçükerman ve Güner, 1995).

Oda dışarıdan her zaman en çok yalıtılmış olan elemandır. Türk evi plan organizasyonunda birincil öge “çok yönlü fonksiyonları kapsayan, ama tek mekân olarak biçimlendirilen odadır. İkincisi ise bu odaları birbiriyle ilişkili duruma getirip, ilgi çekici yeni mekânların oluşması yönünde etkili olan ‘sofa’ dır” (Küçükerman, 1995). Türk evinde sofadan geçilerek mahremiyetin son sınırı olan odaya ulaşılır.

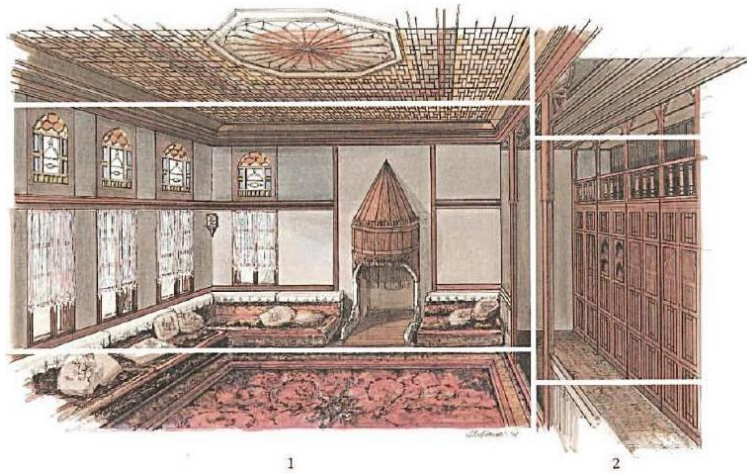

Şekil 1.16: Türk evinin biçimlendirilişinde odanın yatay yönde bölünüşü.

(Küçükerman ve Güner, 1995).

1- Yararlı alan, 2-Yararlı alan üst sınır, 3- Soyutlanmış üst çevre

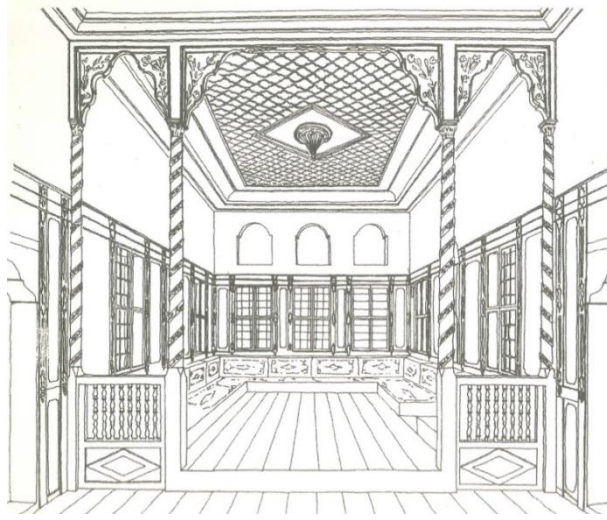
Türk evinde odanın kuruluşu kullanım amaçlarına göre yatayda iki bölüme ayrılmıştır. Odanın en karakteristik yanı olan sedir, ocak, nişler, yüklük ve pencereler gibi günün her saatinde en çok kullanılan yararlı kesimi birinci bölümdür. Üst bölüm, gündelik faaliyetlerde kullanılmayan, vitray cam veya farklı süslemelerle bezenmiş soyutlanmış çevredir. Bu yerleşim düzeni ile eski türk geleneği olan “üstte gök, altta toprak” düşüncesine uygun olarak dünyevi ve uhrevi kavramları karşılığını bulmaktadır (Küçükerman ve Güner, 1995).

Şekil 1.17: Türk evinin biçimlendirilişinde odanın dikey yönde bölünüşü.

(Küçükerman ve Güner, 1995). 1-Odanın ana Kullanma kesimi: Yüksek tavan, özenli döşeme, 2-Hizmet alanı: yalın döşeme

Küçükerman ve Güner'e (1995) göre, Türk evinde alt örtü 'herşey' demektir. Odalar kullanım amacı doğrultusunda alt örtünün biçimlenişi ile dikey yönde ana kullanma kesimi (seki üstü) ve hizmet mekânı (seki altı) olarak bölümlenmiştir. Sofanın oda içine doğru uzantısı olarak değerlendirilen, alçaltılmış döşeme olan seki altı bölümü kapı ve dolapların olduğu kısım hizmet mekânıdır. Odanın asıl döşemesi ise, günün her saatinde en çok kullanılan kesimdir. Seki, altından bir basamakla yükseltilmiştir. İki mekân arasındaki ayrımı güçlendirmek için kafes, parmaklık, kemer ve dikmeler gibi elemanlar da yer yer tasarlanmıştır (Şekil 1.18).

Şekil 1.18: Direk, kafes ve basamak ile özelleştirilmiş Türk oturma mekânı.
(Kuban, 2013).

Odaların büyüklüklerinde farklılıklar vardır. En büyük oda başoda diye adlandırılır, süslemesine diğerlerinden daha fazla özen gösterilir. “Türk evinin niteliğini görebilmek için kuş bakışı çatılara bakarsak o zaman da çatılar her odayı tariflemektedir. Yani Osmanlı şehrine tepeden baktığımızda her evin kaç odası olduğunu öğrenme imkanına sahip olunur” (Cansever, 2016).

“Batılama döneminde mobilyanın girişi odanın temel karakterini bozmuş, mimari özelliklerini yitirmesine yol açmıştır. Fakat pek çok taşra ve köy evi, oda geleneğini bugüne kadar getirmişlerdir” (Kuban, 2013). Hareketli mobilyaların gelmesi ile birlikte duvarlardaki sabit mobilyalar evlerimizden kalkması ise birlikte “modern şehirde, insan hayatını sürekli birbirine benzer duvarlar arasına hapseden, dünyaya sırtını dönen, ona karşı duyarsız olan, hatta duyarsız olması da önemsiz

sayılan bir insan telakkisi görüyoruz. Buna karşılık Osmanlı şehrinde, sakin, hareketli yol şeması üzerinde, yol boyunca yeri, biçimi, şahsiyeti değişen evlerin arasından geçerek her an yeni güzellikle karşılaşarak yaşayan bir insan için vücuda getirilmiş bulunuyor” (Cansever, 2016).

Geleneksel Türk evindeki bir odanın içinde barındırdığı yaşamı Cansever (2016) Osmanlı Şehri kitabında şu cümlelerle belirtmiştir; gününüzü geçirirsiniz, misafir ağırlar, aile içi konuşmalarınızı yaparsınız. Bütün eşyalarınız odanın bir duvarındaki dolaptadır. Mobilya denen taşınan nesne, odanın ortasında mekâna tahakküm etmez. İnsan azami sadelikte, zeminden azıcık yükselen sedire oturur. Pencereden yağmuru elinle hisseder, köşede oturup güneşi seyreder, sokağı takip eder. Diğer taraftan bahçeyi görür. Oda içerisinde, dünyanın ortasında dört istikameti fark edecek bir ortamda yaşama hakkına sahip olur. Ve tabii böyle yaşayarak ‘*Dünyanın her tarafına bakmaya*’ devam eden insan olur. Bu tanımlama odanın ve oda içindeki tüm elemanların İslam düşüncesinde ki “Bak, gökteki yıldız, aya, güneşe, toprağa, ağaca, her şeye bak” ayeti derinliğiyle yapıldığına işaret etmektedir.

1.4.3.2. Sofalar

Geleneksel Türk evi mekân geleneğinin kimliğini oluşturan temel öğelerden ikincisi “sofa”dır. Odalar arası ortak bir alan olan sofa, her biri ayrı yaşama birimi olan odalar arasındaki ilişkiyi sağlayan mekân sistemi olarak tanımlanabilir (Küçükerman, 1995).

Şekil 1.19: Sofadan bir görünüm (Günay, 1998).

Odalar, evler gibi sofa üzerine açılır ve sofa ile birbirine bağlanır. “Türk evini Batı Avrupa evinden en fazla ayıran cihet odaların ayrı ayrı sofaya açılmaları ve sofanın evin içindeki hareket yollarına meydan olmasıdır. Bu farkı, kullanım bakımından mühim bir üstünlük ile bir tutmak gerekir” (Eldem, 1954). Şekil 1.19 bir dış sofa örneğidir.

Sofa, aynı katta odalar arası bağlantıyı sağladığı gibi katlar arasında da bağlantıyı merdiven ile sağlamaktadır. Giriş ve üst kat sofaları arasında bazı değişiklikler olabilir. Sofada merdivenler ve geçitler dışında kalan alanlarda oturma için düzenlenir. Odalar arasına giren sofa-eyvanları da evin sakinleri arasındaki ilişkileri sağlaması açısından elverişli alandır. Sediri ile oturma, sohbet etme ve çalışma mekânıdır (Şekil 1.20).

Şekil 1.20: Sedirli eyvan örneği (Url-43).

Geleneksel Türk evini oluşturan temel öğelerden biri olan sofa, “Sergâh, sergi, seyvan, çardak, divanhane, hayat” (Eldem, 1954) gibi isimler de almıştır. Özellikle İç Anadolu bölgesinde görülen, bahçeye ve avluya açılan, zemini toprak, direklerle çevrili ve üstü kapalı olan uygulamaları hayat olarak adlandırılmıştır. “Kalabalıklar burada toplanır, sıralar, düğünler, mevlidler, kutlamalar burada yapılır, oyun burada oynanır, yer sofraları burada kurulur, yayım, baklava ve börek yufkaları burada açılır ve yazılır (serilir)” (Günay, 1998).

Cansever’e (2016) göre, evlerin tasarımı yukarıdan aşağı tasarlanmıştır. Öncelikle odalar belirlenir. Türk evi başlangıçta otağdan yani tek odadan oluşuyor,

yanına bir ikincisi geliyor. Sonra bu odaların arasındaki boşluklar örtülüyor. Bu boşluklar eyvanı teşkil ediyor. Önüne açıkta, yaşam alanına bir saçak ilave ediliyor. Buna da “hayat” deniyor.

Sofa-oda ikilisi, mekân düşüncesinin temellendiği ve yüzyıllar boyunca biçimlendirdiği Türk evi kimliğini geniş bir bölge içinde yaşatmıştır (Küçükerman, 1985).

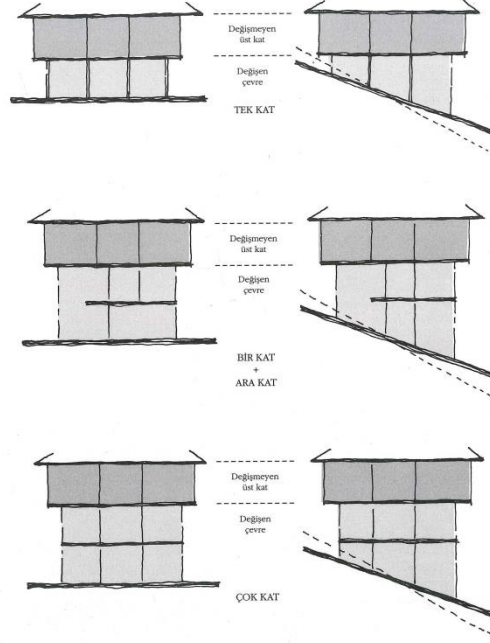
1.4.3.3. Katlar

Türk evinde esas kullanım katı tektir ve genellikle üst kattır. Zemin katlar taştan ve boşluksuz, üst katlar ahşap malzemedir ve bol penceresidir. Kırsal kesimlerde genelde tek katlı, şehirde iki veya üç katlıdır. Yaşama alanlarının kurgulandığı kat, manzara, doğal havalandırma ve güneşten faydalanma düşüncesiyle evi son kattındadır. Giriş katlarında genelde çalışma alanı, hayat, kiler, ambar, ahır mekânları konumlandırılmıştır (Uysal, 2007). “Türk evinin ana planını üst katta buluruz. Bu kat dik kenarlı bir düzen içinde gelişmiştir. Gerektiğinde bunu sağlamak için sokağa ve bahçeye çıkmalar yaparak sokak ve manzara ile de ilişki kurulur ve odalar genişler” (Günay, 1998). Şekil 1.21’deki geleneksel ev bu biçimlenişe örnektir.

Şekil 1.21: Geleneksel Türk Evi zemin kat duvar yapısı ve üst kat çıkma örneğini gösteren yapı (Url-43).

Anadolu evleri genellikle eğimli arazilere ve doğal çevre ile uyumlu konumlandırılmıştır. Farklı coğrafi konumlarda dahi yapıların odalarının iç düzenlerinde, yapısal kuruluşlarında ve çevreyle ilişkilerin temel özelliklerinde büyük ayrılıklar yoktur.

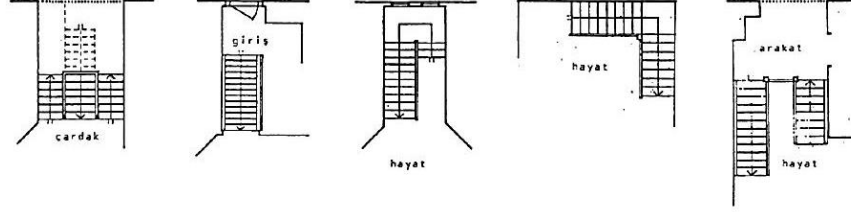
Şekil 1.22: Türk evinde üst kat ve yapının doğa ile ilişkisi (Küçükerman, 1995).

Türk evlerinde yapılan her bir kurgunun kullanım açısından bir kolaylaştırıcılığı ve tasarrufa yönlendiren bir yönü vardır. Ahır mekânı Karadeniz bölgesinde genellikle hayat (yaşam alanının) altına konumlandırılması kış ayların büyükbaş hayvanların salgıladıkları ısı ile yakıt ihtiyacını düşürmektir. Soğuk iklimlerde kat yüksekliğinin minimum tutulması da bu tutuma eklenebilir (Şekil 1.22).

1.4.3.4. Merdivenler

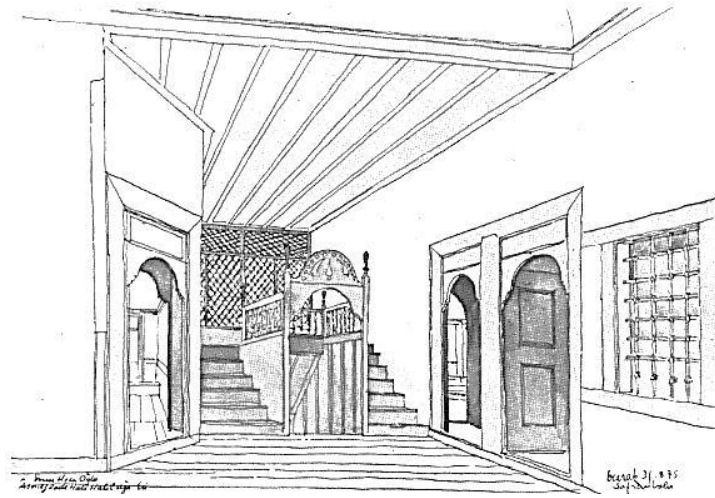
Türk Evi'nde merdivenler katlar arasında ki dolaşımı sağlamayan mimari elemanlardır. İç ve dış mekânda, çoğunlukla sofa içinden çıkar. Merdivenin iç sofada olması plan tipini etkilemezken, dış sofada olması etkiler. Dış sofalı evlerde merdiven sofanın kararlaştırılmamış bir yerindedir. İç sofalı evlerde ise merdivene

genellikle yer ayrılmıştır. 19. yüzyıl sonlarına doğru merdiven sofası önemli bir eleman haline gelir. Etrafı galerilerle çevrelenir, ışığını tavandan alırlar (Eldem, 1954). Merdiven tipleri Şekil 1.15’de gösterilmiştir.

Şekil 1.23: Türk evinde merdiven tipleri (Günay, 1989).

“Merdivenler dış sofalı eski tiplerde tamamen dışarıda ve sofaya paralel bir konumdadır. Tek kollu ve genellikle de sahanlıklılıdır” (Uysal, 2007). “Merdivenler, sofa içinde oldukça, plan üzerine fazla tesir etmemektedir. Ancak, sofanın dışında ve kendilerine ayrılmış bir yerde oldukları zaman, ev planına nüfuz ederler” (Eldem, 1954). Merdivenlerin iç mekânda orta veya iç sofalı plan tiplerinde eyvanlar veya merdiven sofaları plana eklenmektedir. “O zaman plan şemasında merdiven de önemli bir rol oynamaya başlar. Hatta öyle ki 19. yüzyıl evlerinde merdiven biçimi, çevre galerileri, korkuluk ve basamakları ile evin ziyneti haline gelirler” (Uysal, 2007).

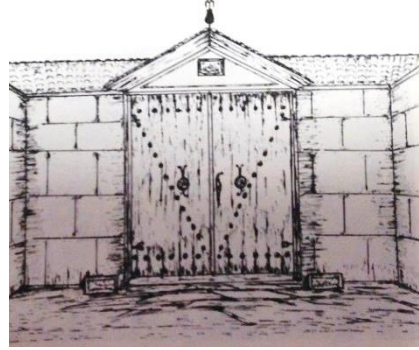

Şekil 1.24: Türk evinde kapı, merdiven, ahşap tavan görsel bütünlüğü (Url-50).

1.4.3.5. Kapı ve Pencereleler

Her evin dış kapısı sokak ile olan ilişkiyi sağlamaktadır. Geleneksel Türk evleri “pencereleriyle, açıklıklarıyla her yere bakmaya fırsat veren bir nesne olarak odalardan teşekkül etmektedir” (Cansever, 2016). Dış kapıda evin mahremiyetini sağladığı gibi iç mekânda odanın mahremiyetini de iç kapılar sağlamaktadır. “Türk evinde odaya girme sorunu çok önemli bir yer alır. Kapı, genellikle odaya ait bir öge gibidir. En ilkel kapı da oda içine açılır, en süslüsü ve özenlisi de. Kanatların iç yüzleri çok özenle düzenlenmiştir. Dış yüzler daha yalındır” (Küçükerman, 1973).

Dış mekânda tek ve çift kapı olmak üzere, iç mekânda tek kanat yaygın kullanılmaktadır. İç kapılarının genişlikleri ve yükseklikleri sofa-oda yüksekliğine göre değişiklik göstermektedir. Dış kapılar, masif cephe yüzeyinde girişi vurgulayan, lento veya kemer şeklinde ahşap veya taş söveler içine oturan çift kanatlı olarak oluşturulmaktadır (Şekil 1.25). Dış kapı için bazı bölgelerde “kapı ilk bakışta ailenin iktisadi ve içtimai mevkiini gösteren bir elemandır. Ailenin soyluluğuna göre büyük ve muhteşem; tevazuuna göre dar, basık ve gösterişsizdir” (Sakaoğlu, 1978).

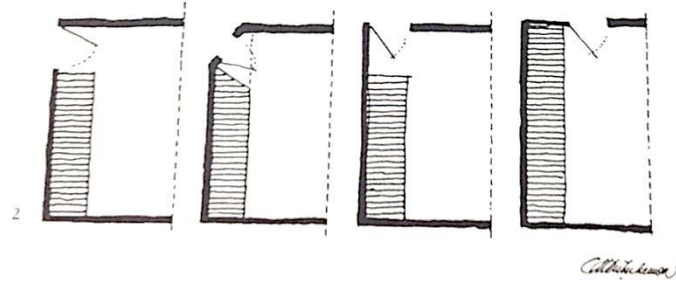
Şekil 1.25: Anadolu tipik ahşap söveli dış kapı örneği, Sivas Divriği
(Sakaoğlu, 1978).

Türk evlerinde mahremiyet kavramına verilen önem, dış kapı üzenlerindeki çift tokmaklı kapı örnekleri görüldüğünde anlaşılmaktadır. Dış kapı üstünde, gelen kişinin cinsiyetine göre farklı motiflerden yapılmış iki tokmak bulunmaktadır. Konuğun erkek veya kadın olduğu kapı üzerindeki tokmağın çıkardığı sestten anlaşılmaktadır. Tokmak konuk erkek ise tok, hanım ise ince ses çıkarmaktadır. Bu ince tasarım detayı ile ev sahibinin yaşamını kolaylaştırır, evin hanımının gelen kişi kadın ise tesettürsüz olarak kapıyı açabilmesini sağlamaktadır (Şekil 1.26).

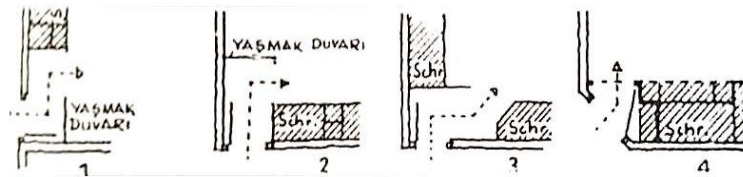

Şekil 1.26: Taş kemerli ve çift tokmaklı dış kapı (İnal, 2019).

“Oda kapıları tek kanatlı olup, açılış yönü oda içine doğrudur. Kapı açıldığında duvara dayanır. Oda içi mahremiyetinin sağlanması ve oda ısısının korunması amacıyla girişler çoğunlukla köşeden yapılmaktadır” (Burkut, 2014). Kapının oda içinde konumlanması çoğunlukla dolap ile birlikte. Bu bağlamda kapı çerçevesi dolapla bir çözülmüştür. Kanadın açıldığı zaman duracağı yer için dolap sisteminde yer hazırlanmıştır (Şekil 1.27, Şekil 1.28). Bu da dolap-kapı ikilisinin çeşitli bileşimlerini oluşturarak giriş bölümünü daha denetlenmiş bir duruma getirmiştir (Küçükerman, 1985).

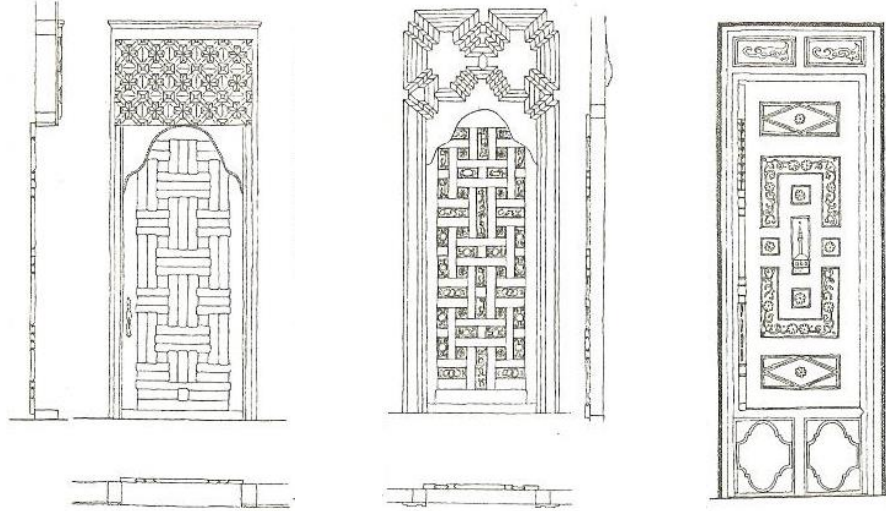
Şekil 1.27: Oda girişlerinin dolapla bütünleştirilmesinde çeşitli uygulamalar (Küçükerman ve Güner, 1995).

Şekil 1.28: Türk evinde kapının odaya giriş yerleri yaşmak duvarı kullanımı (Bektaş, 1996).

“Geleneksel Türk evinde genellikle kapı odaya direkt olarak açılmaz. Kapı açılınca önce yaşmak duvarı görünür. Bu süre içinde içerde oturan kişiler toparlanmış olur. Odaya alçaltılmış bir dolaşım alanından (Seki altı) sonra ulaşılır.” (Bektaş, 1996)

“İslam dinine bağlı olarak, sade ve gösterişsiz bir yaşam biçimini benimseyen toplumun imleyicisi olan Türk Evi'nin kurgusunda yer alan yapı elemanlarının oluşumunda yalın, net bir üslup takip edilmiş ve yapıyla bütünleştirilmiştir. Bu yapı elemanları içinde önemli bir konuma sahip olan kapılar, evin dış dünya ile ilişkisini sağlamaktadırlar” (Güngör, 2019).

Şekil 1.29: Oda kapı örnekleri (Kuban, 2013).

Türk toplumunda Anadolu da bazı bölgelerde “kuzulu kapı” olarak adlandırılan dış kapı tipleri de görülmektedir (Şekil 1.30). Atlı araba vb. için büyük giriş, insan, küçük evcil hayvan için küçük başka giriş bulunmaktadır. Bunların yanında bazı evlerin genellikle kapı üstlerinde hüsn-ü hat yazıları estetik katan karakteristik başka bir estetik eklenti olarak söylenebilir (Şekil 1.30). “Bunlar genellikle evi doğal afetlerden ve nazarlardan korumaya yönelik ifadeler olduğu gibi aslında evin gerçek sahibinin Yüce Yaratıcı olduğunu ifade eden, Allah’ın güzel isimlerinden ‘Malike’l- Mülk/ Mülkün sahibi’ hattıdır” (Kazan, 2019).

Şekil 1.30: Tek ve çift kanatlı kapı örnek görseli (Kazan, 2019)

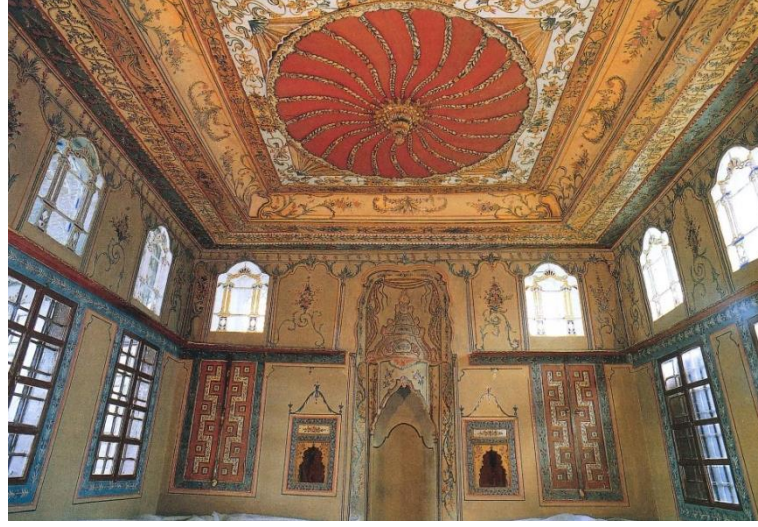

Şekil 1.31: Kapı üst hüsn-ü hat yazı örnekleri (Kazan, 2019).

Geleneksel Türk evinde mekân tasarımını etkileyen ve odanın önemli öğelerinden biri de pencerelerdir. Yan örtüde konumlanması, oda girişinin karşısında ve köşe odalarda ona dik bir duvar köşelidir. Pencere altlarında sedirler mekânı tamamlayan diğer elemandır. “Genel olarak pencerelerin gelişimi, odaların iç-dış ilişkileriyle bağlantılıdır. Evin en önemli odası, en elverişli yöne doğrultulmuş ve çok sayıda pencereyle değerlendirilmiştir” (Küçükerman ve Güner, 1995).

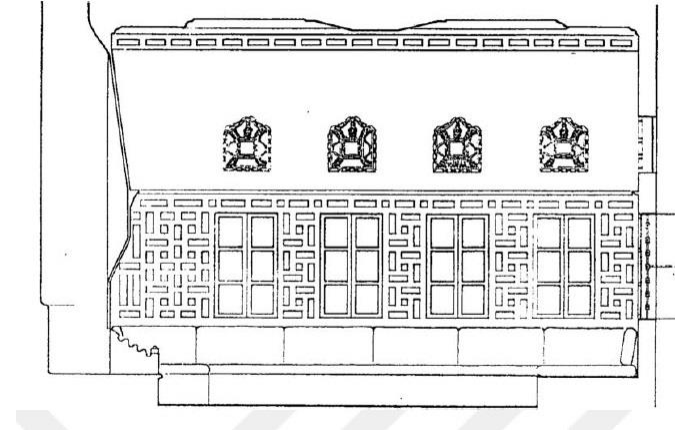
Kuban’a (2002) göre, “mekân” hareketle belirlenir ve ışıkla var olur. Türk evinde pencereler ışık enstrümanını oldukça etkili bir şekilde kullanmaktadır. Fazla ışık sağlanması için iki sıra pencere dizisi olan örnekler de görülmektedir. 19. Yüzyıl Osmanlı evlerinde daha yaygın olarak görülen bu örneklerde alt sıra pencereler açılıp kapanan, üst sıra sabit olarak tasarlanmıştır. Tepe pencereleri her odada olmayıp çoğunlukla önem verilen odalarda kullanılmıştır (Şekil 1.32).

Şekil 1.32: Tepe pencere oda (Günay, 1998).

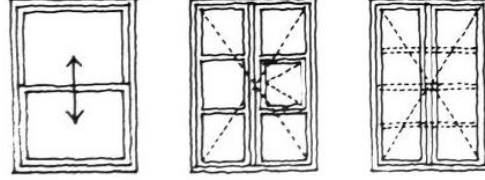
Türk evinde pencere yüksekliği oda içi sabit oturma elemanı olan sedir yüksekliği ile ilişkili tasarlanmıştır. Türk evinde hareketli mobilya yoktur. Sedir ölçüleri oturan bir insanın, odadaki iki yönlü pencere dizileri ve sedir-pencere yükseklik organizasyonu sayesinde sokakla evin bahçesinin beraber idraki sağlanmıştır (Şekil 1.33).

Şekil 1.33: Türk evinde pencere dizisi ve sedir ilişkisini gösteren kesit ve görünüş (Günay, 1998).

Türk evinde pencerelerin biçimlendirmelerine bakıldığında bulunduğu kat, yönler ve iklime göre farklılıklar görülmektedir. Kalın duvarlı evlerde cam dış yüzeye yakın yerleştirilir. Bu sayede iç mekânda cam önünde kullanılabilir yüzey oluşur. Yöre ve kullanıldığı mekân gereksinimlerine göre açılış yönlerinde de değişik

tasarımlar yapılmıştır. Geleneksel Türk evinde her bir yapı elemanında olduğu gibi burda da ‘kullanışlılık’ tasarımı yönlendiren birincil etmenlerdendir (Şekil 1.34).

Şekil 1.34: Geleneksel Türk evinde pencere açılış hareketleri (Günay, 1998).

Şekil 1.35: Türk evinde pencere kapak ve kafes tipleri (Günay, 1998).

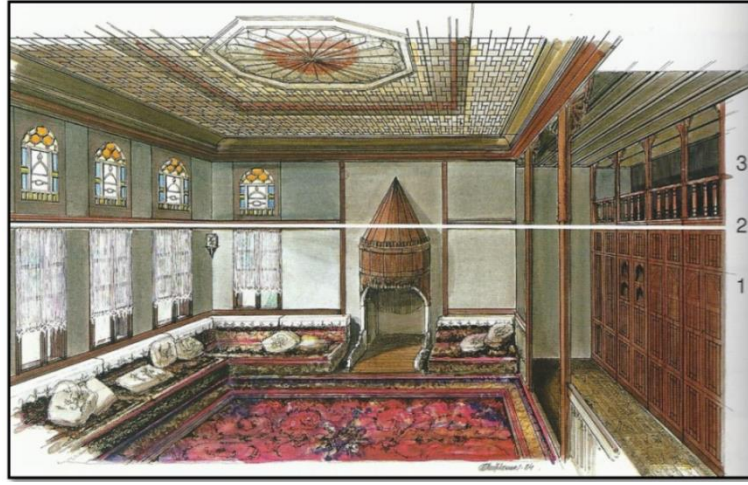
Türk evlerinde iklim ve yöneliş gibi çevre koşullarının yönlendirmesi ise pencere dışına kafes ve kapaklar tasarlanmıştır. Mahremiyet açısından zemin katlardaki pencerelerde özellikle uygulanmıştır (Şekil 1.35).

“Pencere kapaklarının ne kadar geniş bir şekilde kullanıldığı yabancı seyyahların yaptığı İstanbul ve Anadolu şehirleriyle ilgili bütün gravürlerde gözükmektedir. Tabii bu, binaya ikinci bir yenilik getirmiştir. Bina Batı Avrupa binaları gibi hiçbir şekilde değişmez, donuk binalar olmak yerine, pencere kapakları açıldığı zaman, adeta göz kapakları gibi insanı davet ediyor. Adeta kollarını açarak insanın içerden dışarıya doğru uzanmasını temin eden, dışarıdan eve bakan insanlara da mevsimine göre, günün saatine göre hareket eden, yaşayan bir mimari vücut buluyor” (Cansever, 2016).

1.4.3.6. Döşeme ve Tavan

Döşeme ve tavan Türk Evinin karakteristik özelliğini oluşturan elemanlardandır. “Üstte gök, altta toprak” Türklerin çadır yaşam mekânının biçimlenmesinde etkili olan ilkeleridir (Küçükerman ve Güner, 1995). Yerleşik

düzene geçişte de bu ilkedен vazgeçilmemiş ve mekânların biçimlenmesinde de etkili olmuştur. “Taşınabilen mekânlar, çadırlar, gerçekte doğruca toprağın üzerine kurulmaktaydı. Sonra da bu toprağın üzerine, halı, kilim gibi örtüler serilerek, mekânın ‘alt örtü’sü yalın şekilde oluşturuldu” (Küçükerman ve Güner, 1995). Bu yalınlık yerleşik düzendeki mekân zemininde de devam etmiştir. Yalın ahşap döşeme üzerine halı, kilim veya hasır serilir ve mekânın “alt örtü”sü olan döşeme elde edilmiş olur.

Şekil 1.36: Türk evi döşeme ve halı görseli (Küçükerman ve Güner, 1995).

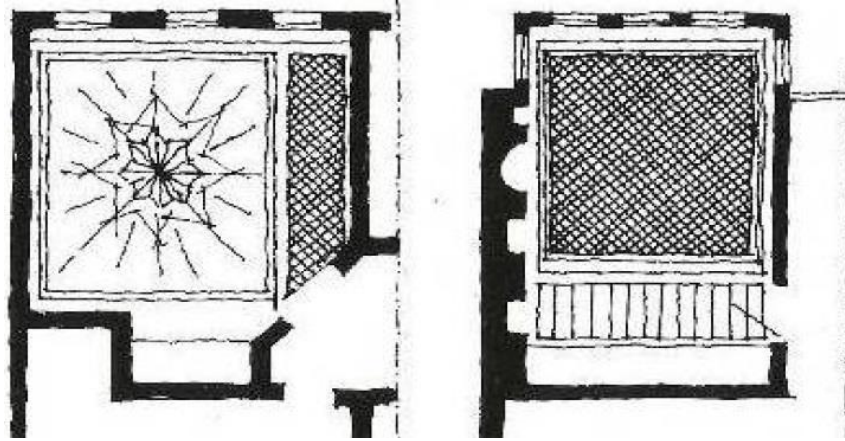
Türk evinde alt örtünün parçası olan ‘halı’ binlerce yıllık köklü birikimin ürünüdür. Küçükerman ve Güner’e (1995) göre, Türk evinde mekânın kullanılması, boyutlandırılması ve biçimlendirilmesinde etkili olan halı, aynı zamanda Türk mekân kimliği düşüncesinin değerlendirilmesinde de önemli yer tutmaktadır. Bir tür “aile ve soy kimliği kayıtları” niteliği taşımaktadır. Türklerde yerleşik düzene geçildiğinde, çadır kültüründeki birçok ürün değişsede halı hiçbir zaman önemini kaybetmemiştir (Şekil 1.36).

Türk toplumunun, dinleri, hayat tarzları, felsefeleri, dokudukları halılarda hayat bulmuştur. İslam medeniyet birikimimizi gösteren Türk halısı zamanla gelişen ve kıymetli hale gelen bir ürün olmuştur. Avrupalıda Türk halıları lüks bir tüketim maddesi olarak görülmüş “bu halıları bir prestij unsuru olarak kabul etmiş ve resimlerinin dekorunda bunlara yer ayrılmasını istemişlerdir. Dinî nitelikli kompozisyonlarda, özellikle dönemin ileri gelen şahsiyetlerinin tablolarında bir Türk

halısının masa üstünde veya yerde serili durduğu yahut balkondan sarktığı ya da bir kilisenin apsisini süslediği görülür” (Bozkurt, 1997).

Türk evinde odanın en önemli özelliği, günün her saatinde değişen işlevlere bağlı olarak, biçiminde gerekli değişikliklerin kolayca yapılabilmesidir. Tüm bu değişikliklerin kolayca yapılabilmesi için yalın ve dayanıklı bir örtü gerekiyordu. Yer örtüsü odanın süsleyici elemanıdır. Türk kültüründe yer ile yakın ilişkide olduğu için halı da önemli bir tasarım unsurdur. Türk evinde yer ile insan arasında bağ kuvvetlidir. Namaz kılma, oturma, yatma gibi günlük yaşam içindeki tüm eylemler yerde gerçekleştirilir.

Anadolu'daki odanın kuruluşunda, günlük yaşamdaki işlevlerin gerekleri doğrultusunda yalın olarak şekillenen alt örtünün tamamlayıcısı olarak üst örtü tavanıdır. Tavan, soyutlanmış bitkisel ve geometrik motifler tezyin edilmiş bir üst örtüdür. Türk evlerinde tavanlar genellikle kare veya kareye yakındır. Oda içinde en geniş olarak görülebilen alan tavanlardır. Bu nedenle özenilmiş bir yapı elemanıdır ve yaşayan aileni sosya-ekonomik durumuna göre detayları değiştiği ve zenginleştiği görülmektedir (Şekil 1.37).

Şekil 1.37: Türk evinde kare tavana varma arayışları (Küçükerman ve Güner, 1995).

Türk evindeki yapı elemanları incelendiğinde her birinin “bir bütünün parçası” (Küçükerman ve Güner, 1995) olduğu görülmektedir. Eski uygulamalarda tavan mekândan ayrı düşünülerek biçimlendirilmiştir. Sonralarda mekânla bütünleşik uygulamalar yapılmıştır. Bu bütünün en önemli ve özenilmiş olan parçalarından olan

“tavan”ın öneminin nedeni ile ilgili birçok görüş vardır. En geçerli olanı “geçmişten gelen mekân düşüncesinin, evin içine de yansımalarıdır. (Küçükerman ve Güner, 1995). Geleneksel ilke bağlamında üst örtünün biçimlendirilmesine, detaylanmasına ve zamanla da renklendirilmesine önem verilmiştir (Şekil 1.38).

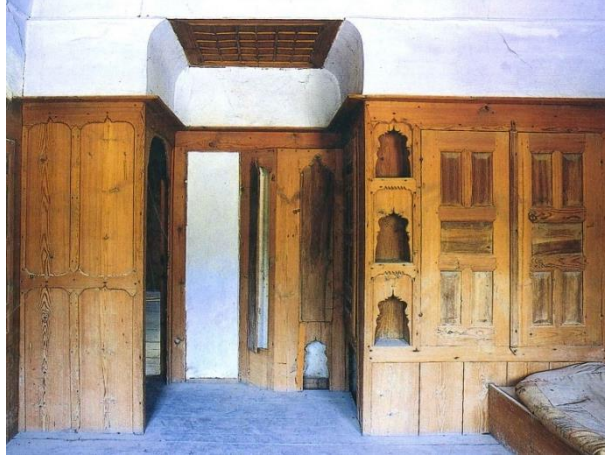
Şekil 1.38: Türk evinde tavan çeşitleri (Kazan, 2019).

“Ahşap tavanlar Allah’ın yarattığı kâinatın güzelliğine tekabül ediyordu. Yere serilen halılar cenneti temsil ediyordu” (Cansever, 2016). İslam inancında dünyada insan eli ile inşa edilen her şey ilahi iradenin tezahürü olarak görülür. Geleneksel Türk Evi döşeme ve tavan elemanları da bu düşünce bağlamında şekillenmiştir.

1.4.3.7. Dolap ve Yüklükler

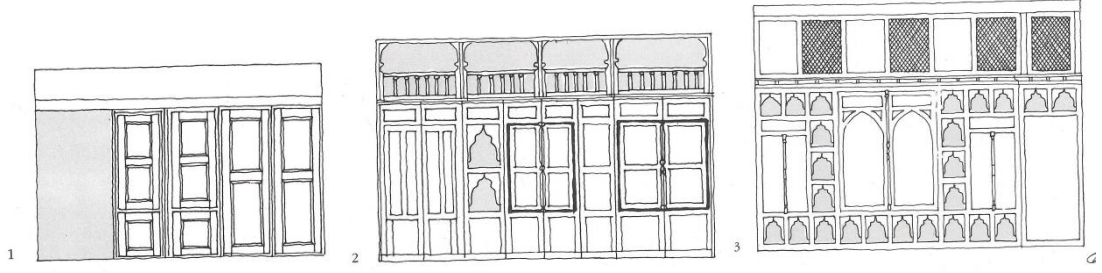
Geleneksel Türk evin de mekân oluşumunda en etkili biçimde rol oynayan yapı öğelerinden biri de dolaplardır. Dolapların üst sınırını tavan oluşturur. Geleneksel Türk evinin ve odasının dayandığı temel düşünce “kullanma alanlarının pratik olarak insan boyutlarının üstüne çıkmaması” (Küçükerman ve Güner, 1995) gerekir. Küçükerman dolap ve yüklük bölümünü “yan örtü” olarak da tanımlamaktadır (Şekil 1.39).

Geleneksel Türk Evinde odalardaki dolapların kullanım amaçları tanımlanmıştır. Oda içerisinde günlük yaşantıda kullanılacak tüm malzemeler dolap içinde muhafaza edilmektedir. “Yüklük, testilik, peşkilik, lambalık, cezvelik, fincanlık, kavukluk, çubukluk, tembel deliği gibi isimlendirmelerden anlaşıldığı gibi bu dolapların çok yalın görevleri bulunmaktadır” (Küçükerman, 1995).

Şekil 1.39: Oda yüklük duvarı. (Küçükerman ve Güner, 1995).

Anadolu'daki evlerde, odalardaki dolapların sade biçimde evde kullanılan eşyaların muhafaza edilmesi için planlandığı görülmektedir. İslam kültürü ile üst noktaya ulaşmış medeniyetimiz bize elimizde olanı gösterme ve teşhir etmekten muhafaza ettirmiştir. Ancak değiştirilen kültürel yapımızla birlikte olanı gösterme eyleminin üstümüze gelmesi ve yaygınlaşmasıyla evlerin iç düzeni değişmiştir. Yıllar sonra günümüzde yaygınlaşan "minimalizm" akımı bizlere özümüzde olan kodlarımızın değiştirilerek bizlere sunulmuş hali gibi değil midir adeta? Ahlaki, konfor, yaşam ve zaman kalitesi açısından doğru olan Türk-İslam kültür sentezi sonucu ortaya çıkmıştır.

Şekil 1.40: Türk evinde odaların önemine göre biçimlendirilmesi.

1.Yalın çözüm, 2.İşleve uygun ve süslenmiş bir çözüm, 3.Aşırı özenli ve sergilemeye yönelmiş çözüm (Küçükerman ve Güner, 1995).

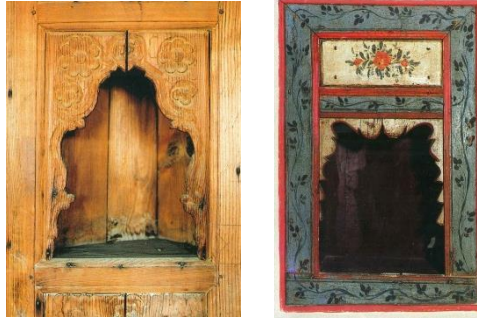
Çok alçak tavanlı odalarda yerden üst örtüye kadar sade şekilde dolaplar biçimlendirilmiştir. Tavan yüksekliğinin artması ile ilaveler yapılmıştır. Dolabın kullanılabilir yüksekliğinin üstündeki alanın duvar olarak bırakıldığı, açık bir dolap olarak kullanıldığı örnekler vardır. Üst alan ahşap imalatlarla süslenmiştir (Şekil 1.40).

“Modern şehirde, insan hayatını sürekli birbirine benzer duvarlar arasına hapseden, dünyaya sırtını dönen, ona karşı duyarsız olan, hatta duyarsız olması da önemsiz sayılan bir insan telakkisi görüyoruz” (Cansever, 2016). Türk evindeki bir oda içindeki her duvarda işlev yüklenmiş farklı görseller vardır. Bu farklılık sadece estetik amaçla yapılmamıştır. Her bir tefrişat işlevsel, kullanılan ve gerekli üretimlerdir.

Şekil 1.41: Oda girişi, sekialtı, yüklük ve dolap üstünde İstanbul manzarası süslemeleri (Günay, 1998).

19. yüzyıl ile birlikte yüklük duvarının orta kısımlarına manzara resmi uygulaması yaygınlaşmıştır. Kuban'a (1995) göre, dolap tasarımları 20. yüzyılda değişiklik göstermiştir ama kullanıma devam edilmiştir. İstanbul ve benzeri kozmopolit şehirlerde ise yeni batı tipi mobilyalara özenmesi nedeniyle geleneksel Türk odasının bu akılcı ve işlevsel öğesi terkedilmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde batı evinin çekiciliği, geleneksel evin işlevsel çözümlerine basın çıkmıştır (Şekil 1.42).

Şekil 1.42: Klasik Osmanlı dönemi dolap hücresi ve 19.yüzyıl sonrası dönem barok hücre örneği (Küçükerman ve Güner, 1995).

İslami yaşayışın getirdiği mahremiyet olgusu ile evlerimiz haremlik ve selamlık olmak üzere iki bölüm şeklinde planlanmıştır. Evler ve mescidler toplanma yerleridir ve bu şuurda odalar geniş, yalın, değişen ihtiyaçlara hizmet edecek şekilde çok amaçlı kullanıma uygun yapılmıştır. Bu bağlamda odalarımızın içinde misafirlere yemek sunumlarında kullanılan evin haremlik kısmından selamlık bölümüne servis için döner raf sistemleri tasarlanmıştır. Türk İslam evlerine has bir bölümdür (Şekil 1.43).

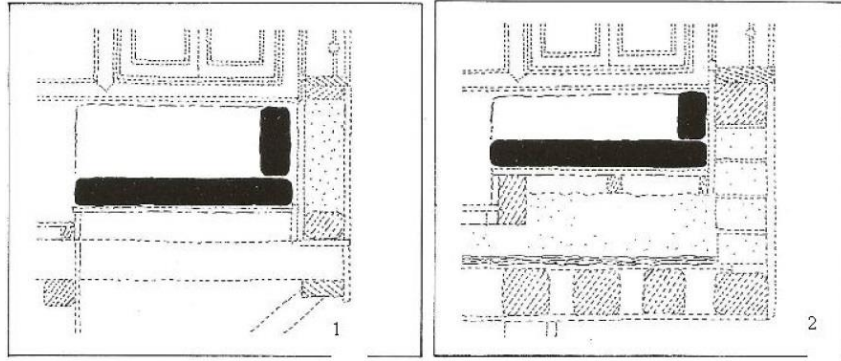

Şekil 1.43: Döner mutfak rafı (Alver, 2019).

1.4.3.8. Sedir

Türk evinde iç mekânı oluşturan elemanlardan biri olarak sedir, alt örtü yerden yükseltilmiş şekilde oluşturulmuştur. Genellikle taşıyıcı sistemin bir parçası olarak birlikte çözümlenmiş sabit elemanlardır. Ahşap malzeme üstüne oturma konforu için yumuşak malzeme kaplanmıştır. Oturma, yatma, misafir ağırlama, gibi çok amaçlı kullanıma hizmet eden ve odanın ana unsurlarındandır (Şekil 1.44).

Şekil 1.44: Türk evinde iklim tiplerine göre değişik sedir uygulamaları; 1. Ilıman iklim zemine daha yakın alttan serinletilen sedir, 2. Sert iklim zeminden yüksektelen daha korunaklı hale getirilen sedir (Küçükerman ve Güner, 1995).

Şekil 1.45: Türk evinde yükseltilmiş sedir örneği (Url-42).

Sedir, Türk evindeki ana tasarım ilkesi olan yalın olma ve kullanışlılık özelliklerini taşımaktadır. Türk toplumunun bağdaş kurarak oturma biçimine uygun tasarlanmıştır. Oda içinde konumlanıcı genellikle pencere kenarlarında, oda çevresindedir (Şekil 1.45). Bazen ocak duvarında da ocağın her iki yanında sedirler

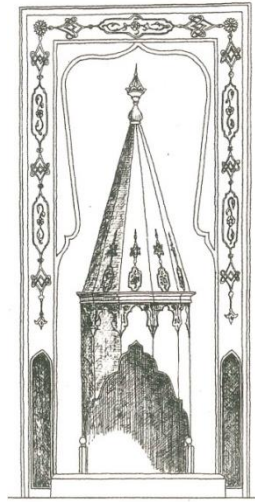
yapılmıştır. Sedirin genişliği genellikle 75-100 cm, yükseklikleri 30-40 cm kadardır. Sedir oturma ve yaslanma yüzeyi yükseklikleri pencere-duvar arasındaki ilişki çok iyi kurulmuştur. Türk odasının işlevsel oturma, yatma, yemek yeme elemanı yerini hareketli mobilyalara bırakmıştır. “Batılaşma döneminde mobilyanın girişi odanın temel karakterini bozmuş, mimari özelliklerini yitirmesine yol açmıştır. Fakat pek çok taşra ve köy evi, oda geleneğini bugüne kadar getirmişlerdir” (Doğan, 2013).

1.4.3.9. Ocak

Ocaklar Türk evlerinde oda yan örtüsü içerisinde değişik biçimlerde ve boyutlarda yer alır. Oda düzenine ve işlevine göre şekillenmiştir. Odanın ısıtılması ve yemeğin pişirilmesi amacıyla duvar içine yapılmıştır (Şekil 1.46). Ocak genellikle dış duvara gelmez. Yüklük, dolaplar ve sedirler arasında yer alır. Oda içerisinde yan örtünün tasarlanmasında özel yorumların yapılmasını gerektirmiştir. “Mekân içinde ‘çıkıntı’ yapan tek yapı ögesi, ocaktır” (Küçükerman ve Güner, 1995). Yarım daire şeklinde bir yapıdır. Ekonomik koşullara göre işlevselliğinin yanısıra estetik olarak da göze çarpmaktadır (Şekil 1.47).

Şekil 1.46: Ocak duvarının görünüşü (Günay, 1998).

Şekil 1.47: Süslenmiş bir ocak görseli (Kuban, 2013).

1.4.3.10. Avlu

Mekânsal anlamda tanımlamak gerekirse avlu, üstü açık, kısmen veya bütünüyle yapının kendisi veya duvarla çevrili, içinde bulunduğu yapının biçimlenişi ile uyumlu olarak genelde dörtgen ya da kare biçimli, iç yaşam ile açık mekândaki

yaşamın bütünleştirme neticesinde oluşmuş bir mekân çözümdür. “Avlulu ev, içe dönük bir plan organizasyonuna sahiptir ve neredeyse dış dünyaya zemin katında kapalıdır. Duvarlarında nişler bulunan avluda havuz, kuyu, su kanalları, çiçeklikler ve ağaçlar için boşluklardan oluşan çeşitli su ve bitki öğeleri bulunur” (Yılmaz, 2011). Tarihi süreç içerisinde birçok bölgede olduğu gibi Anadolu’da “plan organizasyonu ve konumuna göre ön, orta, yan ve iç avlu olarak da adlandırılmıştır.

Avluların kuruluşunu, mimari özelliklerini ve boyutlarını belirleyen değerler, mimari istek ve tercihler kadar yapıların kullanım gayesi ve hizmet ölçeği ile de ilgilidir. Osmanlı mimarisinde, camilerde ibadet mekânına ulaşmada bir hazırlık ve geçiş yeri olan avlular evlerde ev bireylerinin mahremi olan odalara geçiş öncesindeki günlük hayatın yaşandığı açık alanlardır (Cantay, 1991).

Can’a (2021) göre, avlulu evlerin genellikle ortada bir avlu yeri olmakta ve avlunun etrafına dizilmiş çok sayıda oda bulunmaktadır. Avlunun etrafını çeviren odaların kapı ve pencereleri avluya açılmaktadır. Ev ışık ve havayı avludan alır. Sokak kenarı dış kabuk olan düz bir duvarla kapatılmıştır. Avlulu evler Müslüman toplumun sosyal yapısına uygunluğu sebebiyle İslam şehirlerince fazlasıyla benimsenmiş bir tiptir. Aile mahremiyeti en üst düzeyde olması için sokakta sıralanan evlerin kapılarının birbirlere bakmamasına dahi dikkat edilmektedir. Ayrıca bazı evlerde avlu ortasında su (fiskiye, havuz), ağaç, çiçek gibi elemanlara da rastlanmaktadır.

1.4.3.11. Cumbalar

Yapıların dışarıdan ilk algılandığı yüzü cephesidir. Türk evinin yaşam alanı planlaması, manzaraya yönelme, ışık, iklimlendirme gibi sebeplerle zemin kattan sonra çıkmalar yapılmıştır (Şekil 1.48). “Anadolu’nun bazı bölgelerinde ‘cumba’ olarak anılan çıkmalar, büyük kentlerdeki köşk ve saraylarda ‘şahnişin’, ‘şehnişin’ veya cihannüma’ isimlerini alırlar” (Güngör, 2019).

Cumbalar evin cephesine hareket katan ve iç yaşam ile sokak arasında görsel ilişkiyi kuran yapı elemanlarıdır. Payandalarla alt kattan desteklenir. Türk evinin ana planını korumak için “ sokağa ve bahçeye çıkmalar yaparak sokak ve manzara ile ilişki kurulur ve odalar genişletilir” (Günay, 1998). “Şehir merkezinde aşırı

yoğunlaşmadan dolayı evlerin yan yana geldikleri durumlarda ise her evin kendisine ait olan cumbaları, o evin şahsiyetini tarif ediyor” (Cansever, 2016).

Şekil 1.48: Türk evi cumbalar ve sokak düzeni (Url-14).

1.4.3.12. Saçaklar ve Çatı

Türk evini tamamlayan, yapıyı hava tesirinden korunaklı hale getiren en önemli yapı unsuru çatılardır. Dış görünümünde etkili karakterini oluşturur. Çıkmalarla hareketlendirilen yapının üst katını çatı örter. Geniş saçaklı çatının görevi evin duvar ve temelini yağışlardan korumaktır. Anadoludaki yalın yapı örneklerinde saçak altları açıktır ve taşıyıcı sistem görünmektedir. Büyük şehirlere gelindiğinde altı kapalı ve işlemeli uygulamalar görülmektedir (Şekil 1.49).

Şekil 1.49: Safranbolu Hacımemişler evi açık saçak örneği (Url-6).

Batılılaşma etkisi ile birlikte yalın ve taşıyıcı sistem ile oluşmuş biçim yerini görsel kaygı ile daha çok genişletilmiş ve bezenmiş uygulamalara bırakmıştır. “Çatı daima dört yana eğimlidir. Bu özellik Türk evinin en önemli ayırıcı niteliğidir” (Günay, 1998).

1.4.4. Türk Evi'nin Karakteristik Özellikleri, Biçim ve Yerleşimi

Geleneksel Türk evinin barındırdığı en temel özellikler, işlevsellik, yalınlık, geçicilik ve gösterişsizliktir. Kuban (2013), eğer yüzyıllarca yinelenen tanınabilir biçimler varsa, yalnızca ortak sosyal-ekonomik gereksinimler ve kültür eğilimlere değil, bazı estetik standartlara da tekabül etmiş olmaları gerekir. Türk konut mimarisine yüzeysel bir bakış bile evlerin tasarımında mekân düzenlemesi ve biçimsel kompozisyon açısından özgün nitelikler olduğunu göstermektedir.” Türk evinin bu özgünlüğü insanların günlük yaşam ihtiyaçlarına cevap veren işlevsel biçiminden ve sürekliliğinden kaynaklanmaktadır. Eldem'e göre Türk evi hafiflik, şeffaflık ve modüler mantık gibi modern özellikleri barındırıyordu ve bundan faydalanılmalıydı.

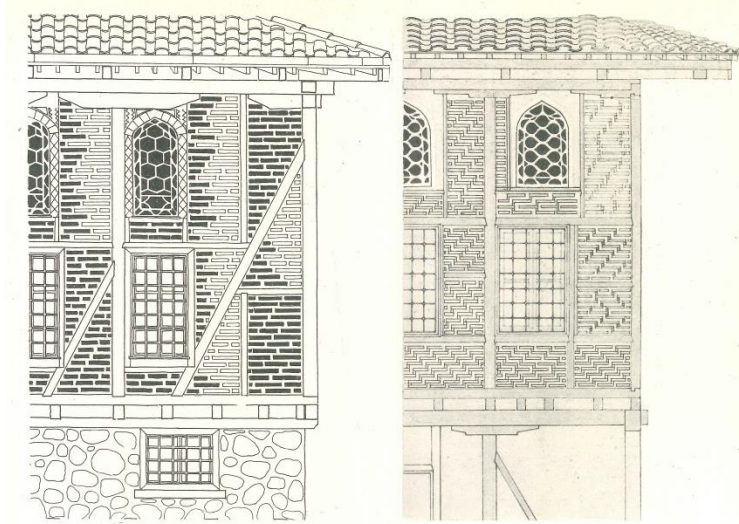
Günay'a (1998) göre, Türk evlerine baktıkça insan kendini bambaşka bir ortam içinde bulur. Çoğunluğu ahşap olan bu evler başka bir dünya görüşü ile meydana getirilmiştir. Doğa sevgisi, açık havada yaşama tutkusu evi biçimlendirmiş, ahşap işlemeciliği ev öğelerini sanat eserine dönüştürmüş, halılar, örtüler, kumaşlar evi rengârenk bezemiştir. İnsanlar, aile birliğini, özgürlüğünü ise odasında bulmuştur.

Türk evinin hayranlık uyandıran karakterini anlamak için “bir Osmanlı şehrinin sokağında yürümek kâfidir. O sokakta her ev kendi başına duruyor. O evden birkaç metre sonra ikinci ev geliyor. Her evin, kesin olarak şahsiyete sahip bir varlık olduğunu görüyoruz” (Cansever, 2016). Bu kendi varlığını gösterme hali ile birlikte bir bütünün parçası olma, sokakta seyir halinde olan insanın kendini içinde hissetme durumunu da yansıtmaktadır. “Evlerin sokağa taşan çıkma ve saçakları ile bahçelerden uzanan ağaç dalları sanki sokağın üstünü kaplar. Bu yüzden bir Avrupa kentinin sokakları gibi çıplak ve taş yığını değildir” (Günay, 1998).

Bir yapının çevresindeki yapılara göre yerleşimi, o yapının meydana gelme nedenini ve yapıyı şekillendirenlerin yaşam tutumunu ortaya koyar. “Osmanlı/Türk

şehirlerinde, ayrıık ya da bitişik evlerin yan yana gelişi ile biçimlenen bir sokak düzeni vardır. Arazi yapısına göre yön değiştiren insan ölçeğindeki bu sokaklar, özellikle ilk toplanma yeri olan mahalle camilerinde odaklaşmakta, buradan merkez camii ya da külliye ve ticari merkeze bağlanmaktadır. Bu yöneliş kibleye doğru olmaktadır. Aynı zamanda güneşi ve ışığı evin içerisine en iyi alabilecek şekilde ve komşusunun manzarasını etkilemeyecek şekilde olmaktadır” (Burkut, 2014).

Meskenlerin topoğrafya üzerinde yerleşimi yapılaşmada ilk adımdır. Türk evlerinde yerleşim plansız ama tabiatla tam bir uyum içinde gerçekleşmiştir. “Kimi mekânın yerleşmesi bir uyuma yol açar, kimi mekân ahenk oluşturur ama çoğu mekân ahengi bozar, topografyayı yırtar, parçalar ve yerin anlamını zedeler. O bakımdan mekânın yerinin seçilmesi hayati bir meseledir” (Cansever, 1996). Geleneksel Türk evlerinin yerleşimi çoğunlukla eğimli araziler üzerine yerleştirilmesi, ufuklarının açık olması, su kullanımında akıntının doğal olarak sağlanması ve güneşten yararlanılması gibi birçok faydalı unsuru beraberinde getirmiştir.

Şekil 1.50: Taş ve tuğla dolgulu, ahşap karkas sistem cephe örneği (Eldem, 1984).

Türk evi cephe tasarımında gördüğümüz zemin kat taş veya kerpiç bir duvarla sokağa kapalıdır, üst katlar kâgir, taşıyıcı duvarlar veya ahşap direkler üzerine oturur. Orta kat varsa alçak tavanlıdır (Şekil 1.50). Üst katlar zamanla çok pencereli hale gelmiştir. Pencerelerin standar ölçülerde olması eve, sokağa ve hatta kente bütünlük sağlamıştır (Günay, 1998).

İç biçimlenmeye gelindiğinde, Geleneksel Türk evinde insan ölçeğini merkeze alan bir tasarım yaklaşımı bulunmaktadır. Türk Evi'nin mekânsal kurguları insan ölçüleri baz alınarak oluşturulmuştur. Küçükerman ve Güner'e (1995) göre, Türk evinde odalar, insan ölçeği temel alınarak düzenlenmiştir. Oda içinde kullanım alanlarında düzen, yatay yönde yararlı ve kullanım dışı alanlar olarak iki farklı bölümden oluşmaktadır.

Kuban'a (1982) göre, Türk İslam aile yapısı, ailenin toplum yapısı içerisindeki yeri ve günlük yaşantısındaki genelleşmiş özellikler, bütün bölgelerde benzer karakteristik özellikte yapıların oluşmasına neden olmuştur. Geleneksel Türk evi plan organizasyonunda yerleşim ve cephe yapı düzeninin oluşum sebeplerini belirttiği üzere, evin iç yaşamında kadının işlevi fazladır ve mekânların oluşumunda kadının ev işlerinin yapacağı geniş alanlar oluşturulmuştur. İslam toplumunda aile yaşantısının gizliliği dolayısıyla evler kendi içine dönük bir avlu veya bahçeye açılır şekildedir. Kadının ev işlerini yapacağı, çamaşır yıkama, odun kırma, meyve ve tahıl serip kurutma, ekmek pişirme gibi etkinlik alanları giriş kattadır. Giriş kat penceresiz veya az pencereli, giriş kapısında küçük kapalı ve korunaklıdır. Kapıdan girildiğinde genellikle su, havuz, şadırvan, yeşillik, ağaç ve çiçekler vardır. Üst kat dış dünya ile ilişkilerin kurulduğu, sokağa bakılan yerdir. Bölgelere göre işlevsel yönlendirmeler değişse de yeşil iç avlu, bahçeli, alt katları sağır, üst katlar bol pencerelidir. Genellikle düzenli olmayan arazi oturumu üzerinde üst katlarda düzgün bölümler istendiği için üst katlarda çıkma ve taşmalar yapılmıştır.

1.5. BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsan gereksinmelerinde birinci sırayı barınma ihtiyacı almaktadır. İnsanoğlunun huzurlu bir yaşam sürmek, kendini ve neslini muhafaza etmek için yaptığı yuvaya “ev” denilmektedir. Ev, huzur ve sukün bulma yeridir. İnsanların yaşadığı mekânların tasarlamasında tarihsel, kültürel, yapı malzemesi, iklim, coğrafya ve ekonomik durum gibi etkiler ile yönlenerken olmuştur. Bu etkilerin yanında insanlık tarihinin geçirdiği süreçler, kültürel ve inanç değişikliklerinin yüklediği özellikleri de önemli ölçüde barındırmaktadır. En önemli etkenlerden biri inançlarıdır.

Bir toplumun yaşam tarzı, tarihsel süreç içinde geçirdiği değişimler yaşadıkları konutlar üzerinden okunabilir. Toplumun içinde barındırdığı değer yargıları, kültürü, inançları toplumu kendisi kılan özellikleridir. Mesken, insanın barınma zaruriyetinin bir ürünü olsa da aralarındaki ilişki, yalnızca barınmadan ibaret değildir. Mesken, içinde yaşayan insanı besleyen, geliştiren ve büyüten değerler merkezini ifade eder. İnsanoğlu var olduğu sürece yaşadığı çevreyi sürekli değiştirmekte, yaşam alanını benimsediği kültür ve inanca göre şekillendirmektedir. Eski Türk geleneksel yapısı ve İslamiyetle birlikte gelen yaşam tarzı asırlardır değişmeden Türk Evinde yaşanmıştır. Bu sebeple Müslüman Türk Medeniyetinin evleri eşsizdir.

Türkler Orta Asya'dan Çin'e, Hind'e, İran'a Mezapotamya ve Suriye'ye kadar akarak, medeniyetlerini de beraber sürüklemiş ve anayurdu olan Anadolu'ya gelip, yayılıp kökleşmiştir. Türk toplumunun Orta Asya'da sürdürdüğü göçebe çadır hayatının yerleşik düzene yansması olarak nitelendirilen Geleneksel Türk evi, mimari özellikleri bakımından eşsiz, özgün, estetik olarak zengindir. Güçlü Türk kültürünün en belirgin ürünü Türk evidir. Farklı tarihsel süreçlerde, farklı bölgelerde yaşamış olan Türk toplumunun yaşam alanlarındaki belirginleşmiş ortak özellikler güçlü bir kültür ortaya çıkarmış. Dini inanışlar ve İslam dünya görüşü, zengin Anadolu sentezini meydana getirmiş. Bu kültürel sentez, kalıplaşmış, davranışlar ve mekân düzenleme ilkeleri olarak Geleneksel Türk Evi'ni oluşturmuştur.

Anadolu Türk Evi'nin oluşumunda iklim ve coğrafya, çevre yapı malzemesi, ekonomi, tarihsel-kültürel faktörler ve din etkili olmuştur. Yapıların yapımında kullanılan malzemeler ve uygulanan teknikler yörenin özelliklerine göre değişiklik göstermiştir. Malzeme olarak bölgenin doğal kaynakları kullanılmaya özen gösterilmiştir. Evin biçimlenmesinde malzeme ve iklimin yanında, özellikle evin boyutu ve mekân organizasyonu belirlenmesinde ekonomik durum etkili olmuştur. İklim, malzeme, ekonomi gibi çevresel koşul farklılıklarında dahi mekân kurgusunun benzerliğini korumuş, ekonomik durumu yüksek olan ve düşük olan ev arasında büyük farklılıklar görülmemiştir.

Geleneksel Türk Evi plan tipleri büyük ölçüde belirleyen Müslüman Türk Toplumunun aile yapısıdır. Yaşam düşüncesinin getirdiği bu mekân kimliği, korunarak kültürel ve tarihsel gelişim süreci içinde yapı plan tipleri değişime

uğramıştır. Türk konut kavramının çekirdek öğeleri sofa ve odadır. Plan tipini sofanın konumu, odalar ve mekânlar arası ilişki belirlemiştir. Odanın biçimlenmesi ve mekânlar arası ilişkiyi günlük ihtiyaçlar şekillendirmiştir. Oda ve sofa mekânlar arası ilişkide belirleyici unsur mahremiyet olgusu olmuştur. Oturma, dinlenme, müsafir ağırlama, yemek yeme, uyuma, cemaatle namaz kılma, yıkanma gibi tüm ihtiyaçları karşılayacak nitelikte tasarlanmıştır. Hemen her odada oturma, dolap, sedir yerleşimlerinde belirli ilkelerin dışına çıkılmamıştır. Türk evi kimliğinin en ilginç yönlerinden biri mekân boyutları ve iç düzenleri de dahil temel ilkelerden sapılmamış olmasıdır. Türk toplumunun kendi medeniyet tecrübesi içerisinde ortaya koyduğu bu mimari gelenek, insan fitratının gözetilmesiyle meydana getirilmesinin bir sonucudur.

Türk evi konumlanışı ve biçimi bakımından tarihin iliklerine işleyen karakterislik özellikler barındırmıştır. Genellikle dar sokaklara yönelen cumba ve geniş saçakları işlevsel açıdan koruma amaçla yapıldığı için her bir düzenleme sürekli hale gelmiş ve karakteristik bir özelliğe dönüşmüştür. Sokakların darlıklarına karşı her ev komşusuna saygılı, havasını, manzarasını kesmeyecek şekilde konumlandırılmış, giriş kapı ve pencereleri mahremiyet olgusu düşünülerek biçimlendirilmiştir. Herkesin evi yalnız kendisinin değil çevresinde huzurlu için inşa edilmiştir. Bu sebeple bu evler yalnızca mesken olmamış, kutsiyet de barındırmıştır.

Geleneksel Türk Evi yalıdır, işlevseldir, esnektir, özgündür. Türk aile yapısının gereklerine göre büyümeye ve genişlemeye uygun şekilde kurgulanan evler, kullanışlı ve esnektir. Türk evlerinde tasarlanan her bir yapı elemanında yaşamı kolaylaştırmaya yönelik çözümler üretilmiştir. İşlevselliğin yanında estetikte olan sabit yapı elmanları mekâna görsel zenginlik katmıştır. İncelediğimizde insan odaklı değer yargılarına göre inşa edilmiş yapılar görüyoruz. Evler insanın mutluluğu, rahatı için yapılmış ve tasarlanmıştır. Bugüne baktığımızdan konut mimarlığı için insan yararına yapıldığını söyleyebilir miyiz? Günümüzde ismi bile değişen evlerimiz insana göre düzenlenmiyor. Dünyanın neresine gidersek birbirine benzelen evler bizleri karşılamaktadır.

Dünyevi ve uhrevi kavramları Geleneksel Türk Evi'nde karşılığını bulmuştur. Bu dünya için oldukça işlevsel, kullanışlı, kolaylaştırıcı, estetik olarak İslam hayat

anlayışının gerektirdiği ölçüde yalın, gösterişsiz, çevresine saygılı ve insancıldır. Osmanlı'nın hâkimiyetindeki, insanlık tarihinin en büyük kültür ve inanç değerlerinin yer aldığı Anadolu toprakları üzerinde meydana gelen karakteristik nitelikler taşıyan Türk evi toplumun zengin mirasını yansıtmaya açısından önemlidir ve incelenmeli, birçok alanda örnek alınmalıdır. İyi bir mimari ancak doğru kültürel temelleri doğru davranış biçimleri, doğru ve yüce yargılar ve inançlardan beslenerek oluşabilmektedir. Bu değerler temelinde oluşan bir mimarlık kalıcı ve doğru olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İNSAN, ALGI, DAVRANIŞ, KÜLTÜR KAVRAM AÇIKLAMALARI VE MEKÂN KURGU ETKİLEŞİMLERİ

2.1. İNSAN, ALGI, DAVRANIŞ, MEKÂN KURGUSU KAVRAMI VE BUNLARI ETKİLEYEN UNSURLAR

Mekân, içinde ikamet eden insanlar, onların yaşanmışlıkları ve o mekânı algıladıkları ölçüde kıymet ve mana kazanırlar. İnsan ve mekân ilişkisinde kurulan ev, hayatın bütün algı, tasavvur, düşünce, davranış, inanç ve kültür odaklı olduğunun belgesidir. İnsanın belirgin bir damgasını üzerinde taşıyan mekân, içinde yaşayan ve yapan için bir gösterge unsurudur.

2.1.1. İnsan, Davranış ve Mekân Üzerine Düşünceler

Mekân yaşamsal ilişkiler ve deneyimlerle kimlik kazanır. İnsan, davranış, mekân arasındaki ilişkiyi; din, gelenekler ve ahlaki prensip bileşenleri belirlemektedir. İnsan, kelime manası olarak “akıl ve fikir sahibi, konuşarak anlaşılan yaratık, ademoğlu, beşer, merdum” mecazi manada ise “iyi huylu ve ahlaklı kişi” olarak tanımlanır (Doğan, 1996). İnsan ile mekân arasındaki etkileşimde insan “mekânı tanımlayan bir öge aynı zamanda içinde yaşayan bir organizma” olarak ele alınmalıdır (Kahraman, 2014).

Mekân, insanlar tarafından kullanılmak üzere, bireysel ihtiyaçları çerçevesinde kurgulanan ve insanın varlığı ile ruhu olan alandır. “Le Corbusier (1993) öğrencileriyle yapmış olduğu söyleşide mimarlık ve şehirciliğin bireyin hizmetinde bir disiplin olduğunu belirterek, görevinin; insanların maddesel gereksinimleri ve düşünsel açıklıklarını özenli bir şekilde karşılamak olduğunu belirtmektedir” (Usta, 2020). Bu karşılama bağlamında mekânın kalitesi ortaya çıkmaktadır. “Kalite, mekânın insanın hangi ihtiyaçlarına ne ölçüde karşılayabildiği, mekânın nelere elverdiği ve bu anlamda da kullanıcıların davranışlarını nasıl yönlendirdiği ile doğrudan ilişkilidir. Zira mekân edildir ve insan mekânın

etkenidir. Daha da önemlisi kullanıcısı olmayan mekân sadece nesne ifadesi taşıyacaktır. Nitekim, insan ve mekân arasındaki ilişki pragmatik bir başlangıç sonrası anlamsal süreçler içermektedir” (Kahraman, 2014).

“Davranış, organizmanın gereksinmelerini karşılama amacına yönelik bir girişim olarak nitelendirilmektedir. İnsanın gereksinmelerini karşılama amacı ile yaptığı davranışlar başlıca üç psikolojik süreç çerçevesinde gelişmektedir. Bunlar; algılama, kavrama ve mekânsal davranıştır” (Karasözen, 1993). İnanç kavrama, algılama ve uygulamaya koyma süreçlerinin tamamında etkili, yönlendirici bir faktördür ve bu kavramlar arasında en etkili rolü oynamaktadır. Kişinin davranış biçiminin oluşmasında, içinde doğup büyüdüğü çevre, değer yargıları ve kültürel birikimi etkili olmaktadır.

“İnsanın içinde yaşadığı ortamın vücuda getirilmesi sanatı olan mimarîde insanın varlık ile ilişkisine dair tasavvur ve kabullerinin tayin edici rolü, mimariyi varlık ve insan için biçimlenen bir düşünce ve inanç sisteminin üzerinde temellendirmeyi zarurî kılmaktadır. Bu sebeple mimarlık sanatı, en büyük eserler yardımıyla külli inanç olaylarının ürünü olmuştur” (Cansever, 2016). İnsanın kendini ve çevreyi anlamlandırış biçimi inşa ettiği mekân üzerindeki yansımalarından okunabilmektedir. “Yapının çekingen, mütevazı, sade, yalın bir ifadeye sahip olması, tevazuun, sadeliğin, yalın, dosdoğru olmaya çalışan bir kişinin bu tavrını yansıtmayı hedefleyebileceği gibi; tasarımcı, böyle sade, mütevazı ve yalın bir ortamda bulunacak insanların da bu tavırların değerini idrak ederek ona göre davranmalarını istediği için bu değerleri ve tavırları yapıya yansıtmaya çalışabilir” (Cansever, 2016).

İnsan mimari ile etrafına dokunur, ruh hali ile onu şekillendirir. Aynı şekilde yaşadığımız mekânda insan üzerine etki oluşturabilmektedir. “İnsan ve yaşadığı mekân arasında kuvvetli bir bağ vardır.” Bu bağın kuvvetini ifade için, mimarlar arasında şu söz vecizeleşmiştir: “Meskenlerimizi biz yaptığımızı zannederiz, ama aslında bizi yapan meskenlerimizdir. İnsan mekânla oluşan bir canlı olmasa da, mekânın insanın düşüncesi, psikolojisi ve davranışında belirleyiciliği olduğu söylenebilir” (Aydın, 2015).

“Mekân insanoğlunun dünya serüveninde önemli bir meseleyi teşkil eder. İçerisine doğduğu ‘habitus’ onun mekânı olmakta ve insan bu mekânda doğup bu mekânda ölmektedir” (Url-13). İnsan, ona bahşedilen her nesneyi kullanarak

caddeler, binalar, köprüler, barajlar, yollar inşa eden düzenli bir hayatı imar edebilen tek canlı. İnsan her daim düzeni ve ahengi arayan, hayatını kıymetli bir ömre çevirmeye çalışan bunun için evler tasarlayan bir anlam yolcusudur. İnsan imar etmeye yazgılı, imarla hayatta kalan, imarla kendini gerçekleştirebilen bir fani. İnsanın yapı kurma düşüncesiyle ortaya koyduğu güzelliklerse dünyayı anlamlı kılan bir sanat inşa ediyor. İnsanı hayatta tutan becerilerin başında gelen mimari ve dolayısıyla özü olan mekân, sadece inşa etmeyi barındırmıyor, aynı zamanda insana dair anlamlandırmaların yansımalarını da taşıyor özünde. Mekân, insan ve davranışlarını anlatan uzun bir hikâyedir. Bu hikâyenin yazıldığı yerlerse, şehirler ve evlerimizdir.

2.1.2. Algı Kavramı ve Mekân Algısı

“İdrak, anlayış” karşılığı olarak kullanılan algı kelimesi; “duyusal bilginin alınması, yorumlanması, seçilmesi ve düzenlenmesi” olarak tanımlanmaktadır. (Url-10) Türk Dil Kurumun’da ise, “algı, bir şeye dikkati yöneltmek o şeyin bilincine varma, idrak olarak” tanımlanmaktadır. “İdrak farkına varma, tanıma, kavrama, tasavvur etme, bilme gibi zihnin çok çeşitli ve karmaşık faaliyetlerini ifade eden genel bir terimdir” (Hökelekli, 2000). Algı kavram açıklamaları incelendiğinde görülen, sezilen bilginin süzülerek sindirilmesi olarak açıklayabiliriz.

“Fârâbî - İbn Sînâ felsefe ekolünce geliştirilen idrak teorisine göre idrak süreci, insanî güçlerin ruhanî güçlerle ortak çalışması sonucunda tamamlanmaktadır. İdrak olayının insanı aşan metafizik bir boyutu vardır; insan akli, ancak nefsin dışında gerçek bir varlık olan faal akıl ile bağlantı (ittisal) kurarak hakiki idrake ulaşmış olur” (Hökelekli, 2000). Algı çok yönlü, insan ilişkileri, geçmiş deneyimleri ve birikimlerine göre farklılaşan bir kavramdır. “Algı, duyudan farklıdır. Algılama anında beyin, bireyin içinde bulunduğu durumdan beklentilerini, geçmiş yaşantılarını, diğer duyu organlarından gelen başka duyuları, toplumsal ve kültürel etkenleri hesaba katar” (Cüceloğlu, 1997). Algı kavramı, zaman içerisinde değişiklik gösterebilen, duygusal hisler ile zayıflayıp kuvvetlenebilen bir kuramdır. Her ferd kendi kuramını yaşantısı ve tecrübeleri çerçevesinde kurar. Bu sebepledirki gerçekte algı, öznel bir süreçtir. İnsanın meydana getirdiği her şey kendi algısal süreçlerinden geçerek oluşur (Cüceloğlu, 2009).

“İnsanoğlu, çevresini seçici biçimde algılar” (Cüceloğlu, 1997). İnsan mekânı zihninde oluşturduğu kurguyla şekillendirir. Algı mimarlıkta önemli bir yer tutar. “Mimarlık açısından önemi, mimarlığın temelini oluşturan iki öge; insan ve mekân arasındaki ilişkinin, algı aracılığıyla kurulmasından ileri gelmektedir. Mekânın tasarımı, kullanımı, değerlendirilmesi; kısaca mimarlık kapsamındaki her türlü eylemin, sürecin ve olgunun içinde algı temel bir fonksiyon üstlenmektedir” (Kahvecioğlu, 1998). Mekânı algılamamıza neden olan çeşitli etmenler vardır. Bunlar; Ses, renk, doku, ışık, içinde bulunan insan sayısı, bazen koku gibi fiziksel etmenlerin yanında kişilerin bilinçleri, deneyimleri ve yaşamsal birikimleri gibi etkilere sahiptir. Etkilerin herbiri mekâna ayrı bir nitelik kazandırmaktadır. “En temel anlamıyla mekânı algılamak; dolaylı ya da direkt olarak iletişim halinde bulunulan ki bu iletişim görsel, işitsel, ya da farklı yöntemler ile olabilir, mekânın kişinin bakış açısında oluşturduğu bir yansımadır. Bu yansıma kişiler arasında farklılık oluşturabileceği gibi kişinin anlık durumuna bağlı olarak da kendi içinde farklılıklar yaratabilir” (Ekim, 2012).

“Mekânın algılanması ve duyumsanması ile ilgili olarak ünlü yazar Gothe, “...güzel bir mekânın yarattığı coşkuyu, bizi oraya gözlerimiz bağlı götürmüş olsalar bile hissetmemiz gerekir.” demiştir. Burada mekânın duyumsanması, özünde dolaysız bir beden duygusunda kendini ortaya koymakta ve sadece görsel olarak algılanmasından daha çok tüm duyularla hissedilmesi anlamına gelmektedir” (Usta, 2020). Benzer hususla ilgili Kahvecioğlu şöyle bir ifadeye bulunmuştur; “algı, biyolojik süreçler olan duyuları ve onların devamında gelişen zihinsel ve bilişsel süreçleri içerir” (Kahvecioğlu, 1998).

İnsanın ihtiyaçları için oluşturulan mekân sadece dışarıdan bakmak için değil içinde yaşamak için biçimlendirilmiştir. “İnançlar ve bireysel değerler algılamamızı etkiler” (Cüceloğlu, 1997). Bu mekânı algılanışı dini ve kültürel birikimlerinin etkisindedir. “Gazali ve İbn Sînâ’ya göre, güzelliğin özü mükemmelliğin kabul ve teslimidir ve her şeyin kendine göre bir mükemmellik şekli ya da tarzı vardır. Ama dış güzellik, bir şeyin gerçek güzelliği konusunda sadece rehberdir. Göz sadece dış güzelliği algılayabilir; bir şeyin özüne nüfuz etmek ise kalbe ait bir özellik ve hatta ayrıcalıktır” (Koç, 2014).

“Mimari mekân yapılar tüm duyular, duygular yoluyla algılanır ve deneyimlenir. Tüm duygulara hitap eden mekân, dokunsal, kokusal, işitsel özelliklerinin yanında ışıksal özelliği ile de algılanır. Mekânların algılanmasında ve deneyimlenmesinde ışık, önemli bir rol oynar. Aynı mekânda duvardaki açıklıkların boyutları, konumları değiştirildiğinde çok farklı mekânsal izlenimler ortaya çıkar ve mekân tasarımındaki ışık, bireye farklı deneyim ve izlenimler yaşatır” (Usta, 2020).

Turgut Cansever’in Osmanlı Şehri adlı kitabında bahsettiği husus, Türk evlerinde ışık, boyut, konumlanış farklılıklarının mekân algısı üzerindeki etkilerine iyi bir örnektir. Osmanlı evinde pencere ölçülendirmenin inceliklerini anlatan Cansever; “Üsküdar Mihrimah Camii’nin arkasında, yerine çirkin apartmanların inşa edildiği yamaçtaki ahşap evlerin pencereleri Sadrazam konakları olmasına rağmen özellikle küçük yapılmıştır. Onların küçüklüğü, Mihrimah Sultan Camii’ni olduğu gibi, Boğaz’ı da, Boğaz’ın nihayetindeki Selimiye’yi büyük gösteriyordu” (Cansever, 2016).

Algı, somut fiziksel bir nesne olan mekânın, onun inşa eden ve içinde yaşamını sürdüren insanın toplumsal, kültürel ve inanç birimleri ile soyut ve kavramsal boyut kazanmasını sağlamaktadır.

2.1.3. Mekân ve Mekân Kurgusu

İnsanlık tarihi boyunca mimarlığın esas nesnesi mekân kavramıdır. “Mekân insanın, insan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin gerektirdiği oluşumların içinde yer aldığı, kişilik ve yapısına göre belirlenen boşluktur” (Gür, 1996). “Mekân’ın fiziksel varlığı, doğal olarak dünyanın var oluşundan bu yana sürmektedir. Hatta temel konusunu oluşturduğu “mimarlık”, bir meslek dalı olarak biçimlenip tanımlanmadan önce de mekân vardı” (Kahvecioğlu, 1998).

Mekânın kelime anlamı, “yer, mahal, mesken, ikametgah” olarak belirtilmektedir (Doğan, 1996). Sözlükte “olmak” anlamındaki kevn (kiyân, keynûne) masdarından türetilmiş ism-i mekândır ve “oluşun meydana geldiği yer” demektir. İlk İslâm filozofu Kindî “kuşatanla kuşatılan cismin son sınırlarının karşılaşması” şeklinde mekânı tanımlamıştır (Kutluer, 2003). “Mekân; kavramsal olarak varlığa yönelik bakış açısı çerçevesinde ele alınmaktadır. İslam Düşünürleri mekâna kevn (yaratılış) unsuru üzerinden yaklaşmaktadır. Bu çerçevede varlık

mekânla bir bütün olarak ele alınmaktadır. Mekân; semavi dinler ve kutsal metinler nezdinde hassasiyetle ele alınmıştır. Semavi dinler mekânı yönlendiren ve onun düşünsel temellerini belirleyen Yaratıcı Güç olduğunu belirtmektedir. İslam inancının mekâna yaklaşımı tevhit ilkesi ışığında gerçekleşmektedir” (Acar, 2022).

Tümer’e (1979) göre, evrenin en temel öğelerinden biridir ve evreni ondan ayrı olarak düşünmek insan açısından olanaksızdır. Evrenin kendisi en geniş anlamda mekândır. İnsan bu mekân içinde yer kaplar, hareket eder ve varolur. Mekân, içinde insanın olmasıyla önem kazanmaktadır. “Bunun en temel gerekliliği, mekânın insan ihtiyaçlarından dolayı varolmasının yanında, algılanabilirliği ile tanımlanmasına bağlı olarak, algılayıcı konumundaki insana ihtiyaç duymasındır” (Kahvecioğlu, 1998). İnsansız ve insan ile dolmayan mekân yaşamayan ve var olmayan bir üründür. “Mekân, içinde insan eylemlerinin yerine getirildiği, onu çevreleyen ve var olma duygusunu yaşatan, yatay ve düşey alanlardan oluşan, içinde hareket edilen, insanın hissettiği, algıladığı ortamdır” (Burkut, 2014).

Mekânı insan biçimlendirir ve kurgular. Mekân ve mekânın kurgulanışı, içinde yaşayan insan üzerine etkileri açısından önemlidir ve mimarinin ana öğelerindedir. Mimarlık çoğu zaman mekân ile özdeş tutulur. Mimari mekân, insan yaşam ve deneyimleri üzerine kurgulanan ve bu kurgunun insan zihnindeki etkileri ilede bilinen fiziksel bir kabuktur. “İnsanoğlu, yaşamlarının %90’nını kendi ürettikleri yapıların içinde geçirmektedir. Geçirdikleri bu sürelerin çoğunluğunu da “konut” dediğimiz mekânların içerisinde geçirmektedir. Konutlar, insanoğlunun en çok temas halinde olduğu yapılar olmasından dolayı birçok yönden önem arz eder. Özellikle psikolojik ve fiziksel gelişimin şekillendiği çocukluk evresinde karakterinin temeli atılan insanlar için konut yapıları ayrıca önemlidir” (Dönmez, 2017).

Kahvecioğlu’na (1998) göre, mimarlıkta mekân kavramı, genelde; maddesel bileşenlerinden oluşan ve gerçek anlamda varolan boyutu ve maddesel bileşenlerin üstünde, insan zihninde kurgulana soyut, kavramsal buyutları olarak iki yönü ile ifade edilmiş ve ele alınmıştır. Mekân soyut olarak algılanırken, insanın deneyimiyle, ona anlam yüklendiğinde mimari mekân olan yer halini alır. Yer kavramı irdelendiğinde ise “ev” kavramı ile en derin anlamı ortaya koyduğu görüşü hakimdir.

İnsanlık tarihi boyunca tüm uygarlıklarda ve kültürlerde önemli bir yeri olan “ev” kavramının önemli anlamsal değerler taşımaktadır.

Usta’ a (2020) göre, modern düşüncede, Newton’un mutlak mekân anlayışındaki gibi genellikle fiziksel, geometrik, hacimsel ve üç boyutlu niteliklerinden soyutlayarak sınırları algılanabilen bir mekân anlayışından söz edilmektedir. “Oysa mekânlar, fiziksel, sosyal, psikolojik, felsefi, tarihsel, çevresel, ideolojik gibi yaşamın birçok boyutu ile ilgili izler taşır ve yaşanmışlıkları barındırır. Bu nedenle Führ (2008); *“Mimaride bir nesne vardır, yapı. O, bir mimar tarafından tasarlandığında sanal varoluşa kavuşur. İnşa edilince maddi varoluşa kavuşur. Fakat bu mimarın mevcut olduğu anlamına gelmez. Yapı, yalnızca tek bir an için değil, uzun bir estetik ve entelektüel görsel çalışmadan sonra onaylandıysa ve bir kullanıcı yapının tamamına kendisini yakın ve evde gibi duyumsuyorsa, bir yapıdır”* (Usta, 2020). Geleneksel Türk Evi, tasarım ilkeleri bağlamında düşünüldüğünde, kullanıcıların içinde bulduklarında yakın hissettikleri, gerçek manada yapı diyebileğimiz mekânlar olarak tanımlanabilmektedir.

İnsanın etrafına dokunduğu her an dünya güzelleşebilir. Mimari insanın etrafına dokunma şekillerinden biridir. İnsanın barındırdığı iyiliğide kötülüğude yansıtabilen mimari, insana dair çok şey söyler. Kahvecioğlu’ a (1998) göre, mimari mekân, İnsan tarafından algılanan ve içinde yaşanan, varoluş nedeni ile sınırlı bir fonksiyonelliğin ötesinde, insan yaşamından yansıttıkları ve kuşaktan kuşağa aktardıkları ile insan kültürünün bir parçasıdır.

Mekân ve mekân kurgusu ile ilgili tanımlamalar çokca artırılabilir. Yukarıdaki tanımlamalar ışığında özetleyecek olursak mekân, öncelikli insan olamk üzere tüm canlıların içinde yaşadığı somut ve soyut sınırlayıcılarla, tarihsel, kültürel, inançsal, bilinçsel birikimler ile algılanabilen, hayata geldiğimiz ve yaşamımızı sürdürdüğümüz aynı zamanda ihtiyaçlarımız doğrultusunda kurguladığımız, şekillendirdiğimiz yerdir. Bu bağlamda yaşadığımız mekânlar üzerinden kültürel ve tarihsel birikimlerimiz okunabilmektedir.

2.1.4. Mekân ve Din

Din insanları saadeti için insanın yaratıcısı tarafından indirilen bir nizamdır. “Mekânı biçimlendiren en önemli unsurlardan birisini de kutsal metinler aracılığıyla

bu alana yönelik yaklaşımları ortaya koyan din mefhumu oluşturmaktadır. Hazreti Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar tevarüs eden vahiy kaynaklı dinler, mekânın biçimlenmesinde hayati derecede önemli olmuşlardır” (Acar, 2022). Bu kapsamda İslamiyet'in kutsal metinlerinde mekâna ilişkin yaklaşımlar tezin üçüncü bölümünde ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

“İnanç ile yapılan arasındaki bütünlüğün kurulamaması İslam dünyasındaki kültürel kirlenmenin temel nedenini oluşturmaktadır” (Gökdemir, 2017).

“Evrensel geçerliliğe sahip olan inanç; ferdi gerçek ve ferdi inanç değildir. Dini gerçek ve inançtır. Kullananın, biçimlendirenin ve yapanın ortak inançlara sahip olmaları sayesinde, yapıların sunduğu imkânlar ile kullananın taleplerinin birbirini tamamlaması mümkün olur” (Cansever, 1995). “Din insanın hayatını düşünür; onun saadeti için kural ve program koyar, onun kurtuluşunu hedef alır” (Pehlivan, 1996).

2.1.5. Mekân Oluşumunu Etkileyen Unsurlar ve Mekân Kurgusunun İnsan Üzerindeki Yansımaları

Mimari mekân, insanın varlığıyla ve insanın biçimlendirmesi neticesinde oluşur ve insanın taşıdığı özellikleride içinde barındırmakta, yansıtmaktadır. “Mekân fiziksel boşluk veya sınırlayıcı olma özelliğinin üstünde, ait olma duygusu ile sahiplenilen, kimliklendirilen, yaşamın değişik yönleri ile özdeşleştirilen soyut ve kavramsal bir düzeye erişir. Bu düzeye erişen mekân için, duyumsal imgelerin önemi ikinci planda kalırken, yaşamsal deneyimle edinilen mekânsal birikim o mekânın algısı üzerinde belirleyici rol oynar” (Kahvecioğlu, 1998).

Mekân oluşum süreci içerisinde, mekânın kurucusu ana unsuru olan insan-mekân etkileşiminde insanın ait olduğu kültürel yapıya, yaşam tarzına (dini gereklilikler), tarihsel birikimine, çevresel koşullara, yaşına ve cinsiyetine göre mekânsal davranışlar, mekânların yaşanılabilirliği ve algılanışı farklılaşmaktadır. Bu durumda mekânı kurgulayan tasarımcının önceliği, bu unsurları göz önünde bulundurarak, kullanıcı odaklı olmaları ve mekânın sürekliliğini sağlamalı, aidiyet hissiyatını oluşturmalıdır.

“Ruhî hayatımızın şartları, yaptığımız işleri etkiliyor. Çevremizden korkuyorsak duvarlarımızı kalın yapıyoruz. Ancak bu en iptidai hislerimizin ötesinde insan, ruh alemini terbiye ederek şekillendiriyor. Bu terbiye sonucunda tevazu,

çekingenlik, gerçeğe yakın olmak, yanlıştan kaçınmak, gibi ihtiyaçlar oluşuyor. Gerçeğe yakınlık ayrı bir zaruret oluyor, israftan kaçma, az ile yetinme, zühd bir unsur olarak devreye giriyor. Bunlar binaya şekil veriyor” (Cansever, 2014).

Mekân ile imanı birlikte ele alan “Dünyada mekân, ahirette iman” şeklinde bir söz var (Cansever, 2014). Toplumda mimari mekân nasıl değerlendirilmelidir? Halk arasında söylenen bir sözdür ancak dünyada mekânın düzenlenmesinin önemli olduğunu belirtmektedir. “Evimiz bizim dünya köşemizdir, ilk evrenimizdir” (Bachelard, 1996). İnsan mekânı, çevresini düzenlerken hayatını da şekillendiriyor ve insan üzerine yüklenen muhafaza görevini de yerine getirmiş oluyor. “Mekânı biçimlendiren en önemli unsurlardan birisini de kutsal metinler aracılığıyla bu alana yönelik yaklaşımları ortaya koyan din mefhumu oluşturmaktadır. Hz. Âdem’den başlayarak Hz. Muhammed’e kadar tevarüs eden vahiy kaynaklı dinler, mekânın biçimlenmesinde hayati derecede önemli olmuşlardır” (Acar, 2022). İçinde yaşadığımız dünyanın yapısını, varlığın yapısı ve içindeki yerimizi yaratılışın kanunlarına uyarak düzenlediğimiz zaman o gerçekliğe karşı olan bozucu faktörleri bertaraf etmiş oluyoruz ve dünya güzelleşmiş oluyor. Yaratılışın asli iradesi tezahür ediyor. İnsanın dünyada yaptığı yer şeyin İlâhi emre uyma karakteri oluşuyor. Bu da düzenlenen mekâna yansıyor.

“Mekân ile insan idealleri, insan davranışları, insan düşünceleri arasında sıkı bağlar vardır” (Ökten, 1995). Mekân ile özdeş tutulan mimari yapının, insanın değer sistemine göre yapıldığında oluştuğu etki, ile başka değerlere göre oluşturulmuş yapının, içinde belli bir süre kalan insan üzerine etkileri farklı olacaktır. Birinde kendini mutlu hissederken diğerinde hissetmeyecektir. Örneklendirecek olursak “Vadide yaşayan bir insan için günün manası, güneşin değeri, sonsuzluk fikri, uzay telakkisi, çölde veya dağda yaşayan insanlara göre son derece farklıdır. Bunun gibi dağ adamının, dağda yaşayan bir insanla, denizde, deniz kenarında yaşayan bir insanın da kabiliyetleri, istidatları ve idealleri aynı ölçüde, aynı istikametlerde gelişmez” (Daryal, 1995).

“İçinde gerçek anlamda oturlan her mekân, ev kavramının özünü kendi içinde barındırır. İnsan doğduğunda, ilişki kurdukları, bağlandıkları, tutundukları ve kökleri hissettikleri mekânlar ‘ev’ leridir” (Bachelard, 1996). Bu denli bağlı olduğumuz mekânlarımız olan evlerimizi bizim kurguladığımız gibi onlarda bizlerin

madden ve manen etkiler ve biçimlendirir. adır yerleşimi, “Anadolu, Orta Asya göçebelerinin tabiatla iç içe, soğuktan korkmayan, soğukla karşı karşıya bulunmaktan hiç çekinmeyen, hele İslamiyet’i kabul ettikten sonra o soğukta abdest alan çok diri bir neslin ürünleridir” (Cansever, 2016). Göçmen kültürümüzdeki ve sonrasındaki yerleşik hayatın ilkleri olan, Türk toplumunun açık alanlı meskenleri fiziksel ve psikolojik olarak güçlü, dayanıklı olma yönünde etkilemiştir. “İnsan mekânla oluşan bir canlı olmasa da, mekânın insanın düşüncesi, psikolojisi ve davranışında belirleyiciliği olduğu söylenebilir” (Aydın, 2015).

Mekân tasarımının hayat düzenimizi belirlerken, davranışlarımızı, yaşam şeklimizi, karakterimizi ve kimliğimizi de şekillendirdiği şu ifadeler özetlemektedir. “Önce biz yapılarımızı, mekânlarımızı şekillendiririz, daha sonra da onlar bizi... Bizi biz yapan içinde yaşadığımız mekânların toplumsal ve bireysel karakterlerimiz üzerindeki mezkur etkisi ve insanın ancak iyi planlanmış, düzenlenmiş şehirlerde, mekânlarda mutluluğa (ve kemâle) erişebileceği kabul görmektedir” (Erguner, 2015).

“Yeni bir evin içinde, düşler aracılığıyla bütünüyle bir geçmiş yaşar” (Bachelard, 1996). Çalışmanın bir sonraki bölümünde, Türk toplumunun tarihsel geçmişi ve birikiminin mekân ve ev üzerindeki yansımalarını okuyabilmek amacıyla, tarihsel süreci irdelenmiştir.

2.2. KÜLTÜR KAVRAMI

Kültür kavramının bir çok tanımı yapılmaktadır. Kültür, “bir topluluğun bütün fertlerinin sahip olduğu, olayları ve meseleleri karşılayan, duyuş, düşünüş şekilleriyle, tarih içinde meydana gelen fikir ve sanat verimleri ve değer hükümlerinin bütünü, hars” (Doğan, 1996).

“İnsan tarih süreci içerisinde çeşitli topluluklar oluşturan, kültür ve medeniyetler meydana getiren sosyal bir varlıktır. Zaman içerisinde toplulukları oluşturan insanlar hukuk düzeni, ahlak düzeni, değerler düzeni, sanat ve edebiyat anlayışı meydana getirirler. Bu toplulukları oluşturan insanları bir arada tutan en kıymetli neden dil ve inanç birliğidir. Tüm bu değerlere dayanarak bir kültür oluşur” (Aşıkoğlu, 2000).

Görgün (2003)'in TDV İslam Ansiklopedisi'inde "Kültür" kavramı "Medeniyet" olarak açıklanmış ve medeniyet teriminin günümüzde esas itibari ile üç anlamda kullanıldığı belirtilmiştir:

1. Gündelik dildeki "medenî insan" deyiminde olduğu gibi başkalarına karşı görgülü davranma konusunda insana kendini kontrol etme yeteneği veren değerler bütünüdür.
2. Gelişmiş olarak kabul edilen toplumu, gelişmemiş olan toplumlardan ayıran özelliklerdir.
3. Ortak özellikler gösteren sosyal gruplar veya bunların bütünüdür.

"Medeniyet teriminin düşünce tarihi boyunca kazandığı anlamların ortak noktası şehir hayatının sosyal, siyasal, entelektüel, kurumsal, teknik ve ekonomik alanlarda mümkün kıldığı birikim düzeyi ve fırsatları ifade ediyor olmasıdır" (Kutluer, 2003). Benzer olarak Koç (2014)'de medeniyet kavramını, "bir topluma düşünce, duygu, edebiyat, sanat, fen bilimleri, teknik ve ahlâk gibi maddi ve manevi alanlarda aynı yönü, aynı hızı ve aynı duyarlılığı veren bir güç yada dünya" olarak tanımlamaktadır.

Türk Dil Kurumu tanımına göre kültür, tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan maddi ve manevi değerler ile bunları oluşturmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür (Url-12). Bununla ilişkin Karasözen'e (1993) göre, maddi kültür, teknik, araç, gereç, makine, üretim araçları ile maddi yapılarıdır. Manevi kültür ise, bir milleti diğer milletlerden ayırt edebilme olanağı veren örf ve adetler, kolektif davranışlar, değer yargıları, ahlak anlayışı, sosyal normlar ve zihniyet değişikliğidir.

"Din, insan duyarlılıkları, davranış ve değer yargılarını, kainat ve varlık tasavvurunu şekillendiren en önemli disiplin olarak kültürleri belirleyen temel olmuştur" (Cansever, 2016). Toplumların mimarisine bakarak nasıl bir düşünce yapısına sahip olduklarını anlamak mümkündür.

"Mimari bir yerde medeniyetin, kültürlerin en son vardıkları en son eriştikleri nokta oluyor. En son eriştikleri nokta olması itibariyle, o medeniyetin bütün inceliklerini, bütün hususiyetlerini, bütün zevklerini, bütün teferruatlarını kendi bünyesinde toplamış olmalıdır" (Ökten, 1995). Mimari beslendiği kültürü de dışa

vuran bir gösteri sahası olarak, yapılarımızı şekillendiriyor. Peki mimariyi besleyen kültür doyurucu olduğunda veya olmadığında ne sonuçlar doğurmaktadır? Çalışmanın bu bölümünde, tarihsel değişim süreçleri üzerinden doyurucu olan ve olmayan kültürel birikim, temelini oluşturan din özelinde ele alınmıştır.

2.2.1. Kültürel Süreç Kavramları ve Kültürel Değişim

Kültür kavramı içinde çok sayıda süreç barındırmaktadır. Güvenç'e (1194) göre, önemli kültürel süreçler şu şekilde sıralanabilmektedir (Karasözen, 1993).

a. Kültürleme Süreci: Kişinin doğumu ile ölümü arasındaki yaşamında edinilen süreçtir. Yaşadığı ailenin, bulunduğu bölgenin ve toplumun içinde öğrenilen eğitimidir.

b. Kültürel Yayılma ve Kültürleşme Süreci: Maddi ve manevi öğelerin içten dışa veya dıştan içe doğru yayılmasına "kültürel yayılma", bu yayılma süreciyle oluşan farklı kültürlerden birey ve grupların etkileşimi sonunda değişerek yeni kültür birleşiminin ortaya çıkmasına "kültürleşme" denir. Bulduğumuz zamanda değişmemiş yalın bir kültür kalmamıştır. Başka bir ülkenin kültürel etkisi altında, ona uyum sağlamak zorunda kalmak neticesinde oluşan, yayılma sürecine "kültürel yozlaşma", "milli kültürel varlığını yitirme" veya "kültürsüzleşme" de denmektedir.

c. Kültürlenme süreci: Farklı kültürlerin etkileşimi sonrasında oluşan özde olmayan yeni öğelerin oluşması sürecidir.

d. Kültür Şoku: Kişilerin yeni kültüre uyum sırasında görülen tepki, reddetme, sıkıntı, isyan ve bunalımlardır.

Kültürel değişim sürecinde temel sorun değişim değil, değişimin uygulanmaya zorlandığı toplumun temel ilkeleri ile uyumluluğunun tetkiki, uyumlu ise eğitimle nasıl yönlendirileceği ve sürekliliğinin nasıl sağlanacağı konularıdır (Karasözen, 1993).

Tanilli'e (1981) göre, Türklerin tarihsel süreçlerinde dört ana kırılma dönemi

1. İslam dinini kabul etmeleri dönemi,

2. Anadoluya geliş, yerleşim ve bu topraklardaki milletler ile kültür etkileşim evresi,

3. Osmanlı devletinin kurulduğu ve yayıldığı evre,

4.Osmanlı devleti sonları, cumhuriyet dönemi ve batılılaşma etkisiyle oluşan dönemdir.

2.2.2. Türk Toplumunun Tarihsel Süreçteki Değişimi

Yaşam sürecinin geçtiği mekân olan “konutlar geçmiş toplumların kalplerinin attığı ortamlardır. Avrupalılar ‘Dünyanın kalbi kapımın dışında atıyor’ derler. Fakat İslam toplumunun kalbi evlerde atar” (Kuban, 2013). Benzer şekilde “Yeni bir evin içinde, düşler aracılığıyla bütünüyle bir geçmiş yaşar” (Bachelard, 1996) düşüncesi Türk toplumunu tarihsel sürecinin evler ile olan ilişkini belirginleştirir niteliktedir.

Türk kültürü tarihsel süreçte dört ana kırılma dönemi geçirmiş, yaşanan mekânlar, meskenler kültürel dönüşümün sonuçlarını en hızlı ve belirgin gördüğümüz yerlerdir. Bu doğrultuda Türk konutundaki dönüşümü ve gelişimi dört kırılma dönemi; “Türklerin Orta Asya’ki göçebe yaşamı ve İslam dinini kabul etmeleri, Anadolu’ya gelişi ve yerleşmesi, Osmanlı Devleti kuruluşu ve yayılması, Osmanlı sonları, Cumhuriyet dönemi ve Batılılaşma” başlığı altında incelenmiştir.

“Türk evi kavramı Anadolu’nun coğrafi sınırlarının dışına taşmıştır. Irak, Suriye, Mısır’da Balkanlar’da eski Osmanlı topraklarında Türk Evleri bulunmaktadır” (Karpuz, 1993). Bunun nedenlerinden biri, sınırları ve etkisi geniş olan büyük Osmanlı Medeniyetidir.

2.2.2.1. İslam Dinini Kabul Etmeleri

Türkler’in anayurduna ait tahminler çeşitlidir. “Bundan dört bin yıl kadar önce Orta Asya’da Türkler’in atalarının yaşadığı sanılmaktadır” (Öztuna, 1970). Bu tarihten itibaren Asya’da tarih sahnesine çıkan Türkler, Afrika ve Avrupa’nın üçte birini ele geçirerek, dünya siyasi tarihini yönlendiren büyük bir imparatorluk ve devlet olmuş ve varlığını günümüze kadar sürdürmüştür (Url-8).

Öztuna’a (1970) göre, Göktürk çağında Türkler’in İslam dini ve dünyanın en güçlü devleti olan Arap İmparatorluğu ile temasları Buhara ve Semerkand da başlar. 751’de Çin ordusuna karşı silah arkadaşlığı yapmaları, Türkler arasında Müslüman dininin yayılmasına psikolojik bir ortam sağlamıştır.

Karahanlılar, Türk tarihinin iki noktada dönüm noktasını teşkil etmektedir. Önce, 940 yıllarında doğru Türk toplumu Saltuk Buğra Han'ın şahsında resmî şekilde

İslam dinini kabul edilmiştir. Müslüman toplumun kültürüne dâhil olmuş ve İslam âlemine büyük bir güç kazandırmıştır. Sonra, Türk milletinin geleceğini tamamen açık denize doğru dönmüştür (Öztuna, 1970).

“İslam dünyası, kargaşalıktan Türklerin getireceği asayiş, düzen ve refahı bekler vaziyetteydi. Herşey, Türker’i İslam dünyasının efendiliğine hazırlıyordu. Türk Cihan devletinin tohumları, böylece atıldı” (Öztuna, 1970). Türkler için İslamiyet yalnızca bir din değiştirme keyfiyeti değildi. Zira Müslümanlık, bu büyük kavmin siyasi, iktisadi ve içtimai şartlarında gerçekleştirdiği, yeni, berrak ve mizacına uygun bir dünya görüşünü de beraber getiriyor (Ayverdi, 1977).

İslam medeniyeti bayrağını alan Türkler, Müslümanlığa bir fayda sağlayabilmiş midir? Yâ da İslam, Türk kavmine İmparatorluk olma ve medeniyetin gelişmesi yolunda bir kazancı sağlamış mıdır? Soruları yönünden süreçler irdelendiğinde görülmektedir ki; “Türklerin Müslümanlıktan aldıkları hız ve bereket, yalnız dünya coğrafyası üstünde İslam âlemi lehine hudutlarını genişletmekle kalmayarak, içtima iyi, iktisadi, medeni ve kültürel müesseselerinin bütününe Şâmil olmuştur” (Ayverdi, 1977).

Koç’a (2014) göre, İslam olgusunun, ortaya çıkışı ile birlikte dalga dalga yayıldığı topraklarda insanların algılama ve kavrama güçleriyle birlikte bütün bir hayat tarzlarının dönüşümüne sebep olmuştur. Bu bağlamda İslami anlayışı benimseyen Türkler, hayat düzenlerini Vahyin gerekliliğine göre şekillendirmiştir. “İslam’ı kabul etmiş bir Müslüman ‘*Rabbimiz her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir*’ ayeti düsturunca kâinata ilişkin bir tavır oluşturarak her meseleyi bu ölçüde ele almaya başlayacaktır” (Acar, 2022). Kuran-ı Kerim deki yaşamın her detayını belirleyen kurallara göre çevresini düzenler. Ayetlerde insan davranışından, mekâna, şehir düzenine, insanlar arasındaki ilişkilere kadar insanı insan yapan tüm konular yer almaktadır.

Dönmez’e (2017) göre, göçebelik kültüründen gelen Türk toplumunda fanilik/göçerlik, İslamiyet’in kabulünden önce de var olan bir inanış olduğundan, Müslümanlığın kabulü ile perçinlenmiş ve Türk evinin oluşumunu ciddi şekilde etkilemiştir. “İslâm inancının mimari tasarıma yön verecek siyasal iradeye dönüşmesiyle birlikte inanca dayalı anlayış farkı, hem bölgelerin eski mimarisinden hem de çağdaşı olan diğer kültürlerden ayrılmaya başlamıştır. Üslûbun şekil

kazanma sürecinde yapılardaki kütle kompozisyonu, mekânların yerleşme düzeni, mimari unsurlar ve dekorasyon belirli bir istikamet kazanmış” (Mülayim, 2005).

Türkler İslam medeniyeti camiasına girdiklerinde, bu din değiştirmeleri bir baskı sonucu olmamıştır. Medeniyetlerinin yüküyle İslam dünyasına göç ederken, Türklerin yaradılışından gelen, fitratına en uygun olan inancı realize ettiği için bu vahdetçi imanı, kaftan geçirir gibi sırtlarına takmıştır ve bir daha da çıkarmamıştır. Bunun yanında hiçbir kavmin etmediği hizmeti etmiş ve tarih boyunca İslami prensiplerin hem kılıcı hem kalkanı olmuşlardır (Ayverdi, 1977).

“İslam tarihinin daha ilk yıllarından itibaren farklı ülkelerin kültürüyle karşılaşan Müslümanlar, gittikleri yerlerde karşılaştıkları yapıların sadece birer taklitçileri olmamışlardır. Onlar, İslam’ın temel esasları olan tevhid ve güzellik anlayışlarını, fethettikleri ülkelerin mimarisıyla yeniden yoğurmuşlar ve metafizik derinliği olan özgün yapılarda bunları ifade etmişlerdir” (Taşpınar, 2017). Safyuddin Eşrefoğlu bu hususu destekler nitelikle, “İslam Medeniyeti intişar eylediği coğrafyada daha önceki inançlar ve kültürel değerleriyle karşılaşmış olmakla birlikte kısa zamanda kendine mahsus her nevi zengin unsurları yine kendi ekmeleyetine yakışacak ciddiyet ve vakarla ortaya koymuştur” (Url-41) der.

“İslam, daima büyük aksiyonu meydana getirecek bir güç kaynağıdır. Kur’an’a sarılan her ferdi ve her milletin davası vardır” (Erbakan, 1974). Dava bilinci de insanı diri dutar ve geliştirir. Destekler bir görüş olarak, Sezai Karakoç’un (1985) İslam adlı kitabında ifade ettiği gibi “İslam, uyandırır, zekâyı işler hale getirir.” Türklerin de İslam dinine girmesi ile birlikte, doğum ile başlayan ‘kültürlenme evresi’ hızlanmış, özü ile buluş ve uyanmıştır.

2.2.2.2. Anadoluya Geliş ve Yerleşim

Anadolu tarih boyunca çokça topluluğun hâkimi olmak için mücadele ettiği, çeşitli milletlerin yaşadığı ve farklı kültürleri içinde barındıran bir bölgedir. Türklerin eline geçmesi ile yeni bir mimari yapılanma yaşadığı bilinen bir gerçektir. Yerli halkının kültür ve yaşam tarzı ile yeni yerleşen Türk toplumunun göçebe hayatı boyunca biriktirmiş olduğu ve İslam ile zirveye ulaşan birikimi ile bir sentez oluşturmuştur. Mevcutta kullanılan malzeme ve yapım tekniklerini alarak dini tercihler, ön planda tutularak kendi yaşam şekillerine göre dönüştürülmüştür

(Gündoğdu, 1989). Göçebe kültürü Anadolu'ya geliş ve yurt edinme sonrası Selçuklu ve Osmanlı Devletleri merkez yerleşimleri haricinde devam etmiştir.

Kahraman'a (1997) göre; Anadolu topraklarında Hititler, Frigya, Lidya ve Likya uygarlıkları kalıntıları görülmektedir. Yerleşik ilk büyük uygarlık Selçuklulardır. Selçukluların bu dönemde doğu Yunan ve Roma izlerini taşıyan ancak kendi özgü sanatlarını ve mimarilerini görmek mümkündür. Çok sayıda uygarlığın barındığı Anadolu her bölgenin geleneklerine göre ayrı şekillenmiştir. Yalın Türk-İslam üslubunun ortaya çıkması ancak Osmanlı döneminde oluşmuştur.

“Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden önce tümüyle göçebe yaşamı sürdürdükleri varsayımı bugün geçerliliğini yitirmiştir. Ana uğraşları hayvancılık olduğu için sık yer değiştirmek zorundaydılar ancak bu durum onların yerleşik yaşamdan yoksun olduklarını göstermez. Türkler Yerleşik yaşamın M.Ö. 3 ve 4. yüzyıllara kadar eskilere dayandığını, Orta Asya'da Maveraünnehir, Dehistan, Seistan, Harezmi, Fergana, Cürcan, Talas ve bu ovalarındaki kalıntıları görülmektedir. Bu durum Türklerin tümü ile göçebe değil yerleşik düzen de yaşamış olduklarının ortaya koymaktadır” (Sözen ve Eruzun, 1992).

Anadolu Selçuklu yapı modeli, Orta Asya ve İran Türk İslam yaşam kültür birikimi ile 12 ve 13. yüzyıl Anadolu'ya gelen Selçuklu Hristiyan Bizans kültürü yapıları Türk-İslam toplumunun gereksinimlerine göre uyarlanmıştır. Hristiyan hâkimiyetinden alınan topraklarda Türk-İslam kültürel izleri en belirgin şekilde gösteren, cami, külliye, medrese vb. mimari yapılar yapılmıştır. Bunlar; Türklerin, Orta Asya ve Horasan'dan başlayan 200 yıllık göçleri sırasında geçirdiği kültürel süreçler sonucunda oluşan, Anadolu'ya taşıdıkları Orta Asya-Şaman ve İran-İslâm medeniyet ve kültür değerleri ile Anadolu'da karşılaştıkları Roma-Bizans kültür ve medeniyeti mirası üzerinde uyarladıkları sosyal, kültürel ve ekonomik yeni hayat düzeninin mekânsal yansımaları olarak oluşan Selçuklu kentleridir (Url-42). “Türk göçebe kültürüyle Arap ve İslam kültürünün birbiriyle karşılaşması ve birbirini tamamlaması hadisesi” (Cansever, 2014) kentleri oluşturmuştur.

“Erken Türk konut mimarisinde beyt motifinin kullanımı saray etkilerine dayandırılır. Abbasi egemenlerinin saray geleneği diğer Müslüman egemenler için oluşturmuştur. Artuklular ve Selçuklular gibi Anadolu'nun Türk egemenleri için

Bağdat yüksek sanat ve kültürün kaynağıydı. Bu geleneğe verilen simgesel önem soylu konutlar aracılığı ile anonim geleneğe yansımış olmalıdır” (Kuban, 2013).

Arap ve Türk sanatının, Endülüs, Suriye ve Anadolu’dan Garb’a geçmesi, Avrupa san’atının inkişafına yol açan bir kavşak noktası olmuştur. Ayverdi’ e (1977) göre, Selçuklular Anadolu’yu açıp, tarih sahnesinde yer alacakları mühim mevki öncesinde, binlerce yıl göç macerası sürmüş Çin, Hind, İran, Mezopotamya, Yakın Şark birçok medeniyetin içinden gelmiş ve kurulan büyük Türk devletleri Anadolu’ya gelmiştir. Selçuklu Sultan Alparslan öncesi Tuğrul ve Çağrı Beyler, Anadolu’nun kilit noktası olan merkezleri almasıyla Türkler Müslümanlığın kalesi haline gelmiştir. Malazgirt cengi ile binlerce senedir Asya steplerinde dalgalanan Türk kavmi için Anadolu’nun Türkleşmesi yolunda en ciddi adımı atan Sultan, bu fütuhata yapmak vazife ve mesuliyetinin şuuruna varmış bir Sultandır. Alparslan’ın Bizans ordusunu karşılamaya çıktığı haberini alan Halife bütün Müslüman ülkelerindeki camilerde Sultan zaferi için dua edilmesini istemişler, dinin devam mesuliyetini alan Türk ırkı ile el ele vermişlerdir.

“Bir dünya görüşü ve hayat felsefesinin cemiyet şartları içinde kalıplanıp ifadelenmesi demek olan mimari, Selçuklular’ın ilk devirlerinde Asya medeniyeti damgasına sahipti. Anayurtta kalmış çadır medeniyetinin şeklini ve karakterini taşıyan sivri kümbedler, kemer ve kubbeler ile henüz hayal ve düşüncelerinden silinmemiş olan Türk çadırını, bu defada göçtükleri yeni iklimin tabii şartları içinde buldukları taş ve tahta malzeme ile tekrarlıyorlardı. Moğol istilalarından ve Harezmlilerden kaçan ilim ve san ’at adamları için Anadolu bir nevi kale ve sığınak olmuştur. Bu akış Selçuklu medeniyetini inceleştirip güzelleştirmiştir. En yumuşak ve yumuşatıcı mekânı kuran Selçuklu medreseleri, belki de öğrenme ve öğretme terbiyesi bakımından dünyanın avdet edeceği bir üslup ve karakter taşır” (Ayverdi, 1977).

“Yeni ev biçiminin doğduğu kent toplumu son derece karmaşık kültürel bir yapıya sahipti. Orta ve Doğu Anadolu’daki Selçuklu topraklarında Müslüman görünüşlü bir kent ortamı varsa, Batı Anadolu’nun yeni fethedilen Bizans topraklarında yeni Müslüman göçer Türkmen etkisi ağır basmaktaydı. Kendisine Söğüt’ün beylik olarak verildiği Ertuğrul, aşiret reisiydi. I. Osman devrinde Türklerin büyük çoğunluğu göçerdi ve hayvanlara otlak bulmak için yıllık göçleri

sürmekteydi” (Kuban, 2013). Bu dönemde Türkler ve Bizans arasında ticaret sebebiyle bir iletişim, ortak yaşam bulunmaktaydı. Türkler öncelikli Bizans’ın daha az koruyabildiği köylere yerleşmişlerdir.

Türklerin müslüman oluşunun en büyük etki olduğu fetih bilinci, İslamı yaymak için “ülkeler ele geçirmek, Türklerin servetini arttırmış; sosyal, siyasi ve dini ihtiyaçlar da bunları, alınan ülkelerden durmadan bina yapmağa doğru itmiştir. Devletin güttüğü bu siyaset ele geçen ülkeleri değiştirmeyi gerektirmekte, Türk egemenliğindeki şehirlere kendi damgasını basmaktaydır” (Arseven, 1984). Bu siyasetin değişmesinin etkileri, devletin ve devletin medeniyet birikimini gösteren yapılara yansımaları bölümde incelenecektir.

“Müslümanların hızlı bir şekilde şehir kurup yerleşik hayata geçmelerinin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel pek çok sebebi vardır. Fethedilen bölgeyi elde tutmak, oraya hükmetmek, askeri ikmal noktaları tesis etmek, vergi ve ganimet toplamak için, fethedilen topraklar üzerinde şehirler kurmak gerekmiştir. Bunun yanında hepsinden önemlisi, İslamiyet’i bir bütün olarak yaşayabilmek, öğrenebilmek ve öğretebilmek için de belli bir iskân yerlerine ihtiyaç duyulmuştur” (Can, 2021).

Adeta bir tabiat hadisesi olarak, doğuşu, oluşu son derece mantıklı ve sağlam bir nizam içinde süratle gelişen Selçuklu ve Osmanlı Devletleri’nin, Anadolu’yu kültür ve medeniyet girişimleriyle, toprağı yurt, yurdu vatan haline getirmelerindeki metodu, üslubu ve bu şuurunu meydana getirep kontrol eden merkezi otorite, Geleneksel mimariyi, şehri ve Türk Evi’ni inşa etmiştir.

2.2.2.3. Osmanlı Devletinin Kurulduğu ve Yayıldığı Evre

Osmanlı ahiler ile beraber kurulmuş bir devlettir. Osmanlı’nın kuruluş temelinde Kuran-ı Kerim var. Osmanlı bir İslam devletidir. İslam’ın dışında yapılan hiçbir konu aramak mümkün değildir. “Dursun Fakîh gibi bir şeriat temsilcisini; bir yanına da Şeyh Edebâli gibi bir mürebbî-mürşidi almış ve ancak bu iki yardımcı kuvvet arasında fütühât ve medeniyet ufuklarına doğru at sürmüştür” (Ayverdi,

1981). Osmanlının genel anlamda büyümesi ve kurulması mantığı fütuhattır¹, nizamı âlemdir, ilahi kelimetullahtır. Kuran-ı Kerim'den zerre şaşmamıştır. Bir din devleti, bir hukuk devletidir. Selçukluların ve Osmanlıların oluş, yükseliş ve medeniyet çağları el ele yürümüştür. “Osmanlı İmparatorluğu, bilhassa kuruluş ve yükseliş dönemlerindeki merkezî kuvvetiyle millî-mânevî bir zihnî ve rûhî terbiyenin garantisini tüm dünyâya göstermiştir ve bu yolla asırlardır ayakta kalmıştır” (Özdemir, 2015).

Osmanlı “İnsanlık tarihinin en büyük kültürlerinin, en müstesna değerlerinin katmanlar halinde bir arada yer aldığı en önemli toprak parçalarının imtiyazına sahip bulunmaktadır” (Cansever, 2016). Yükselen medeniyetler ancak bu kültür birikimi ile mümkün olmaktadır.

Osman Gazi devrinde, çoğunlukla hayvanlara otlak bulmak için göçer yaşam sürmekte olan Türkler önce Bizanslardan aldıkları köylere yerleştirdiler. Türkler tarafında kurulan ilk yerleşimyeri olan Yenişehir sonrasında sonrasında Orhan Gazi Bursa, İznik gibi kentleri hakimiyeti altına almıştır. “F. Giese'nin 20.yüzyılın göçer yerleşimlerine ilişkin gözlemleri buna benzer. Osmanlılarda, R. P. Lindner'in belirttiği gibi, yerleşik yaşam koşulları I.Orhan zamanında Doğu'dan Müslüman bilginlerin gelmesiyle şekillenmeye başlamıştır. Böylece 14. Yüzyılın ortalarında Batı Anadolu'nun yeni ele geçirilen kentlerinde, Göçer Türk egemenlerinin hüküm sürdükleri bir Müslüman toplum gelişmeye başlamıştır” (Kuban, 2013). Bu durum bizlere Geleneksel türk evinin en karakteristik özellikleri ile ortaya koyulduğu evrede hakim yönlendircilerden en önemlisinin “İslam Dini” düşüncesini desteklemektedir.

Asya ve Anadolu bölgelerinde gördüğümüz Türk sanatı ancak Osmanlı döneminde kültürel değişim sürecini tamamlamış ve etkilerden kurtulup saf bir üslup haline dönüşmüştür. Arseven'e (1984) göre, Osmanlı dönemi, yüzyıllar boyu devam eden ve eğitim, mimari, sanat her alanda kendine özgü ve öncü bütün milletlerin benzemeye çalıştığı bir dönemdir. Osmanlı, Selçuklular devletinin yıkıntıları üstünde bir devlet kurarken, başlangıçta, seleflerinin uygulamaları sanat geleneklerine yepyeni bir görüşle uydumuşlardır. Sanat incelemekte ve yabancı bütün unsurlardan

---

¹ “Tasavvufta, Allah'ın rızık gibi maddî, ilim ve mârifet gibi mânevî lutuflarını kuluna açması” anlamına gelir.” Mahmud Erol Kılıç, “El-Futuhatu'l-Mekkiyye”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c.13, s.251-258, 1996, İstanbul.

sıyılmaktaydı. En sade ve en güzel formüller bulunup, daha rasyonel hale gelmiştir (Arseven, 1984).

“Osmanlı, herhangi bir devlet iradesini değil, en üst bilginin getirdiği çözümlenmeyi bütün topluma kullandırma yeteneğini sağlamıştır” (Cansever, 2016). Türk-İslam yaşama biçiminin tamamen standartlaştığı 14. yüzyıl mimari yapılanmalarda bir sosya-kültürel etkilerin olduğu görülmektedir. Dış dünya ile olan ilişkiler, kapı tokmağı, haremlik selamlık, uygulaması mahremiyet anlayışının birer tezahürüdür (Gündoğdu, 1989). Komşunun ışığına, güneşine, havasına ve mahremiyetine saygılı, kullanışlılık ön planda olan, sade dış görünüm ve işlevsel ve estetik iç mekân özellikler belirmeye başlamıştır. Ruha hitap eden ve huzur hissiyatı veren bu yapılaşma halkın inanç sisteminden gelmektedir. “İran Safevî devri eserlerinde görülen fazla miktarda çini kullanımı veya Arap camilerinde görülen çeşitli renklerdeki taş uygulaması, Osmanlı mimarisinde yerini sade bir malzeme dokusuna bırakmıştır. Çoğu zaman düzgün kesme taşların ve kurşun kaplamaların tabii rengiyle yetinilmiş, zaman zaman tuğla örgüler ve az olarak da çiniler ölçülü bir kullanım alanı bulmuştur. Pencere sayısındaki kararlılık bir yandan cephelerdeki boşlukları belirlerken öte yandan iç mekânın âhengini yeteri kadar ışıkla canlandırmıştır” (Mülayim, 1988).

Osmanlı toplumu büyük bir İslam toplumdur. Dolayısıyla İslam’ın evrensel değerler sistemi bütünüyle hakimdir (Cansever, 2014). Osmanlı mimari üslup oluşumu çok yavaş, çok mütevazı adımlarla ilerlemiştir. “Orta Asya ve Selçuklu tecrübelerini yaşayıp Osmanlı devrine girmiş olan mimari, her uzvu birbirine kenetli bir cemiyetin müşterek faaliyet, müşterek duygu, nizam ve imanın yekpare şahlanışı idi. Şöyle ki, Müslüman-Türk san’atkar, hikmetli ve sırlı başarısını islamın vahdet potasında eritmiş olmasına borçlu kimse demektir” (Ayverdi, 1981).

Osmanlı döneminde Türk mimari yapısı ve sanatları hâkimiyet kurduğu tüm topraklarca çok etkin seviyelere ulaşmıştır. “Türklerin yeni sanatı ele geçirilen bütün ülkelere kendi kanunlarını kabul ettirdi. Hatta Bizans sanatı bile Balkan memleketlerindeki yerini Türk sanatına bıraktı” (Arseven, 1984).

Ahmet Hamdi Tampınar’ın dediği gibi “Cedlerimiz, inşa etmiyorlar, ibâdet ediyorlardı”, ruh ve imanlarının maddeye geçmesini arzuluyorlar. Bu istekle taş, ellerinde canlanıyor, bir ruh parçası halini alıyordu (Dinler, 2018). “Osmanlı şehri,

insanı İslam inancı çerçevesi içerisinde eşrefi mahlûkat kabul ettiği için, terbiyenin yüceliğine inandığı için insanların bu yüceliklere ulaşmalarına imkân verecek, çevrelerini düzenleme işine katılarak dünyayı güzelleştirme görevini ifa etmelerine imkân sağlayacak genişliği sağlıyor” (Cansever, 2014). Osmanlı şehirlerinin doğallığı ve güzelliği buradan gelmektedir.

2.2.2.4. Osmanlı Devleti Sonları, Cumhuriyet Dönemi ve Batılılaşma Evresi

Osmanlı Devletinin son dönemlerine geldiğimizde kültürlenme evresi yavaşlamış, temel değerlerden kopuş ve kültürsüzleşme evresi başlamıştır. Devlet “sürekli olarak savaşmak ve İslam’ı hakim kılmak yerine, devletin bazı parçalarını terk ederek sulh yapmak hakim tavır haline gelmiştir. Burada Osmanlı devlet felsefesi cihat düşüncesini terk ederek geri çekilme rolünü benimsediği için ve hemen Merzifonlunun mağlubiyetinden sonra Fransız saraylarındaki keyifli yaşama şeklinin tercih edilmesiyle bu anlayışa tekabül eden bir mimari, Lale Devri mimarisi ortaya çıkıyor” (Cansever, 2016).

Tarihi bir gerçek olarak üstünde durulması gereken şudur ki, Siyonizm, bir memleketin mukadderatını elinden almak istediği zaman, O memleketin münevver sınıfına tesir ederek yapardı. Yaptıda. Tanzimat adıyla bir inkılabın lüzumuna inanırken, Avrupa gibi kof ve boş değildik. Şerefli bir mazi ve medeniyete sahiptik. Bütün Şark gibi, biz de Garb’ın madde üstünlüğü karşısında kendi mana üstünlüğümüzü, mutlaka elden çıkarılması gereken bir yük olarak kabul etmek dalaletine düştük. Devrilip gitsede esintileri devam etmiştir. Viyana’dan sonra ordu, Tanzimat’tan sonra da medeniyet ve irfan bozgunu başlamıştır. Bu panik ne kadar milli kıymet bulursa devirip sürüklüyordu (Ayverdi, 1993). Benzer anlamda Tanzimat fermanının kültür ve mimari üzerine etkisi Cansever’e (1997) göre, 1839’da Tanzimat Fermanı’nın yürürlüğe konulması, meslek yocalarının kapatılarak, toplumun birikimi olan kültürel değerlerin nesilden nesile aktarımı ortadan kalkmasına neden olmuştur.

“Bu kültürel kirlenmenin; varlığın bilincinden uzaklaşmanın ve dolayısıyla insanın dünyaya, varlığa, çevresine, topluma, geleceğe karşı sorumsuzlaşmasının bedeli son derece ağır bir şekilde ödenmeye başlamıştır” (Cansever, 2016). “Modem

günümüz evine gelince; toplumun anonim birikimi olan kültürel değerlerin nesilden nesile aktarımı geleneği ortadan kalkmıştır. Bu durum mimari alanda da etkisini yoğun olarak göstermiştir. Böylece son 150 senede Anadolu topraklarında, geçmişinden kopuk, batının ev planlarındaki saray hayatı özentisinin anlamsız ve bilinçsiz taklidi neticesinde; kimliksiz, içerisinde barınan insanların yaşama kültürüne uymayan ve sağlıksız bir konut mimarisi gelişmiştir. Türkiye bu mimari katliamdan tüm bölgeler nasibini almıştır” (Cansever, 1997).

Cumhuriyet dönemi sonrası yaşanan kültürsüzleştirme politikaları sonrasında yetişen mimari tutumda; yapısını kendisine ileride yeni müşteriler kazandıracak şekilde daha gösterişli yapmak, yaptığından daha fazla kazanmak yada az çalışıp çok kazanmak isteyen ferd yaygınlaşmıştır. Bu koşullar sonucunda vucuda getirilecek yapıların seviyesiz ve çevreye yabancı, sahte varlıklar olacağı tabidir (Cansever, 2016).

“Lamartine, Doğu Seyahati hatıratında toplumumuza ilişkin iki şey söylüyor: ‘Bu memleketin iki huhusiyetini Batılıların anlamasına imkan yok. Bu memleket fakir bir ülke fakat temizliğini ve ikinci olarak güzelliğini hiçbir Batılının tasavvur etmesi mümkün değil.’ Lamartine’in güzelliğini bu şekilde övdüğü Osmanlı dünyasına Ziya Paşa, 1870’lerde ‘harabe’ diyor. Ne var ki, daha da fukaralaşmış ve harabe olmuş Osmanlı dünyasında Le Corbusier, modern mimarinin esaslarını çıkarıyor” (Cansever, 2014).

“1924’te, Le Corbusier Balkanlardaki Osmanlı şehirlerini, Trakya’yı, İstanbul’u geziyor. Bu şehirlerden hayranlıkla aldığı ölçüler ve tespitler mimarisinin temellerini oluşturuyor” (Cansever, 2016). Aynı tarihte biz, hayranlıkla izlenen o şehirleri yıkıyoruz. Yıkma ile kalmayıp gelecek nesillere köklü kültürün doğru iletilmemesi için çabalanmaktadır. Bu husus ile ilgili, Osmanlı’nın son hattatlarından Hamit Aytaç’ın arkasında yer alan devasa medeniyetten aldığı kıymetli emaneti; Hüsni-hat sanatını tek başına devam ettirmek için verdiği mücadeleyi anlatan bir yazıda şöyle ifade edilir; “Kültürün, sanatın ve hüsni-hatın başkenti İstanbul ve güzide ülkemiz bir zamanlar kendi özünü terkedip, aynada baktığı kendi güzel yüzüne “çirkin” deyip yabancılaşmayı tercih etmiştir” (Url-7).

Cumhuriyet dönemi Ziya Paşa’nın fikirlerini devam ettiriyor. “Şehirlere düzen getirmek istiyorlar ve şehir planlarına imar planı diyorlar: Dünyada bu

planların adı ‘şehir planı’ iken burada eskiden bayındır olmayan yeri imar etmek için plan yapıyorlar. İnsan ölçeği ile topoğrafyanın realitelerine hürmet eden, her kişinin katılımını mümkün kılan akıl almaz bir standartlar düzeninin ve en zengininin konağının yanında orta hallinin ya da fakirin yaşayabildiği müthiş bir sosyal dayanışma ile kültürel bütünlüğün ürünü olan, fakir insanın evinin en yüksek mimari kaliteye sahip olmasını mümkün kılan bütün eski şehirlerin üzerinden, masaya cetvel koyup yollar geçirek yıkan planlara imar planı deniyor” (Cansever, 2014).

“Osmanlı mimarisi, klasik devirden sonra “güzel” denilebilecek eserler meydana getirmiş olmakla birlikte, bina kütlelerinde görülen yükselme, fazla sayıda açılan pencereler ve nihayet Avrupa mimarisinden gelen aşırı süslemelerle son devirlerde zevksiz bir mimari anlayışına dönüşerek uzun süre değişmeden kalabilen ölçü ve esaslardan kaynaklanan âhengini yitirmiştir” (Mülayim, 1988). Bu dönüşümün en belirgin görüldüğü mimari yapılardan olan Türk Evi, 17. ve 18. yüzyıllarda İstanbul, Edirne evleri, Asya ve doğu Avrupa da hızla yayılmış ve örnek alınan ideal bir tip haline gelmiştir. Osmanlı devletinin zayıflamaya başladı 19. yüzyılda dahi gelişmesi ve yayılması devam etmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise gerilemeye ve tükenmeye başlamıştır (Eldem, 1954).

“19. asrın ortasından itibaren bütün tarihi tecrubeyi ve birikimi inkâr ederek her şeyi yeniden inşa etmek için gerekli imkânlarla sahip olduklarını ileri süren Batılı mağrur devrimcilerin bütün dünyayı cennete çevirme vaatleri defalarca sonuçsuz kalmış bulunmaktadır” (Cansever, 2016). Bunun devamında mimari kültürünün farkında olmayan “20. asır mimarları olan kişiler, mimariye önemli bir katkıları olmayan vasat düzeyde teknisyenlerdi” (Cansever, 2014). Bunun nedeni Cansever’e (2014) göre, Türkiye eğitim sistemindeki kadroların ilmi ve felsefi düşüncüyü gerektiğinden çok az ele alınması ve bunun neticesi olarak sanat faaliyetlerinin düşünce temelinden yoksun hale getirilmesidir.

Tarihimiz boyunca çıkan problemlere bulunan çözümler ve bunları oluşturan ana değerlerden ayrıştırılarak geleceğe taşınmasıyla oluşturulan çözümlerin doğruluğundan bahsetmek yanılıdır. İçinde bulunduğumuz çağın meselelerini çözmek, kültürünü ve çevresini inşa etmek için, Yaratıcı’nın; ‘Bak, her şeye bak’ emrini uygulamak ve varoluştan mevcut olan ilahi iradeye kayıtsız şartsız uyarak, ancak putlaştırma yanılığısına düşmeden, tarihi tecrubeyi bu yaklaşım ile

değerlendirerek çözüm aramak, çağın gereğini gerçekleştirmeye yönelmek gerçek çağdaşlığa, gerçek modernliğe ulaşmaya imkân verecektir (Cansever, 2016).

“Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarında çok fakir fakat sahip olduğu tabiat ve kültür değerleri itibariyle çok zengin ve istisnai güzellikleri olan bir ülke iken son 60 yıl içinde bu değerlerin pek büyük kısmını tahrip edip vahim bir çirkinleşme süreci içine girmiş bulunuyor” (Cansever, 2016). Kültürel kirlenmenin sonucunda imar edilen yapıların başta evlerimizin korunması imkansız olacaktır. “II. Dünya savaşı sonrasında 1970-1980’li yıllarda çok katlı konutlar Türkiye’ye gelmiştir. Bunun ilk uygulaması Tanzimattan sonra Galata’nın tamamen Pera olarak, yabancı kalfalar eliyle apartmanlar inşa edilmek suretiyle vucuda getirilmesi şeklinde oldu. İl önce ahşap evlerin yerine 3 veya 4 katlı binalar inşa edildi. Sonra bunların yerine 6 katlı binalar, sonra 8-10 katlı apartmanlar geldi. Bu Türkiye’nin şehir geliştirmek için gerçek bir tasavvurunun olmamasından doğan sonuçtur” (Cansever, 2014).

2.2.3. Kültürel Değişim Süreci İçinde Kimlik

Kimlik, bir ferdin veya milletin tanınmasını sağlayan özelliklerini ifade eder. Kelime anlamı olarak kimlik “benlik, şahsiyet, bir şahsın kendisi olduğunu ispat eden vesika, mahiyet, gerçek” (Doğan, 1996). “Kimlik, kültüre göre şekillenen, dahası onun belirlediği farklılıkları ve benzerlikleri konu edinen temel bileşenlerden biridir. Bu anlamda kimlik, birey ya da toplumları birbirinden ayıran ve onları sınıflayan kültürel bir özelliğe dönüşür. Temel anlamda kimlik, bireyi diğerine/diğerlerine karşı tanıtmakta kullanılan soyut ve somut tüm özellikler olarak düşünülebilir” (Nar, 2019). Kimlik, kültürler arası benzerlik ve farklılıkları ifade eder ve insana aidiyet hissini verir. Aitlik hisinin yüksek olduğu toplumlarda kültür unsurları, bağlılık, milliyetçilik, inanç, kavramları gelişmektedir. Bu gelişimde kültürel kimliğin oluşturmaktadır.

“Her devletin ve milletin bir arması vardır” (Karakoç, 1985). Bu da kimliktir. Türk Toplumunun bu bağlamda İslam kültür sentezi ile oluşturduğu, büyük bir birikimi içinde barındıran kimliği sanat, mimari, askeri her alanda önde olmuştur. “Osmanlı Devleti, hacimler ve şekiller diliyle yaptığı çıkışa, Osmanlı mimarisi damgasını vurarak bu mütefekkir ve erkin san’at ile bütün dünyaya parmak ısırttı. Cengâver oldukları ölçüde san’atkar da olan Türkler için asırlar boyu Orta Asya’dan

taşıyıp getirdikleri cevher, nasıl yeni bir diriliş macerasının çekirdeği olmuşsa, uzun vadeli deneme ve istihalelerden sonra, Selçuk san'atına, oranda da Osmanlı devrinin mantıklı, vahdetli ve erkek üslubuna vasıl olmuştur” (Ayverdi, 1981).

Kimlikleri olan milletler nerelerde bulundular ise, aynı dildeki eserleriyle izlerini bırakırlar. Bir şehrin mimari yapısından, o yerin Müslüman ve Türk olduğunun anlaşılması bir dilin varlığını ve kuvvetini gösterir. Tarihi kimlik sahibi olmayı örneklendirecek olursak; Osmanlı hâkimiyetinde olan Mekke şehrinde Osmanlı döneminde yapılmış bir konut, Anadolu topraklarındaki yapı ile benzer izleri taşır. Oraya Osmanlının gittiği, orada bulunduğu belli olur. Şekil 2.1 ve Şekil 2.2’de benzerlik görünmektedir.

Şekil 2.1: Mekke Evinde Osmanlı dönemi cumba örneği (Url-2).

Şekil 2.2: Muğla Evinde cumba örneği (Çetin, 2006).

“Ecdadından birşeyler alamamış Müslüman bir sanatçı yoktur. Geleneğin ona sunduğu modelleri gözardı edecek olursa, sadece bundan dolayı bu modellerin derin anlamı ve manevi değeri hakkında cehaletini ortaya koymuş olur: bunların bilincinde olmadığından kalbini biçimlere aktaramaz. Gelenek yerine yalnızca kısır bir tekrar kalır. Bu tam da Avrupalı düşünürlerin İslam sanatını hor görmeye götüren olgudur; Onlara göre bu sanat hayal gücü yoksunluğundan giderek ölmektedir. Ama aslında İslam sanatı modern sanayi ölümcül darbesini vurana kadar derin özünü hep korudu. Eğer İslam sanatı bugün ölüyorsa bunun nedeni köklerinin, geleneksel zanaatların tahrip edilmesidir” (Burckhardt, 1994). İnsanın ilk sanat eseri olan evlerimiz de köklerimiz ve geneksel zanaatların yitirilmesi ile yıkıcı darbeyi almıştır.

“II. Dünya savaşından sonra Türkiye, büyük ölçüde Batı dünyasının etkisi altına girdi. Dışarıdan gelen yayınlara ilgi gösteren gençlerle yeni biçimleri gözü kapalı taklit eden bir toplum haline dönüştü” (Cansever, 2014). Taklitler tekdüzeliği ve sonucunca kimliksiz yapıları beraberinde getirmiştir. Meskenlerimiz başta olmak üzere yapılarımız, yaşam şekillerimiz kültürel yayılma / ‘kültürsüzleşme’ süreci ile birlikte birbirini tekrar eder hale gelmiştir. Amerika’daki bir insan ve yaşadığı daire ile İstanbul’daki arasındaki farklar oldukça azalmış, kimliğimizi yansıtan unsurlar kaybolmuştur. “Hâlbuki milletleri ifade tarif ve tanımada asırlar boyunca üretip kullanıp sahiplendikleri edebiyatı, şiiri, musıkisi, mimarisi ve hayata dair kullandığı her türlü eşya vesair değerlerin birbirlerini takip eden nesillerin öncekilerle bağlarını devam ettirip gelecektekilere de rehber olarak şahsiyet muhafazasının en mühim unsuru olduğu muhakkaktır” (Url-41).

Osmanlı/ Türk mimari, sanat kimliği, “Avrupa sanatının etkisi altında milli karakterini değiştirdiği devre kadar, tamamiyle Aşyalı bir sanat olarak kaldı. Sonra, Batıya doğru gösterdiği eğilimle çökmeye yüz tuttu” (Arseven, 1984).

Bugün evlerimiz başta olmak üzere yapılarımız kendimize has bir mimari ile mi inşa ediliyor? Eski, tarihi şehirlerimiz haricinde her yer her yere benziyor ve insanlarda herkezleşiyor. Oysaki insan kimliğiyle, düşüncesiyle, kişiliğiyle, kültürüyle bir bütündür. Bunlar varsa kendisi olarak vardır. Bunlar yoksa o yabancılaşmanın içindedir ve yabancılaşmakta insani bir varoluş biçimi değildir. “Yükselen medeniyetler, geliştirdikleri değerler, fikirler ve sanat eserleri ile olgunlaşıp nihayetinde kendi ürettikleri bu değerlerden uzaklaşarak tarihten silindiler” (Erguner, 2015). Kültürel değişim süreci içerisinde kimliksizleşen toplumlar tarihten silineceklerdir. “İlim mesken, kültür ve din arasında çok sıkı bir bağ bulunduğu görölmektedir. Her kültürün kendine has bir meskeni vardır. Kültürler gelişip zenginleştikçe meskende gelişip zenginleşmektedir; aksine, gerilediğinde meskenlerde gerilemekte, dağılmakta, viraneleşmektedir” (Canan, 1995a).

2.3. BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRMESİ

Mekân, insanoğlunun hayatında önemli bir meseleyi teşkil eder. İnsan mekânla doğup mekânla ölmektedir. İnsan ihtiyaçları doğrultusunda şekillen mekân, algılanabilirliği doğrultusunda tanımlanabilen ve insan varlığı ile mümkün olan alandır. Fiziksel boşluk içinde sınırlı bir alan olan mekân, aidiyet duygusuyla benimsenen ve kimliklendirilen bir olgudur. İnsanın ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla yaptığı davranışlar, algılama, kavrama ve mekânsal davranış olmak üzere üç çerçevede gelişmiştir. İnsan davranışının biçimlenmesinde, içinde yetiştiği toplumun dini, kültürel değerleri önemli rol oynadığı bilinmektedir. İnsanın kendini ve yaşadığı çevreyi anlayış biçimi inşa ettiği mekân üzerinde etkili olmaktadır.

Mekân algısı, mekânın insanın zihninde oluşturduğu kurguyla şekillenmesidir. Geçmiş deneyimleri, insan ilişkileri ve yaşamsal birikimler mekânsal algıyı farklılaştırmaktadır. İdrak, kavrama ve tasavvur etme manasına gelen algı, somut fiziksel bir nesne olan mekânın, onu inşa eden ve içinde yaşamını sürdüren insanın toplumsal, kültürel ve inanç birimleri ile soyut ve kavramsal boyut kazanmasını sağlamaktadır. İnsan ve mekân arasındaki ilişkinin algı aracılığıyla kurulması sebebiyle algı kavramı, mimari açıdan önemlidir. Ses, ışık, doku, renk, koku gibi fiziksel etmenler ve kişilerin inancı, deneyimleri, kültürel-tarihsel birikimleri kişilerin bakış açılarına yansımaktadır. Mekân algısı bu bakış açısıyla oluşur. Tüm bu birikimler ile oluşan bakış açısı mekânın özünün algılanmasını sağlamaktadır.

Mekânı biçimlendiren insan, kurguladığı mekânda karakterini, davranışını ve hayat tarzını şekillendirir. Önce insan mekânı yapar, sonra mekân insanı. Mekân ile aynı tutulan mimari yapı, insanın değer sistemine göre biçimlendiğinde mutlu hissettirecektir ve sürekliliği olacaktır. İyi bir mimari mekân ancak doğru kültürel temelleri, doğru yargılar, doğru davranış biçimleri ve inançlardan beslenerek oluşabilmektedir. Bu değerler temelinde oluşan bir mimarlık kalıcı ve doğru olacaktır. Bu noktada mekânı oluşturan insan kalitesi önem teşkil etmektedir.

İnsan davranış ve yaşam algıları doğrultusunda oluşan mekân aynı zamanda beslendiği kültürü de dışa vuran bir gösteri sahası olarak, yapılarımızı şekillendiriyor. Mimari mekânı besleyen kültür ne kadar doyurucu ise ortaya çıkan yapılar o denli eşsiz, özgün ve sürekli olur. Medeniyetin, kültürel birikimin vardıdığı

son nokta olan mimari yapılanma, mimari yapılanmada insan ile etkileşimi en fazla olan mekân olan meskenler, kültürün en son vardıkları ve eriştikleri noktadır. Bu sebeple bölümün ikinci ana başlığında Türk toplumunun tarihsel süreçteki değişimi, İslam dini benimsemeleri, dini değerlerden uzaklaşmaları paralelinde irdelenmiştir. İncelemelerle, Türk toplumu içinde kültürel birikimin, yaşam düzeninin temelini oluşturan ana unsurun İslam dini olduğu görülmektedir.

Köklü ve kadim bir geçmişe sahip olan Türklerin tarihsel süreçlerinde dört ana dönüşüm evresi vardır. Bunlar; İslam dinin kabul ettikleri dönem, Anadoluya geliş ve yerleşim evresi, Osmanlı Devletinin kurulduğu ve yayıldığı evre ve Osmanlı Devletinin sonları ve Batıya benzemeye çalışma evresidir. İslam dinine girmeleri ile birlikte İslam medeniyeti bayrağını Abbasilerden alan Türkler, müslümanlıktan aldıkları hız ile hudutlarını genişletmiş, toplumsal, ekonomik, medeni ve kültürel mirasını zirveye taşımıştır. Anadoluya gelişleri ile birlikte göçebe ve yerleşik düzende yaşamışlardır.

Türk Milleti, tarih sahnesine çıktığında göçebe olarak adlandırılan bozkır kültürü ile edindiği bilgilerin yanında, tarihi serüveni içerisinde Orta Asya ve Horasanda başlayıp Anadolu'da tamamlanan, Orta Asya'da Şaman, İran'da İslâm Anadolu'da Roma ve Bizans kültür değer ve mirasları üzerinde uyarladıkları dini, sosya-kültürel hayat düzeninin mekânsal yansımaları olarak oluşan Selçuklu ve Osmanlı kentleri, bu birikimle oluşmuş bir medeniyettir. Türk dünyasındaki zirve devlet Osmanlı İmparatorluğudur. Kuran-ı Kerim'den zerre şaşmamış bir din devleti, bir hukuk devletidir. Osmanlı İmparatorluğunun 14. yüzyıl ile başlayan gelişme 16. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Bu tarihi dönem, mülkiyet, toplumsal, kültürel, mimari, iktisadi, eğitim alanlarında zirveyi teşkil etmektedir. Bu birikim ile oluşmuş kimlikle, Anadolu'yu kültür ve medeniyet müesseseleri haline getiren bir üslup ile Geleneksel mimariyi, şehri ve Türk Evi'ni inşa etmiştir.

Osmanlı devleti son döneminde, sürekli savaşmak ve İslam'ı hâkim kılma düşüncesi yerini sulh yapmak fikrine bırakmıştır. Cihad olan devlet felsefesinin değişmesi ile birlikte dış etkiler, batıdaki keyifli ve lüks yaşama özenme durumları ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıl Tanzimat fermanının yürürlüğe konulmasıyla toplumun birikimi olan kültürel değerlerinin nesiller arası aktarımı ortadan kalkmıştır.

Yaşanılan modernleşme hareketleri ile birlikte, kültürel kimlik kaybedilmiş ve bu kayıptan her alanda olduğu gibi mimari de etkilenmiştir. Yaşamın her alanında şekillendirici nitelikte olan tarihsel olayların, Türk toplumunda özellikle yönlendirici nitelikte olduğu görülmektedir. Türklerin konut yapıları incelendiğinde, inandıkları din ile hayat şartlarının değişimi ve tarihsel serüvenleriyle paralel olduğu görülmektedir. Mekânları ve evleri, inşa edecek insanın hayat birikimi oluşturur. Bu birikim ile insan algılar ve algıladığı ölçüde, yaşam şekline göre mekânı biçimlendirir. Kurgulanan mekân, kullanıcı olan insanın üzerinde oluşturduğu etki ile yaşamını, hayat tarzını, davranışlarını ve karakterlerini şekillendirir. Bu bağlamda mesken kurgusu son derece önem teşkil eden bir konudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSLAM DİNİN GENEL KAİDELERİ VE İSLAMİ DEĞERLERİN MİMARİ OLUŞUMDAKİ ETKİLERİ

İslamiyet tüm yaşamı içine alan ve inanç esasları doğrultusunda şekillendiren bir dindir. “İslâm, Hz. Muhammed’in temel öğretisi ve esaslarını vahiy yoluyla Allah’tan aldığı ve ilk uygulamalarını bizzat kendisinin gerçekleştirdiği, zamanla müslüman toplumlar tarafından insanlığın diğer zihni ve amelî birikimlerinden de istifade ile geliştirilen din ve dünya görüşünün; insan, toplum, devlet gibi insanî konularda kendine has ilkeleri ve felsefesi bulunan tarihî tecrübenin, kültür ve uygarlığın genel adı olmuştur” (Sinanoğlu, 2001).

Şekil 3.1: ‘Allah katında yegane din İslam’ dır.’ mealindeki ayet, Al-i İmran 3/191

(Sinanoğlu, 2001)

Dünya ve ahiret hayatı ile ilgili her konuya açıklık getiren İslam dini aile hayatı, ailenin yaşayacağı mesken ve şehir biçimleniş meselelerinede hükümler getirmiştir. “Allah’ın yarattığı alemlerin, Yaratıcı’nın varlığın her alanında tezahür eden iradesine nasıl ulaşıp uyulacağı; İslam’ın, Allah’ın emrine kayıtsız şartsız uyma emrinin nasıl gerçekleşeceği de varlığın yapısına ait bilgi ile sanatın genetiğine ait bilginin bütünleştirilmesi ve yanlışlarından arındırılması ile mümkündür” (Cansever, 2016).

İsmayilov’a (2008) göre, din, insanı yaratılış gayesinde eğitmek ve yüceltmek isteyen, insanın kendine gelmesini, kendini bulmasını, insan olmasını

ister. Toplumun ve ferdin ayrılmaz parçası olan din, insanın ve toplumun manevi hayatını zenginleştiren ve derinleştiren bir inançtır. Din, hayatın bütün alanlarında düzenleyici normlar ve hükümler yerleştirmektedir.

Özdenören (1999)'in "*Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*" isimli kitabında İslam dinini şöyle tanımlamaktadır; İslam, kendinden ibaret ve kendine yeterli bir din olarak indirilmiştir ve insanın tüm yaşama çevresini tavır ve davranışlarını belirleyen bir hayat anlayışıdır. "İslami bilimler gibi, mimarlık ve gelişmesi de Kur'an'dan ve onun hayat felsefesinden etkilenmiş ve onun tarafından yönlendirilmiştir" (Rahman, 1996).

Geleneksel Türk Evleri'ne karakteristik özellikler kazandıran, mekânsal ilkelerin oluşumundaki yaklaşımı oluşturan değerler maddi ve manevi değerler olarak ayrılabilir. İslam inanç esaslarının getirdiği manevi değerler se; tevhid, tevazu, mahremiyet, ibadet gibi yaşam alanı olan evlerin tasarım sürecinde yer tutan birincil önemli etmenlerdir. Çevresel, topoğrafya, iklim benzeri etmenler ise ikincil önem taşımaktadır.

3.1. İSLAM DİNİ VE GENEL KAİDELERİ

"İslam, insan hayatının her yönünü kuşatan tam ve kusursuz bir nizamdır" (Pehlivan, 1996). İslam düşünce sisteminde hiç bir noksan yoktur. Noksanlık ancak insanda, yetiştirmedeki yanlışlıktan doğmaktadır. İslam, yaşamın bütün faaliyetlerine sirayet etmiştir. Kendisi hayattır. Prof. Ali Fuat Başgil'e (1979) göre, Din sırf bir inançtan ibaret değildir. Din, ameli bir hayat yolu; emirler, yasaklar ihtiva eden ilahi bir kanundur. Dindar olan bir kimsenin bu kanunun emirlerini yerine getirmesi, yasak ettiği fiil ve hareketlerden kaçınması gereklidir. İnsanın görevi, yeryüzünde Allah'ın emirlerine uymaktır. "İslam Dini'nin başlıca özellikleri, ezeli ve ebedi, tek bir Yaratıcıya, Yaratıcı'nın insan için tertip ettiği 'mutlak bir düzen'e ve biçimlerin son şeklini aldığı ve bütün hesapların görüldüğü bir gelecek ve öte dünyaya inanma ve bu inaçlara göre yaşamadır" (Karakoç, 1985).

"İslam, iki büyük esas üzerine kurulmuştur,

1. Allah'tan başka (ibadet edilecek) ilah yoktur.

2. Hz. Muhammed(s.a.v) Allah tarafında gönderilmiş Allah'ın Rasulüdür" (Pehlivan, 2001). İslam'da bütün nizam, hayatın sosyal, felsefi, hukuki,

siyasi safhası, insanın her davranışı tek bir fikre dayanır. O da Allah'ın birliği inancıdır. Ve O'nun elçisi olarak gönderilen Hz. Muhammed'in söz, fiil ve davranışlarının rehber edinilmesi ile şekillenmiştir.

Şekil 3.2: “İslam kusursuz bir nizamdır.” Rika Hüsni hat istif
(Hat: Zülâl Gür)

“İslâm kelimesinde selâm, sulh, sükûn, samimiyet ve bağlılık manaları mevcuttur. İslam, adı ile daha ilk anda insanlara üç esas anlatmak istemektedir. Birincisi: Her hususta iyi, sağlam, doğru, insana huzur ve sükûn veren şeyi aramak ve bulmaktır. İkincisi: Yapılan işte, söylenen sözde, inanılan ilkede samimi ve iyi niyetli olmaktır. Üçüncüsü: Araştırma sonucu bulunan sağlam, doğru ve iyiye bağlanmak, teslim olmak ve onun gereğini yerine getirmektir” (Pehlivan, 2001). Mana olarak sükun, islam evinin sükunet çerçevesinde şekillenmesinin kaynağı niteliğindedir. İslam'ın anlattığı bu üç esas bilincinde olmak, hayatın her alanında olduğu gibi mimaride de güzel vakıyı meydana getirecektir.

İslam dininin insan ve toplumla ilişkisi bakımından “Kur'an-ı Kerim başlıca dört ana esası içerir. Kur'an'dan ana hatlarıyla başlıca işlenen konular;

1. İman: İnanç esasları,
2. İbadet: İbadet hükümleri,
3. Ahlak: Ahlaki hükümler,
4. Muamelat: İslam hukuku ile ilgili esaslar” (Pehlivan, 2001).

İnanç esası, "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahirete ve kadere imandır" (Aşıkoğlu, 2000). İmanın dini tarifi, "Peygamber Efendimizin Allah Teâla'dan getirdiği, tebliğ ettiği bütün hükümleri kalb ile tasdik, dil ile ikrar etmektir" (Pehlivan, 1989).

İbadet boyutu, "inancın tamamlayıcısıdır ve Müslüman hayatını tamamen kuşatır" (Aşıkoğlu, 2000). İslam da ibadet hükümleri beş esas üzerine kurulmuştur; Kelime-i Şehadet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmektir. İbadet boyutunun temeli olan Kelime-i Şehadet, "Kur'an-ı Kerim'de, kökü, yerin derinliklerine işlenmiş, göğdesi ve dalları göğe tutmuş bir ağaca benzetilen kelime. Göğün bütün mukaddeslerini en açık ve aydınlık şekilde insana getiren büyük söz; Şehadet kelimesi, insanları Allah'a, Peygamberlere ve birbirlerine bağlayan ve bu bağı şuur planında tutan açık, seçik bir ilahi mukavelenin kabul kelimesidir" (Karakoç, 1985).

İbadetin Kelime-i Şehadet'ten sonra gelen esası olan "Namaz İslam simgelerinin başıdır. Bir kimsenin Müslüman olduğu namaz ile anlaşılır. Müslümanın günlük hayatının düzenini, vaktini namaz belirler. Müslüman sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere günde beş kez namaz kılar ve çevresindeki mekânı bu düzene göre kurar" (Pehlivan, 1989). Namaz kılınan mekânlarımız olan evlerimiz gerekli kaideler neticesine şekillenir. "Hz. Peygamber, yeryüzünün mescid kılındığını söylemiştir. Bu hadis yeryüzündeki her yerin temiz tutulmasına, huzur ve sükûn bulacağımız alanlar olarak kalmasına özen göstereceğimiz anlamına gelir" (Koç, 2014). Bu sebeptendir ki hayatımızın her alanında olduğu gibi evlerimizde de oluşum İslami kaidelere göre olmalıdır. Öyle olduğunda gerçek manada "mesken" sükûn yeri olacaktır.

Diğer bir İslam esası olan Oruç, dünya ve nizamını dengede tutar, sağlık, sosyal ve ahlak aşçısından insanı koruma altına alır. Her yıl ramazan ayında tutulur. Ramazan müslümanlara her yılın bir ayında toplu iftar yemekleri, Kur-an okuma toplanmaları(mukabele), toplu namaz kılma (teravih) şeklinde hayati ve sosyal gelişmeler getirmenin yanında, inanın ruhi duygularında da gelişme ve düzelmesinin sağlar. Göz, dil, kulak, kalp korumak maksattır (Pehlivan, 1989).

Zekâtın kelime olarak manası; "artma, çoğalma, temizlik ve bereket demektir. İslam'da zengin sayılan kadın ve erkeğin her yıl bir defa malının kırkta birini bir

fakire vermesidir. Zekâtın ibadet yönü olduğu gibi sosyal ve ekonomik yönüde vardır. Bir toplumda insanlar arası dayanışmanın sosyal ve ekonomik dengenin kurulması için faydaları vardır” (Pehlivan, 1989). Yardımlaşma, komşuluk, denge bilincini geliştirmektedir.

Ahlak Esası, imanın etkileri olan ahlak esasları, “aynı zamanda tevazu, saygı ve sevgi, hayat tarzının sadeliği, toplum ve geleceğe karşı sorumluluk şuuru gibi duygularla ilişki kurarak insan ölçeğinde abidevîlik² (monumentality) olarak tezahür eder” (Cansever, 1996). “İslam en son ve mükemmel bir din olduğu için yüce ahlak değerleri de onda toplanmıştır” (Gür, 2011). Çalışmanın ilerleyen kısmında Geleneksel Türk Evi üzerinde etkilerini çokça gördüğümüz tevazu, mahremiyet, güzellik, sadelik gibi İslam inanç tezahürü olan özelliklere kapsamlı şekilde değinilecektir.

Muamelat, “geniş anlamıyla fikhın ibadetler dışında kalan kısmını, dar anlamıyla daha çok mal varlığına ilişkin hükümleri ifade eden terimdir” (Url-18). İslam dininin insan ve toplumla ilişkisi bakımından dört esasından sonuncusu olarak yukarıda belirttiğimiz muamelat boyutu, “insanlararası ticari ve hukuki ilişkileri düzenler. Bu konuda Kur'an ve sünnete dayalı geniş bir literatür oluşmuştur. Ancak tarih içinde oluşan bu birikim özellikle 19. yüzyıldan itibaren toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yenilenememiştir” (Aşıkoğlu, 2000).

İslamiyet, hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanlığa hitap eden bir inancı temsil etmektedir. “Batıdan doğuya, kuzeyden güneye tüm mekânlara yönelen ve bir olan Allah’a inanmaya davet eden İslam; beraberinde birçok farklı kültürel havzaya rengini veren bir hayat anlayışı getirmiştir. Bu anlayışın temelini ise Kur’an-ı Kerim’de ve Hz. Peygamber’in sünnetinde yer alan ilkeler oluşturmaktadır” (Acar, 2022).

“İslam’da din ile ilim, akıl ile kalp, madde ile ruh, dünya ile ahiret birbirini tamamlayan unsurlardır. Aralarında çatışma yoktur. İslam’da görünen ve görünmeyen diye iki âlem vardır. Ancak bu âlemler birbirine zıt değil, birbirini tamamlayan iki âlemdir. Birinci âlem dünya âlemdir. Bu âlem ibadet ve Allah’a kulluk âlemdir. İkincisi ise, ahiret âlemdir. Bu âlem de mükâfat veya ceza âlemi

---

² “Âbide gibi, âbide değerinde olan, anıtsal.” (Çevrimiçi <[https:// www.lugatim.com/s/abidevi](https://www.lugatim.com/s/abidevi)> erişim tarihi 26.01.2023)

birinci âlemin tamamlayıcısıdır” (Pehlivan, 1996). Dünya âlemindeki nizamın tahsisinin kalitesi, ikinci âleme olan inancın sağlamlığı ile orantılıdır. “Allah'ın iradesine teslim olmak insanın iki cihandaki saadetine giden tek yoldur. Bu tutum, onun, tabandan tavana, kâinata bakmasını mümkün kılar. İnsanın şuuru, çevresine olan ilgisi İslâm'da temel olduğu için, mesken mimarîsi hayatın bütün yönlerini kapsayacak tarzda geliştirilmiştir” (Cansever, 1996).

İslam'da din ile ilgili olan veya olmayan diye bir ayrım yoktur. “İslam'da tevhid ilkesi varlığı, beşeri ilişkileri bir bütün olarak götürür, onları birbirinden farklı özlere sahip katagorik bölümlere ayırmaz. Onlar arasında kutsal olan ya da olmayan ayrımı yapılmaz. Muhammed İkbâl'in dediği gibi ‘Kutsal olmayan dünya diye bir şey yoktur.’ Bütün bu madde genişliği, ruhun kendini idrak etmesi için saha teşkil etmektedir. Her yer mukaddestir. Bu, Hz. Peygamber'in şu güzel sözleriyle kendini göstermiştir: ‘Bütün yer mescittir’ ” (Pehlivan, 1996).

İslam insanlara çeşitli görevler yükler ve bu görevler kişinin şahsının, ailesinin, toplumun bir nizama girmesini sağlar. “İslam'da insanın bir “dini” bir de “din dışı” şeklinde iki hayatı yoktur” (Pehlivan, 1996). İslam kaideleri yaşamın her alanının da olması gereken, olduğunda düzene sokan bir esastır. Müslüman toplumlarda diğer toplumlarda da olduğu gibi inançlar, kültürü ve yaşama biçimini etkilemiştir. Müslüman toplumların sanat anlayışlarında, örf ve adetlerinde, edebiyatlarında İslam dininin yani inançlarının etkisi görülür. Dini motifler yaşayışa, davranışlara kişinin yaşamı içerisindeki her alana sirayet etmiştir.

İslam'ın günlük hayatın tüm alanı şekillendiren bir din olması nedeniyle, Müslümanın oturacağı evi, çevresindeki yapılanma, ev iç yerleşimi, bütünü ile İslam'ı yaşamaya elverişli olması gereken mekânlardır. “Müslüman evinde mekân organizasyonu yapılır iken Allah'ın yasakları ve esaslarına yaşamaya uygunluk en önde gelen kavramlarıdır. Bir Müslüman yaşayacağı mekânı oluştururken Allah'ın birliğini şirk olacak materyalleri, namaz kılacağı bu alanı namazı kılmaya engel olan ürünleri yer vermeyi, ramazan ayında iftar yemeği vereceği yemek salonunu, evin hanımının yemek hazırlayacağı mahallin misafirin oturduğu alandan görünmemesi gibi düzenlemelere dikkate almaktadır” (Cansever, 1996).

3.2. İSLAM FIKHİNDA(DÜŞÜNÇESİNDE) İNSAN VE MEKÂN

İnsan, dünya macerasında önemli bir meseleyi teşkil eder. “Şerefli mahlûkat ve halife olarak yaratılmıştır ve kâinatta ne varsa onun emrine verilmiştir. Böylece insan yaradılış gayesini ve kulluğu yerine getirebilsin” (Pehlivan, 1996). İslam düşüncesine göre mekân insan için yaratılmıştır ve mekânı imar etme görevi ona aittir. Alak suresi 1. Ayeti Kerimesinde Allah “*Yaradan Rabbin adıyla oku*” emriyle dünyayı imar etme görevi yüklediği insana, Allah’ın yarattığı arz olan mekân topluluğunu okuyarak, inceleyerek, öğrenerek, tefekkür etmesini buyurmuştur. “İnsanoğlu çevresini, Yaratan’ın iradesine uygun olarak idrak edip yol almalıdır. Bu idrak kendi aklımızın çerçevesi içerisine hapsedilirse neticesi hüsrana olur” (Ateşin, 1995).

“Adem’in halk edilmişlerin en mükemmeli düzeyine yükselebilmesinin ilk şartı, var olanı tanımak ve anlamaktır. Varlığın yapısını, bir süreç içinde idrak ile gelinen noktanın varoluşu sebebini anlamak, mevcut ortamda neyin ne kadar önemli olduğunu ayırt etmek, varlığın yapısına ait bilginin oluşması için asgari şarttır” (Cansever, 2016). Gerçek manada idrak ancak doğru inşaya ulaştıracaktır.

Kur-an’ı Kerim’de, insan ve mekân ile olan etkileşimi ve yeryüzünü şekillendirmesi ile ilgili ayetler vardır. Bunlardan biri olan Hud Suresi 61. Ayetinde “*Semûda da kardeşleri Salihî gönderdik, dedi: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin sizin ondan başka bir ilahınız yok, sizi Arzdan o neş’et ettirdi ve onda i’mar ve omrana sizi o ıkdar ve memur etti,...*” (Yazır, 1979) şeklinde belirtilmektedir. “İnsan, İslam inancına göre yaratıcının yarattığı en şerefli varlıktır. Yaratıcı insanı kainatın merkezine yerleştirmiştir” (Aşıkoglu, 2000). “Kur’an’ın insana dair diğer önemli bir beyanı da insanın yeryüzünde halife olarak görevlendirilmesiyle ilgilidir. Ağırıklı yoruma göre hilâfet, esas itibarıyla yeryüzünü imar ve ıslah görevi olup, insan bu görevin gerektirdiği güçlerle donatılmıştır” (Kutluer, 2000). İslam madde ve manayı birbirinden ayırmaz. “İslami tasavvura göre Allah’ın dünyadaki halifesi olan insan, dünyanın sorumluluğunu yüklenmiş ve bu nedenle dünyayı güzelleştirmekle görevlendirilmiştir” (Cansever, 2016).

“Ferdiyetin yüceliği” düşüncesi, tabii ki o yüce ferdin sorumluluğunu da beraberinde getiriyor. O zaman, her ev yapan kişi ‘güzellik sevgisi’ ile ve ikinci olarak da Hz. Peygamber’in hadis-i şerifiyle “İnsanın dünyada esas vazifesi dünyayı

güzelleştirmektir” veya bir başka hadis-i şerifte geçtiği gibi “dünyanın hüsn-ü muhafaza edilmesi sorumluluğu” ile “yüce varlık” haline geliyor. Herkes kendi evini yaparken dünyayı güzelleştirmekle mükellef bulunuyor (Cansever, 2016). Bu sorumluluk yüklenen inşa edicinin ‘kâmil’ insan olarak yetiştirilmesi ana amaçtır. “İnsân-ı kâmil şeriat, tarikat, hakikat ve mârifet itibariyle tam ve ergin olan kişidir. Kâmil insanın sözleri doğru, işleri iyi, ahlâkı güzeldir, mârifet sahibidir, yani eşyayı ve ondaki hikmetleri gereği gibi bilir” (Aydın, 2000). İslam ile donatılan ve kâmil vasfına ulaştırma hedefi üzere yetişen insanın meydana getirdiği mekânlarda güzellik kaçınılmazdır.

Özdenören (1999), “*Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*” adlı eserinde İslam dininin insana yüklediği “en şerefli varlık” vasfının “ben” merkezilikle karıştırılması ile ilgili şöyle der; Batıda “insan merkezilik”, diye anılan bir anlayış var. Bu anlayışa göre insan evrenin merkezi sayılıyor. Diğer bütün yaratıkların insanın faydalanması için yaratıldığı ileri sürülüyor. Bu anlayış, İslam’daki her şeyin insan için, onun yararlanması için yaratıldı yolundaki ifadeye benzemektedir. Ne var ki, İslam’daki anlayış insanın tabiatı boyunduruk altına almasına, onu istediği gibi sömürmesini, onu tahrip etmesine müsaade etmemektedir. Her şeyin insan için yaratılmış olduğu anlayışı, İslam’da tabiatın himayesine, insanın tabiatla ahenkli bir ortamda yaşamasına yol açar. Batıda bu anlayış faydacılığa ve giderek tabiatın tahribatına yol açmıştır. “Ben merkezli” insan anlayışı ile insanı “eşrefi mahlûkat” olarak görme aynı şey değildir. İslam düşüncesindeki şerefli olma ile ilgili Cansever; “Şimdi bu şehir, her aileye bu dünyayı güzelleştirme fiilini gerçekleştirerek “yücelme” hakkını veriyor. Paris’in apartmanları için, apartmanlarda oturan insanlar için böyle bir şans yok” (Cansever, 2016).

“İnsan üzerindeki bütün yapay, gayrimeşrû ve gayriahlakî etkileri kökten ortadan kaldıran İslam, saygıdeğer bir Müslüman birey ve cemaatin arayışı içindedir” (Cansever, 1996). İslam dini en özlü ifadesini “iman, İslam, ihsan” kavramlarının terkinde bulur. “Bir müslüman herhangi bir davranışı dış çizgileriyle dinimizin İslam boyutuna, o hareketi niçin yaptığı iman boyutuna, nasıl yaptığı ise ihsan boyutuna tekabül eder. İslam’ın ihsan boyutu müslüman olmanın ne demek olduğunun estetik düzeyde bir dışa vurumu olarak görmek mümkündür. İhsan, geniş anlamda ele alındığında; güzellik, incelik, zarafet; derin kavrayış, yüksek duyarlılık,

edepli ve özenli olma; kısaca, teslimiyetin güzelliğinin bütün hareketlerimizde yansması gibi anlamlara gelir (Koç, 2014). İslam mimarisinin bir anlamda “ihsan” boyutunun sonucu olarak meydana getirilen mekân tasarımları, İslam Medeniyeti yapılarını oluşturmuştur.

“İslam âlimleri diyorlar ki; Allahü Teâlâ insanda üç şey yarattı: Akl, kalb ve nefis³. Bunların hiçbiri görünmez. Varlıklarını eserleri ile yaptıkları işlerle ve dinimizin bildirmesi ile anlıyoruz” (Hadimi, 1997). İnsan yaşamının büyük çoğunluğunun geçtiği mekân olan evler; Akıl, kalp ve nefisinin yansımalarının görünür hale geldiği eserlerden biridir. Cansever’e (1997) göre, bir mimar, İslam’ın tavsiye ettiği biçimde; keyfi ihtiras ve şahsi gururunu tatminden sakınarak sorumluluklarını yerine getirdiğinde “inanç ve amelde birlik” oluşacaktır. Sadece bir mekân biçimlerdirme faaliyeti olmaması sebebiyle bu birlik önemlidir.

İnsan ile etkileşimi en belirgin olarak görülen mekânlar meskenlerimizdir. “Gerçekte meskenler, bir mekân biçimi olmayıp aynı zamanda bir hayat/kültür biçimi olarak kimliğimizi, medeniyet tasavvurumuzu yansıtmaktadır. Planı, tasarımı, yapımı, yüksekliği, büyüklüğü, genişliği, mimarisi, görünümü kısacası her yönüyle, ilgili medeniyetin soluşunu taşımaktadır” (Aydın, 2015). Ev, insanın izdüşümüdür. İnsan gibi çeşitli, farklı, katmanlıdır. Kimi evler mutluluğun vesikası gibidir cıvıl cıvıl, kimi içe kapalı kasvetli, kimi tevazu sahibi sade,... kimi dünyadan yalıtılmış lüks ve gösterişli, kimi ketum, kimi dışa dönük.

“Mesken bir medeniyet ve kültürün tezahürüdür. Fertler ve cemiyetler, meskenlerine bakılarak değer hükmüne varmakta, haklarında kanaatler beyan edilmektedir. Mesken ve şehirler cemiyetin yüzüne vurulmuş bir mühür, bir damgadır” (Şafak, 1982). İnsanlar doğumu ile başlayan hayat serüveni evlerinde şekillenir ve evleri ile bir bağ kurarlar. Kurulan bu bağla birlikte evler, sahiplerinin ahlak ve manevi değerlerinin somut bir şekilde ifade ederler ve onların yaşayışını etkiler. Bu bağlamda “mekân ile insan düşünceleri, değerleri ve davranışları arasında kuvvetli bağlar olduğu söylenebilir. Maddi bakımdan binalarımızı biz inşa ettiğimiz halde, hakikatte bizi yapan ve kişiliğimizi kazandıran meskenlerimizdir” (Şafak, 1982). İslam açısından meskenlerimizi önemli kılan, insan ve mekân arasındaki

³ “İnsanın özü, kendisi, ilâhî latife, kötü huyların ve süflî arzuların kaynağı anlamında bir terim.” Çevrimiçi: <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/nefis](https://islamansiklopedisi.org.tr/nefis)>, erişim tarihi 26.01.2023)

etkileşimdir. Kur'an'ı Kerim ve Hadislerde sıkça yapılan atıflar, evlerin Müslüman için önemini ortaya koymaktadır. İslam inancına göre ev, kapalı ve açık mekân ilişkileri ve mekân biçimlenmesi yönünden iyi kurgulanması gereken bir yapıdır.

3.3. İSLAM-İNANÇ MİMARİSİ KAVRAM AÇIKLAMALARI VE GENEL ÖZELLİKLER

Mimari, yaşam alanlarının şekillendirilmesi, İslam esasları doğrultusunda hayatı kolaylaştırmanın ve yönlendirmenin bir yöntemi olması sebebiyle toplumlar için önemli bir yere sahiptir. Mimari, hayatın neredeyse bütün alanlarını kapsar ve karşılaşılan sorunlar ile etkileşim halinde şekillenir. “İnsan, sadece Allahu Teala'nın emirlerine riayet etmelidir. İslam, Allahu Tealanın iradesine sorgusuz sualsiz tâbi olmak, teslim olmak anlamına geldiğinden, mimarın aldığı her karar, sadece “ilmî Tevhîd”⁴ ve “amelî⁵ Tevhîd” ile ulaşılabilen aynı teslimiyeti ifade etmek durumundadır” (Cansever, 1996).

“İslam'da insanlar kutsanmış din adamları ve halk olmak üzere ikiye ayrılmadıkları gibi, mekânlar da kutsal ve dünyevî şeklinde bir ayrıma tabi tutulmamıştır” (Taşpınar, 2017). Bu sebeptendir ki insanın olduğu her alanda olduğu gibi mimaride de İslam esasları ele alınmalıdır. “İlimle güzelliği buluşturan geleneksel İslam dünyasında zanaatkâr, sanatçı ve hatta ilim adamı arasında fark yoktur. İslam her şeyde mükemmeli, yani güzel olanı yapmayı gaye edinmiştir” (Koç, 2014). Mimari, insanoğlunun yaşadığı her yerde İslam düşüncesi ile sükûnetin koşullarını tesis edilecektir.

3.3.1. İslam Mimarisi

İslâm mimarîsi, İslâmî tutum, duygu ve ifadelerin yansıması ile şekillenen, Müslümanların medeniyet tecrübesi içerisinde ortaya koydukları mimari eserleri ifade etmektedir. İslam yaşayışını kolaylaştıran İslam mimarisi, iman prensiplerini, sosyal ve fikir hayatının yansımalarını ifade eden bir çerçevede şekillenir. Cansever'e (1997) göre, İslam mimarîsinin özelliklerini anlayabilmek için öncelikle;

⁴ “Allah'ın zâtı ve sıfatları açısından birliği başta olmak üzere inanç esaslarını genellikle Selef akîdesi çerçevesinde ele alan ilim.” Mustafa Sinanoğlu, “Tevhid-ilmi”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012, c.41, s.26-27.

⁵ “Dünya ve âhirette ceza veya mükâfat konusu olan her türlü iş ve davranışı ifade eden bir terim.” Çevrimiçi: [https:// islamansiklopedisi.org.tr/amel](https://islamansiklopedisi.org.tr/amel) >, erişim tarihi 27.01.2023.

Mimarî nedir? İslam mimarîsi nedir ve ne değildir? Sorularının cevabını açıklığa kavuşturmak gereklidir. Bu metot üzerinden öncelikli olarak bu üç kavram incelenecektir.

Cansever'e (1997) göre mimarî, insanın çevresini biçimlendirme çabalarının ürünüdür. İnsan, mimarîyi geliştirirken olsun, karar verme sürecinde olsun, kaçınılmaz olarak dikkate aldığı sorunların farklı yönlerini değerlendirmekte ve nihayet çeşitli seçenekler arasından tercihlerini yapmaktadır. Tercih ve kararların, özünde, kendi inanç sistemiyle ilgili olan bir referanslar sistemine dayandırılmış olması gerekmektedir. "Modern mimarinin babası sayılabilecek isimlerden Frank L. Wright, 'Mimarî hayatın kendisidir. Hayattan uzak bir mimarî olamaz. Hayatın yorumunun yapılması mimarın gerçek görevidir; çünkü binalar hayat için yapılmıştır...' " (Cansever, 2015).

Mimarî kelime mana olarak, "uzun ömürlü olmak, ömrünü uzatmak; (bir ev) meskûn ve bayındır olmak, (evi) meskûn ve bayındır hale getirmek" anlamlarındaki amr (umr) mastarından türetilmiştir" (Mülayim, 2005). Diyanet Ansiklopedisi "Mimarî" başlıklı bölümde; müslümanların kendi medeniyet tecrübesi içinde ortaya koydukları mimarî geleneği "İslâm mimarîsi" ya da "İslâmî mimarî" olarak isimlendirilmiştir. Bu terimle kastedilen, "Müslüman mimarî geleneğinin, kendine özgü yönleriyle İslâm dininin ruhunda bulunan değerleri belirli biçim ve semboller halinde yansıttığı ya da bu değerler doğrultusunda yön ve kimlik kazandıdığıdır" (Mülayim, 2005).

"İslam mimarîsi, insanın içinde yaşadığı çevreyi düzenleyen ve orayı İslam'ın bereketine açan bir sanattır" (Koç, 2014). İslam mimarîsi, sükûnet içinde harekettir, sınırlılığın berraklığına sahiptir, ifade bakımından mütevasî ve tabîdir, dramatik yahut dayatmacı olmaktan ziyade güzelliğe ve tezyinîliğe⁶ yöneliktir. Bu İslâmî yaklaşım, varlığın bilinçli bir yaratıcısı ve kendi sorumluluklarının bilincinde olarak insana, dünyaya bilinçli ve özgür olarak yönelme ve bakma hakkını, imkânını verir.

---

⁶ "Sözlükte 'süslemek' anlamındaki zeyn kökünden türeyen tezyîn 'süslemek, bezemek, donatmak' demektir. Osmanlılar bezek ve bezeme yerine tezyînât kelimesini tercih etmişlerdir. Türk sanatında tezyinat kavramı, Fransızca'dan Türkçe 'ye geçen dekorasyondan ziyade 'ornementation' anlamında kullanılmakta, tezyinatla sırf tezyinî şekillerden ibaret olan süslemeler kastedilmektedir." Aziz Doğanay, "Tezyinat", TDV İslam Ansiklopedisi, 2012, c. 41, s.79-83.

İslam kozmolojisi⁷, Müslümanın Allahu Tealaya, yaratılışa, insanın varoluş içindeki yerine, yeni varlık güçlerinin hiyerarşisine inancı, İslam mimarisinin genetik kaynaklarını oluşturmaktadır (Cansever, 1996).

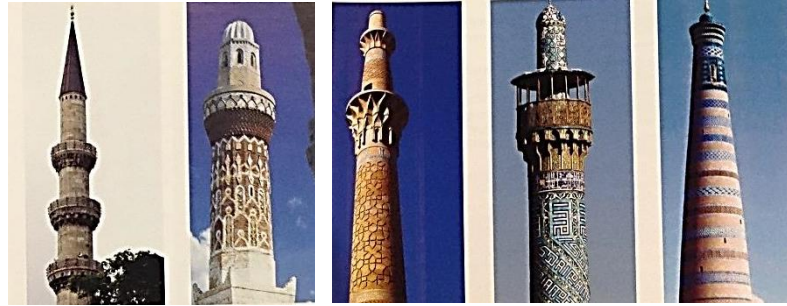
Gerçek manada İslam mimarisinde, “Ortaçağ ve Barok kültürünün huzursuz, insanı sürükleyen çözümlerine karşın, İslam’ın berrak, sakin, mütevazı, tezyini renkli, ferah ve ulvi, az ile yetinen insan ölçeğindeki cennet gibi bir dünya geliştirme iradesi için ‘Allah’ın iradesine kayıtsız şartsız uymak’, ‘Her şeyi doğru yerine koymak’ şekline ifade edilen İslami yaklaşımdan hareketle yaratılıştan gelen vasıfları koruyarak çözüm geliştirmek en tabii ve zaruri ihtiyaçtır” (Cansever, 2016).

Burckhardt’a (2005) göre, İslam mimarisinin en önemli özelliği, ‘birlik’ yani ‘tevhid’ sembolizmi dayalı bir yapıya sahip olmasıdır. Bu sembolizmin göstergelerinden biri olan Kâbe, İslam sanatı ve daha öncelikli olarak mimarisi açısından merkezi bir öneme sahiptir. ‘Allah’ın Evi’ (Beytullah) denir ve o ‘ilahi bir mesken’ dir. Küp oluşu, merkez fikriyle alakalıdır. Bu içsel anlamından, kutsal İslam sanatının dile getirdiği herşeyi bünyesinde barındırır. İbadet sırasında, kavranması imkânsız olmakla birlikte, arza yerleştirilmiş ve tekliği bakımından her âlemin merkezinin andıran tek bir noktaya dönmesi olgusu, insan iradesinin Külli İradeyle bütünleşmesinin belîğ bir ifadesidir: “Ve bütün işler Allah’a varır”. Kâbe, İslam’ın ilk mimari yapısı olması hem de bu bütünüyle yöneliş sembolizmi bakımından merkezi bir öneme sahiptir. Bir diğer önemi de, meşhur bir menkıbeye göre, önce Hz. Âdem tarafından inşa edilmiş olmasıdır. Bu göstermektedir ki “İlk mimari eserin adı Kâbe, ilk mimarın da Hz. Âdem’dir” (Pehlivan, 2011).

Kur’an’ı Kerim’in Bakara Suresi 115. Ayeti olan “*Doğu da batı da Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın zâtı oradadır*” kaynak gösteren ve İslam mimarisini, doğrudan tevhit ilkesi bağlamında değerlendirilmesi gerektiği söyleyen Koç’a (2014) göre, İslam Mimarisi, nihai anlamda kutlu sanata ait bir disiplindir. Tevhit anlayışı ya da ilkesi ile dünyevi arasında bir ayırım yapılmasına izin vermediğinden, ‘kutlu sanat’ ifadesini salt cami mimarisi ya da hüsn-i hat gibi belli bazı sanat dalları ile sınırlamak doğru değildir.

⁷ “Kâinatı idare eden kanunlar ilmi.” Mehmet Doğan, “kozmoji”, Temel Büyük Türkçe Sözlük, Bahar Yayınları, İstanbul, 11. Basım, 1996, s.679.

İslam sanatının ve dolayısıyla mimarisinin “dayandığı estetik duyarlılıkta çokluk içinde birliğin idraki ya da değişenin arkasında kalıcı olanın sezilmesi önemlidir. Çokluktan (kesret) birliğe ulaşmak veya çoklukta birliği (vahdet) ifade etmek bir yerde hikmet ve irfanın doruk noktasını oluşturur” (Koç, 2014). Özünden gelen orijinal bir ‘birliğin’ (tevhid) varlığı, İslam’ın tüm sanat unsurlarına kendi damgasını vurmuş olduğunun göstergesidir. Burckhardt’ a (2005) göre, İslam sanatı, herbiri açık bir şekilde fark edilebilen üslupların dizini içinde ‘birlikte çeşitlilik’ ya da ‘çeşitlilikte birlik’ olgusunun bir örneği eserler ortaya çıkarmaktadır (Şekil 3.3).

Şekil 3.3: İslam mimarisi çeşitlik içinde birlik ilkesinin örneği farklı İslam coğrafyalarından Cami Mimare görselleri (Burckhardt, 2005).

İslam Mimarisi ile Batı Mimarisi arasındaki en ayırıcı vasıf tevhidi tasarım neticesinde oluşmaktadır. Daryal’a (1995) göre, İslam sanatıyla batı sanatı arasındaki en ayırıcı vasıf İslam’ın tevhid dini olmasıdır. İslam düşüncesi ve İslam zevki, kestette vahdeti arayan, her yerde bir tek’i bulan, tek’i arayan ve tek’e gitmek isteyen bir mantık ve zevkle görüldüğü için mimaride de bunun tecellileri görülmektedir. Kattiyetle bu böyledir, değilse bu mimari eksiktir. “Sözlükte ‘tek ve bir olmak’ anlamındaki vahd (vahdet, vühûd) kökünden türeyen tevhîd “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” demektir” (Özler, 2012).

Cansever’e (1996) göre, İslam’da insana verilen “her şeyi kendi yerine koyma” (adalet) sorumluluğu “tevhîd” bağlamında anlaşılmalı ve yerine getirilmelidir. Allah’ın iradesine mutlak teslimiyet de aynı esas üzerinde gerçekleştirilmelidir. Sonuç olarak, mimarî, tüm varlık düzeylerinde, özellikle de insanın bilinç ve bütün tarihinin mekân-zaman bağlamında tüm varlık problemleri

dikkate alınarak tahlil edilmelidir. Bu bağlamda, İslam mimarisi, bütün sanatlar için olduğu gibi tevhit ilkesi ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.3.2. İnanç Sanat İlişkisi ve İslam Sanatı

Bir kültürü, bir toplumu anlamamanın en kısa ve kolay yolu sanattan geçer. “İslam sanatı İslam ilkeleri ve inançları üstünde yükselen bir medeniyetin ifadesidir ve ait olduğu din ya da kültürün bir tezahürü olarak, insan hayatını bütün yönleriyle yüceltmeyi amaç edinmiştir” (Koç, 2014). Din ve sanat ilişkisi, İslam dini için düşünüldüğünde muazzam denge içindedir. Din sanat için bitmeyen bir ilham kaynağı olmuştur. Din sanat değildir ancak duyarak, düşünerek ve zevk alarak yaşamak bir sanattır. İslâm sanatında sanatkar güzelliği yaratan değil keşfedendir. Mutlak güzellik sahibi ve kaynağı Yaradan’ dır.

Şekil 3.4: ‘Allah’ın Sanatı’ Rika Hüsni hat istif (Hat: Zülal Gür).

“Sanat, her zaman için bir meseleyi zeki, becerikli ve zarif bir şekilde çözümlenme başarısını içerir” (Cansever, 2016). Bu hususu tamamlar nitelikte Sezai Karakoç “İslam, uyandırır, zekayı işler hale getirir, sonra kendini teklif eder ve bir insanla, kendini takdim ve teklif eder” (Karakoç, 1985) demiştir. Bu sebeptir ki İslam ile beslenen sanat zirveye ulaşabilecektir.

Koç’a (2014) göre, İslam sanatı, insan hayatında yararlı olmayı, yüceltmeyi, derin hakikatleri hatırlatarak en yüce maksatlara ulaşmasında ona aracı olma bilincini üstlenir, üstlenmelidir. İnanç sanatı insanı maddi ve manevi dünyasını mükemmelleştirme arzusunda olur. Bu bilinçte olan sanatçı yaptığı icrayı insanı kemale erdirmeye sorumluluğu ve bir ibadet bilinci içinde yapar. Bu boyutta yapılan sanat eseri varoluşu anlamamının idrakine açılan bir zemindir. İslam’ın üzerinde durduğu ilkelerin sanat eseri üzerinde bir şekilde yansıması vardır. Bu ilkeler üç ana

başlık altında incelenecektir. Birincisi imanın özü “Tevhit”, ikincisi “İhsan” ve üçüncüsü ilk iki ilkenin biçimlenmesinin kaynağı olan “Kur-an” dır.

I.Tevhit

II.İhsan

III.Kur-an

I. Tevhid kavramı; üçüncü bölüm İslam Mimarisi başlığında da ifade edildiği gibi, çokluk içinde birliğin idraki anlamına gelmektedir. İslam sanatı bir dünya görüşünden doğar veya belli bir dünya görüşüne dayanır. Bu da en özlü ifadesini “tevhid” de bulur (Koç, 2014). İslam düşüncesinde hiçbir şekil yada sûret kalıcı değildir. İslam itikadında tevhid önemli bir kavramdır. “Kitap ve Sünnet’te tevhid ilkesine büyük önem verilmesi, maddî ve mânevî özellikleri bakımından yaratılmışların en üstünü olan insanın vicdan hürriyetini sağlama hedefine yöneliktir. İnsan yalnız en yüce varlığa boyun eğmelidir; O’ndan başka hiçbir mevcudu kutsamamalı ve ona kulluk etmemelidir. Allah’a kul olmak en büyük şeref, başkasına kul olmak en büyük zilletir” (Özler, 2012).

Şekil 3.5: ‘Tevhid’ Rika Hüsni-i hat istif (Hat: Zülâl Gür).

Allah’ın her yerde olduğu inancı İslam sanatına güç veren bir olgudur. Tevhid ve tenzih ilkesine dayanan bu sanatın amacı gerçek varlığın musavvirini olabildiğince çok hissettirmektir. İslam sanatını, varlık ve var oluş bilgisinden ayrı düşünmek, ayırmaya çalışmak onu yanlış değerlendirmeye neden olacaktır. İslami

şuur ve tevhid kavramı İslam tarihi boyunca önemli sanat eserlerinin oluşmasında en büyük etken olmuştur. Başka alanda olduğu gibi, mimaride de bu ilke; “Bir”e bağlılık ve her bir varlığın O’nun iradesine teslimiyeti anlamına gelir (Koç, 2014). “Müslümana ait bir mimarî ancak Tevhîd kavramı üzerinde geliştirilmelidir.” (Cansever, 1996) Bu bütünlük İslam dinindeki ilk ilke olduğu gibi sanatta ve dolayısı ile mimaride de birincil ilkedir, birincil ilke olarak kabul edilmektedir.

II. İhsan kavramı, en geniş anlamda güzel olanı yapmak demektir. “Bir müslümanın herhangi bir davranışı dış çizgileriyle dinimizin İslam boyutuna, o hareketi niçin yaptığı iman boyutuna, nasıl yaptığı ise ihsan boyutuna tekabül eder” (Koç, 2014). Hz. Peygamber(s.a.v.) ihsan kavramını, “Allah’a adeta O’nu görüyormuş gibi kullukta bulunmak gerekir; zira biz O’nu göremesek bile O bizi görür” şeklinde açıklamıştır (Pehlivan, 2010).

Müslümanın iç güzelliği ve manevi zenginliğinin bir göstergesi olan ihsan bir anlamda insanî mükemmelliği ifade eder. Bu bakımdan, ihsan bütün etkinlikleri güzel kılmanın ve bütün hayatı bir sanat faaliyetine dönüştürmenin adıdır. Başka bir ifadeyle, ihsan, bütün davranışlarımızda Allah’ı hatırlayışı yansıtan bir olgunluk düzeyidir. Bu anlamda ihsan; Allah tarafından sürekli denetlendiğimiz bilincinde olmak, kullukta kusursuz olmaya ve güzel olanı yapmaya özen gösterir hale getirmektedir (Koç, 2014).

İhsan, müslümanın iç güzelliğini ifade eden ve tüm eylemlerimizin bu güzellikte olmasını ifade eden bir kavramdır. Sanat alanında görünen dış güzellik aslında Yaratıcı’nın güzelliğini yansıtır. Biçimsel güzellik, ilahi irade ile ahenk içinde olmayı sağlayacaktır. Mülk suresi 3-5. ayette burulduğu üzere, “Allah birbiri ile ahenkli yedi göğü yarattı. Rahman olan Allah’ın yaratışından hiçbir uygunsuzluk göremezsin” (Gür, 1995). Kainat da her oluşumu ile bir ahenk içerisinde. Güzel bir çevre her zaman huzur ve neşe kaynağıdır.

III. Kur’an, İslam dininde her şeyden önce sanat etkinliklerinin biçim ve içeriğini belirleyen düstur olmuştur. Hergün beş vakit namaz kılınan camilerde, medreselerde, evlerde dahil tüm mimari eserlerin duvarlarında yazılan sure ve ayetler, Kur’an’ın müslüman hayatının her alanına ayet ayet, sure sure sindiğinin açık bir göstergesidir. Kur’an’ın müslümanın hayatında yarattığı bu manevi titreşim İslam sanatında da kendini göstermektedir (Koç, 2014).

Koç'a (2014) göre, Kur'an bir sanat eseri değildir. Onda, hakikat tebliği ve bununla bağlantılı olarak da dini, ahlaki, toplumsal vb. emir ve tavsiyeler vardır. Kur'an'ı Kerim'in en başta gelen özelliği fert ve toplum hayatı için hikmet ve sürûr⁸ kaynağı olmasıdır. Kur'an ahlaki ve estetik bilincimizde bir aydınlanma gerçekleştirir. Kur'an, ilahi sanatkârın sun'u⁹ olan muazzam bir sanat eseridir. Onun etkileme gücü olağanüstüdür. Bu etkileme gücü, estetikte de temel teşkil etmektedir.

Kur'an da olağan üstü bir denge kavrayışı ön plandadır. İnsanı bütünleştiren, toparlayan söylemler içerir. Kur'an dili son derece yalın, doğal yani her bakımdan kendine özgüdür. Onun öyle bir dili vardır ki son derece doğal olduğu gibi, içerisinde sanatlî, çok boyutlu, çok farklı seviyelerden insanların kolayca anayabileceği bir kitaptır. Kur'an ilk bakıldığında yalın görülmesine rağmen, öyle kompleks bir metindir ki tecümesi neredeyse imkansızdır. İslam sanatları kaynağı Kur'an'ın tesiri ile, bu özelliklerini yansıtmakta olduğu görülmektedir.

İslam ve estetik konuları düşünüldüğünde Kuran ile sanat arasındaki ilişki manevi düzeydedir. "Bir müslüman Kur'an okurken, okuduğu ayetlerin idraki ve yakalayabildiği anlamlara göre içi sürurla dolar, sevinç, hayret, haşyet, dehşet, fedakarlık, pişmanlık, mutluluk, teslimiyet ve merhametle karışık duygular içinde gözleri yaşarır; yumuşar, yatıştır ve dirilir" (Koç, 2014). Bu hislerin mimariye taşınması mimarinin yaşam ile bütünleşmesini sağlamaktadır. Mekân ile Kur'an arasındaki manevi ilişkiyi en güzel gösterecek olgu; Süleymaniye de okunan ezan ile bir mahalle camiinde okunan ezanın insan üzerinde bıraktığı hissiyat arasındaki farktır.

İsviçreli bir sanat tarihçisi olan Titus Burckhardt; İslamiyet'in yanı sıra Hristiyanlık, Budizm, Hinduizm'i kapsayan sanat disiplinlerindeki araştırmış, kendisi İslam sanatını belirgin bir şekilde diğerlerinden ayırmış ve çalışmalarını İslam sanatı üzerine yoğunlaştırmıştır. Burckhart'a göre, İslam sanatında öne çıkan ilk kavram tevhid (birlik) ilkesidir. Ona göre bu birlik insan zihninde soyut olarak oluşur. Sanatın özü güzelliştir, İslam sanatında bu ilahi güzelliştir (Özlüdil, 2004). Bu güzelliğin kaynağı da vahyin ışığıdır. Yani Kur'an'ı Kerimdir. "İslam sanatı İlahi ilhama açık, merkeze insanı değil, İlahi olanı alan ve O'nunla buluşmayı gaye bilen

⁸ "Sevinç." Doğan, "sürur", Temel Büyük Türkçe Sözlük, s.1010.

⁹ "İş, eser yapış." Doğan, "sun'u", Temel Büyük Türkçe Sözlük, s.1003.

bir ‘rahmet kanalı’ olarak işler. Bu bakımdan vahyin ışığına hep duyarlı olmuş, bütün ima ve telkinlerinde onun getirdiği ilkeleri derinden kavratmayı hedef almıştır” (Koç, 2014).

“Müslüman sanatçı, İslami oluşuyla yani ilahi kanunlara ‘boyun eğmesi’ sayesinde güzelliği üretenin ya da yaratanın kendisi olmadığına, bir sanat eserinin ancak kainatta düzene itaat ettiği oranda güzel olduğu ve bu yüzden evrensel güzelliği yansıtılığı gerçeğinin her zaman bilincindedir. Bu bilinç İslam sanatına yüce ve kişiler üstü bir nitelik kazandırır. İslam düşüncesine göre, sanat, semavi katmanların hareketine hükmeden yasalar kadar kişiler üstü olduğunda, insana Allah’ı tanıtır” (Burckhardt, 1994). İslam şuuruyla inşa edilen yapılarda huzuru ve aidiyeti sağlayan bu niteliktir. “Bu sanatın kaynağı Kur’an’ın tebliğ ve telkin ettiği hakikattir. Allah’ın yüzü her yerdedir ve İslam sanatı bir yerde bizi bu yüzün tecellileri ile buluşturmanın estetik düzeydeki bir dilidir” (Koç, 2014).

3.3.3. Mimaride İnancın Rolü

İnançlar, varlık ve hayat telakkileri, değer idraki yada anlayışları mimari biçimlendirme sürecinde etkilidir. İnsan çevresini yaşadığı hayat tarzı ve dünya görüşüyle uyum içinde olacak şekilde düzenler ve biçimlendirir. Varlık ve âlem anlayışının veya dünya görüşünün biçim üzerindeki yansıması da mimaride uslu denilen şeyi meydana getirir (Koç, 2014). “Mimarî, farklı varlık düzeylerinde ortaya çıkan problemleri değerlendirmek, tercihlere dayalı kararları almak ve mümkün seçenekleri ayıklamak suretiyle geliştirilen bir insan ürünü olması hasebiyle estetik ve teknolojinin alanında yer almaz. O, ahlak ve din alanının bir ürünüdür” (Cansever, 1996).

“İslâm sanat ve estetiğiyle İslâm’ın mânevî öğretileri (tasavvuf) arasında doğrudan bir irtibat vardır” (Alkan, 2020). İnançları insanın davranış ve tutumlarına yansır. Davranış ve tutumları da yaşam ortamı olan mekân ile etkileşim içindedir. Cansever’e (1996) göre, mimarlar yaptıkları binaya hangi ruh hali üzerinde iseler onu yansıtırlar. Bu sebeple İslam kültüründe Müslüman mimarın ruhi durumu, binayı kullanacak Müslüman ailenin ruhi durumundan farklı değildir. Mimari insanın etrafına dokunma şekillerinden biridir. İnsanın barındırdığı iyiliğide kötülüğude içinde yaşadığı mekâna yansır.

Yapıları şekillendirme görevini üstlenen mimar, bu biçimlendirmeyi kullanıcının ihtiyaçlarına, değerlerine ve yaşam tercihlerine göre tesis eder. Ev, insan ile ilişki düzeyi en yüksek olan mimari yapıdır. Yaşam alanlarının plan kurgusunu; oturma, uyuma, misafir ağırlama, yemek yeme ve çalışma gibi mekân organizasyonunu biçimlendiren mimarın yapıları, yöreler, kültürler, iklimler arasında değişiklik gösterdiği gibi inanç değerlerine görede değişiklik gösterecektir. Müslüman bir alilenin hayat tarzı müslüman olmayan ailenin hayat tarzından farklı olduğu için, yaşadığı mekânda farklı olacaktır.

Toplumlar inandıkları gibi yaşadıklarında, dünya görüşleri ve hayat tarzları benzer olduğunda, sürekliliği olan, kalıcı ve gelişim gösteren çözümler ortaya çıkmaktadır. “Bütünü ile renksiz, dramatik, trajik ifadelerin yoğun kullanışı ve maddi varlık âleminin değerlerini yok, hatta günah sayan Ortaçağ ve Barok kültürlerinin huzursuz, insanı sürükleyen çözümlerine karşın, İslam’ın berrak, sakin, mütevazı, tezyini renkli, ferah ve ulvi, az ile yetinen insan ölçeğindeki cennet gibi bir dünya geliştirme iradesi için ‘Allah’ın iradesine kayıtsız, şartsız uymak’, ‘Her şeyi yerli erine koymak’ şeklinde ifade edilen İslami yaklaşımla yaratılıştan kaynaklanan hiyerarşileri koruyarak çözüm geliştirmek en tabii ve zaruri ihtiyaçtır” (Cansever, 2016).

“Allah’a iman, Rahmân ve Rahîm ve Kâdir-i Mutlak olan Allah'a inanmak emniyet duygusunun kökenini oluşturur ve sanat formlarına çok-renklilik ve aydınlık, formların berraklığı, hareketlerin sükûnu olarak yansır. İslâmın, ‘Allah'tan başkasından korkmama’ gibi düzenleyip tanımladığı tutumlar, tasarım sürecinde baskın olan psikolojik unsurlardır” (Cansever, 1996).

“Bir müslümanın herhangi bir davranışı dış çizgileriyle dinimizin İslam boyutuna, o hareketi niçin yaptığı iman boyutuna, nasıl yaptığı ise ihsan boyutuna tekabül eder. İslam’ın ihsan boyutu müslüman olmanın ne demek olduğunun estetik düzeyde bir dışa vurumu olarak görmek mümkündür. İhsan, geniş anlamda ele alındığında; güzellik, incelik, zarafet; derin kavrayış, yüksek duyarlılık, edepli ve özenli olma; kısaca, teslimiyetin güzelliğinin bütün hareketlerimizde yansması gibi anlamlara gelir” (Koç, 2014). Tez çalışması kapsamında incelenen Geleneksel Türk Evleri bir anlamda “ihsan” boyutundaki insan davranışları ve hayat algıları sonucu kurgulanmış mekânlar bütünü olarak tanımlanabilmektedir.

Dünya uğraşlarında İslam dininden mahrum olanlara “Prof. Tantavi şöyle sesleniyor: ‘Ey medeniyet geri kalmış zavallı Müslüman! Şayet sen ve senin gibi olan herkes, Rabbine inandığı gibi şu ilimlerde inansaydınız ve onların da namaz ve Allah’a yaklaştıran diğer ibadetler gibi bir ibadet olduğuna itikad etseydiniz, dün olduğu gibi bugün ve yarının medeniyet sahnesini elinizle tutabilirdiniz. Dün olduğu gibi bugün de bütün dünya milletlerine örnek olmaya devam edebilirdiniz. İşte o ilimlerin hepsi bizzat dindir, hem de dinin tâ kendisidir” (Gür, 1987).

Ne güzel söylemiş şair Zerrin Akgün:

Allah olmasaydı olur muydu bu nizam

Bu tekamüü, bu gaye, bu şuur bu nizam

Şu âlem ne san’attır ne büyük bir hisaptır.

Elbette ki beşere Allah’tan bir hitaptır.

Mimari üzerinde inancın bir rolünüde Cansever’in şu sözü anlatmaktadır. “Şehri imar ederken nesli ihya etmeyi ihmal ederseniz, ihmal ettiğiniz nesil imar ettiğiniz şehri tahrip eder.” Ahlaki değerlerin kalbedilmesiyle mimari başta olmak üzere, sanat, ticari tüm alanlarda sistem tahrip olduğu görülmektedir. Bu sebeptendir ki tüm disiplinler gibi mimari öncelikli ahlak ve din alanının tertibinden geçmelidir. Hiç bir şey yoktur ki ahlak ve din olmadan düzgün olabilsin. “Her iki hayatta da başarı ya da başarısızlık inanç (iman) ile ilgilidir” (Sert, 2004). Ticareti, sanatı, mimariyi, düzeltmek için öncelikli imar edecek insanı, mimarı din ve ahlak değerleriyle eğitmeli, ihya edilmelidir. *

3.3.4. Kur-an ve Sünnetin Mimari ile İlişkisi

Kur’an ve Sünnet toplu olarak yaşamak durumunda olan insanların; sosyal, ekonomik, hukuki, ahlaki ilişki ve görevleri; inanç, amel, iş ve davranışlarını düzenleyen getirmektedir. “İslam’da konut tasarımı ve etrafındaki unsurlarla ilişkisinin, medeniyetin ve her türlü değerlerin merkezindeki Kur’an ve Sünnet’e göre şekillenmesi gayet tabiidir. İslam insanı ezilen, değersiz sayılan bir nesne olarak değil, yaratılmışların şerefli olan özne olarak değerlendirdiği için mesken algısı ve mimarisinin de insan odaklı şekillenmesi gerekir” (Aydın, 2015).

“İslam Mimarisi’ne şekil veren birincil kaynaklar Kur’an ve Sünnettir. Kur’an’da, İslam mesken mimarisine yönelik Beyt (ev) kavramı üç anlamda

kullanılır. Bunlar ibadethane, aile ve mesken(konut)tur. Ayrıca Kur'an'da aile ve konut dokunulmazlığı, camilere temizlenerek gidilmesi gibi sosyal hayatı şekillendiren çeşitli edep kuralları verilmiş ve bu bağlamda çevre ve bireye saygıyı temel alan bir mimarlık ve kent kültürüne alt bir zemin hazırlanmıştır” (Kartal, 2014).

İnsan hayatında hiç bir disiplin yoktur ki Kuran ve Sünnet ışığından, süzgecinden geçmesin. İsrâ suresi 9. Ayetinde belirtildiği üzere “*İnsanları en doğru yola kesinlikle bu Kur'an yöneltir*” (Pehlivan, 1995). “Peygamberimiz (a.s.), ‘*Siz sınıksız sarıldığınızda asla sapıtmayacağınız iki şey bıraktım. Allah'ın Kitabı ve Peygamberin Sünneti*’ buyurmuştur” (Karagöz, 2009). Bu hiçbir noksanı bulunmayan İslamın iki kaynağı Ayet ve Hadis ışığında meskenler huzur ve mutluluk merkezi haline gelecektir.

3.3.4.1. Mimari, Tasarım ve Konut ile İlgili Kur'an'ı Kerim Ayetleri

Müslüman aleminin yüce kitabının özel adı olan Kur'an'ı Kerim, dünya ve ahiret saadetini sağlamayı amaç edinmiştir. İnsanlığın rehberi ve mutluluk kaynağıdır. “Sadece Hz. Peygamber dönemine ait bir kitap değil, varlığını ve rehberliğini dünya durdukça sürdürecektir olan, çağları aşan ve kucaklayan bir kitaptır. Sadece ilk indiği Arap toplumunun değil bütün insanların kitabıdır” (Karagöz, 2009). “Zaman geçmesi ile ilmi sahada birçok keşif ve icadlar olacak. Geçen zaman, bu ilimlerin bir kısmını hükümsüz bırakacaktır. Şurası unutulmamalıdır ki, ilimlerde ister artma, ister yenileşme olsun, bizim kitabımızın dışında yeni bir şey getirilemeyecektir. Çünkü “Kur'an-ı Kerim'in altıda birini ilimler teşkil etmektedir” (Gür, 1987).

Meşhur müfessir İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri, Kur'an hakkında şöyle buyurur: “Hiçbir hadise yoktur ki, Kur'anda ona işaret edilmesin Fakat bu işaretler eğilimsel kimseler tarafından çözülür” (Gür, 1987). “Kur'an, kâinatı en geniş bir şekilde satır satır açıklamış. En zor ve güç olan meseleler, onun aydınlığında kolayca halledilmiştir. Kur'an, dünyayı ilgilendiren ilimlerden yüz çeviren kimseyi azarlar. Onu, dağları ile ovaları ile denizleri ile gökleri ile en geniş bir şekilde araştırmasını emreder” (Gür, 1987).

İnsana maddi ve manevi ihtiyaçlarını bildiren bir kitaptır. Yaratıcı ve yarattığı kainat hakkında bilgi verir. “Kur’an’da insanla ilgili ayetleri göz önüne aldığımız zaman Kur’an’ın insanı ‘toplumsal bir varlık’ olarak tanımladığını görürüz. Kur’an’ın muhatabı insandır. Kıyamete kadar tüm insan ve toplumlar Kur’an’ın çağrısına muhataptır. Evrensel boyutuyla Kur’an bütün bir insanlığı kuşatmıştır. Farklı nesilden, farklı ırktan, farklı milletten ve ümmetten, kısaca insan toplumunu karşılayan bütün oluşumlardan cihanşümul mesajına karşı kayıtlı olmalarını istemiştir” (İsmayilov, 2008).

“Kainatta insanın karşılaşacağı her şeye yer veren Kur’an-ı Kerim’in asıl gayesi bize bilgi vermek ve tarihi malûmat sunmak değildir. O, bir fizik, kimya, tarih, astronomi, sanat kitabı değildir. Bir ilimler ansiklopedisi de değildir. O, her şeyden önce bir din kitabıdır. Bize Rabbimizi tanıtmak, kulluğumuzu öğretmek, insanın aslı nedir, sonu ne olacaktır? Dünyaya niçin gelmiştir? Nasıl bir hayat yaşmalıdır? Yaradılış gayesine uygun hayat sürmenin yolları ve şartları nelerdir? Bunları bildirmek, öğretmek...” (Gür, 1987) İşte Kur’an’ın asıl gayesi budur.

Şekil 3.6: ‘Kur’an hayat klavuzudur’ Rika Hüsni-i hat istif (Hat: Zülal Gür).

Koç’a (2014) göre, Kur’an’ı anlamak Allah’ı anlamanın ilk adımını oluşturur. Kur’an Kerim’deki her bir ayet, bir yerde Allah’ın kendisine ilişkin bir ifadedir. Bu yüzden Kur’an kendi kelimelerine “ayet” olarak atıfta bulunur. Alemdeki her şey Allah’ın bir ayeti ve işaretidir. Bu ifadenin tarihsel anlamda tüketilebileceği söz konusu dahi değildir. “Kur’an-ı Kerim’in değişmezliği mutlaklıdır. Ancak o, anlamak için kendisine yaklaşanlara, onunla yaşayanlara her defasında aslı ile ve farklı tezahürleri ile yeni yeni cepheler gösteren, yeni ışıklar, nurlar saçan, derinleşen, her

idrak düzeyine göre yeni boyutlar kazanan bir sonsuzluğa sahiptir” (Cansever, 2016). Mümin hayatının her alanında, insan ile ilişkili her konuda “O” na danışır.

Müslüman âlemine Allah ve kâinat hakkında bilgi veren, yol gösterici kaynak olan ve insana maddi ve manevi ihtiyaçlarını bildiren Kur’an-ı Kerim’de, sanat, şehircilik, mesken, ev hayatı ve evin düzeni konularına doğrudan veya dolaylı olarak değinilmiştir. Birkaçını şöyle sıralayabiliriz;

Nahl Suresi 80 ve 81. Ayetlerinde “*Allah evlerinizin bir kısmını size huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden, yolculukta ve ikamet zamanlarınızda kolay taşıyabileceğiniz çadırlar meydana getirdi. Bu hayvanların yün, tüy ve kıllarından da, bir süreye kadar kullanacağınız ev eşyası ve ticaret malı yarattı size... dağlarda sizler için barınak evler yaptı...*” (Pehlivan, 1995) şeklinde bildirilmektedir.

Allah (c.c) kainatı yaratış biçim ve tasvirleri ile ilgili;

Mülk Suresi 3-5. Ayetlerinde “*Allah birbiri ile ahenkli yedi göğü yarattı Rahman olan Allah’ın yaratışından hiçbir uygunsuzluk göremezsin*” (Pehlivan, 1995),

Lokman Suresi 10. Ayeti Kerimesinde “*O, gökleri gördüğünüz gibi direksiz olarak yarattı...*” (Pehlivan, 1995),

Saffat Suresi 6. Ayeti “*Biz, gerçekten dünya semasını bir zinet olan yıldızlarda süsledik.*” (Pehlivan, 1995),

Secde Suresi 7. Ayetinde “*Yarattığı her şeyi güzel kılan, insanın yaradılışına çamurdan başlayan Allah’tır.*” (Pehlivan, 2005a) diyerek,

Neml Suresi 88. Ayeti Kerimesinde “*Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır*”¹⁰ ve Teğabun Suresi 3. Ayeti “*Gökleri ve yeri hak ile yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş sadece O’nadır*” Allah’ın yaptıklarını güzel olarak yarattığını vurgulamaktadır (Url-22).

---

¹⁰ “Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır” cümlesi, sadece dünyanın ve dağların değil, evrendeki her şeyin Allah’ın ilmi, kudreti ve sanatıyla mükemmel bir şekilde yaratıldığını ve yaratılış amacına uygun, düzenli bir şekilde idare edildiğini, hiçbir şeyin tesadüfe bırakılmadığını ifade etmektedir. “Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır” meâlindeki son cümle ise bu değişimin meydana geldiği kıyamet gününde Allah Teâlâ’nın insanları dünyada yaptıklarından hesaba çekeceğine işaret etmektedir.” Çevrimiçi: <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Neml-suresi/3247/88-ayet-tefsiri>, erişim tarihi 29.01.2023.

Güzellik kavramının vurgulandığı bir diğer Ayet Bakara Suresi 195. buyruk olan “Allah yolunda mallarınızı harcayın da kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. Güzel işler yapın. Şüphesiz Allah, güzel iş yapanları sever” dir (Pehlivan, 2005a).

“Doğu da batı da Allah’ındır. Nereye dönseniz Allah’ın zatı oradadır. Allah muhakkak rahmeti geniş olan ve herşeyi bilendir.” (Pehlivan, 2005a) Bakara Suresi 115.ayetinde buyrulduğu üzere “Kur’an; bütün mekânları Allah’ın tecelligahı olarak görmüş mekânsal olarak her yerin bir olduğunu vurgulamıştır” (Acar, 2022).

Cin Suresi 18. Ayetinde “Bütün yeryüzü ibadetgâhtır”, Müslümanın yeryüzünde en çok vakit geçirdiği mekân olan evlerin, ibadetgah düşüncesi ile biçimlendirilmesi gerektiği vurgulamaktadır. Namaz kılınması için gerekli kaidelere uygun şekilde, temiz, sakin, resim ve suret bulunmayacak şekilde düzenlenmesine yönelik hükümler bu ayeti kerime ile desteklenmektedir.

Zuhuf Suresi 33, 34 ve 35. Ayetlerinde “Eğer bütün insanlar tek bir (inkârcı) ümmet olacak olmasaydı, Rahman olan Allah’ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık. Evlerine kapılar ve üzerlerine yaslanacakları koltukları gümüşten yapardık. Ayrıca onları ziynetlere boğardık. Bütün bunlar bu dünya hayatının geçici zevklerinden başka bir şey değildir. Rabbin katında ahiret, takva sahipleri içindir.” (Pehlivan, 2005a) denilerek mimaride yanlış uygulama ve düşünceler ile ilgili uyarıda bulunulmuştur.

Yapıları, meskenleri, evlerimizi inşa edenler ile ilgili ayetlerde geçmektedir;

Tevbe Suresi 109. Ayeti “Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökecek bir yar kenarına kurup da onunla birlikte çöküp cehennem ateşini boylayan mı?” (Pehlivan, 2005a) ve

18. Ayeti “Allah’ın mescidlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayanlar imar edebilirler. İşte, belki bunlar hidayeti bunlardan olabilirler.” (Pehlivan, 2005) Bu ayeti kerimeleri “Bütün yeryüzü Allah’ın mescitidir” ayeti kerimesi ile bağlantılı olarak düşündüğümüzde, evlerimizde mescitlerimizdir ve evlerimizi inşa görevinde yalnızca Allah’a ve ahiret gününe iman edenler yapabilir sonucuna varılmaktadır. “Bu âyet-i kerîme genel anlamıyla mescidi inşa etmelerine izin verilen insanları, yani müminleri tarif etmektedir. Sonuç olarak, İslam’ın kültürel ve sanatsal başarılarına İslam kozmolojisinin ve inanç sisteminin dışında kaynaklar icad etmeye çalışan her

türlü tarihselcilik tek taraflı kalmaya mahkûmdur ve sanat formlarının ilişkileri ile onların genetik temellerini anlayıp tanımlamak yeteneğinden yoksundur” (Cansever, 1996).

İmar etme görevini üstlenecek olan insanlar ile ilgili diğer ayetler;

“...*daima adaletle iş görün. Allah gerçekten adalette titiz davrananları sever.*” Hucurât/9 (Pehlivan, 2005a).”

“ *Sakin o kâfirlere bazılarını verdiğimiz nimet ve zevklere gözlerini dikme!*” Hicr/88 (Pehlivan, 2005a).

“ *Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde güzel elbiselerinizi giyin. Yiyin, için, fakat israf etmeyiz. Çünkü Allah israf edenleri hiç sevmez.*” A’raf/31 (Pehlivan, 2005a).

“*Allah göklerin ve yerin nurudur*” Nur/35 (Pehlivan, 2005a) buyruğunda bu ayeti kerimeye göre, âlemdeki güzellik asıl anlam ve değerini Allah’ın nurunun bir tezahürü olmasından alır (Koç, 2014).

Bu ayeti kelimeler doğrultusunda Müslüman toplum; hukuk, yönetim, ticaret, mimari tüm alanlarında yol gösterici olmuştur. “Kur’an, ilâhi sanatkârın sun’u olan muazzam bir sanat eseri olarak karşımıza çıkar. Onun etkileme gücü, açıkça olağanüstüdür.” (Koç, 2014) İnsan hayatının tüm faaliyetleri içinde olduğu gibi evleri ile ilgili Kur’an’ı Kerim ayetlerini yazmakla bitmeyecektir. Kehf suresi 109. Ayeti, “*Rasulum! De ki: Eğer Rabbimin (ilim ve hikmetinin) kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadar denizi ilave etsek de Rabbimin kelimeleri tükenmeden deniz tükenirdi.*” buna delilidir.

3.3.4.2. Mimari, Tasarım ve Konut ile İlgili Hadis-i Şerifler

Hadis, Hz. Peygamber’in söz, fill ve takrirleridir. Kur’an-ı Kerim de pek çok yerde Hz. Peygamber’in rolü ve hadisin önemi vurgulanmıştır. Nisa Suresi 59. Ayeti “*Allah’a itaat edin, Peygambere de itaat edin.*” (Pehlivan, 2005a) buyruklardan biridir. Kur’an-ı Kerim den sonra İslam’ın ikinci kaynağı hadistir. “Kur’an’da esasları belirtilen bazı konuların ayrıntıları ancak hadisler yoluyla bilinebilir. Tefsir, fıkıh, kelâm gibi İslami ilimlerin en önemli ikinci kaynağı hadislerdir” (Pehlivan, 2010). Müslüman yaşam düzeni, hukuki, siyâsî, sosyal ve kültürel şartlar fıkıh ilminin alanına girmektedir. Müslümanlara yaşamın her alanında örnek alınacak

kişi olarak Kur'an'ın işaret ettiği, Hz. Muhammed(s.a.v)'den mimari alanda da istifade etme imkanı tanımıştır.

Hz. Peygamberin sünnetinde öncelikli “Allah'ın güzelliği sevdiğine dikkat çekilmiş ve her işin güzel yapılması, güzel giyinilmesi, güzel kokular sürülmesi, güzel Kur'an okunması v.b. tavsiye edilmiş ve güzelliklerle birlikte kibirden sakınılması tavsiye edilmiştir” (Kartal, 2014). İnsanın dünyadaki mutluluğunun kaynağının, mutlu aile olduğu hususuna daha önce değinilmiştir. Bu hususla bağlantılı olarak ayrıca “hadislerde insanın dünyadaki mutluluğunun temel alanlarından biri olarak güzel ev kabul edilmiş ve bu güzel evin nitelikleri belirtilmiştir. Ve iyi bir konutun özellikleri hadislerde mescide yakınlık, iyi komşulara sahip olunması, evin geniş olması, havadar ve güneşli olması gibi hem fiziksel hem sosyal şartlara bağlanmıştır” (Kartal, 2014).

Canan'a (1995) göre, hadislerde iyi mesken ve kötü mesken tanımlamaları üzerine durulmaktadır. Tanımlar üzerinden iyi mesken özellikleri; geniş olması, komşusunun iyi olması, ezan sesinin duyulması, başta mescid olmak üzere çeşme, mektep, çarşı, kuyu gibi toplumsal tesislere yakın olması, konumlandığı yerin havadar ve güneş alır olması, oturanın hoşuna gitmesi, sağlık şartlarına uygun bir bölgede olması şeklinde özetlenebilir. Benzer bir şekilde Kartal'a (2014) göre, Hz. Peygamber (s.a.v) genel şehir düzeniyle ilgili olarak sosyal donatı alanlarının iyi düzenlenmesi, komşuluk ilişkilerine riayet edilmesi, gereksiz inşaat yapılmaması ve her aileye yeterli genişlikte bir evin tahsis edilmesi gerekliliğine yönelik tavsiyelerde bulunmuş ve bu evlerin çok yüksek yapılmaması, sade ve esnek ilkelerle tasarlanması ve gayri İslami unsurların evde bulundurulmamasını tavsiye etmiştir.

Rasulullah'ın sünneti, evlerin biçim ve özellikleri bakımından maddi ve manevi olarak iki yönden ele alınmalıdır. Ev ile ilgili, Nâfi Bin Abdulharis (ra), Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Geniş ev, iyi komşu ve itaatkar binek, Müslüman kişinin mutluluğundandır*” (Pehlivan, 2005b). Hadisi Şerifte dünya saadeti için vurgulananlardan biri geniş evdir. Geniş ev ifadesinin yer aldığı “Nûr suresinin 57-58. ayetlerinden de bir Müslümanın evinin, birkaç bölmeden (oda) oluşması gerektiği, bölmelerin ahşap kapı veya perde ile mutlaka ayrılması gerektiği anlaşılır. Meskenin genişliği, aile fertlerinin sayısı ile doğrudan ilişkili olduğu için mutlak bir oda sayısı vermek yerine bunu ihtiyaca ve maddî imkâna göre kişinin

insiyatifine bırakmak daha doğru olur” (Aydın, 2015). İlave olarak mesken iç yükseliği ile ilgili; “Hz.Peygamber, meskenlerin geniş olmasını tavsiye ederken, boyca yüksek olmasını istememektedir. İnşaatında bizzat bulunduğu kendi hücrelerinin boylarının el değebilecek kadar alçak olduğu belirtilir” (Canan, 1995a).

Evlerin genişliğiyle birlikte oda sayısı ile ilgili hadis-i şeriflerde geçmektedir. Net sayı belirtilmemekle birlikte aile içi mahremiyet kaideleri gereğince ferdlerin sayısı ve cinsiyeti oranınca odaların artması gerektiği kanısına ulaşılmaktadır. Oda sayısı ve genişliği ile ilgili yönlendirici bir Hadis-i Şerifte iyi bir meskende misafir odası ile ilgili olan “*Her şeyin bir zekâtı vardır, evin zekâtı ziyafettir*” (Canan, 1995a) naklidir. Misafir ağırlamayı ve ikramı emreden Peygamber Efendimizin bu hadisi, kalabalık yemeklerin, özellikle Ramazan aylarında iftarların düzenlenebileceği, gerektiğinde konaklamasında sağlanabileceği meskenleri tavsiye ettiğini belirtmektedir.

Maddi genişliğin yanında, “Allah Rasulunun ‘*Kişi, evinde Kur’an okursa ev, ehline karşı genişler*’ sözü nazarı dikkate alınca maddi ve manevi durumların birbirini tamamladığı görülür” (Canan, 1995a). Hz. Peygamber’in, evinin darlığından yakınan Hâlid Bin Velid’e “*Binayı göğe yüksekt ve Allah’tan (füli olarak) genişlik talep et*” tavsiyesi, dua ve ibadetin mekâna manevi genişlik kazandıracağını vurgulamaktadır (Canan, 1995b).

Resulullah’ın mesken üzere hadisleri çoktur. Bazı hadisler iyi meskeni bazı hadisler ise kötü meskene işaret etmektedir. “Hz. Enes’ten gelen bir rivayette; Allah Resulü’nün bir gün dolaşırken etrafındaki binalara göre yüksek olan bir kubbe gördüğü, bundan hoşnutsuz olduğu, sahibinin verdiği selamı almayıp ondan yüz çevirdiği, ashab durumu bildirince adamın dönüp kubbesini yıktığı, bunun üzerine Hz. Peygamber’in ‘*Bilin ki, zarurî olmayan her bina, sahibine bir vebaldir*’ buyurduğu nakledilir (Ebû Dâvud, Edeb 169)” (Aydın, 2015). Hz. Peygamberin bu ikazı, yüksek binalar yapmanın ve ihtiyaçtan fazla mülk edinmenin doğru olmadığına delildir. Yüksek binalar ile ilgili Rasulullah’ın bir diğer Hadis-i Şerifi “*İnsanlar binalarının yüksekliğinde birbirleriyle yarışmadıkça kıyamet kopmayacak*” buyruğudur.

Evin mescide yakınlığı ve evin içerisinde mescid olması onu güzel kılan unsurlardan biri olduğu hadis-i şeriflerden görülmektedir. “Fitne sırasında ne

yapması gerektiğini soran İbnu Mes'ud Rasullullah aleyhissalatu vesselam'ın ‘...*O vakit mescidine gir!..*’” (Canan, 1995a) hadis-i sahabenin evlerinde mescid bulunduğu bilgisini vermektedir.

İslam dini mesken ile ilgili sadece iç düzen değil dış ilişkiler ile ilgili hususlarada değinmiştir. Rasulullah komşu evler ile ardaki mesafe, komşu evin havasını ve rüzgârını kesmemek, evin camiye olan mesafesi, şehir planlaması, yolların genişliği dağıl pekçok konuya yer vermiş, belli başlı temel ilkeler belirlenmesinde yol göstermiştir.

Komşuluk ile ilgili rivayet edilen hadislerin birkaçı; “*Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse komşusunu rahatsız etmesin*”, “*Komşunun ışığını ve rüzgarını kesmeyin*”, “*Evinin çatısını onunkinden yüksek yapma ki, onun havasını kesmiş olmayasın*” (Pehlivan, 2005b). Şehir planlaması ile ilgili yolların genişliğinin önemine dikkat çeken Hz. Peygamber, “yedi zira genişliğinde yol payı bırakılmasını emretmiştir. Alimlerin açıkladığı üzere bu miktar, o dönemde hayvanların yüklü olarak gelip geçmelerine imkan sağlayan asgari ölçüdür, ihtiyaça göre daha geniş olabilir” (Canan, 1995a).

Hız. Peygamber'in sâde ve mütevazı hayatının, tasarımından tefrişatına varıncaya kadar mesken telakkisine de yansıdığı görülmektedir. Rivayetler, Hız. Peygamber'in hücrelerinin takriben 10x10 zira' ebadında kare şeklinde, duvarlarının ise 7 veya 8 zira' boyunda olduğunu, ihtiyaca göre hanımları için yeni hücreler inşa edildiğini bildirmektedir (Aydın, 2015). Hadis-i Şerif ihtiyaca karşılık verebilecek ölçüde sadelikle, kullanım için gerekli ölçüde ve ailenin hacminin büyümesiyle birlikte ilaveler yapılabilir mekânlar tasarlama hususunda örnek teşkil etmektedir. Esnek mekân anlayışının ve çok amaçlı kullanımın ana prensip olduğunu gösteren “Hız. Ayşe'nin bir rivayeti şöyle: ‘Bizim bir hasırımız vardı. Onu gündüzleri yayar, geceleri de (onunla) hücre yapardık’” (Canan, 1995a).

Davut Bin Kays anlatıyor: “Rasullullah (s)’in odalarının yapraksız hurma dallarından yapılmış olduğunu gördüm. Odaların dışı yün sergilerle kaplanmıştı. Ben odanın genişliğinin oda kapısından evin kapısına kadar altı yahut yedi zira olduğunu sanıyorum. Evin içinin de on zira olduğunu tahmin ediyorum. Evin tavanında da yedi yahut sekiz zira olduğunu sanıyorum. Sonunda Hız. Aişe'nin evinin kapısında ayakta durdum. Onun kapısı batıya doğru idi” (Pehlivan, 2010). Bu hadis-i şerif eve

giriş yönü, oda genişliği ve kullanılan yöre malzemeleri hakkında bilgiler vermektedir.

Evin iç mekân organizasyonu ile ilgili Hadis-i Şerifleri Canan (1995a)'de şöyle sıralamaktadır; Hz. Ömer'in Müslüman oluşu ile ilgili hikâyelerden anlaşıldığı üzere İslam, banyoyu(güsulhane) her Müslüman evinde zaruri kılmıştır. Cahiliye döneminde evlerin dışında olan hela, İslamiyetin başlarında olmasada kadınlara tesettür ayetinin gelmesi ile birlikte içeriye alınmıştır. Hadislerde mutfak, fırın olarak kullanılan alanların ve oda içinde yüklük gibi duvar oyuklarının olduğu geçmektedir. Tüm bu hususlarla birlikte Hz. Peygamberin mesken iç tefrişi ile ilgili Canan (1995)'de iki hususta hasas olduğunu belirtmektedir; Birincisi tefriş ve tezyinde sade olma, lüks, gösteriş ve israftan kaçınma konularını vurgular, duvara desenli halı veya örtü asmak, evde demirbaş harici fazla eşya bulundurmamak ile ilgili hadisleri kaynak göstermektedir. İç düzen ile ilgili ikinci hassas durum, evin gayr-i İslami kültürel unsurlara benzerlik barındırmamasıdır. Hz. Peygamber, yabancı tekniği almaya karşı değildir ancak yabancı kültürü temsil eden unsurlara şiddetle karşıdır. O devirde getirdiği tevhid inancının karşıtı olan putperestliğin sembolü durumundaki resim ve heykele karşı şiddetli savaş vermiştir. *“Tasvirin olduğu yere melek girmez”* demiştir. Böylece resim ve heykelim İslam kültüründe yeri olmadığını belirtmiştir.

Şehircilik, mesken, ev hayatı ve düzeniyle ilgili olmaması gereken uygulamaları vurgulayan hadis-i şeriflerden birkaçını şöyle sıralayabiliriz;

-Ebu Hureyre (r), Rasulullah (s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: *“İnsanlar, resimli kumaşlara benzeyen evler yapmadıkça kıyamet kopmayacaktır”* (Pehlivan, 2010).

-Ebu Hureyre (r)' den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s) şöyle buyurdu: *“İnsanlar binalarının yüksekliğinde birbirleriyle yarışmadıkça kıyamet kopmayacak”* (Pehlivan, 2010).

Yukarıda belirtmeye çalıştığımız mimari, tasarım ve mesken ile ilgili görülen, maddi özellikler bakımından yönlendirici olan hadislerin yanında manevi yönde nasihatlerde geçmektedir. Allah Rasulu Müslüman evi inşası sırasında onun maddi ve manevi kirlere temiz olmasını istemiştir. *“Binalarınıza haram taş koymaktan sakının, zira bu, harap olmanın esasıdır”* buyurmuştur. Helal kazanç ile inşa etmenin yanında, evin bir terbiye yuvası olması için farz ve vacip ibadetlerin

yerine getirilmesi, İslam'ın her yönüyle fiilen yaşanması gerektiğini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber: “*Evlerinizi kabirlere çevirmeyin*” sözüyle bu hususa dikkat çekmiştir (Canan, 1995a). Evlerde manevi genişlik sağlayacak şey, ibadet ve zikirdir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in, bu konuda “*Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, Kur'an okunan eve şeytan girmez*”, “*Kişi, evinde Kur'an okursa, ev, ehline karşı genişler ve meleklerde orada hazır olur, şeytanlar kaçar, hayır artar. Kur'an okunmayan eve gelince, o, sahibine daralır.*”, “*Kişinin evindeki namazı nurdur. Öyle ise evlerinizi namazla nurlandırın*” (Canan, 1995b) dediği bilinmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in mesken hususunda belirttikleri, insanın saadetinin baş etkenleri olarak vurguladığı yaşam alanı özellikleri yukarıda nakledilmiştir. Her Müslümanın sahip olması arzusunda olduğu İslam evi vasıfları özelinde Hadis-i Şerif ve Kur'an'ı Kerim Ayetleri, çalışma kapsamında ayrıntılı başlıklar altında irdelenmiştir.

3.4. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE MİMARİ USLUP KAVRAMI VE OLUŞUMU

İslam, Allah'ın koyduğu hudutlar çerçevesinde, insanı merkez alan, onun saadet ve huzurunun kaynağı, eksiksiz ve kusursuz bir nizamdır. Kusursuz olan İslam rehberliğinde oluşan mimari, şüphesiz insan fitratına en uygun biçimde şekillenecektir. Koç'a (2014) göre, mimaride üslup, varlık ve âlem anlayışının veya dünya görüşünün biçim üzerindeki yansımasıdır. “İslam olgusunun, ortaya çıktığı andan itibaren dalga dalga yayıldığı topraklarda insanların algılama ve kavrama güçleri de dâhil olmak üzere bütün bir hayat tarzlarında çok çarpıcı dönüşümlere sebep olmuştur. Bu bağlamda vahyin genel dönüşümle atbaşı birlikte giden bir başka sonucu da, ötekilerden bütünüyle farklı yeni bir mimari form ve üslubun ortaya çıkması olmuştur. Bu üslup eşi benzeri görülmemiş âbideler ortaya koymuştur” (Koç, 2014).

“Varlık, kâinat ve yaratılış telakkisinin biçim üzerine doğrudan yansıması üslubu meydana getirir. Üslup, her türlü pratiğin (amel) ve her türlü pratik ve davranış alanlarındaki her kararın biçim ifadesidir. Bu sebeple, dinî karakteriyle mimarî de, üslup özelliğini kazanır; böylece varolur” (Cansever, 1996). Müslüman sanatçı özünü kalıcılığa ve sürekliliğe olana, hakikata dayamıştır, hakikati arar.

Görünen âlemin değişken olmasına karşılık, hakikat sükûn içindedir ve kalıcı bir özelliğe sahiptir. Müslüman sanatçı kalıcı olanın peşindedir.

Diyanet İslam Ansiklopedisi “Mimari” başlıklı bölümde tanımlandığı üzere, “Teknik anlamıyla mimari, medenî yahut şehirli bir toplumun pratik ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra kendini ifade etmek üzere gerçekleştirdiği yapım tekniği ve sanatıdır. Bu açıdan mimari yapılar, yalnızca barınmayla ilgili zorunlu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olmayıp medenî kurumların hangi yönde geliştiğini yansıtan birer sembol olarak da anlam taşımaktadır” (Mülayim, 2005). İslam devletlerinin hükümsürdüğü ve Müslüman toplumların yaşadığı bölgelerde mimari, İslam kültürünün yansımalarını göstermektedir. “Yapı türlerindeki çeşitlilik, hânedanların veya devletlerin hüküm sürdükleri şehirlerin silüetlerinde beliren girintiler ve çıkıntılar, belirli sosyokültürel ideallerin yerel teknolojilerle birleşebildiği ölçüde zenginlik kazanmıştır. Minare, kubbe ya da konut formları, insanların hangi kültür çevresinde yaşadığını anlatırken mimari dokuya yaklaştıkça belirginleşen kemer formları, taçkapılar ve diğer unsurlar, hangi kültür çevresi ya da dönemin üslûbuna yaklaşıldığını açıkça farkettilen göstergelerdir. Bir gözlemci yahut seyyah sadece bu formların karakterine bakarak Herat, Kurtuba veya İstanbul’da olduğunu rahatlıkla anlayabilir” (Mülayim, 2005).

İslam uslubunun merkezi daha önce belirtildiği üzere “Tevhid” bilincidir. Tek dilciliği getiren bu bilinçtir. “Gırnata’dan Cava adalarına kadar, farklı dönem ve bölge ve kavimlere mensup sanatçılar tarafından meydana getirilmiş İslam sanat eserleri belli bir dilin lehçeleri gibi birbirine benzer. Dönem ve bölge farklılıklarına rağmen bu eserlere birliğini veren şey, her şeyden önce çok şuurlu bir şekilde gözetilmiş tevhit ilkesidir” (Koç, 2014). “Allah’ın tekliği, dolayısıyla varlığın bütünlüğü, Allah’tan başka ilah olmadığı gerçeği gözden kaçırılarak, oluşan çözümlerin her biri küçük ilah, Batı’da özellikle son 150 yıl içinde Batı örneğinin peşinden giden İslam aleminde içine düşülen ve öncelikle aşılması gereken vahim yanlış olmuştur” (Cansever, 2016).

Medeniyetlerde kültürün en önemli yansımalarından olan ev mimarisinde Müslümanların yaşam biçimleri ve dünya görüşleri özgün bir tarz oluşturmuştur. “İslâm’da özellikle sivil mimari üslûplarının şekillenmesinde şeriat hükümlerinin ortaya koyduğu hayat tarzının etkisi inkâr edilemez. Nâmahrem erkek ve kadınların

birlikte oturmamaları, bulûğ çağına gelen çocukların yatak odalarının ayrılması, komşuların evinin havasını kesecek şekilde yüksek bina yapılmaması, israftan kaçınma, temizlik vb. ilkeler, Müslümanlığı kabul eden toplumların zevk ve sanat anlayışları, sahip oldukları kültür mirası, coğrafi şartlar ve maddî imkânlarla birleşerek değişik yörelerde farklı mimari üslûpların doğmasına ve gelişmesine yol açmıştır” (Bozkurt, 2005).

“Sanatın varoluşu İslam’ın manevi ve sosyal ekonomisi içinde yaşamsal zorunluluktur. Ancak, sanat sanatçı ve zanaatkâr olmaksızın varolamaz; sanatın zanaatkârsız ve aynı şekilde teknik becerinin güzellik olmaksızın düşünülebileceği geleneksel İslam dünyasında bu ikili arasında ayırım yapılmaz. Makinaların devreye girmesinin bir sonucu olarak zanaatkârın giderek yok oluşu, İslam sanatlarının kısmen ya da tamamen ortadan kaybolmasını getirmiştir. Bir anda dini eğitim iki temel direğinden yoksun bırakılmıştır: her yana saçılan bir güzelliğin sessiz yardımı, hala arta kalan izler var, ama ne kadar? Ve normalde manevi bir sonuca yönlendirilmiş profesyonel zanaat faaliyetlerinin daha belirgin desteği” (Burckhardt, 1994).

“Mimari bir eser, onu meydana getiren sanatçının varlık ve hayata ilişkin sezişi ve tasavvurunu yansıtır” (Koç, 2014). Bu göstermektedir ki, İslam medeniyetinin birikimi ile oluşan özgün, eşsiz mimari üslup öncelikli eğitim sisteminin doğruluğu sonucunda oluşmaktadır. Maneviyatı bırakıp sadece profesyonelliğin benimsenmesi sistemi eksik bırakmıştır. Cansever’e (1996) göre, insanın inanç sistemi doğrudan doğruya onun yaptığına yansır. Ortaya koyduğumuz her şey, bilinçli yahut bilinçsiz olarak inançlarımızın bir ifadesidir. Sonuç olarak üslup, inançlarımızın doğrudan bir yansımasıdır; zira inançlar ile ameller (eylemler) arasında kopmaz, saf, samimî ve mutlak bir ilişki vardır.

“Meslek eğitimi Peygamber’in ifade ettiği türden bir mükemmelliğe doğru yöneldikçe manevi eğitimle iç içe girer: ‘Allah herşeyi mükemmel kılmıştır’ (ketaba’llahu ihsane ‘ala külli şey). Burada ‘kusursuz olma’ olarak adlandırılan ihsan sözcüğü aynı zamanda ‘güzellik’ ve ‘erdem’ anlamlarına gelir; tam olarak bu sözcük zorunlu olarak dışa vuran, her insan eylemini sanata ve her sanatı da Allah’ın selamına dönüştüren kalbin ve ruhun güzelliği, iç güzellik anlamına gelir(Zikrullah)” (Burckhardt, 1994).

İnsan bilgisi doğrultusunda inandığı gibi yaşar. Bu düzen kurulamazsa yaşadığı gibi inanmaya başlar. “Müslüman dünya görüşünü kurup, olgunlaşmayacak olursa, başkalarının dünya görüşüne göre bir hayat tarzı yaşama durumunda kalır veya kendisini böyle bir hayat içerisinde bulur. Müslüman dünya görüşü; kuşatıcı, gerekli bütün hususlara ışık tutucu bir kapasitede olmalıdır” (Url-26). İslam düşüncesinde mimari üslup, islami tutum, dünya görüşü ve hayat tarzı dengesiyle oluşan değerler topluluğunun ifadesidir.

3.5. İSLAM YAŞAYIŞI VE EV İLE ETKİLEŞİMLERİ

Ev, ailenin mekânı, tüm aile fertlerinin huzur ortamı, annenin yumuşaklığı, babanın himayesi, aile mahremiyeti, fertler arasında sevginin ve merhametin yeşerdiği yerdir. Ailenin yeşerdiği mekân olan evler; çocuğun gözünü açtığı, tabiatı tanıdığı, büyüdüğü, ilk medresesi, hayatın güç kaynağıdır. “Aile küçük bir devlet, devlet ise büyük bir ailedir. Aile toplumun temelini oluşturan kutsal bir kurumdur. Aile insanoğlunun içinde doğduğu, büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı en küçük sosyal topluluktur” (Pehlivan, 2011).

Özek’e (1995) göre, Evin önemi, ailenin önemiyle ilgilidir. İslam aile hayatına çok önem vermiştir. Aile hukukunu bütün yönleriyle Kur’an ele alır ve açıklamalar yapar. Müslümanın biricik görevi olan Allah’ın kitabı Kur’an’ı Kerim’e ve Rasulullah (s.a.v)’in Sünnetine uymak, dini ve dünyevi tüm işlerinde bu kaynakları ele almaktır. Nitekim Kur’an ayetleri, insan hayatını tanzim eder. Hayatın en küçük günlük hareketlerini gösterdiği gibi, genel hükümlerde yer almaktadır. Ayetlerde yapılan her işte adaletli olma, her şeyden önce tek Yaratıcıya inanma, israftan ve gösterişten kaçınma, çevreye saygılı olma, tevazu sahibi olma, evlere gireken izin almaktan, insanlar arasında ve kainatta meydana gelen davranışlarla ilgili çokça konu yer almaktadır.

İslam düşüncesinde “ev bir kültür üretim yeridir. En başta Hz. Peygamber olmak üzere, insanlık tarihinin pek çok büyük insanı en büyük hikmetlerini evde üretiyorlar” (Cansever, 2016). Tüm dünyanın cehalet içinde yüzdüğü, İslam dininin yayılmaya başladığı bir hac döneminde dört Medineyi genç, Akabe mevkiinde Peygamber Efendimizle tanışıp müslüman oldular. Medineye döndükleri tebliğe nereden başlayacaklarını sorduklarında Hz. Peygamber’in “Evlerinizden başlayın”

dediği nakledilmektedir (Url-11). Bu sebeptendir ki maddi ve manevi olarak sağlam temeller üzerine inşa edilen bir ev aile ve toplum için önem arz etmektedir. “Müslüman, inancının korunmasını sağlayacak bir meskende oturmak zorundadır.” (Canan, 1995a) Evlerimiz medreselerimizdir, ilk eğitim mekânlarımızdır. “Mimari yapılar bir dünya görüşünün ve bu görüşü paylaşan insanların hayalinin somut bir şekilde tezahür ettiği eserlerdir” (Koç, 2014).

“İslam dini, ferdlerin sadece kalb ve ruh dünyalarını tanzim eden bir ahlak dini olmayıp içtimai, iktisadi, askeri, ilmi, bedeni vs. insanı ilgilendiren her meseleye el atan, bu hususlarda kendi orijinal değerlerinin vaz’eden bir medeniyet dini olması sebebiyle, insan ömrünün beşte üçten fazlasının içinde geçtiği mesken meselesiyle de ilgilenmiş, direktifler vermiş, ölçüler koymuş, emir, yasak ve tavsiyelerde bulunmuştur” (Canan, 1995a).

Cansever’e (2016) göre, ev mimarisi, insanların bütün dünya ile ilişkilerini, üretim çabalarını, tasavvurlarını, ibadetlerini çerçeveliyordu. İbadet asude (çekingen, sade), sessizlik, huşu dürüstlük, yanlıştan kaçınma, en büyük hakikate en yakın olma duygusunu en kararlı şekilde yaşama tecrübesi ise evlerin de tüm bu özellikleri bozacak unsurlardan arınmış olması gerekmektedir. “Milletlerin hayatı ve yükselmesi aileye bağlıdır. Ona değer vermeyen ve onu sağlam ahlak kuralları üzerine kurmayan toplumlar, kısa zamanda çözülüp dağılmaya mahkumdur” (Pehlivan, 2011).

“İlk insanlar Hz. Adem ile Havva, cenneteydi ve mutlu bir hayat sürüyorlardı. Yüce Allah’ın emrine uymadıkları için cennetten çıkarılıp dünyaya gönderildiler. O günden beri dünyada mutluluk arayışı sürdürmektedir. Çünkü Ademoğlunun genlerinde cennet hayatı, cennette yaşayan mutluluk vardır” (Pehlivan, 2011). İnsan, yer yüzüne indi ve bir cennet düşü kurdu. Dünyada onu bulmaya ve yeniden kurmaya çalışmaktadır. Cennetteki sükûnetin iz düşümü olarak yeryüzünde de cennetteki selameti, huzuru ve güveni bulabileceğimiz bir yer inşa etmek maksadıyla kuruldu ilk ev. “Dünya cennetini inşa edenler, insanın, her yüce ferdin, yalnız Allah’a karşı sorumlu varlıkların dünyevi ilişkiler ortamında şeytani sapmaların çelişkilerine düşmesini önleyecek olan bir büyük Erdem’in, yaratılışın yasalarının bilgisine ve bu yasalara kayıtsız şartsız uyarak bunu mümkün kılmışlardır” (Cansever, 2016).

İslam yaşayışını benimsemiş bir insanda ayet ve hadislerle, öğrenilen vasıfların bir kısmını bu başlık altında sıralanmıştır. Evini, kendi cennetini, inşa edecek insanın, oluşturacağı yapıların bu değerler üzerine biçimlendirilmesi ilk ve en önemli görevidir. İnsanın içinde barındırdığı değerler evlerine yansır ve onları şekillendirir. “Zihniyetlerini, niyet ve nazarlarını gösterir ve onları yapının üzerinden topluma yansıtır. Tarz, üslup ve şekil hatta işlev müstakil keyfiyetlerden ibaret değildir. Ortada karar verilecek bir tasarı ve karar veren bir irade varsa mutlaka “değerler” de var demektir” (Cansever, 1996). İslam/Müslüman evleride, İslam kaideleri, tutum ve davranışlarının bir ürünüdür.

“Müslüman evi İslam’ın yaşandığı, çocukların İslam’a göre terbiye edildiği yer olmalıdır” (Canan, 1995a). Bu sebeple her türlü maddi ve manevi kirlere temizlenmiş olmalıdır. “Müslüman evi, mescidin İlahî güzelliğine sahip olmalıdır, zira İslam toplumundaki her ferdin güzel bir evde yaşaması gerekmektedir. Her ev, bir aile için inşa edilir; mahremiyet esastır; evin bahçesi ise Cennetteki sükûnu hatırlatan bir güzellik köşesidir. Bundan dolayı ev, basit bir sığınak olmayıp insanın bütün hayatını kapsayan bir üründür” (Cansever, 1996).

Canan’a (1995a) göre, bir meskenin nasıl olması hususu Kur’an-ı Kerim’de işlenmiş bir mevzudur. Orada bir Müslüman ailenin oturması gereken askeri ölçülerdeki normal bir ev planı hakkında bize bilgi verilmektedir. Kur’an’daki bu bilgilere sünnetten bazı detaylarla ilave edilince İslam terbiyesini ve İslam dünya görüşüne uygun ev planı kolayca çıkmaktadır.

Ev, mesken, yuva insanların zorunlu olan barınma ihtiyaçlarını karşılamanın yanında, yaradılış gayesi olan tevhid üzere yaşama elverişli özellikleri taşıyan, ibadet edilebilir şekilde düzenlenmiş mekânlardır. “Hz. Peygamber, “yeryüzünün mescid kılındığını” söylemiştir. Bu hadis yeryüzündeki her yerin temiz tutulmasına, huzur ve sükûn bulacağımız alanlar olarak kalmasına özen göstermemiz gerektiği anlamına gelir” (Koç, 2014).

Devletin temelini oluşturun ailenin inancını rahatca yaşayabileceği bir İslami Ev/Mesken’e ihtiyacı vardır. Özek’e (1995) göre, Kur’an’da İslami mesken ile ilgili vurgulanan hususlar şöyle özetlenebilir; İslami mesken, aile fertlerine İslam’ı rahat tatbik etme imkanı verecek şekilde, fiziki olarak geniş, kullanışlı, rahat ve güvenli, aile olarak birlikte yaşamaya elverişli olmalıdır. Bunun yanında aile fertleri

arasındaki zaruri olan mahremiyet esaslarına uygun biçimde tanzim edilmelidir. İslami meskenin çevre şartları da İslam'a uygun olmalıdır.

Koç'a (2014) göre, Müslüman evi, her bakımdan cennet hayatını hatırlatan bir huzur, şükür ve sükûnet köşesidir. Evler tipik olarak haremlik ve selamlık şeklinde iki bölümden oluşur ve genellikle bir avlu çevresinde yer alır. Bu avlu evi dış dünyadan korur. Sokağı da bu evlerin duvarları tanımlar. Bunun yanında ev adeta bir mescidin uzantısı gibi, manevi güzelliğin sergilendiği ve huzur ortamının yaşandığı bir mekândır. Her ev bir aile için inşa edilir ve burada en önemli olan şey mahremiyetin gözetilmesidir. Cami ile Müslüman evi üslûp bakımından benzerlik gösterir. Zira her ev aynı zamanda bir ibadet yeridir. Mümin hayatı da dini ve din dışı şeklinde ayrılmış değildir.

“Kur'an'ın ayetleri sadece düşünce aktaran ifadeler değildir; bunlar aynı zamanda, bir anlamda varlık ve güçtür ve müslümanın ruhu da adeta kutsal ibarelerle dokunmuştur. O bunlarla çalışır, bunlarla dinlenir, bunlarla yaşar ve bunlarla ölür” (Koç, 2014). Bir islam evinin her zerresi Kur'an ile aydınlandığı ölçüde düzgün oluşacaktır. Planlama, organizasyon ve kurgu her hususta Hudûdullah 'a uygunluğu sorgulandığında tam manada gerçekleşebilir. Hudûdullah, “Allah'ın koyduğu ve belirlediği dini, ahlaki ve hukuki hükümlerle bunların dünyevi ve uhrevi müeyyidelerini ifade etmektedir” (Url-25). “Meskenin şekillenmesinde, Müslümanın İslam dışı sistemlerden herhangi bir şey almaya ihtiyacı yoktur. Çünkü mesken kültürün bir parçası, harice uzantısı, yeryüzüne vurulmuş maddi bir damgasıdır” (Canan, 1995a).

“Ailenin en önemli görevi nesil emniyetidir. Beden ve ruh sağlığı yerinde olan nesiller dünyaya getirmek, yetiştirmek ve bayrağı onlara teslim etmek” (Pehlivan, 2011). Bu nesillerin dünyaya geldikleri ilk mekân olan evleri etkili unsurlardan biridir. “Mesken meselesi bir ideoloji meselesidir. Meskeni değiştirmekle insanların ideolojik ve fikri yapıları değiştirilebilir” (Canan, 1995a). Bu bağlamda meskenlerin nesil için maddi ve manevi etki noktaları olduğu görülmektedir.

Cansever'e (1997) göre, ailenin yapısı, çocukların eğitimi, kültürel amaçlar, yaşlılara saygı ve mahremiyet şuuru, müslüman evinin plan organizasyonuna yansır. Bir müslüman evinin birbirleri arasındaki mesafeler, konumlanışında komşuya karşı

saygı, merhamet, yardımlaşma gibi konular belirleyici unsurlardır. Sadelik, tevazu, yumuşaklık, kararında olma, denge, umut ve benzer islami tavırlar müslüman evine yansır. Daha önce insan ve mekân bölümünde de yer verdiğimiz “*Meskenlerimizi biz yaptığımızı zannederiz, ama aslında bizi yapan meskenlerimizdir*” görüşü bağlamında mekânın insanın düşüncesi, psikolojisi ve davranışı üzerindeki etkileri kabul edilmektedir. “Müslüman, inancının korunmasını sağlayacak bir meskende oturmak zorundadır” (Canan, 1995a). Müslüman bir ailenin hayat tarzı evine yansıdığı gibi yaşadığı mekânının organizasyonu da kişinin yaşam tarzını etkileyecektir. Bu sebeple müslüman yaşam tarzına uygun olmayan bir organizasyon kişinin hayat düzeninde farklılaşmalara neden olacaktır.

Müslüman aile hayatına verilen önem görüldüğü Geleneksel Türk Evlerinde plan organizasyonu ailenin tüm ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kurgulanmıştır. Uyuma, misafir ağırlama, yeme-içme gibi ihtiyaçları, haremlik-selamlık, namaz, abdest, gibi ihtiyaçlara cevap vermenin yanında sadelik, tevazu, ahenk, gibi İslami özelliklerini de taşıması Geleneksel Türk Evini Müslüman evlerinin en önce gelen örneği haline getirmektedir. Türk Evlerinin İslami değerler doğrultusunda kurgulanması çok önemli bir gereksinimdir. Çünkü İslam dinine göre, bir ailenin Müslümanca yaşayabileceği bir eve ihtiyacı vardır.

Bu başlık altında; Müslüman nedir? Mümin nedir? Bir müminin evi nasıl olmalıdır? Soruları ile ilgili Kuran ve Sünnet ışığında, İslam kaideleri, müslüman aile yapısı ve yaşam biçimi, İslam hayat anlayışı kavramları özelinde incelemelerde bulunduk. Bu incelemeler doğrultusunda, İslam evlerinin taşıdığı ilkeleri başlıklar altında bazılarını şöyle sıralanabilir:

1. Tevazu,
2. Mahremiyet,
3. Güzellik,
4. Bütünleşme ve Standartlaşma,
5. Denge ve İtidal,
6. Esneklik ve Süreklilik,
7. Komşuluk Hakkı ve Yardımlaşma,
8. Kullanışlılık-Gereklilik,

9. Fanilik,
10. Teslimiyet,
11. Uyumluluk-Ahenk,
12. Plan Organizasyonu - Konumlanış

3.5.1. Tevazu

Kur'an'ı Kerim' de tevazu mümin vasfı olarak belirtilir ve çok sayıda surede geçmektedir. Furkan suresi 63. Ayeti "*Rahman olan Allah'ın kulları yeryüzünde alçak gönüllü olarak yürürler*" (Pehlivan, 2005a) ve İsra Suresi 37. Ayeti Kerime'lerinde "*Yeryüzünde kibirlenerek yürüme, çünkü sen ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin*" (Pehlivan, 2005a) tevazu kavramı vurgulanmaktadır. İnsanoğlunun meskeni, mescidi olan yeryüzünde, tevazu üzere yürümeli ayetinin muhatabı olan insanın, yaptığı her işte sadelik ve tevazu üzere olması gerektiği vurgulanmaktadır. İslam tevazu kavramının tezahürünün yansıması olarak gördüğümüz, "Türk evindeki en önemli yanlardan birisi de, içi ile dışı arasındaki kesin çelişkidir. Zengin evi ile yoksul evi arasında, gerek dış görünüş, gerekse temel ilkeler açısından bir ayırım yapmak zordur. Oda sayısı değişir, iç düzenleme malzeme değişir. Ama her ikisi de tek bir kuruluş ilkesine göre yapılmıştır" (Küçükerman, 1973).

Sözlükte tevazu kavramı; "alçak gönüllü olmak" anlamına gelen tevazu, ahlak kavramı olarak, 'kişinin nefsinin Hakk'ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, insanlara karşı kibirli ve gururlu olamaması olarak tarif edilmektedir (Canbulat, 2009). Diyanet İslam Ansiklopedisinde kelime, "kendi itibar ve derecesini düşük görmek, birine boyun eğmek" anlamındaki "vaz" kökünden türeyen tevâzu, kibrin karşıtı olup kişinin başkalarını aşağılayıcı duygu ve davranışlardan kendini arındırmasını ifade eder" (Çağrı, 2011) şeklinde tanımlanmaktadır.

Lüks ve gösteriş hiç bir Müslümanda olmaması gereken bir davranıştır. İslâm, mütevâzî bir hayatı ve sâde bir görünümü imanın belirtisi sayar. Dünyada müminin gösteriş yapmaması gerektiği hadis-i şeriflerde de açıkça geçmektedir. Peygamberimiz "*sade hayat imandandır*" buyurmuştur. Sadeliğin derecesinde önemlidir. Bu manada "*Allah güzeldir, güzeli sever*" hadisi kaynak olarak birleştirildiğinde, gerçek güzellik sadelik ve tevazu içinde olandır. Büyüklük

taslayan, kibirli insan pek çok ayet ve hadiste eleştirilmiştir. “*Ululuk ve büyüklük benim sıfatlarımdır. Kim bunlardan birinde bana ortaklık etmeye kalkarsa ona azap ederim (Müslim, Edep, 136)*” (Pehlivan, 2005b) Hadisi Şerifi ve “*Ulu ve büyük olan yalnız O’dur*” Hac Suresi 22. Ayetinin oluşturduğu bilinç, İslâm inancının gereğidir ve Müslüman toplumun karakterine işlenmiştir.

“Mimarinin ciddiyeti, ahlaki değeri, bina yapmak için harcanan para ve emek hep sorgulanmış. Dünyanın en zeki insanları dekorasyon ve tasarıma hor görüyle yaklaşmış, mutluluğu elle tutulamayan, dünyevi olmayan şeylerde, maneviyatta aramıştır” (Botton, 2007). Tevazu sahibi olmak birçok güzelliğin kaynağıdır. Tevazu, huzur ve sükûneti beraberinde getirmektedir. Geçmişte Müslümanlar bu şuur bilinciyle evlerini ve şehirlerini kurmuşlardır. Geleneksel örnekler incelendiğinde gösterişli, yüksek, süslü binalar yapmaktan kaçındıkları görülmektedir. İslam evlerinin en belirgin, karakteristik özelliği mütevazı oluşudur. Ahşap, toprak, kerpiç gibi geçici malzemeden yapıların bir sebebide sadelik bilincidir.

Koç’a (2014) göre, Müslüman evi, dış cepheden çok kapalı, iç mekân üzerinde odaklanmış olmasına değinmiştir. Bu tutumunda en yaygın görüldüğü yapılar olan Müslüman evi, bir avlunun içinde uygun bir yere yerleşir. Mütevazı bir kapı ihtiva eden ve dışarıya penceresi olmayan yüksek duvarlarla çevrilidir. Genellikle çok sayıda ev bu şekilde bir araya gelerek, dar sokaklarla ulaşılan bir mahalle oluşturur. Bu evler, geleneksel İslam şehirlerine kendi rengini verir. İslam evlerinde “göze batan konut inşa etmeyi, konu komşuya gösteriş yapmayı, kibirlenmeyi ayıp saymışlardır” (Bektaş, 1996). Bu yansımasıyla “insanın değerini yükseltmesi, şerefini arttırması gibi bireysel yararları yanında tevazu, toplumda kin beslemeyi ve birbirinden uzaklaşmayı önler, huzur ve kaynaşmaya vesile olur, böylece bir sevgi ortamı oluşturur” (Çağrı, 2011).

Mütevâzı konut Ökten’e (1995) göre, kat adedi, kullanılan malzemesi ve belirli düzeyde temiz hava, besinler, su, yaşamak için alan, ısı, aydınlık, sükûnet, doğa ile ilişkisi, sağlıklı yaşamak için gerekli asgari ihtiyaçları karşılayan, asgari yaşama düzeyinin üzerine çıkmayan konut anlaşılmalıdır.

Müslüman Türk toplumu, buldukları her yerde mütevazı duruşlarını yansıtmışlardır. “Sade bir tarzda mesken inşası, alçak binaların yapılması, iç ve dış

tezyinatta sadelik, mesken ve sair bina inşasında Müslümanlıktaki temel şarttır. Nitekim yine tarihi Müslüman şehirleri ve evleri tetkik edildiğinde bu kurallara uyulduğu görülmektedir” (Şafak, 1982).

3.5.2. Mahremiyet

Mahremiyet kelime mana olarak, “Mahrem olma hali, gizlilik”, mahrem, “Haram, şer’i bakımdan doğru sayılmayan şey” (Doğan, 1996) diye tanımlanmaktadır. İslam dininde herhangi bir şey yasaklanmışsa onu yapmak haramdır. Yasaklılık haline ise “mahremiyet” denir. Bir anlamda dokunulmazlık da diyebiliriz. “İnsan fitratında bir refleks olarak mevcut olan mahremiyet, İslamın en çok üzerinde durduğu konulardan bir tanesidir” (Gündoğdu, 2017). Mahremiyet insanın kendini güvende hissetme ihtiyacının gereğidir ve bu hassasiyet İslam Medeniyetinin her alanına yayılmıştır.

İslam inancına göre yaratıcı, en şerefli varlık insanı kâinatın merkezine yerleştirmiş ve bu merkezî konumu ve izzeti korumak maksadıyla tedbirler almıştır. Mekâsıd-ı Şerîa olarak formüle edilen bu tedbirlerin temelde insanın saygınlığını korumayı hedeflediği söylenebilir. İslam’daki mahremiyet anlayışı da insanın saygınlığını korumayı amaçlayan önemli düzenlemelerden bir tanesidir (Aşıkoğlu, 2000). İnsanın kendine yüklenen bu saygınlığı kazanması aile de başlayacaktır. Ailenin mekân olan evlerimizin davranışlarımız üzerindeki etkilerinden önceki bölümlerde değinilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda ailenin, insanın, kendini tanıma, huzur ve sükûn bulma mekânı olan “ev”, “mesken” leri mahremiyet eğitiminin temeli olarak görülmektedir.

“İslam’da hüküm koyucu olan Allah, mahremiyetinde kaynağıdır. Allah’ın çizdiği sınırlar çerçevesinde İslam’ın mahremiyet hassasiyeti hayatın tümünü kuşatan bir anlam kazanmış ve İslam Medeniyetinin en belirgin tonlarından biri haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak hukukta, mimaride, sanatta, günlük yaşamda, evde, ibadethanede her yerde Allah’ın bir emri olarak mahremiyet titizliğini görmek mümkündür” (Gündoğdu, 2017).

Kur’an-ı Kerim de Nahl Suresi 80. Ayetinde “*Allah evlerizin bir kısmını size huzur ve dinlenme yeri yaptı*” ve Nur suresi 27. “*Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere izin almadan ve halkına selam vermeden girmeyin*” ayeti kerimeleri

mahremiyetine vurgu yapmaktadır. “Huzuru sağlayabilecek en önemli ilkelerden biri İslam toplumunda mahremiyetin sağlanması olarak ortaya çıkmıştır. Türk toplumunda bu ilke diğer her konuda olduğu kadar mimaride de göz ardı edilmemiş asırlarca büyük bir önem arz etmiştir. Konutlarda mahremiyeti sağlamak için öyle ince uygulamalar geliştirilmiştir ki mahremiyeti tesis etmek özel bir enerji gerektirmeden, kendi kendine sürdürülebilir bir döngü içinde devam etmiştir” (Dönmez, 2017).

“Sünnete göre ideal mesken, kişinin “harem” bölgesi, mahremiyeti koruma yeri olduğu için evin plan ve tasarımında mahremiyet unsurlarına dikkat edilmesi gerekir. Bu bağlamda meskenin geniş, müstakil, az katlı ve bahçeli olması, mümkünse buluğa ermiş çocuklara ve misafirlere ayrı oda tahsis edilmesi, kapı, pencere, banyo, helâ vb. müstemilatın mahremiyeti sağlayacak şekilde inşa edilmesi hedeflenmiştir. Evin mahremiyetine gölge düşürecek yapılaşmalara, tehdit edici unsurlara derhal müdahale edilmiştir” (Aydın, 2015).

Müslüman evi dediğimizde ve müslüman yaşayışında çizilmesi gereken mahremiyet olguları nettir. İslam şehirlerinde “evler sokaktan yüksek bir duvarla ayrılmış, avlu içerisinde bulunan bölümlerde ikili bir yerleşim söz konusu edilmiştir. Erkeklerin oturduğu selamlık ve kadınların oturduğu haremlik bölümü kadınların mahremiyeti bakımından kolaylık sağlamaktadır. Bu tasarım için evlerde değişik mimari çözümler göze çarpar. Tek ve küçük avlulu evlerde harem odası yüksekte tutulur. Çoğu evlerde selamlık alt katta haremlik üst katta yapılmıştır. Pencereler komşuları rahatsız etmeyecek ve dışarıdan bakıldığında içerisi görülmeyecek şekilde düzenlenmiş, kafesli idi” (Karpuz, 1993).

Cansever’e (1997) göre, bir İslam şehrinde sokakta oturulmaz, oturulacak yerler evler ve mescidlerdir. Evlerin dış sınırları sokağa bitişiktir, oturma alanları evin sınırları içinde oluşturulmuş ve sokaklarda toplanmaya imkan sağlanacak genişlikte boşluklar bırakılmamıştır.

Bayındır (1995)’de benzer hususla ilgili, bir müslüman evinde mahremiyet esasları gereği rahat oturabilmek için ihtiyaç duyulan şeyleri şöyle sıralamıştır; haremlik, selamlık ilişkiyi sağlayabilecek birimler yerleştirilmesi, dokunulmaz olan meskenlere izinsiz girilemediği gibi, kapı ve pencerelerinin mahremiyet ilkesini ihlal

etmeyecek şekilde planlaması, ev içlerin yıkanma alanların olması ve bu alanların kible yönü düşünülerek planlanması gerektiğininde eklemiştir.

Dört çeşit mahremiyetten söz edilebilir; kişisel mahremiyet, aile içi mahremiyet, sosyal mahremiyet (Aile-komşu, arkadaş arası mahremiyet), kamusal mahremiyet. Sosyal mahremiyet olarak adlandırdığımız, mahremiyet hassasiyetinin müslümanın evine yansımaları avlulu planlı ve dışa kapalı pencereleri evleri, kişisel ve aile mahremiyeti; evin iç mekân planlaması, iç mimari elemanların yerleşim ve boyutları gibi detaylarına kadar düşünülerek tasarlanmasına etki etmiştir. Türk evlerinde iç mekânda haremlik bölümünden selamlığa hizmet eden kadının görünmemesi için dönme dolap sisteminde bir dolap yapılmıştır (Burkut, 2014).

Mahremiyet bilincinin temellendiği mekân ailedir. “Konut mimarisi mutlaka mahremiyeti sağlamalıdır. Ancak böylelikle edebe riayet edilmiş olunmaktadır.” (Ökten, 1995) İslam medeniyetinde ev içi mekânların fiziksel özellikleri ile mahremiyetin korunması arasında ilişki bulunmaktadır. İyi bir İslam evi örneği olan Geleneksel Türk evinin birinci bölümde bahsettiğimiz içe dönük yaşam biçimi, dış cephede kapalı yüksek duvarlar ile çevrili olması, iç mekânda oda girişlerinin kontrollü ve köşeden planlanması, dolap içinde gizli şekilde konumlandırılmış gusülhanelerin olması, dış kapıların üzerinde gelen kişinin kadın veya erkek olduğu ayırt etmek için farklı sesler çıkaran tokmakların bulunması gibi çok sayıdaki özellik İslam dini mahremiyet ilkesinin etkisi ile tasarlanmıştır.

3.5.3. Güzellik

Güzel, insan hayatında ve İslam evi temelinde son derece önemli yeri olan bir duygudur. Yaygın kullanımıyla güzellik Koç’a (2014) göre, insanın doğrudan kavradığı, duygusal olarak algıladığı, zihni kavrayış, ulvi temayül ve duyarlılıklarını tatmineden, zevkin kontrolünden geçmiş, hem tabiatta, hem de sanatta ahenk ve mükemmelliğin ifadenin oluşmuş haline verilen tanımlamadır.

“Sözlükte ‘güzellik’ anlamına gelen cemâl kelimesi, sanat felsefesi terimi olarak genellikle eşya ve olgularda varlığı hissedilen ve insan ruhunda beğenme, hoşlanma, zevk alma gibi olumlu duygular ve yargılar doğuran nitelikleri ifade eder” (Ayvazoğlu, 2000).

İnsan hayatında son derece önemli, zarafet, yüzelik, ululuk, kişiye yaşam içinde zevk veren estetik bir değer olan güzellik duygusu sanat eserleri, mimari eserlerle somut bir ifadeye kavuşur. “Güzellik dinin canı, eti; teoloji¹¹, yasa ve etik iskeletidir” (Burckhardt, 1994). İslami metinlerde “Güzellik, insan için bir ihtiyaçtır” tabirinin çokça vurgulandığı görülmektedir. Dinimiz güzel davranışı, güzel duymayı ve güzel yapmayı emreder. “Zira Allah her güzelliği (ihسان) farz kılmıştır. Nihayet, güzellik Hakk’ın ve âlemdeki tezahürlerinin aslı bir niteliğidir” (Koç, 2014). Kainattaki güzellik ve zarafet idrak edilecek olursa, alemi kendi mübarek varlığının yansıması olarak yaratan Allah’tır. Kur’an-ı Kerim de Secde Suresi 7. Ayette “*Yarattığı her şeyi güzel kılan, insanın yaradılışını çamurdan başlayan Allah’tır*” ve Müminun Suresi 14. Ayeti Kerimesinde “...*Şekil vericilerin en güzeli olan Allah çok yücedir...*” (Pehlivan, 1995) buyrulduğunda en güzel olanın Allah olduğu ve güzele O’nun nizamı ile ulaşılabilceği anlaşılmaktadır.

Doğal güzelliğin yanında Araf Suresi 31. Ayette “... her mescide gidişinizde güzel elbiselerinizi giyin...” buyruğunda sadece doğal güzellik değil insan elinden çıkan güzellikte bahsettiği görülmektedir.

İhsan en genel manada aslı güzelliğin hayata yansıması manasına gelir. “Güzellik İslam’ın özünde olan bir şeydir. Bu durum kendisini adalet ve cömertlik olarak izhar eden “tevhid”in hakikatinden kaynaklanır. İç güzellikle (hulk) dış güzelliğin (halk) davranışlara yansıyan uyumu (ihسان) veya bunlar arasındaki birlikde İslam’ın güzelliğinin somut bir göstergesidir” (Koç, 2014).

“İnsan bu dünyada varlığını sürdürebilmek için çevresini düzenlemek zorundadır. İnsan ‘iyi’ olarak halk edilmiş bulunduğu için de, güzele yönelmek, dünyayı güzelleştirmek insanın tabii tavrı olmaktadır. Bu sebeple neyin güzel olacağını anlamak ve gerçekleştirmek insanın en üst vazifesidir” (Cansever, 2016). “Bir rahmet ve yakınlık sıfatı olarak güzellik; birlik, denge, uyum, nispet, nizam, bilgi ve gerçeklikle sıkı ilişki içindedir” (Koç, 2014). Güzellik ile yararlılık farklı değildir. Özünde yararlı, faydalı olan esas manada güzeldir.

“Var olan her şey Allah’ın iradesi ile oluşmuştur, güzellik de yalnızca O’nun iradesine uyarak oluşturulabilir” (Cansever, 2016). Güzellik, İslam’ın özünde yatan

---

¹¹ “Din bilimi, ilahiyat.” D. Mehmet Doğan, “teoloji”, Temel Büyük Türkçe Sözlük, Bahar Yayınları, İstanbul, 11. Basım, 1996, s.1064.

bir değerdir. “Allah güzeldir, güzeli sever.” Gazali ve İbni Sina’ya göre her şeyin kendisine has bir güzelliği vardır. Ancak dış güzellik sadece ilk etkidir, göz sadece dış güzelliği algılar esas olana ulaşmak uç noktadır (Koç, 2014).

Kur’an da güzellik kavramı açık açık geçmektedir. Sâffât Suresi 6. Ayetinde “*Biz, gerçekten dünya semasını bir zinet olan yıldızlarla süsledik*” (Pehlivan, 2005a) demektedir. Bu ayeti kerime güzelliğin insanın varoluşundan önce olan bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. İnsanları yoktan yaratıcı göğü, güzellikleri, insanlar için yaratmıştır. Bu güzellik insanlar içinde sevinç, azamet, ululuk hissiyatını yaşatır. “Yıldızlarla donatılmış göğe baktığında hiss-i selim, zevk-i selim sahibi bir insan hayret, hayranlık, sürur ve sevinç dolu bir estetik tecrübe yaşar” (Koç, 2014). Türk Evleri tavan tasarımı bu bilincin yansımasının örneğidir. Geleneksel Türk Evlerinde “tavan gökyüzünü, halı da üstüne basılan cenneti temsil ediyor...” (Cansever, 2014) özümüzü temsil ettiği, hatırlattığı için güzel tanımını Türk evleri doldurmaktadır.

İlahi mutlak doğru üzere yaptığında insan, gerçek manada güzele ulaşılabilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, güzel olan herşey gibi güzel bir ev de insanı asıl güzel olana ulaştırır, güzel olanı hatırlatır. İslam güzelliğin bütün hayatımıza sinmesini söyler. Güzellik İslamın özünde yatan bir değerdir. “En büyük güzellik bizi varlıkla buluşturan, alemin estetik yönlerinin bize açarak onunla aramızda bir yakınlık oluşturan ve bize ait olduğumuz kaynağı hatırlatan güzelliiktir” (Koç, 2014). Yüce Allah’ı hatırlatan İslami mimarinin en güzel örneklerinden Süleymaniye Camii gerçek anlamda güzelin örneği olarak gösterilebilir.

3.5.4. Bütünleşme ve Standartlaşma

Bütünleşme kavramı kelime anlamı olarak sözlükte bütün hale gelme, “bütün” ise, tam, eksiksiz, parçalanmamış, tek parça, yekpâre, birlik, vahid olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 1996). İslam kaynakları incelendiğinde İslam’i bütünleşme, bir taraftan özünde birleşme, tek manaya dayanma diğer taraftan ahenk üzere meydana gelme anlamlarına gelmektedir. Çünkü İslam dini ne sadece maddi yöne, ne de sadece manevi yöne ağırlık vermiştir. Bilakis bu iki yön arasında denge sağlamamızı istediği kaynaklarda görülmektedir. İslam Evi’nde mekânın tüm elemanları arasındaki ahenk bütünlüğü yapı estetiği açısından çok önemlidir (İsmayilov, 2008).

İslam dininde mana üzerinde bütünleşme kavramı manevi olarak birlik olarak ifade edilebilir. Dış farklılıklar olmasına rağmen içte, özünde benzerlik gösteren unsurlar mana etrafında bütünleşmiştir. Bu tanım manevi bütünleşme olarak ifade edilmektedir. Bu bütünlük anlayışının oluşturulması ile meydana getiren unsurlar, dış görünüşleri itibariyle farklı olsalar da, hepsinde müşterek olan iç özellik bir araya geldikleri zaman ifade ettikleri manadır (İsmayilov, 2008). “Müslümanlar tek tanrı inancına sahip olduğu için İslam medeniyeti her zaman, her yerde biri, ‘tek’i bulma ve çokluktan kaçınma üzere kurulmuştur” (Daryal, 1995). Kur’ân’ın insan zihnine nakletmek istediği temel kavram, tevhiddir; tevhid ise, oradan kaynaklandığı, hayat bulduğu ve beslendiği bir diğer kavramı; insanlığın birliğini beraberinde getirir. Bu düşünce yapısında, “La ilahe illallah” ifadesi üzerine öylesine güçlü bir vurguda bulunmaktadır ki, tüm Kur’ân, sanki bu kavramın kapsadığı konuların bir yansıması ve yorumundan başka birşey değilmiş gibi görünür (Cansever, 1997).

“İslam mükemmellik fikrine sahip bir dindir. Bunu görmek için büyük camilerden birinin avlusunda veya mihrap önünde durup bakmak yeterlidir. Mükemmellik yani kemal¹² burada bütünlük fikriyle doludur. O evveldir, ahirdir, zahirdir ve bâtıdır.” (Koç, 2014) Cenabı Hak Al-i İmran Suresi 103. Ayeti kerimesinde “*Allah’ın ipine topluca sımsıkı sarılın, sakın parçalanmayın ve Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın... Hidayete eresiniz diye Allah ayetlerini böyle açıklıyor size*” buyruğunda doğru ve güzel olana ancak birlik, bütünleşme ile ulaşılacağını vurgulamıştır. Müslüman toplum bu bütünlük ilkesi ile evler inşa edip şehirler kurarken sadece kendisini değil, çevresi ile birlikte hareket etmiştir.

Kutlu sanata ait bir disiplin olan İslam mimarisi sadece cami mimarisi veya hüsn-i hat gibi sanatlar ile sınırlamak doğru değildir. Bakara suresi 115. Ayeti kerimesindeki “*Doğu da, batı da Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın zâtı oradadır*” (Pehlivan, 2005a) buyrulduğunda bu ayeti rehber olarak alan Müslüman toplum dünyevi olan her imarda tevhit ilkesi bağlamında güzeli yapmaya özen göstermiştir. Daha önce İslam mimarisi bölümünde ayrıntılı değinildiği üzere, İslam evinin oluşumunda bütünlük özelliğinin karşılığı olan “tevhit ilkesi, en geniş

---

¹² “Kemal: Zât, vücut ve sıfat bakımından yetkin olma halini ifade eden bir tasavvuf terimi.” Süleyman Uludağ, “Kemâl”, İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2022, c.25, s.222.

anlamıyla Allah'ın iradesine teslim olmayı ve her şeyin kendi doğru yerinde bulunduğu bir düzenin gerçekleştirilmesini ifade eder. Böyle bir mimari anlayışta, her bir malzeme, kendine öz niteliklerini inkar etmeden, bütün içerisinde yerini alacaktır” (Koç, 2014).

İslam mimarisinde mekânın tüm elemanları arasındaki ahenk bütünlüğü yapı estetiği ve ortak bir dil, üslup oluşumu açısından çok önemlidir. Bu durum beraberinde standartlaşmayı getirmektedir. Turgut Cansever Osmanlı Şehri isimli kitabında; Osmanlı'nın hakim olduğu, Saraybosnadan Hicaz'a, Tunus'a, Macaristana kadar, tüm şehirlerindeki evlerin detaylarının benzerliğinden bahseder ve “Koskoca devletin her yerinde bütün pencerelerin adeta aynı olmasını temin eden bir idare var. Tabii mimarinin bütününe standart bir unsur hakim der” (Cansever, 2016). Türk toplumunun bu bütünlük ve standart dilini oluşturan kaynağa İslam'la ulaştığına önceki bölümlerde değinmiştik. Türk toplumunu değer yargıları sonucunda tasarımda bir standart sistemi asırlar öncesinde kurabilmiştir. Bu hususla ilgili ancak, “1887-1889'larda Frank Lloyd Wright bir yazı yazıyor ve ‘Standartlar geliştirmeliyiz’ diyor. Belkide her yapıda farklı çözümler aramak hırsı içinde olmanın yanlıgısını fark ettiği için. 1972'de Le Corbusier yazdığı bir yazıda ‘Standartlar ruhunu geliştirmeliyiz’ diyor. Din de bazı standartlar düzeni kuruyor” (Cansever, 2016).

İslam evinde bütünlük ve standartlaşma gerekliliği ile ilgili Cansever (1995)'de, evrensel geçerliliğe sahip tasarım esaslarına göre bir ülkenin ihtiyacı olan konutları gerçekleştirmek, bütün insanlara güzel bir çevrede yaşama imkanını sağlamak her neslin asıl ve en büyük görevidir. Kişiyeye konfor, komşusu ile iyi ilişkiler içerisinde olmayı sağlamak, emniyet ve huzur duygusu içinde insanı yücelten, doğru davranışların, yaradılışın yapısına, özüne ait inançlarımızın biçime yansıdığı bir üslup özelliği oluşmalıdır. Yapının üslup özelliği, iklim, coğrafya olarak farklı yerlerde konumlanmış ve farklı malzemelerle yapılmış, küçük veya büyük, gösterişli veya sade dahi olsa aynı olmalıdır.

3.5.5. Denge ve İtidal

“İslam her bakımdan denge ve itidali esas alır. Bütün değerleri tevhit ışığı altında bir bütün olarak görür. İslam estetik ve sanat anlayışında bu değerler muazzam bir denge içinde birbiriyle buluşur ve asla birbirinden ayrı alanlar olarak

görülmez” (Koç, 2014). İtidal, duygu, düşünce, ahlak ve davranışlardaki dengeleri ifade eder.

Kelime mana olarak sözlükte, “çeşitli uzuvlar ve unsurlar arasındaki uyum, kuvvetlerin eşit dağılması sonucu ortaya çıkan düzenli hali” (Doğan, 1996) olarak tanımlanan denge, insanın yapısında, hayvanların ve bitkilerin görevlerinde, maddenin en küçük yapı taşı olan atomların içinde her yerde vardır.

“Bir rahmet ve yakınlık sıfatı olarak güzellik; birlik, denge, uyum, nispet, nizam, bilgi ve gerçeklikle sıkı ilişki içindedir” (Koç, 2014). Dengenin bozulmasını ve düzelmesini sağlayan birçok unsur vardır. Bunlardan biri adalettir. Öteki ölçüdür. Bir başkası uyumdur. Eşitliktir. Ahenktir. Dengeyi bu değerler sağlamaktadır. Allah’ın yarattığı her şeyde denge vardır. Dengesiz hiçbir şey yoktur. Kâinat denge üzerine yaratılmıştır. Ortayol üzere olmak her daim doğruya ve güzele götürecektir. Allah Rasulu hadislerinde de bu husus çokça geçmektedir. “...Orta yol üzerinde dosdoğru olunuz, aşırı gitmeyiniz, orta yolu izleyiniz; gayenize erişiniz.” (Pehlivan, 2010)

Kur’an’ı Kerim de denge kavramı çokça geçmektedir. Kamer Suresi 49. Ayette buyurduğu üzere, yaratılan her şeyin görevlerine, onların içlerine dengeyi Allah koymuştur. “Biz, her şeyi gerçekten bir ölçüye göre yarattık” (Pehlivan, 2005). Denge bozulunca sorunlar başlamakta, telafisi imkansız zararlar meydana gelmektedir. Bu hususta Rahman suresi 7, 8, ve 9. ayetlerde Allah diyor ki: “...ölçüyü O koydu. Ölçüde sınırı aşmayın, adaleti (dengeyi) bozmayın. Ölçüyü, adaletli tutun eksiltmeyin” (Pehlivan, 2005). Denge bozucu olarak insan gösterilmiştir. İyi ve güzel olan şeyler bir denge üzere oluşturulmuştur. Dengeli olan devamında huzur ve sükunu getirir. Dengenin getirdiği huzura “mesela Süleymaniye Camii’ndeki sivri kemerin iki kolunun dengesinde ortaya çıkar. Diğer taraftan huzursuzluğun en çeşitli şaşırtıcı örneklerinden biri Wells Katedrali’nin tedirgin ıstırapıdır. Modern dünyanın vahşi (brutalist) tavırlarının sonuçlarıyla ve Barok’un huzursuzluğuyla sükûnet ve mutluluk gibi etkileri de karşılaştırabiliriz” (Cansever, 1996). (Şekil 3.7)

Şekil 3.7: Wells Katedrali ve Süleymaniye Camii (Url-44, 45)

“Bütünü ile renksiz, dramatik, trajik ifadelerin kullanıldığı Ortaçağ ve Barok kültürlerinin huzursuz, insanı sürükleyen çözümlerine karşın, İslam’ın berrak, sakin, mütevazı, tezyini renkli, ferah ve ulvi, az ile yetinen insan ölçeğindeki cennet gibi bir dünya geliştirme iradesi için ‘Allah’ın iradesine kayıtsız, şartsız uymak’, ‘Her şeyi yerli erine koymak’ şeklinde ifade edilen İslami yaklaşımla yaratılıştan kaynaklanan hiyerarşileri koruyarak çözüm geliştirmek en tabii ve zaruri ihtiyaçtır” (Cansever, 2016). Devamlılığı olan tasarımlar ancak denge ile sağlanabilmektedir. Denge ise tutarlı, bütüncül bilgi ve ortak inanç temelleri üzerinde herşeyi yerinde yapmak ile olur.

3.5.6. Esneklik ve Süreklilik

Mimaride süreklilik devamlılık ve değişimin karşılığı olan bir kavramdır. “Esneklik, süreç içerisinde olası değişimler karşısında yapının değişimleri karşılayabilmesini sağlayan, mekânsal ve yapısal stratejiler içeren bir tasarım yaklaşımıdır” (İslamoğlu ve Usta, 2018).

İslam ile beslenen bir tasarım faaliyeti özünü kalıcılığa ve sürekliliğe yaslamaktadır. İslam sanatının mahiyeti, bu kültürün manevi kök ve dayanakları kavrandığında anlaşılabilir. Bu sanatın, zaman üstü duygusu veren asaleti kalıcı ve sürekli olana yaslandığı manevi dayanaktan gelmektedir (Koç, 2014).

Hz. Peygamber (s.a.v)’in hadislerinde, iyi meskende esas prensip olarak geniş en kavramı geçmektedir. Bu genişlik, mekânın fiziki genişliğinin yanında, çok amaçlı kullanılan mekân ve gerektiği durumda evlerde oda sayılarının artırılıp eksiltilebilir olması durumunun sağlanabilmesi anlamına gelmektedir. Rasulullah’ın mesken telakkisinde, seyyaliyet esastır. Ev öncelikli evde olanların sayısı gereğince

geniş olacaktır. Aile nüfusu sabit değildir. Doğanlar, ölenler, büyüyüp evlenip gidenler, misafirler, aile hacmi sürekli değişim halindedir. En kalabalık durum esas alınırsa israfa neden olacaktır. Bu bilgilerle meskenlerin, artıp eksilmeye imkân sağlayacak şekilde planlandığı görülmektedir. Bunun yanında Hz. Aişe'nin bir rivayetinde: “Bizim bir hasırımız vardı. Onu gündüzleri yayar, geceleri de (onunla) hücre yapardık...” (Canan, 1995a) sözüyle, Allah Rasullu'nün evinin, oda içlerinde kullanılan malzemelerde ve iç düzenininde de esneklik prensibiyle yapıldığı anlaşılmaktadır.

Süreklilik ve esneklik felsefesine bağlı olarak “Türk Evi, kısa ömürlü ve yeniden kullanılabilir malzemelerden inşa edilmiştir. Böylece aile yapısında meydana gelen değişim ihtiyacına bağlı olarak gerektiğinde evin büyümesine veya küçülmesine imkân sağlanmaktaydı. “Eğer kalıcı yapılar inşa edilseydi, yapıların içerisinde yaşayan ailelerin yaşama biçimine göre binaların değişmesi mümkün olmayacaktı” (Cansever, 2016). “Evler tahta yahut kerpiç gibi kısa ömürlü ve yeniden kullanılabilen malzemelerden inşa edilirdi. Böylece şehirdeki değişim ihtiyacı da kolaylaştırılmış olurdu. Odaların çok amaçlı kullanımı da genel bir tavrı belirler. Planimetrik şemalar kapalı olmaktan ziyade açıktır. Sonuçta, inşa sistemleri benzer karakteristiklere sahip olup değişime açık bir yapıdadır” (Cansever, 1996).

Ayvazoğlu'a (2012) göre, evlerin esneklik özelliği önemli bir kültür meselesidir. Varlığın değiştiğinden İbnü'l-Arabi'nin ceherinde değiştiğinden bahsetmektedir. Rahman Suresi 32. ve 33. Ayeti kerimelerinde zikredildiği üzere “Allah'ın *'Ben her an ayrı bir şey'ndeyim*” şeklindeki ifadesi ile oluşan anlayış, İslam kültürlerinin, varlığın her an değişen yapısına kayıtsız şartsız uyma iradesinin kaynağı, Türk-İslam şehirlerinin varlıkta bu değişmeye uygun evler yapma iradesinin kaynağıdır” (Ayvazoğlu, 2012).

Süreklilik bilinci aynı zamanda israfı da önleyen bir yaşamı beraberinde getirmektedir. “Bir mekânı oluşturan herhangi bir yapının, üstelik de kolaylıkla kurulup sökülmesi ve taşınması, şu anlama gelir. Gerek bu mekânın oluşturulmasında, gerekse iç düzenin kurulmasında, en önemsiz gibi görünen, en küçük noktalara kadar herşeyin titizlikle ve büyük bir tutumlulukla geliştirilip üretilmiş olması kaçınılmaz bir gerekliliktir” (Küçükerman, 1995).

Türk aydınları İslam şehirlerinin gelişmeye açık yapısını anlamayıp bunun göçebeliğin getirdiği bir olumsuzluk olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kalıcılık şehrin sorunlarının çözümünü zorlaştıran bir durumdur. Bu husus ile ilgili “Ünlü bir şehircinin “Bana evlerin 30 senede eskimesini sağlayın, ben size dünyanın bütün şehirlerinin mesellelerini çözeyim” (Cansever, 2014) sözü geleneksel uygulamanın doğrulunu desteklemektedir. Osmanlı şehri bu bağlamda tam bir İslam şehridir.

3.5.7. Komşuluk Hakkı ve Yardımlaşma

Komşuluk ilişkileri evlerin birlikteliği ile oluşan sokak ve mahallenin anlamlı, düzenli şekillenmesinin temel unsurlarındandır. Temelde evin, devamında büyük yaşam mekânlarının, mahallenin, köyün, şehrin, ülkenin yakınlığının konusudur. Evlerin birbirinin önünü kesmemesi, yaklaşması, uzaklaşması konularının gerekçesini hazırlar.

Toplumsal ilişkilerin ve davranışların dayandığı kültürel kodlarda dinin önemli bir yeri vardır. Pek çok davranışın sebebi irdelendiğinde, temelinde dinin yattığı görülebilir. Sosyal dayanışma ve yardımlaşma açısından insana aileden sonra en yakın çevresi komşular teşkil ettiği için gerek Kur’an ve gerekse hadislerde komşuluk ilişkilerine değinilmiştir (Yıldız ve Gündüz, 2015). Nisa suresi 36. Ayeti kerimede “*Allah’a kulluk edin...,yakın komşuya, uzak komşuya iyilik edin*” (Pehlivan, 2005).

Komşuluk hakkı, İslam dininde önemli bir yer tutmaktadır. Komşunun komşu üzerindeki haklara sahip olduğu Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından defaatle dile getirilmiş bir husustur. Bir Hadis-i Şerifte Hz. Aişe(r), Rasulullah (s.a.v)’den şöyle duyduğunu rivayet ediyor: “*Cebrail bana komşuya iyi davranmamı o kadar tavsiye etti ki, onu mirasçı yapacak zannettim*” (Pehlivan, 2005b) İyi komşu ile ilgili Nafi Bin Abdulharis (r)’den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s) şöyle buyurdu: “*Geniş ev, salih komşu ve itaatkar binek müslüman kişinin mutluluğundandır*” (Pehlivan, 2005b) hadis-i şerifi müslümanlara komşuluk hakkının ehemmiyetini bildirmiş, rahat ve huzurun sağlanabilmesinin nedenlerinden biri olarak da komşu zikredilmiştir.

Evlerin konumlanmasına etki eden bir rivayette Resulullah (s.a.v)’in şöyle buyurduğu belirtilir: “İnşa edeceğin binanın boyunu komşunun binasından daha

yüksek yapma, böylece onun rüzgârına mani olursun. Ayrıca komşunun pencereden çıkan kokusuyla da rahatsız etme” (Şafak, 1982). Allah Rasulunun bu gibi ikazları evler arasındaki mesafe ve yüksekliklerinde düzenlemeler yapılmasında yönlendirici olmaktadır. “Hazreti Peygamber ve Hazreti Ömer’in bazı inşaatları yıktırmış olmalarının hikmetini anlamak mümkündür. Zira gösterişi önleme, binaların birbirini gölgelemesine mani olma, hava akımını temin gibi faydalara binayen kat tahdidi cihetine gidilmiştir” (Şafak, 1982).

Bir Hadiste, ‘*Allah’a ve ahiret gününe inanan kimse komşusuna ikramda bulunsun*’ denilerek temel Müslümanlık esası komşulukla ilişkilendirilmektedir. Bir başka hadiste ‘*...güzel Ahlak ve iyi komşu memleketleri imar eder ve ömürleri uzatır*’ İslam peygamberi, insanları mutluluğa götüren, onaları mutlak mutluluğa ulaştıran hadiseleri sayarken, komşuluğuda bunlar arasına koymuştur (Yıldız ve Gündüz, 2015). Birlikte, birbirlerinin hakkına riayet ederek yaşandığında, komşunun havasını, güneşini, manzarasını kesmeden, ortak çözümler bularak konumlandırılan evlerde huzurun yakalanabileceği vurgulanmaktadır. Birbirine komşu olan insanların huzur içinde yaşamaları için gerekli şartlardan biri de beşeri münasebetlerini iyi düzeyde tutmalarıdır. Bu sebeple İslam dini komşuluk ilişkilerine büyük önem vermiştir.

3.5.8. Kullanışlılık ve İşlevsellik

Kullanışlılık ve işlevsellik İslam düşüncesinde müslüman hayatını kolaylaştırmak kavramlarının karşılığıdır.

“İslâm’a göre, güzellik hakikati kuşatan bir hâledir; bu bakımdan, işlevsellik ve işe yararlılık güzelliğin zıddı değil, onun bir tamamlayıcısı olarak kabul edilir. Müslümana göre, güzellik hakikat, doğruluk ve iyilikle özdeş olan bir değerdir. Güzelliği sıradan bir lüks kategorisine indirgeyip, mimarının işlevselliğini başlı başına ele almak Kur’an ve Hadis’in, güzelliğin hakikatten ayrı düşünülmemeyeceği konusundaki vurgusunu göz ardı etmek anlamına gelir” (Koç, 2014).

Hz. Muhammed (s.a.v) “*Nerede kolaylık varsa, orada güzellik vardır. Kolaylığın bulunmadığı her şey çirkindir.*” hadisi mimari ve şehircilik gibi maddi hayatın alanlarında Müslüman toplumu yönlendirmiştir. Benzer manada Nahl Suresi 80. Ayeti kerimesinde “*... gerek ikamet gününüzde kolayca taşınabilir evler, meydana getirildi*” buyruğuyla bu ayeti rehber olarak kabul eden müslümanlar yapılarında

kolaylık ve işlevsellik doğrultusunda hareket etmiştir. Meskenlerin iç işlevindeki kullanılabilirliğin önemini gösteren “*Meskenin kötülüğü istifade edilen bölümünün azlığıdır*” (Şafak, 1982) hadis-i şerifi telkiniyle inşa edilen İslam evlerinde, yaşam alanı olan odaların tüm alanların insan ölçeğinde kullanılır, ailenin ferd sayısına göre ve temelinden, iç tefrişatına kadar sadece süs için yerleştirilen hiçbir malzeme olmadan, her bir eleman işlev yüklenerek özellikleri bulunmaktadır.

3.5.9. Tutumluluk ve Gereklilik

Gereksiz yere harcamaktan kaçınma manasına gelen tutumluluk İslam düşüncesinde dikkat edilmesi gereken davranışlardandır. “ Her türlü israf ve savurganlık, insanlığı huzurdan uzaklaştıran bir etkiye sahiptir” (Sert, 2004). Kur’an’ı Kerim Araf Suresi 31. Ayetinde “*Yiyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri hiç sevmez.*” buyruğuyla Müslüman yaşantısında gereklilik ölçüsünde asgari hareket etmiştir. “Belirli düzeyde temiz hava, besinler, su, yaşamak için alan, ısı, aydınlık, sükunet, doğa ile ilişki gibi ihtiyaçlar sağlıklı yaşamak için gerekli asgari ihtiyaçlardır” (Ökten, 1995).

Gereklilik ile ilgili yönlendirici hadis-i şeriflerden bir diğeri de; “*Kişinin ihtiyacı halinde yaptığı her bina sırtına bir vebaldir.*” Bir başka hadiste “Hz. Peygamber yüksek bir yerden Medîne evleri arasından yükselen köşklere baktı da: ‘*Benim görmekte olduğum şeyleri sizler görebiliyor musunuz? Ben evlerinizin aralarına dökülen fitnelerin yerlerini şiddetli yağmur sellerinin açtığı yarlar gibi (gözümle) görüyorum*’ buyurdu. Hz. Ömer’in de hilafeti döneminde benzer tepkileri gösterdiği görülmektedir. Humus emirinin ve Mısır’da Harice b. Huzâfe’nin evlerinin üzerine muhtemelen zevk, gösteriş, israf, kibir ve gurur için oda yaptırdıklarını duyunca onların yıkılmasını emreder (Aydın, 2015).

“İslamiyetin ilk yıllarında evler, genellikle tek katlı ve birkaç odadan müteşekkil, basit, küçük kulubeler şeklindedir. İlk Müslümanların komşu mahremiyetini ihlale imkan vermemek için, evlerini çok katlı yapmaktan kaçındıkları, hatta pencere ve çatı gibi unsurları da komşu mahremiyetini etkilemeyecek bir şekilde düzenledikleri belirtilmektedir. Ayrıca kaynaklarda geçen bir haberde, Hz. Ömer’in Kûfe halkından evlerini azami üç odalı yapmalarını istediği

ifade edilmektedir” (Can, 2021). Gereğinden büyük ve çok odalı ev yapılmaması açısından yönlendirici nitelikte bir örnektir.

İslami yaşam düşüncesiyle, tutumluluk felsefesiyle üretilen yapılarda kullanılmayan, hiçbirşey yoktur. Sadece gösteriş için boşa para ve çaba harcanmaz. Tüm gün kullılmayan işlevsiz mekân yoktur. Yağmur damlası ve bacadan çıkan duman dahi boşa harcanmaz (Bektaş, 1996). Yöreden yöreye değişen çeşitli malzeme ve teknoloji kullanılarak yapılan Müslüman Türk evi kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayan, israfa yer olmayan yapılardır. Bu özellikleri ile islam kaidelerine uygunluğunu göstermektedir. “Hz. Peygamber, mesken edinme hususunda bir ölçü ortaya koyarak, o dönemin şartlarında zarurî ihtiyaçtan fazla, gösteriş için yapılan bina inşaatı harcamalarında hayır olmayacağını da belirtmiştir. Rasulullah rastgele ve fuzulî inşaatların önüne geçmek ve bu işleri kontrol için Hz. Ali’yi görevlendirmiştir” (Aydın, 2015).

3.5.10. Fanilik

Sözlükte fani kelime mana olarak, ölümlü olan, gelip geçici, biten, tükenen, sonlu, dünya olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 1996). İslam düşüncesinde hiçbir şekil yada sûret kalıcı değildir. Yalnız Allah daim ve bakidir. “Kur’an inananları sık sık ikaz ederek geçici şeylere kanmamalarını istemektedir. İnsan dünya hayatında birçok maddi şeye sahip olunca, manevi şeylerin değerini bilmez hale gelebilmektedir” (Sert, 2004). İnsanın her alanda huzur ve saadeti için fanilik bilincinin tam idraki gereklidir.

Kur’an’ı Kerim Rahman Suresi 26. ve 27. Ayet “*Yeryüzünde bulunan her şey yok olacaktır*” buyruğuyla ahirete nisbetle dünya varlığının basit olduğu bilincini 27. Ayeti kerimesinde “*Ancak celal ve ikram sahibi olan Rabbin zatı baki kalacaktır*” ilavesiyle de asıl egemenliğin Allah’ın elinde olduğu telkin edilmiştir. Benzer manada Hz. Ömer (r.a)’dan nakledilen bir hadis-i şerifte, Hz. Peygamberin evinde ziyareti sırasında eşyaların azlığından ve yüzüne sergisinin hasır izinin çıktığı için üzüldüğü ve ‘sana ipek yatak ve yastıklar yapsak olmaz mı?’ dediğinde bahsi geçen hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v) “*Benim dünya ile ne alakam var, ben dünyada kendimi bir ağacın altında gölgelenip, sonra bırakıp giden yolcu gibi görüyorum*” (Canan, 1995b) dediği belirtilmiştir. Bu sünnet üzere fanilik bilinci ile sadeliğin bir

esas olduğu belirtilmiştir. Bu şuurla Müslüman toplum kalıcı, lüks ve gösterişli evler yapmaktan kaçınmıştır. Aynı hadisi şerif içinde Hz. Ömer (r.a) gördüğü evi tanımlarken kullandığı “odada ise görülenlerden başka bir şey yok” (Canan, 1995b) sözleri Müslümanın olması gereken evini tanımlamaktadır.

“Hz. Peygamber ve ashabı geçici malzemelerden yapılmış ve kolaylıkla değişmeye imkân veren yapıda evlerde otururken, şehirde değişmeye direnen bir yapı, Firavun gibi değişmeyi, ebedi kalmayı amaçlayan ve mutlak hükmeden bir iradenin ürünü olan evler inşa ediliyor” (Cansever, 2016). Bu husus ile ilgili Gazali’nin İhyâu Ulumi’-d-Din isimli kitabında önemli bir olay anlatılır; “Meşhur Hatemu’l-Esamm¹³, hac vesilesi ile yaptığı seyahat sırasında Medine’ye gelir ve şehrin kapısında “Burası neresidir?” Diye sorar. Şehir muhafızları “Medine-i Münevvere’dir derler. “Hayır olmaz! Burası Firavun’un şehri olmalıdır” der. Onu alıp valinin önüne götürürler, oradada aynı tartışma devam eder. “Peki Peygamber ve ashabı nerede oturuyorlardı” der. “Onlar topraktan, ahşaptan ve kamıştan yapılmış evlerde oturuyorlardı” derler. Bunun üzerine yeniden aynı sözleri tekrarlar. “Firavun’un yaptığı gibi, taştan ve kireçten yapılmış bu şehir, Peygamber’in değil, Firavun’un şehridir” der (Cansever, 2014). Bu kıssa İslam evinin, İslam şehrinin ne olduğunu, nasıl olması gerektiğini anlamak için önemli bir fikir vermektedir. İnşa edilen mekânlar ferdin hayat düşüncesinin tezahürüdür ve hayatını şekillendirir. “Şehirlerde değişmeyen, Firavun gibi değişmemeyi, ebedi kalmayı amaçlayan ve mutlak hükmeden bir iradenin ürünü olan evler inşa ediliyor. Hatemin tenkidi bunadır” (Cansever, 2014).

“İslam estetik duyarlılığı, dünyanın Allah’ın bir sun’u olarak son derece güzel ve değerli olduğunu kabul etmekle birlikte, yine de gelip geçici olduğu inancından asla ayrılmaz” (Koç, 2014). Fanilik bilinci ile insan kendisini yeryüzünün hakimi

---

¹³ “Hatemu’l-Esamm; Birkaç yolculuğu dışında hayatını Horasan ve Mâverâünnehir bölgesinde geçiren Hâtim Horasan şehirlerinde tahsil görmüş, şeyhi Şakîk-ı Belhî’den tasavvuf terbiyesini aldıktan sonra Mâverâünnehir’e geçerek uzlete çekilmiş ve müridlerinin eğitimiyle ilgilenmiştir. Zühd, riyâzet, sabır, havf, hüzn, vera, takvâ, mârifet, edeb, taat, ihlâs, sıdk, infak, tevekkül gibi devrindeki tasavvuf düşüncesinin temel konuları üzerinde duran Hâtim, zühd ve tevekküle dayanan sade bir tasavvuf anlayışına sahiptir. Hâtim’e göre yeme, içme, barınma, giyinme, konuşma ve bakma nefsin belli başlı istekleridir. Bu isteklerin sınırlandırılmaması insanı doyumsuzluğa sevkeder ve insan olma onurunu kaybettirir; çünkü bunlar bir yandan kişiyi dünyaya bağlayıp maddeci bir hale getirirken öte yandan kötülöklere iterek Allah’tan uzaklaştırır. Bu sebeple onların fikri telkinler ve fiili kısıtlamalarla kontrol altına alınması şarttır.” Mustafa Bilgin, “Hatemu’l-Esamm”, İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, c.16, s. 470-472.

olarak görmez. Doğa ile uyumlu, dengeli, mütevazı yapılar inşa eder. Tam olarak bu bilinç üzere yaşayan Müslüman Türk halkının oluşturduğu evler tahta veya kerpiç gibi kısa ömürlü ve yeniden kullanılabilen malzemeden yapılmıştır. “Anadolu Türkleri için baki olan sadece kurdukları devlet ve dinleri İslam’dır. Bu görüşü yansıtmak amacıyla konut yapımında kerpiç ve ahşabı yoğun olarak kullanan halk, dini ve devlet yapılarını inşa ederken ise taş gibi uzun süre dayanıklılığı olan malzemeleri tercih etmiştir. Corbusier (2009) ‘Şark Seyahati’ kitabında İstanbul’un yapılaşmasını anlatırken ‘Fanilerin evleri ahşaptan, Allah’ın evleri ise taştandır’ diye bahsetmektedir. Bu durum fanilik ve bakılık anlayışında Türk toplumunun bilinç düzeyini açıkça göstermektedir” (Dönmez, 2017).

Gücü kendinde gören ve üst bir güce ihtiyaç duymama bilinci, sonu olan dünyada baki kalma görüşü, insanda daima kazanma ve yönetme hazzının yaşanmasına neden olmaktadır. “Bu dünya görüşünde hizmet kavramı menfaate dönüşmüş ve oradanda kazanç ve kâr anlamlarını kazanmıştır.” Bunun sonunda bu kaçınılmaz olarak “ bu tür toplumlarda tekâmül, maddesel planda sınırsız büyüme olarak tanımlanmakta, ferdin hedefi ise zenginleşme olmaktadır” (Ökten, 1995). Zenginleşme kontrolsüzlüğü beraberinde getirmektedir. “Geleneksel İslami duyarlılık bu dünyanın fâni olduğunun sürekli bilincinde olmuştur” (Koç, 2014). Bu sebeple mimaride gösterişten uzak, işlenmesi kolay, yoğunluğu ve dayanıklılığı az olan maddeler kullananmışlardır.

Fanilik olgusunun bir diğer sonucuda insan üzerindeki yaptıklarından hesaba çekilme duygusunun doğurduğu sorumluluk bilincidir. “Türk toplumunun özgün dünya görüşünde ferdi ölçekte eylemi kontrol altında tutan güç, ilahi kaynaktan gelen sorumluluk duygusudur” (Ökten, 1995). İlahi kaynaktan kontrol ediliyor olma “İhsan” denetimi, düzenin tam olarak kendi bilgi ve becerilerine göre en mükemmel biçimde yapmaya çalışmak. İlahi kaynaktan gelen sorumluluğun onları mutlaka hesaba çekeceğini bilmek. Bugün uzmanlarca hayret ve hayranlıkla incelenen, eski İslam evi mimari örneklerindeki mükemmeliyetin sırlarından biridir.

3.5.11. Teslimiyet ve Aidiyet

Dünyada gönül huzuru ve ahirette ebedi saadete kavuşabilmek, ilahi azameti idrak edip tevekkül ve teslimiyet göstererek, ilahi taksime razı olmakla mümkündür.

Teslimiyet kavramı karşılığı Diyanet İslam Ansiklopedisinde tevekkül olarak geçmektedir. Sözlükte “Allah’a güvenmek” anlamındaki “vekl” kökünden türeyen tevekkül “birinin işini üstüne alma, birine güvence verme; birine işini havale etme, ona güvenme” mânasına gelir (Çağrı, 2012).

Tevekkülü iman kapsamında gören ve tevhid bahsinde ortaya çıkan Gazali’ye göre ilim, hal ve âmel tevekkülün özünü oluşturur. İslâm âlimlerinin tevekkülle iman ve tevhid arasındaki ilişkiye dikkat çekmeleri önemlidir. Çünkü tevekkül, her şeyden önce kulun Allah’a olan derin inanç ve güveninin bir ifadesidir. Doğru anlamıyla Allah’a tevekkül eden kul, bir işi başarmak için sahip olduğu imkân ve fırsatları Allah’ın bahşettiğine ve bunların kullanılması için yaratıldığına inanır (Çağrı, 2012). Bu insandaki benlik duygusunu düzenliyen ve tevazu üzere götüren bir şuurdur. Benlik duygusu ve tevazu evleri ve evlerin birleşimi ile oluşan şehirlerin yapılanması yönünde ilerleyiş üzerinde etkili bir düşünce yapısıdır. Bu noktada yaptığımız her işte teslimiyetin, müslüman evi şekillenmesindeki bir diğer önemi de yaptığımız işi kendimizden bilmemizi sağlamasıdır.

Maide suresi 11. Ayeti “*Müminler yalnızca Allah’a güvensinler*” (Pehlivan, 2014) Yalnız kime güvenmesi gerektiğini ve Hud suresi 88. Ayetti kerimesine “*...Başarının sadece Allah’ın yardımı ile dir*” (Pehlivan, 2014) başarıya bu teslimiyetle ulaşılabileceğini Müslüman toplum öğretmektedir. “Tevekkül ahlâk ilkesinin ve faziletin temeli, başarılı olmanın şartıdır. Mümin hayırlı veya mubah bir işe Allah’a tevekkül ederek azimli ve kararlı bir şekilde girer. Teşebbüsüne zafiyet veren vehim, vesvese, şüphe ve tereddütten onu tevekkül kurtarır. ‘Allah’a tevekkül ettim’ diyen bir mümin giriştiği işi kararlı biçimde sürdürür. Yarının kaygısı taşımamaktadır” (Uludağ, 2012).

Teslimiyet “şuur ve inanç sayesinde kul, gerekli sebeplere ve tedbirlere başvurmasına rağmen sonucun umduğu şekilde çıkmaması halinde ilâhî takdirin öyle tecelli ettiğini bilerek kendisini veya sebepleri suçlamaktan kaçınır; iyimser ruh halini korumayı, moral çöküntüsünden kurtulmayı başarır” (Çağrı, 2012). Bu şuur ve inanç sayesinde toplumda huzur ve birlik içerisinde geleceğe bakılmıştır. Her gelenin Allah’tan geldiği inancı ile tereddütsüz yürüdükleri yolda memleketin ilim, sanat, imar, alanlarını tesis etmişlerdir.

3.5.12. Ahenk ve Uyumluluk

Âlem ve âlemdeki varlıklarda bulunan güzelliklerin temel unsurları düzen, uygunluk, orantı ve simetri gibi değerlerdir. Plotinus'a göre her şeyin kaynağı olan mutlak "bir" yani Allah iyi ve güzel olduğu gibi aynı zamanda iyi ve güzelin kaynağıdır; bu sebeple güzellik ilâhî bir değer ve yetkinliktir (Çağrı, 1988).

Kâinattaki ahenk ve nizam Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli ifadelerde yer almaktadır. İnsanın da bu küllî nizamın bir parçası olduğunu kabul eder. Allah insan bedenini toprak ve sudan yaratmış, ona uyumlu bir biçim vermiştir. İnsanın varlık yapısındaki âhenk, Tin Suresi 4. Ayetinde "*Biz insanı en güzel bir kıvamda yarattık*" daha açık olarak ifade edilmiştir (Çağrı, 1988).

Mülk suresinin 3-5. Ayetlerinde nizam ve âhenk ile ilgili, alemin Allah'ın mülkü olduğu ve bir ahenksizlik görülemeyeceği ifadeleri geçmektedir. "*Yedi göğü tabaka tabaka yaratan O'dur. Rahman olan Allah'ın yarattığında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü göğe çevir, bak. Bir kusur görebiliyor musun? Sonra tekrar çevir gözünü, bir daha bak, bir çatlak görebilecek misin?...Yemin olsun! Biz dünya semasını kandillerle süsledik*" (Pehlivan, 2005). İnsanın varlık yapısındaki âhengi gösteren bu ayet düsturuyla yani İslam düşüncesi ile oluşturulan meskenlerin kuruluş ve işleyişinde hayranlık verici bir düzenin bulunduğu kabul edilir ve bu âhenk tutarlı bir yönetim, ince bir düzenin sonucudur. Bu İslam düzenidir. "Bütün İslâm düşünürleri, mutlak güzel ve en yüksek hayır olduğuna inandıkları Allah'ın eserlerinde müşahade edilen güzellik ve âhengi, insanın imkân ölçüsünde kendi psikolojik kabiliyetlerine, ahlâkî melekelerine, işlerine ve eserlerine de yansıtması gerektiği görüşündedirler" (Çağrı, 1988).

İslam sanatında her türlü tezahürünü, yansımalarını görmek mümkündür. Allah'ın kudret ve yaratmanın eşsiz güzelliğini buyurduğu Kur'an ayetleri ışığında, İslam mimarisi ürünü olan başta evlerimiz bu uyum, düzen ve birliğin yayıldığı mekânlardır. "İslam mimarisi tabiata ve ondaki âhenge mümkün olduğu ölçüde saygılı olmuş ve çevre ile uyum içinde olmayı her zaman gözetmiştir" (Koç, 2014).

En geniş anlamda mimari âhenk, yapının yüksekliği ile eni arasındaki orandır. Mimaride âhengi sağlayan önemli unsurlardan biri de ritimdir. Benzer veya eş birimlerin belirli aralıklarla düzenli biçimde tekrarlanmasının sağladığı bu hareket, İslâm mimarisinde kemer ve revak sıralarıyla elde edilir. Diğer bir unsur olan

simetri, düşey bir eksene göre iki yanda eş şekiller meydana getirmek suretiyle âhengi sağlar. Türk-İslâm mimarisinde ritim, simetri ve oran unsurlarıyla birlik ve bütünlüğü sağlayan bir âhenk arayışı görülmektedir. Osmanlı mimarisi, özellikle klasik devrede, mimari kompozisyon âhenginin zirvesine ulaşmıştır. Süsleme bina yüzeyine ve iç mekâna dikkatle dağıtılmış olup aşırı renk unsurlarından şiddetle kaçınılmıştır (Mülayim, 1988).

3.5.13. Plan Organizasyonu ve Konumlanış

İslam evlerinde bilinç açısından yönlendirici olan ilkelerin yanında evin şehir, mahalle, sokak içindeki konumlanışı, topoğrafyaya göre yerleşimi ve iç plan organizasyonunun ana hatları ile belirlenmesinde de İslami kriterler rol oynamaktadır.

Allah Rasulunun Medine şehrindeki evinin konumunu belirleyen rivayet odur ki; Müminun Suresi 29. Ayetteki “*Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere indir. Sen yerleştirenlerin en hayırlısıdır*” (Pehlivan, 1995) duayı okumuştur. Bu İslami açıdan evlerin konumlanacağı alanın önemini göstermektedir.

Meskenin müstakil bir ünite olarak taşınması gereken özelliklere değinen ayet ve hadisi şerifler evin, genişliği, oda sayısı, dekorasyon elemanları, vs. konularında yönlendirici bilgiler vermektedir. Hela, gusulhane, misafir odası, namazgah gibi mahaller, İslam kültürünün bir gereği olarak evlerin planlarında yer almıştır. “Mesken yüksek olmalıdır. Her mesken gusulhane, hela, mutfak gibi unsurlara şamil olmalıdır. Mesken geniş olmalıdır” (Canan, 1995a). Üçüncü bölüm ‘Mimari Tasarım ve Konut İle ilgili Hadisi Şerifler’ başlıklı bölümde, geniş evin iyi mesken olma vasfını taşıdığını vurgulayan hadis şeriflere değinilmiştir. Maddi genişliğin yanında manevi genişliğinde önemli olduğu ayrıca hadislerde geçmektedir.

Müslüman evinin oda sayısı ile ilgili ayet ve hadisler yönlendirici olmuştur. Nur suresi 58. ve 59. Ayetlerinde belirtildiği üzere, “*Ey iman edenler! Hizmetinizde bulunanlarla içinizden henüz ergenlik çağına gelmemiş olanlar yanınıza gelmek için sizden üç vakitte izin alsınlar. Sabah namazından önce, öğle sıcağından dolayı (istirahata çekilirken) elbisenizi çıkardığınızda ve yatsı namazından sonra. Bunlar, örtülmesi gereken yerlerinizin açık bulunabileceği üç vakittir. Bunlar dışında ne size ne de onlara bir sakınca vardır. Bunlar sıkça yanınıza girip çıkan, birbirinizle iç içe*

olduğunuz kimselerdir... Çocuklarınız ergenlik çağına gelince, onlardan önceki ergenler nasıl izin alıyorsa onlar da öyle izin alsınlar...” buyrulmuştur. “Şu halde bir Müslümanın evi, birbirine kapı ile geçilen asgari iki bölme olmalıdır. Bölmeler ahşap kapı veya bez perde ile mutlaka ayrılmalıdır” (Canan, 1995b). Ev hane üyelerinin yanında sünnet açısından incelendiğinde “*Misafiri bir gece ağırlamak her müslümana vaciptir. Evinin etrafında sabahlayan kimseye o ev sahibinin ikramı bir borçtur. İster borcunu öder, isterse ödemez*” (Pehlivan, 2010). hadis-i şerifi evi planlarken misafir düşünülerek yapılması gerektiği hususunda yönlendirmektedir.

Kur’an’ı Kerim’de evin oda sayısı ile ilgili yönlendirici buyruklardan biri olan İsra Suresi 23. Ayette Allah “*Rabbin, kendisinden başkasına ibadet etmemeniz ve anne babaya iyilik etmenizin (gerekliliğine) hükmetti*” der (Pehlivan, 1995). İslam anne babaya hürmeti ve yaşlandığında onlara bakılmasını emreder. Bu husus mesken inşasında dikkate alınan ve Müslüman evinin asgari iki odadan veya bölmeden oluşması gerekliğini destekleyen ayeti kerimedir.

Canan’a (1995b) göre, Buhari, Müslim ve diğer sünnet kitaplarından gelen rivayetlerde, İslamdan önce Arap toplumunda evlerde helâ bulunmamaktaydı. Hz. Peygamber ve zevceleri de aynı geleneğe uymuşlardır. Bu durum tesettür ayetinin gelişine kadar devam etmiştir ve ayet sonrasında ki evlerde tuvalet inşa edilmiştir. İslam ile müslümanlara gelen ev içinde helâ kültürünün yanında, Avrupa evleri ve saraylarında yakın zaman kadar bulunmamaktaydı. “Avrupa tuvaletle tam anlamıyla olmasa da 18. yüzyılın başlarında tanıştı” (Url-46). “Dinin bir vecibesi, evlere helâ ilavesiyle inşaat planlarını değiştirmekle kalmamaş, helânın yönüne de tesir etmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ den ‘*Kazâ-yı hâcet ve bevl sırasında ön ve arkanızı kibleye çevirmeyin (...)*’ mealindeki hadisler müslüman evlerde helânın istikametine yön vermiştir” (Canan, 1995b). İslamiyetle birlikte varlığı vazgeçilmez olan bir diğer mahal gusulhane ve/veya banyolardır. Hz. Peygamber döneminde kullanıldığına dair Hz. Aişe’den rivayet edilen, perde ile gusul alanı oluşturduğuna dair geçen hadis bu hususta bilgi vermektedir.

Müslüman toplumda yaşam alanları, sokak ve iç plan organizasyonunda, “İslami tarzda inşa olunacak bir evin dâhilinde tuvaletlerin kibleye doğru olmaması, banyo ve mutfakların muhafazalı yerlerde yapılmasına, komşunun mahremini

görecek şekilde pencereler yapılmaması, rahatsız edici kokular yayılmayacak yere konumlanması ve sadeliğe şüphesi dikkat olunacaktır. Bunlara dair düzenleyici pek çok kaide koyulmuştur” (Şafak, 1982). “Tuvalet tasarımında tuvalet taşının ön ve arkasının kuzey-güney aksının aksine, doğu-batı aksında yerleştirilmesi, İslam inancına bağlanabilecek dinsel ve sembolik sistemlerdir” (Yılmaz, 2011).

İslam evi plan organizasyonu ile ilgili Canan’a (1995b) göre, ev planına dahil edilmesi gereken bir diğer unsur avlusudur. Hz. Peygamber (s.a.v)’in evinin planında avludan söz edilir. Bu örnek yakın zamana kadar evlerin avlulu veya bahçeli olarak inşa edilmesine netice vermiştir.

İslam evlerinde oda iç dekorda tasvir konusu iç mekân düzen açısından yönlendirici bir unsur olmuştur. Geleneksel mimaride evlerimiz caminin doğal bir uzantısı durumundadır. Odalar içinde yemek yeme, uyuma eylemlerinin gereği tefrişatlar, duvarlarda sabit olarak vuran dolaplara kaldırıldığında, odanın yapısı mescitten farksızdır. Namaz kılınması baş sebep olmak üzere, “*Tasvirin olduğu yere melek girmez*” (Canan, 1995b) hadisi-i şerifi Müsülüman toplumların evlerinde tasvir olan hiç bir eşya bulunmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Resim, fotoğraf, kabartma, heykel gibi şeyler hüküm itibarıyla tasvir grubuna girerler. “Hz. Peygamber(s.a.v)’in Medine’yi baştan ayağa kontrol ettirerek ‘putları kırdırıldığı, yüksek kabirleri düzelttiği, tasvirleri de iptal ettiği’ ne dair rivayetler bu husustaki titizliğinin ne dereceyi bulduğunu gösterir” (Canan, 1995b). Bu aynı zamanda sadeliği getiren ve israfı önleyen bir uygulamadır.

İslam evinde yön, oda genişliği ve inşa malzemesi ile ilgili bilgiler veren bir Hadis-i Şerifte Davut Bin Kays anlatıyor: “Rasullullah (s)’ın odalarının yapraksız hurma dallarından yapılmış olduğunu gördüm. Odaların dışı yün sergilerle kaplanmıştı. Ben odanın genişliğinin oda kapısından evin kapısına kadar altı yahut yedi zira olduğunu sanıyorum. Evin içinin de on zira olduğunu tahmin ediyorum. Sonunda Hz. Aişe’nin evinin kapısında ayakta durdum. Onun kapısı batıya doğru idi” (Pehlivan, 2010). Medinede kible yönü doğudur. Giriş kapısının batıda olması kible yönünden girildiğini bilgisini vermektedir. Mescidlerin uzantısı olan evlerimizde kapı yeri planlamasında da, helâ, yatak gibi yapı elemanlarında, uygulanabildiği hususlarda kible yönünün tayin edici unsur olduğu düşüncesine varılmaktadır (Şekil 3.8).

Şekil 3.8: XVI. yüzyılda yapılan bir deniz atlasında kible diyagramı (Url-28).

Sözlükte “yön, yönelinen cihet veya şey” anlamına gelen ‘kible’ terim olarak müslümanların namazda yönelmeleri gereken istikameti, Kâbe’yi ifade eder (Güç, 2022). Kible yönünün namaz dışında diğer ibadet dışı davranışlarda da yönlendirici olduğu söz konusudur. Hatta bazı âlimler bunu, “Aksine delil bulunmadıkça her taatte kibleye dönülür” şeklinde ifade etmişlerdir. Hz. Peygamber’in ve sahâbenin uygulamaları ile tavsiyelerinden hareketle ezan, ikâmet, abdest, teyemmüm, Kur’an okuma, uyuma, müstehap¹⁴ kabul edilmiştir (Özel, 2022).

Şehir, mahalli ölçekte, makro planda organizasyon ve konumlanışlarına bakıldığında, “Sâlih meskenin hadislerde zikredilen diğer vasıfları ise komşularının iyi olması, başta mescid olmak üzere sosyal kurum ve tesislere yakın olması, ev sahibine huzur ve güven vermesi, hava ve güneş alması açısından coğrafi konumunun iyi olması olarak sayılabilir” (Aydın, 2015). Benzer olarak, kötü evle ilgili tasvir yaparken, ezan duymayacak kadar mescidden uzak olma zikredildiği kaydedilmiştir. Bir hadiste “*Mescide yakın evin uzak eve üstünlüğü, gazinin, evinde oturana üstünlüğü gibidir*” (Canan, 1995a) geçmektedir. “Osmanlı mahallesi mescid etrafında teşekkül etmiş, birbirini tanıyan, aynı mescidi paylaşan, otokontrole sahip bir birimdir” (Taşkömür, 1995).

¹⁴ “Hz. Peygamber’in bazen yapıp, bazen terk ettikleri, âlimlerin tavsiye ettikleri fiil ve davranışlardır. Müstehaplar, ibadetlerin ve beşeri ilişkilerin daha güzel ve verimli olmasını sağlayan âdâp ve ahlâk kurallarıdır.” İbrahim Paçacı, “Müstehab”, Dini Kavramlar Sözlüğü, s: 442, 2009, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Komşuluk ilişkileri sıkı tutmak için “Peygamberimiz, komşu evlerin birbirine dayanmasını, iyi münasebetlerin artmasına ön şart görmektedir: “*Kim bir duvar inşa ederse, onu, komşusunun duvarına dayasın*” (Canan, 1995a) hadisi Osmanlı mahallelerindeki bitişik nizam yapılaşmanın kaynağı olabilir niteliktedir.

Günümüzde çokça konuşulan bir konu olan evlerimizin nerelerde konumlandırılmamız gerektiği konusunda, İslami kaynaklar da cevap vermektedir. Büyük mütefekkirler, insan için en uygun mesken yerlerinin tepeler ve yüksek yerler olduğunu nakletmişlerdir. Buna kaynak olarak, Hz. Ömer’in bataklığa kurulmaya başlanan Küfe şehrini, bıraktırdığı bir tepe eteğine inşa ettirdiği kaynak olarak alınmıştır. Bunun ile birlikte insanların beden sağlığı için bina kapılarını, pencere ve avlularının, güneş ve seba rüzgarı istikametinde, doğu cephesinde konumlandırılması önerilmiştir (Şafak, 1982).

3.6. İSLAM MİMARİSİ VE İSLAM DÜNYASINDA EV

Bu bölümde Türk toplumu dışında İslam dünyasında ev kavramı ve örnekleri doğrultusunda dini inançlar üzerinden benzerlik ve üslup oluşumu husunu incelenecektir.

3.6.1. İslam Dünyasında Ev Kavramı

İslam dini evrensel bir din olarak ev hayatı ve evin düzenlenmesi konusunda insanın mutluluğunu esas alan kurallar getirmiştir. Müslüman hayatının tüm alanlarını şekillendiren ve sınırlarını oluşturan, Kur’an-ı Kerim’de, birçok ayette evlerden bahsedilmektedir. Nahl suresi 80 ayette “*Allah evlerinizi size bir huzur ve sükûn yeri yaptı*” ayeti “ev”, “mesken” tanımlamasının kelime manasını birebir tasdikler niteliktedir. Bunun yanında bir diğer Ayet ‘*Allah güzeldir ve güzelliği sever*’dir. İslam evinin bu şuurda geliştiği uygulamalarda görülmektedir.

“İslâm evleri, dünyanın dört bir yanında beşerî çevreye istisnâî bir kültürel yaklaşımın ürünleridir. Bundan dolayı ev, basit bir sığınak olmayıp insanın bütün hayatını kapsayan bir üründür. Evin de içinde yer aldığı şehir çevresi, çocuğun, ailenin ve yaşlıların ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmıştır. Bununla birlikte onlar, aile hayatına ve onun pratik amaçlarına hizmet edecek yegane araçlar değildir.

Aynı zamanda, hayatın birliği içinde insanî duyguların ve ifadelerin alıcıları ve kaynaklarıdır da” (Cansever, 1996).

İslamiyet herşeyi içine alan bir dindir. İslamiyet, mimarisi ve sanatı beynelmineldir. Müslümanlar her memlekette tanzimi yöre malzemelerinden, dini ve ruhi etkenler ile kendi stilleri meydana çıkmıştır. Memleket ve iklim etkenleri farklılıkları ayrı tutulduğunda müslüman mimarisi benzer özellikler göstermektedir (Hayri, 1955). “İslam mimarisinde malzeme ve teknolojiler kendi uygun yerlerinde kullanılmak zorundadır. Bu İslamî tutum, özünde, ekonomik ve pragmatik matrislerin optimizasyonuna ya da tercihler kompleksinin değerlendirilmesine dayanan modern Batılı teknolojik yaklaşımlardan tamamen farklıdır” (Cansever, 1996).

“İnsanın ‘harem’ bölgesi olan mesken, İslam medeniyetinin yeryüzündeki bir tezahürü, İslam toplumunun arz üzerindeki damgası hükmündedir. Bir başka deyişle, mahremiyet dâhil İslam medeniyetinin değerler hiyerarşisinin, mesken ve mimaride dışa yansıdığı söylenebilir” (Aydın, 2015). “Mesken ve şehirler fertlerin türüne vurulmuş bir mührü, bir damgadır. Maddi bakımdan binalarımızı biz inşa ettiğimiz halde hakikatte bizi yapan ve kişiliğimizi kazandıran meskenlerimizdir. Bir hadis-i şerifte Ashab-ı Kiram Resulullah huzurunda bir kişi hakkında uğursuzluk, huzursuzluktan bahsettiler. Resulullah(s.) da buyurdu ki; bir kimse hakkında saadet, huzur üç şeyden birindedir; mesken, hanım ve at(vasita)” (Şafak, 1982). İslam dünyasında ev, dünya hayatında huzuru sağlayacak üç şeyden biridir ve toplumun şekillenmesi hususunda önemli bir unsurdur.

3.6.2. İslam Devletinde Şehirleşme ve Ev Planlaması

İnsanoğlunun dünya ve ahiret hayatı ile ilgili her yönü tanzim eden İslam dini, şehircilik ve mesken problemleri hususunda da yönlendirici ve ışık tutucu hükümler getirmiştir. İslam şehirlerin şekillenmelerinde etkili olmuştur. “İslam genellikle zannedildiği gibi bir kırsal kültür değil, bir şehir kültürüdür” (Cansever, 2014). “İslamiyet’in gelişi ve yayılmasıyla birlikte, İslam hâkimiyetine giren topraklarda hızlı bir şehirleşme faaliyetinin cereyan ettiği, daha önce çadır altında yaşayan bedevi Arapların yerleşik hayata geçtiği görülmektedir” (Can, 2021). Medeniyet kelimesinin kaynağını teşkil eden şehirde (Medine) inkişaf etmiştir. O

şehirde yaşayanlar arasındaki münasebetleri düzenleyen bir Medine ahitnamesi denilen bir belge oluşturulmuştur (Cansever, 2014). “İslam dini şehirde doğmuş bir cemaat dinidir” (Can, 2021). Kur’an-ı Kerim de şehirle ilgili pek çok ayet geçmektedir.

Cami, toplu cemaatle kılınan namazlar ve mahremiyet, fanilik, tevazu gibi müslüman hayat kaideleri evlerde olduğu gibi İslam şehirlerinin fiziki yapılarının oluşmasında da etkili olmuştur.

İslam şehirlerinin tümünün ortak özelliği cami merkezinde şekillenmeleridir. Bunun nedeni Can’a (2021) göre, İslam’ın kent hayatını getiren en önemli prensibi, cami veya mescit denilen bir mekânda yapılan namaz ibadetidir. Cuma, bayram namazları Müslümanlara farz olan ve cemaat halinde kılınması gereken namazlardır. Aynı zamanda yerleşim merkezi veya belde hükmündeki bir yerde kılınması zorunludur. Yine zorunlu olmamakla birlikte cemaatle kılınması durumunda, sevabının fazla olacağı bildirildiği için vakit namazlarda cemaatle namaz kılmanın tavsiye edilmiş olmasıdır.

“İslam şehirleri için plansızlıktan söz ediliyor, ancak hangi felsefeye göre plansızlık. Osmanlı şehirlerinde merkez, bedesten, cami, külliye planlanıyor. İskan alanlarının kendi teşekkülünde planlanmasına izin veriliyor” (Cansever, 2014). İslam düşüncesinde temelinde olduğu gibi, İslam şehirlerinde merkeze inanç, çevresine de eğitim ve yaşam için gerekli olan ticaret alanları konumlandırılmıştır. Ferdi yerleşimlerde insanlar arası ilişkilerle oluşturan, merkeze göre daha serbest bırakılan bir düzen olduğu görülmektedir.

“Daha İslamın başlangıcında Rasulallah(s.a.v) muhacirlere Medinede arsalar dağıtmış, ev yapanlara yardımda bulunmuştur. Ömer Halifeliği döneminde Basra ve Küfe şehirlerini kurdururken hazineye ait arsalarla halka vermiştir. Şehir ve evlerin planlarını Amr. b. El As ve Zübeyr b. El Avvam çizmiştir. Bu plana göre şehir ve evler inşa edilmiş. Buradan anlayacağımız İslam şehirlerinin ve evlerinin planları bizzat Resul ve sahabe eliyle oluşturulmuştur. Teknik yönleri ile halen dikkatleri çekmektedir” (Şafak, 1982).

Can’a (2021) göre, İslam şehirlerine kuruluş ve gelişim özellikleri bakımından farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. A. Dhina ve D.-J. Sourdell’er İslam şehirlerini Müslümanlar tarafında kurulanlar ve fetihle İslam hâkimiyetine girenler

şeklinde ayrılmaktadır. Mekke, Medine, Şam ve Halep fetihle İslam hâkimiyetine alınmış; Basra, Küfe, Fustat, Kayrevan, Bağdat ve Samarra ise bizzat Müslümanlar tarafından kurulmuştur.

İslam şehirleri küçük birimlere, mahallelere bölünmüştür. İslam şehirlerindeki bu bölümlenme, aynı kabile, aynı din ve kültüre mensup insanların birlikteliği ile oluşmuştur. Can'a (2021) göre, İslam şehirlerinde avlulu ve avlusuz iki tip konut mevcuttur. Avlulu ev asıl yaygın olan tiptir. Bu ev tipi İslam toplumu tarafından çok benimsenmiştir. İslamın getirdiği hayat anlayışı ile avlulu ev tipi arasında ilişki kurulmuştur. Avlulu ev, yaşayan kişilere sokağı aratmayacak açık alana sahiptir, aile mahremiyeti sağlanmaktadır, eve misafir kabul edildiğinde de mahremiyet ilkeleri sağlama hususunda kullanışlı bir ev tipidir. Ayrıca ev formu, avlu etrafında dizilmiş müstakil odalar sayesinde, birkaç evli çiftin aile içi mahremiyet ihlal edilmeksizin birlikte yaşayabileceği bir tip olması sebebiyle Müslüman toplumlarda benimsenen bir tip olmuştur. Bazılarına göre bu ev formu Medine'de İslam Peygamberi tarafından kurulan Mescid-i Nebevi'nin formundan alınmıştır. Avlulu evler tipleri İslam şehirlerinde çok katlı evlerin yaygınlaşmasıyla başlamıştır.

İslam mimarisi fanilik anlayışıyla genelde basit yapı malzemeleri kullanılarak, bakir tabiatın yansımaları ile sükûnet, ahenk ve huzurunu içinde barındıran yapılar ve şehirler inşa edilmiştir. Cansever'e (2016) göre, Şehirleşmenin Batı Avrupadan çok farklı yapıda oluşmuş en iyi örnekleri İslam şehirleridir. Şehir İslam kültüründe cennet tasavvurunun bir yansımasıdır ve İslam şehirleri içerisinde de iyi örneğin Osmanlı şehirleri olduğu söylenebilir.

“İslam şehir plancılığını belirleyen şey herhangi başka bir faktörden daha çok sudur; çünkü su hem hayatın güvencesi hem de abdest için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu bakımdan, İslam mimarisinin hem zihne hemde duylara huzur veren tezyini fiskiyeleri, şadırvanları ve şavkıyan su yüzeylerini sevmesi şaşkırtıcı değildir” (Burckhardt, 2005). Şehir planlaması için ikinci öncül şehre ulaşım sağlayan güvenli yollar, üçüncül şehri istihkamlarla takviye etmek, son olarak idareden beklenen, şehri camiler, medreseler, şifahaneler, kervansaraylar gibi halka açık binalarla donatılmasıdır.

3.6.3. İslam Evi Örnekleri; Mekke ve Medine

Bilindiği üzere İslamiyet ilk önce Mekke ve Medine şehirlerinde varlık bulmuş ve yayılmaya başlamıştır. İslami yaşam örnekleri ilk bu şehirlerde uygulanmıştır. Bu başlık altında, İslam evi kavramı karşılığı olan yeryüzünde yapılan ilk ev Kabe, Mekke ve Medine ev örnekleri üzerinde incelemeler yapılmıştır.

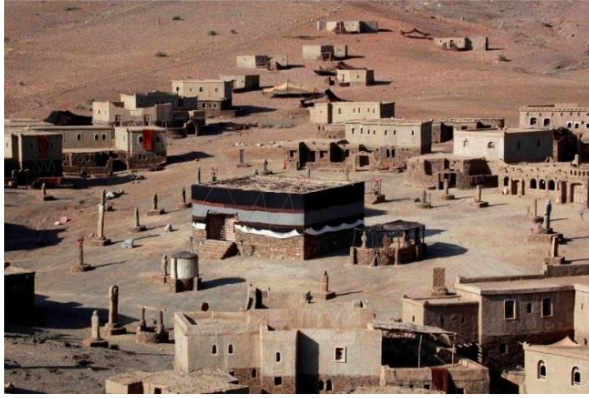
3.6.3.1. Müslümanların İlk Evi “Kâbe”

Kâbe, İslam dininin yeryüzündeki en mukaddes mimari yapısı olması sebebiyle İslam mimari ve evi üzerine açıklama yapmak için hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Yeryüzünde yapılan ilk mabettir ve Müslümanlar namaz kılarken günde en az beş defa Kabeye dönerler. “Sözlükte “dört köşeli veya küp şeklinde olmak” anlamındaki ka‘b (كعب) kökünden gelen ka‘be “küp şeklinde nesne” demektir” (Ünal, 2001). Burckhardt’a (2012) göre, genel olarak ‘Allah’ın Evi’ olarak isimlendirilen Kâbe, ilahi bir mesken olma özelliği taşımaktadır. Bilinen ilahi fikir ile tezatlık oluşturan bir durum olarak görülmektedir. Ancak, Allah insanın özünde bulunduğu gibi, kâinatın merkezinde de iskân eder.

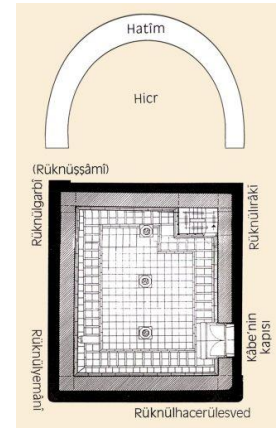
Müslümanların ilk evi ve ilk ibadet mekânı, yeryüzündeki ilk yapı rahmet ve hidayet kaynağı olarak Kabe’dir. Kur’ân-ı Kerîm’de Âl-i İmrân suresi 96. Ayette “*İnsanlar için inşa edilen ilk ev, muhakkak ki, çok mübarek ve âlemlere hidayet kaynağı olan Mekke’deki Kabe’dir*” (Pehlivan, 2005a) belirtilmiştir. Bununla birlikte Bakara Suresi 125. ayetinde “*Biz Kabeyi insanlar için toplanma ve sevap yeri, güvenilir bir yer yapmıştık. Sizde İbrahim’in makamını namazgah edinin..., ruku ve secde edenler için evimi temiz tutun*” (Pehlivan, 2005a) ve 127. Ayetinde “*İbrâhim ile İsmâil Kabe’nin temellerini yükseltirken, ‘Ey rabbimiz, yaptığımız işleri kabul buyur. Herşeyi hakkıyla işiten de, bilen de, sensin’ diye dua ediyorlardı*” diye belirtilmektedir. İnsanoğlunun evlerinin güvenilir bir toplanma ve iyi amel yeri olması gerektiği de vurgulanan Ayeti Kerimelerden; Kabe’nin daha önce inşa edilip yıkıldığı ve yerinin kaybolduğu, Hz. İbrâhim tarafından tekrar yapıldığı bildirilmektedir. Hz. Adem’in ilk yapan olduğu kaynaklarda geçmektedir (Ünal, 2001).

“Mekke şehrinde Mescid-i Harâm’ın ortasında bulunan Kâbe yaklaşık 1,5 m. genişliğindeki temeller üzerine inşa edilmiştir. Dıştan dışa 10,70 × 12 m. ölçüsünde

ve 15 m. yüksekliğinde olan duvarlar 1,25 m. kalınlığındadır. Doğu köşesinde yerden 1,5 m. yükseklikte, gümüşten bir mahfaza içinde tavafın başlangıç ve bitiş noktasını belli eden Hacerülesved bulunmaktadır. Kuzeydoğu duvarında Hacerülesved'e 2 m. mesafede ve yerden 1,92 m. yükseklikte Kâbe kapısı, kuzeybatı duvarının önünde de iki ucu Rüknuşşâmî ile Rüknuırâkî'den 2 m. kadar mesafede olan ve "hatîm" denilen yarım daire şeklinde, 1,31 m. yüksekliğindeki duvarla çevrili hicr yer almaktadır" (Ünal, 2001). İslam sonrası dönemde Kabe'nin etrafı Mescit olarak düzenlenmiştir. Hz. Ömer döneminde bu mescit dahada genişletilmiştir. Şekil 3.9 ve Şekil 3.10 görünüş ve plan görselidir.

Şekil 3.9: Kabe görseli (Url-27).

Şekil 3.10: Kâbe'nin Planı

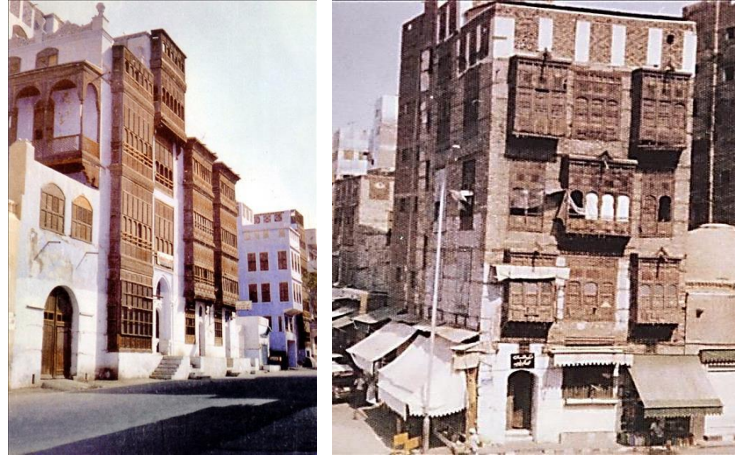
(Ünal, 2001).

“Kâbe, yeryüzündeki ilk bina ve tevhit dininin ilk mabedi olduğu gibi bütün Müslümanların birlik ve beraberlik simgesidir. Hac ise bunu fikir ve duygu halinden fiil haline dönüştüren bir ibadettir. Önemli husus, bütün insanları kendi örf ve geleneklerinden, giyiniş ve kıyafetlerinden sıyrarak onları tek tip bir elbisede birleştirir” (Pehlivan, 2005c). Bu olgu, mimaride bütünleşme dilini oluşturmaktadır. Burckhardt'a (2012) göre, Dünyanın merkezi olan Kâbe, cennet aksı ile kesişmektedir. Müslümanların toplu olarak namaz kılan herkesin yönünün tek bir noktada birleşmesi, Kâbe'nin çevresinde kalabalık müminler topluluğunun namazda secdesi, ibadet sırasında her âlemin merkezini andıran tek bir İrade'ye itaat ettiklerinin ve ona teslimiyetlerini sembolize eden, İslam'ın somut, merkezi bir ifadesidir. Mimarlığının ötesinde ayinsel rolü ile İslam sanatında merkezi bir öneme sahiptir.

Değişik milletlerden, renklerden, iklimlerden, örf, adet ve geleneklerden oluşan dünyadaki toplulukların hep birlikte dua etmeleri, aynı yöne, aynı anda, aynı gaye ve niyetle yönelmeleri, ruhlara hakim olan bir şuur ve bilinçle Müslümanları birleştiren bir bağıdır.

3.6.3.2. Mekke Evi

Mekke, Hz. Peygamberin, Ashabının yaşadığı ve Kur’ân-ı Kerîm’in inmeye başladığı şehirdir. İslam dininin uygulanmaya başladığı ilk şehirdir. En’am Suresi 92. Ayeti “*Bu indirdiğimiz, mübarek bir kitaptır... Onu kendisiyle Mekke ve çevresinde bulunanları korkutasın diye gönderdik*” ve Şura Suresi 7. Ayeti kerimesinde “*Şehirlerin anası Mekke ve çevresindekileri uyarman ve kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününü ihtar etmen için sana Arapça Kur’an’ı vahyettik*” olarak adlandırılmış ve önemi vurgulanmıştır. “Şehrin asıl önemi ise Hz. İbrahim’den Hz. Peygamber’e değin gelen tevhid inancının merkezi oluşu ve Müslümanların kiblesi olan Kâbe’nin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır” (Kararmaz, 2019).

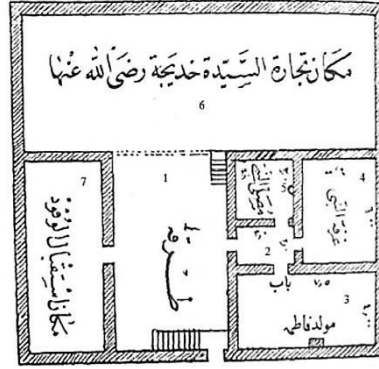

Şekil 3.11: Mekke Evi (Url-31).

“Mekke’nin yerleşim birimi olarak ortaya çıkmasında belirleyici en önemli unsur merkezinde yer alan Kâbe’dir. Bu bakımdan Mekke’de şehir hayatı Kâbe’nin yapımıyla başlamıştır” (Bozkurt ve Küçükkaşçı, 2003). İslam şehirlerindeki mescid merkezli yapılaşmaya örnek teşkil etmektedir. Can’a (2021) göre, İslam şehri olan Mekke’de binalar birbirine bitişik olarak inşa edilmiştir. İslamiyetin ilk yıllarında Kabe’ye hürmetten dolayı, evlerin yüksekliği aşmayacak şekilde yapılmıştır. Evlerin alt katları taş, üst katları ise tuğla ve ağaçtandır. Evler genellikle iki kapılıdır. Şehirde

avlulu ve avlusuz evler mevcuttur. “Mekke’deki yapılar genel olarak incelendiğinde şehrin kurulduğu dar arazi yapısından dolayı binaların bitişik nizamlı ve nispeten yüksek katlı oldukları, çevre şartları ile iklimin de etkisiyle neredeyse tamamının açık renkte oldukları görülmektedir” (Kararmaz, 2019).

Mekke evlerinin genel özelliklerine gelindiğinde, taş, tuğla ve ahşap kullanılarak, 1 ile 7 kat arasında inşa edilmişler (Şekil 3.11). Evlerde zemin katta yüksek pencere ve erkekler için mahsus bir misâfir oturma odası bulunmaktadır, diğer mekânlar arkada konumlandırılmıştır. Ön cephelerinde bulunan ahşap panjurlu cumbalar Mekke evlerine karakter kazandıran önemli bir tasarım elemanıdır (Topçu ve Numan, 2020).

Şekil 3.12: Hz. Hatice evinin planı (Kararmaz, 2019).

1. Mabeyn açık avlu veya kapalı sofa, 2. İç sofa, 3. Hz. Fatıma'nın doğduğu oda, 4. Hz. Peygamberin Hz. Hatice ile ikamet ettiği oda, 5. Hz. Peygamberin ibadet ettiği oda, 6. Hz. Hatice'nin ticaret mallarının depolandığı mekân, 7. Dışarıdan gelenlerin ağırlandığı oda (Şekil 3.12).

Hz. Peygamberin (s.a.v)'in Hz. Hatice'nin evlilikleri itibariyle yaşadıkları Mekke'deki evi, Hz. Fâtıma'nın doğduğu ev olduğu için 'Mevlîd-i Fâtıma' olarak da bilinmektedir. Ev, orta sofalı plan tipi ile benzer bir plana sahiptir. Kaynaklarda evin plan organizasyonu, dışa açılan bir kapıdan 'tarik' olarak adlandırılan bir orta sofa veya mâbeyn etrafında Hâne-i Saâdet kabul mekânı ve Hz. Hatice'nin ticâret mekânından oluşmaktadır. Evde giriş holünün yanında; tezgâh-oturma odası, kabul odası, suffa, aileye mahsus oturma odası, tuvalet, mutfak, gusûlhâne-tuvalet, kiler, depo, yatak odası, teras ve çok amaçlı bir oda gibi mahaller bulunmaktadır. Ev bir mihrab olduğu görülmüştür (Topçu ve Numan, 2020) (Şekil 3.13).

Şekil 3.13: Hz. Peygamber ile Hz. Hatice'nin evi mihrap (Topçu ve Numan, 2020).

“Evliya Çelebi, şehirde yedi yüz kırk adet mihrap tespit etmiş olup bu mihrapların içine mescidlerdeki, medreselerdeki, tekkelerdeki, dört halifenin evlerindeki ve sahabe-i kiramın evlerindeki mihrapları da dâhil etmiştir. Şehirde bu kadar mihrap olmasına rağmen cuma namazının yalnızca Harem-i Şerif’te kılındığını da belirtmiştir” (Kararmaz, 2019). Şehirde tespit edilen mihraplı odalar, müslüman evinde namaz kılmak için, namazı hatırlatan özel bir alanın olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

3.6.3.3. Medine Evi “Hz. Aişe'nin Evi”

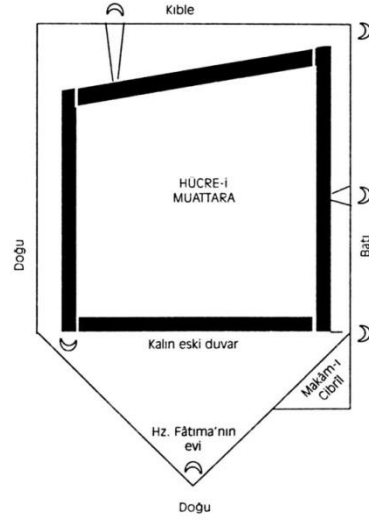
Medine şehri, Hz. Muhammed (s.a.v)’in ilk İslam şehri ve dolayısıyla İslam evi örneğini gerçekleştirdiği yerdir. “İslam’ın kent hayatını gerektiren en önemli prensibi, cami veya mescit denilen bir mekânda yapılan namaz ibadetidir. Hz. Muhammed’le beraberinde gelen Müslümanlar, Mescid-i Nebevi’nin etrafına yerleştirilmiş ve anlaşıldığına göre mescit, Müslümanların ikamet mahallinin ortasında yer almıştır” (Can, 2021). Bu bağlamda, Geleneksel Türk Evlerine bakıldığında evlerin konumlanış bilincinde merkezi noktada Cami olduğu görülmektedir.

Şehrin eski adı Yesrib’dir. İslamiyet sonrasında Medine ismini almıştır. Medine Mekke şehrinin tersine tarım merkezidir. İslam öncesi dönemde, hurma bahçeleri ile dolu ev ve kulübelerden oluşan bir köy görünümündeyken, hicret sonrasında İslam Peygamberiyle hızla gelişen şehir, İslam devletine başkentlik yapmıştır. Hz. Peygamber Medine’ye geldiğinde ilk olarak kendisi için bir ev inşa

edilmiştir. Bu ev aynı zamanda mescit olarak düzenlenmiştir. Sonrasında gelen Müslümanlar da mescidin etrafına yerleştirilmiştir. Mescit Müslümanların meskenlerinin ortasında yer almıştır. Hz. Muhammed’in kurduğu yeni devletin idari ve siyasi kontrolünü mescidin doğu kısmındaki evinden yönetmektedir (Can, 2021).

Şekil 3.14: Hz. Peygamber döneminde Medine’de bir ev inşaatını gösteren Minyatür (Url-1).

Şekil 3.15: Hücre-i saâdetin planı (Url-30).

İslamın ilk yıllarında Medine’de kurulan ev için, “Arapça hücre (oda) ve saâdet (mutluluk) kelimelerinden oluşan bu terkip Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in kabirlerinin bulunduğu türbe hakkında kullanılır. Resûl-i Ekrem Medine’deki ilk mescidi (Mescid-i Nebevî) inşa ederken kendisi için doğu duvarının güney kısmına bitişik iki oda yaptırdı” (Önkal, 1998). Taş temeller üzerine kerpiçten yapılmışlardı ve tavanları hurma dalları üzerine topraklar örtülerek kapatılmıştır. Hücrelerin mescide ve dışa açılan iki kapısı mevcuttur. Odaların tavanı insan eli uzattığında değecek kadar alçak olduğu hadislerde belirtilmektedir (Şekil 3.14).

“Hz. Peygamber’in evinin, idarî bir merkez olma özelliğini de gösteren mescidin bitişiğinde bulunması onun Peygamberlik, devlet başkanlığı, kumandanlık, kazâ ve iftâ gibi görevlerini kolaylaştırması bakımından önemliydi” (Önkal, 1998).

“Hz. Peygamber’in evinin planında avlunun, meskenin ayrılmaz bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in evi her bir kenarı takriben yüz zira olan

kare avlu etrafında sıralanan dokuz adet hücreden müteşekkildi. Hz. Peygamber döneminde her meskenin bahçesiyle birlikte sınırı ortaya konulurdu. Bundan hareketle yakın zamana kadar İslam şehirlerinde evler bahçeli olarak inşa edilmiştir” (Aydın, 2015).

Hz. Peygamber (s.a.v)’in evinin iç tefrişatı ile ilgili, Hz. Ömer (r.a)’dan anlatıldığı üzere bazı rivayetler mevcuttur; “*Hz. Peygamber (s.a.v)’in başını dayadığı, içerisi lifle doldurulmuş bir yastık, vücudunun ancak bir kısmına kifayet eden hurma yapraklarında örülmüş bir hasır, tepesinin üzerinde asılı duran işlenmemiş bir kaç deri ve deri işlemede kullanılan ağaç yapraklarından görür*” (Canan, 1995b) hadisi Hz. Peygamber (s.a.v)’in özelinde sade yaşamın bir esas olduğunu belirtmektedir. Hadis-i Şerifte geçen hasır gündüzleri otumak için yere serilirken, geceleri bölücü perde olarak kullanılmaktadır.

3.7. İNANÇ VE KÜLTÜR IŞIĞINDA TÜRK EVİNİN MEKÂNA YANSIMASI

Büyük bir İslam toplumu olan Osmanlı devlet sınırları içerisinde her alanda olduğu gibi mimaride de İslami değerler hakim olmuştur. Mimari alanda en etkili görüldüğü mekânlar evleri olmuştur. Sadelik, mahremiyet, herşeyi adalet üzere, dengeli bir şekilde yerli yerine koyma, komşu hakkı, estetik, uyum, ahenk... Türklerin İslam ile birlikte “oluşan kültürel dokuları bir Allah itikadı, Onun beyan ettiği insan tanımı ve hayatın amacı bu amaçtan doğan sorumluluk ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan görev zincirinden oluşmaktadır. Görev Allah’a muhabbet ibadet, mahlukâta merhametle hizmettir. Bu sürecin temel dinamiği sevgidir” (Ökten, 1995).

“Sağlam bir İslami inancın ve güçlü bir devlet şuurunun sahibi olan Türkler, bu coğrafyalarda kendi dünya görüşlerinden ödün vermeksizin yaşama biçimi itibarı ile tüm insanlığın kültürler ailesine katkıda bulunan özgün örnekler ortaya koydular” (Ökten, 1995). Devlet eliyle yapılan imar düzenleme kuralları öncesinde, sahip olduğu İslam hayat düsturu, Kuran ve Sünnet ile oluşan şuur ile Müslüman toplum inşa faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir.

Kur’an ve Sünnet kaynağı ile İslam Evi başlığı altında sıraladığımız ilkeler Küçükerman, Bektaş, Kuban ve Cansever gibi araştırmacıların ortaya koyduğu Osmanlı kültürü içerisinde meydana getirilmiş, Geleneksel Türk Evi tasarım ilkeleri ve kurgulanmasındaki İslami içerikler irdelenecektir.

Tevazu; Geleneksel Türk evlerinde islam felsefesinin gerektirdiği sadelik, evlerin dış ve iç tasarımında kendini göstermiştir (Cansever, 1997). İslam felsefesinin gerektirdiği tevazu ve sadelik Geleneksel Türk evlerinin iç tasarımında ana unsurdur. Evler büyük ölçüde beyaz ve doğallığı simgeleyen toprak renklerinden oluşmuştur. İç tasarımlar huzur, uyum, sadelik ve düzen imgelerini taşımaktadır. Bektaş'a (1996) göre, Geleneksel Türk evi en az malzemeyle en yalın, en ekonomik ve en işlevsel sonuca gitmek tevazu bilincinin yansımasıdır. Günümüzde çokça karşılaştığımız, ithal edilen minimalizm kavramı da özünde, İslam bilincinde olan kültürel değişim süreciyle farklılaşmış ve varlığını yitirmiş tevazu, sadelik ilkesinin karşılığıdır ve İslam Evi vasıflarındandır.

İslam tevazu bilinci ile şekillenen Geleneksel Türk evleri dış cephesi yalındır. İç mekânlar daha özenli, süsleme ve bezemeli düzenlenmiştir. Fakir ve zengin evi ayrımı çok belirgin değildir. Ancak evlerin dış kapıları yer yer ailenin soyluluğuna göre büyük ve işlemeli yapıldığı görülmektedir. Tevazu sahibi meskenlerde dış kapı dar, basık ve gösterişsizdir.

Küçükerman ve Güner'e (1995) göre, Türk evinde taşıyıcı siteminden, döşemesi ve üstündeki kaplaması olan halıya kadar çok yalın bir yapısı vardır. Değişkenliği ve işlevselliği kolayca yapılabilmesi için yalın yapılar inşa edilmiştir. Türk evi oda içindeki sabit duvar dolaplarında, sahip olunan eşyaların onda toplanması ve teşir edilmemesi, sadelik ve tevazu ilkesinin karşılığı olarak görülmektedir.

Mahremiyet; İçe dönük yaşam biçimi, haremlik ve selamlık olmak üzere iki bölüm şeklinde planlanması, odaların içinde müsafire yemek sunumlarında kullanılan, evin haremlik kısmından selamlık bölümüne servis için döner raf sitemleri tasarlanması, odalara kenardan kontrollü girilmesi, oda içlerinde dolap içlerinde gusülhanelerin yerleştirilmesi, evlerin sokak katında kapalı duvarla ile çevrilmesi ve zemin katlarda pencere bulunmaması ve dış kapı üstünde kadın veya erkek müsafiri ayırt etmek için iki farklı ses çıkaran tokmak kullanılması gibi çok sayıda çözüm, İslam dininin ve mahremiyet olgusunun etkisi ile oluşturulmuştur.

Geleneksel Türk Evlerin mahremiyet ilkesi gereği oda, dışarıdan en çok yalıtılmış elemandır. Odalar arasındaki alan olan sofa veya hayat odaları birleştirmenin yanında aileyi birleştiren, toparlayan, tüm oda kapılarının açıldığı

mekân olması sebebiylede kontrolü sağlayan mekândır. Geleneksel Türk Evlerinin ayırıcı özelliği olan sofa mekânından geçilerek mahremiyetin son sınırı olan odaya varılmaktadır. Aynı sokakta karşılıklı evlerin kapılarının birbirine bakmamasına dikkat edilmeside aile mahremiyetini en üst düzeyde tutan Anadolu evi özellikleridir.

Güzellik: Türk evinde hiçbir şey göze batmaz, içinde yaşayana huzur ve dinginlik veren bir güzelliğe sahiptir. Dış cephe ve iç mekânda kullanılan ahşap ve beyaz duvarlar sadelik içinde güzelliği getirmiştir. Fazla eşya olmayan iç mekânda, sabit ahşap sedir oturma elemanı, arkasında bir güzen içinde aynı ahşap malzemesinden pencereler, sabit duvar dolabı ve ocak oda çevresine konumlanmıştır. Görsel güzelliğinin yanında, insanın günlük tüm ihtiyaçlarını karşılayan, yararlı, duygusal olarak algıladığı, ulvi temayül ve duyarlılıklarını tatmineden, zevkin kontrolünden geçmiş, birbiri ve çevre ile ahenkli bir mekân olan Türk odası bu özellikleri gerçek manada güzel olma vasfını taşımasını sağlamaktadır. “Böyle bir odada hem canınız sıkılmaz, hem de bütün gereksinimlerinizi karşılayabilirsiniz” (Bektaş, 1996). Bunun sonucunda Geleneksel Türk evleri insan üzerinde geçici olmayan, sürekli bir güzellik algısı oluşmuştur.

Geleneksel Türk Evi'nin birçok detayında İlahi güzelliğin yansımaları hissedilmektedir. En belirgin hissedildiği eleman, Türk evinin en karakteristik özelliklerinden biri olan; ince, zarif, estetik bezemeli tavanlarıdır.

Bütünleşme ve Standartlaşma: “Osmanlı evleri adeta tek odalı gibiydi. Türk evini irdeleyen bütün araştırmalarda, çadırdan eve dönüşen Osmanlı evleri tek odadan ibaret gibiydi. Her biri otağ olan, eklemelenip çıkarılanbilen bu birimler, bütünleşme prensibiyle yerleşiyor ve büyük kabuk olan evleri oluşturuyorlar (Cansever, 2014). Bir Osmanlı şehrinin sokağında her ev kendi başına duruyor. Her evin, kesin olarak şahsiyete sahip olması ile birlikte bir bütünün parçası olma, sokakta seyir halinde olan insanın kendini içinde hissetme durumunu da yansıtmaktadır. Ayeti Kerimede belirtildiği üzere “*hep birlikte Allah'ın ipine tutunma*” buyruğu, İslam toplumu olan Osmanlı'da bütüncül tasarımları beraberinde getirmiştir.

Kendi içinde bütünün bir parçası olan Türk evinde oda, aynı zamanda kendi başında, günlük yaşama dair ihtiyaçların karşılanabildiği bir bütün olarak

tasarlanmıştır. İç düzeni kesin olarak belirlenmiş, sistemleştirilmiş, bu düzen içinde kullanılan ürünlerde standartlaştırılmıştır.

Denge ve İtidal: Türk evini inşa eden insan İslami bilinç ile, “kendini öteki varlıklardan biri, onlarla dengede olması gereken, onlarla birlikte var olan biri olarak görüyor” (Bektaş, 1996). Bu şuurda konumlandığı topoğrafya uygun, ısı, ışık ve havalandırma ihtiyaçları göz önüne alınarak, bulunduğu alandaki doğal dengeyi bozmayacak biçimde yapılmıştır.

İç-dış tasarımda herşey dengelidir göze batmaz. Yöre koşullarına ve iklime göre alçak tavanlı inşa edilen evlerde küçük pencereler tasarlanmıştır. Yüksek tavanlı evlerde büyük, bazı uygulamalarda alt ve tepe pencereleri kullanılmıştır. Işık alımında, yan yüzeydeki doluluk boşluk oranlarında bir denge gözetilmiştir. İlahi güzelliğinde tezahürü olan denge bilincinin Türk evindeki yansıması olarak karşımıza çıkar. Süsleme ve bezemeler bir denge üzeredir. Küçükerman’ın Türk evinde oda tanımlamasında kullandığı “üstte gök, altta toprak” tezahürü olarak döşeme ahşap malzemedен, sade toprak gibidir. Tavan, gökyüzü gibi ilahi güzellikte, soyutlanmış kainat motifleriyle tasarlanmıştır. Gösterişli tavan sade zemin ile dengelenmiştir. Tavanla uyumlu haldeki halı, sedir, kumaşlar, duvardaki bezemeli ahşap dolaplar, kâinatın tezahürü olarak dengeli biçimde süslemenin örneğidir.

Esneklik ve Süreklilik: Mütevazı veya süslü olsun Türk evleri, “gelecek nesillerin değişen ihtiyaçlarına ve arzularına hizmet edilmesini mümkün kılacak esneklikte tasarlanmıştır” (Cansever, 1996). Bektaş’ın Geleneksel Türk evini sınıflandırdığı ilkelerden de biri olan esneklik en önemlilerindedir. “Evler ailenin büyümesine uygun olarak birim birim büyüebiliyor. Ya da sonradan bölümlenebiliyorlar” (Bektaş, 1996). Rasulullah’ın mesken telakkisinde, seyyaliyet esastır. Ev öncelikli ihtiyaç duyulduğunda yeni odalar ekleyebilecek şekilde geniş tasarlanmalıdır. Türk evleri için bu özellik, tasarım kriterlerinin en önde gelenidir. “En nefis bir şekilde süslenmiş ev bile ki çok mütevazı olanları da vardır gelecek nesillerin değişen ihtiyaçlarına ve arzularına hizmet edilmesini mümkün kılacak esneklikte tasarlanmıştır” (Cansever, 1996).

Ahşap strüktürle oluşturulan Geleneksel Türk Evleri, kolay inşa edilen, esnek, yenilenebilir yapılar olarak görülmektedir. Bunun ile birlikte bir birim olarak odaların kuruluşları, içinde esnek, dönüştürülebilir, günlük ihtiyaçlarına göre sürekli

kullanım sağlayacak şekilde kurgulanmış olması toplum yapısının dayandığı temel kavramların yansımalarıdır. Cephe tasarımı olarak çok yağmurlu bölgelerde geniş saçaklar kullanılması binayı yağmurdan koruyarak, yapı sürekliliğini sağlamaktadır.

Eldem'e göre Türk evi, hafiflik, şeffaflık ve modüler mantık gibi özellikleri barındırıyordu. Bu modüler mantık sadelik, kolaylık, standartlaşma, esneklik gibi İslam ilkelerinin yansımaları sonucunda oluşmuştur.

Komşuluk hakkı ve yardımlaşma: Geleneksel Türk Evi oluşumunda, çevreye, doğaya, topluma, komşuya saygılıdır. Dünya malı geçicidir, esas olan insan ilişkileridir (Bektaş, 1996). Komşuya gösteriş ayıptır. İç-dış tasarımda herşey dengelidir göze batmaz. Ev kuruluş ve konumlanışında komşunun hakları gözetenmiştir. Güneşi, havası ve manzarasını kesmeyecek noktada konumlandırılmaya özen gösterilir. Anadolu evleri Kur'an ve Sünnet ışığında komşu hakkı önde tutularak, en faydacı tutumla biçimlendirilmiştir.

Evlerin plan organizasyonunda yemek kokusunun komşuya gitmemesine özen gösterildiği görülmektedir. Türk evlerinde sokağa açılan yemek ikram raflarında komşuluk ve yardımlaşma bilincinin sonuçlarıdır.

Kullanışlılık ve işlevsellik: Türk Evi'nde yapım yönetimi, yöntemleri, kolaylık ilkesine dayanır. Tasarımlanma içten dışa doğru başlar. Önce işlev çözümlenir, sonra biçim işlevi izler. Bu, dışın göz ardı edilmesi değil, için dışa yansımadır. Ve aynı şekilde dışta iç okunabilir (Bektaş, 1996). Özellikle böyle olsun diye değil, doğal olarak gerçekleşen bu ilke İslam şuurunun yansımadır. Mekân insan için yaratılmıştır ve mekânı imar etme görevi yüklenen, şerefli mahlûkat olan insanın hayatını kolaylaştıracak en doğru çözümü bulma bilincinin sonucunda doğaçlama olarak kullanışlılık ve işlevsellik ilkeleri gerçekleşmiştir. Türk evlerinde kullanılmayan mekân, yüzey ve hiçbir eleman yoktur. Hatta tek mekân birkaç işlev üstlenmiştir. İslami bilinçle, azami sadelikte ve asgari işlevsellikte tasarlanmış Türk evlerinin kolayca taşınabilir ve dönüştürülebilir özellikte olduğu görülmektedir

Geleneksel Türk Evi'nde "odanın, evin hemen hemen bütün ölçüleri insan ölçeğinden çıkar" (Bektaş, 1996). Odaların mekân kuruluşlarında, oturma, dolap, sedir gibi tüm yapı elemanlarında insan ölçeğinin temel referans olarak alınması

kullanımda kolaylık ve işlevsellik getirmiştir. Bu karakteristik özelliğin ‘nerede kolaylık varsa güzellik oradadır’ İslam düşüncesinin bir yansımasıdır.

Türk evlerinde oda sonrasında en işlevsel mekânlardan olan sofa veya hayat mahali aile bireylerinin toplanma, birbirleri ile iletişimi yüksek tutan ve çocukların gün içinde sürekli kontrol halinde olmalarını sağlamaları açısından kolaylaştırıcı nesil eğitimi açısından da önemli bir düzendir. Türk evinde pencere biçimlenmelerine bakıldığında, yönlere ve iklime göre duvar kalınlığı, yapı ve pencere yönleri, büyüklükleri farklılık göstermiştir. Türk evlerinde tasarımı yönlendiren bu kullanışlılık bilinci devamında tasarrufu da sağlamıştır.

Tutumluluk ve Gereklilik: Türk evlerinde Bektaş’ın saptadığı gerçekçilik ve akılcılık ilkesinin İslam bilincinin geliştirdiği, gereklik ve dolaylı olarak tutumsallık ilkesinin yansımasıdır. Geleneksel Türk Evler’inde “Bak bak desinler!” diye yapılmazlar...“kurguda, yapımda gereksiz cambazlık hiç yoktur. Çatıdan toprağa yük akışı apaçık görülür, bakını rahatlatır... Hiçbir gerek bir başkasının yerine kullanılmaz, her şey kendisidir” (Bektaş, 2001). Kütüb-i Sitte Hadis Külliyyatında geçen Hz. Ömer (r.a.)’in Hz. Peygamber (s.a.v)’in evi ile ilgili dile getirdiği “*odada görülenlerden başka bir şey yok*” (Canan, 1995b) ifadesi Türk evi için Bektaş’ın “her şey kendisidir” tanımlaması ile benzerlik göstermektedir.

Geleneksel Türk Evinde herşeyden önce tutumluluk ana felsefelerden biridir. Bektaş’a (2001) göre, Türk evinde yalnızca yapımda, yöntemde, gereçlerde değil, kullanımda da tutumluluk. En azla en çoğa ulaşmaya çabalanır. Bir çivi bile gereksiz kullanılmaz. Ortak kullanımlar iyi belirlenmiştir. Kişinin ya da çekirdek ailenin mahremiyet sınırları çerçevesinde herşey ortak kullanılır. Beraber yaşayan iki veya üç çekirdek aile, çamaşır yıkama, hamam ve mutfak işlerini ortak çözer. Gösteriş için boşa harcama, gerekli parayı kazanmak için yaşamı boşa harcama yoktur. Kullanılmadan kilitli tutulan oylumlar yoktur. Yağmur suyu damlası bile boşa harcanmaz. Dumanın bile, bacadan çıkıp gitmeden sığağından yararlanır.

“Bir mekânı oluşturan herhangi bir yapının, üstelik de kolaylıkla kurulup sökülmesi ve taşınması, şu anlama gelir. Gerek bu mekânın oluşturulmasında, gerekse iç düzenin kurulmasında , en önemsiz gibi görünen, en küçük noktalara kadar herşeyin titizlikle ve büyük bir tutumlulukla geliştirilip üretilmiş olması kaçınılmaz bir gerekliliktir” (Küçükerman, 1995). Panjurlu, kafesli pençeler güneşli

yörelere iklimlendirme ile ilgili, ılıman iklimde zemine daha yakın alttan serinletilen sedir, sert iklimde ise yükseltile daha korunaklı sedir yapılması gibi imalat detaylarında tasarruf sağlamaktadır. Geleneksel Türk Evinde incelik düşünülen her detay; çok amaçlı kullanım, hafiflik, strüktür, işlevsellik özelliği İslam düşüncesinin temel ilkelerinden tutumluluk ilkesi doğrultusunda oluşmuştur.

Fanilik: Türk evlerinde yaygın olarak kullanılan ahşap malzeme fanilik şuurunun yansımasıdır. Dünyayı geçici gören Türkler konutların yapımında kerpiç veya ahşap malzemesini kullanmışlardır. Bu şuurda yapılan kolay değiştirilebilir Türk evlerini bir nesile yetişecek kadar yapmak istemişler, önceki kuşak, sonrakilerin geleceği üzerinde tahakküm kurmamış olur. Fanilik bilincinin en belirgin yansıması evlerin yapımında kullanılan malzeme olması ile birlikte dünya hayatının geçiciliğinin benimsenmesi yalın, gösterişsiz ve sade yapıların oluşmasını sağlamıştır. Ebedi hayatın varlığı kul hakkını gözetme, müslüman olmanın gereği olan tüm ibadetleri gerçekleştirme şuurunu ve bunun yansımalarının da beraberinde getirmiştir.

Geleneksel Türk evlerinde yere yakın oturma elemanı, toprağa yakın olarak faniliği unutulmaması bilinciyle düzenlenmiştir. Aynı şekilde az katlı ve mütevazı yapıların inşasında fanilik ve bakilik anlayış düzeyinin Türk toplumundaki yansımalarını göstermektedir.

Teslimiyet ve Aidiyet: Türk evinin doğayla savaşıma, ona uyum sağlama ve saygılı olma özelliği teslimiyet bilincinin tezahürlerinden biridir. Cansever, Türk evini meydana getiren temel ilkeleri “Her evin bu cenneti gerçekleştirme iradesi ve başarısını başlatan temel unsur; insanın çevreyi idrak etmesi ve herkesin Allah’ın yarattığı güzel dünyayı sonsuz bir saygı ile koruyup güzelleştirmeyi asli vazife saymasıdır” (Cansever, 2016) şeklinde ifade etmiştir. Yaptığın her işte Allah’a güvenme ve hesap vereceğini bilme bilinci az katlı, kullandığı ahşap ve taş malzemesiyle gösterişsiz ama özenli, çevreye vereceği etkileri düşünerek, azla yetinen, insana ve kâinata değer veren bir bilinç ile Türk Evleri oluşturulmuştur.

Küçükerman’ın Türk evi çalışmalarında geçen “...altta toprak, üstte gök var...” tutumu, kâinatı, yaratıcıyı unutmama noktasında önemli bir tasarım çıkış noktasıdır. Teslimiyet ve tevhid bilincinde tezahürü olarak görülmektedir.

İnsanın insanla anlaşmasına dayanılarak yapılan Türk evleri, elbette insancıldır. Benlik kavramının karşıtı olan Tevhit şuuru, beraberinde sevgi ortamını oluşturmuştur. Sadece şahsi menfaatler düşünülmeden yapılan Türk evleri sevgi ve huzuru içinde barındıran bir yuva olmuştur. Allah'ın iradesine teslim olma şuuru olan teslimiyet ilkesi yansısıyla, gelene razı olma bilinci, yakın çevre ile uyumuda beraberinde getirmiştir.

Mimarlıkta amaç, evin bir mal değil de yuva olması, sevgi ortamına dönüşmesidir. Bu da evlerin içinde yaşam sürecektir kişiler ile konuşularak oluşturulmasından geçmektedir (Bektaş, 1996). İnsanlarla konuşa konuşa veya evini kendin yapma benimseme, kendine yuva yapma aidiyet bilinciyle oluşmaktadır. “Osmanlı şehir oluşumunda, herkes evini komşusuyla mutabık kalarak yapıyor. Su sosyal mutabakatın ve iradenin yansıması olarak şehri insanlar inşa ediyor” (Cansever, 2016). Bu evini yapan insanlar üzerinde aidiyet duygusunun fazlaca olmasının sonucudur.

İslam düşüncesine göre kutsal olan aile kavramı, Türklerde de toplumun temeli olarak görülmüş, önemli tutulmuş ve İslamiyeti kabulden önce de olan büyük aile düzeni bağlılığı artarak nesiller boyunca devam etmiştir. İslami sorumluluk ile birlikte gelen büyük anne ve büyük baba ile yaşamak kültürel olarak da zenginlik kazandırmanın yanında, herkesin evi yalnız kendinin değil, dedelerinin de doğduğu yer olması durumu manevi sorumluluk ve aidiyet bilincinin tezahürüdür.

Türk evleri dış cephe kapı üstlerinde genellikle yazıldığı görülen “Mülkün sahibi Allah'tır / Malike'l- Mülk” yazısı da teslimiyet bilincini diri tutan bir tasarım detayı olarak yer almaktadır.

Ahenk ve Uyum: Bektaş'a (1996) göre, Türk evinin en önemli özellikleri doğrudan kullanıcının yaşama biçiminden, doğaya, çevre koşullarına uygun biçimlendirilmesidir. Doğayla savaşımadan ona uymakta, doğanın kan dolaşımı içinde kalmaları özellikleri uygunluk kavramının en güzel tezahürüdür. Evlerin yapımında yöre malzemesini kullanma ilkesi de, çevreye uyumu doğal olarak sağlamaktadır. Aynı zamanda çevrenin bütünlüğü, imalatın kolaylığı ve tasarruf ilkesinde karşılığdır. İslam düşüncesindeki insanın özünde olan ahenkli ve uyum içinde olma özelliğinin yansıması, Geleneksel Türk Evindeki içtenlik, yalınlık, bütünü ile tek dilde, tam bir estetik çerçevede yapıma hali olarak tezahür etmiştir.

İslam düşüncesinde ki “*Bak, gökteki yıldız, aya, güneşe, toprağa, ağaca, her şeye bak*” ayeti derinliğiyle oluşan bilinç ile inşa edilen Geleneksel Türk evlerinde, kullanılan malzeme, pencere ölçüsü, güneşe ve manzaraya göre konumlanması, oda içi sedir yerleşiminden, oda tavan işlemlerine kadar bütün kurgusunda kainatın taşıdığı uyum ve ahenk vasfının yansımaları görülmektedir.

Mekân organizasyonu ve konulanışı: Türk evleri konumlanışlarına bakıldığında, İslam evi vasıflarında olan yamaçlara ve yüksek yerlere konulanma ilkesinin öncelikli benimsendiği görülmektedir.

Geleneksel Türk Evlerinin, genellikle en az iki odalı, İslami değerler ve gelenekler doğrultusunda aile birey sayısı, büyük ebeveynlerin veya müsafirin gerektiğinde konaklayacağı şekilde planlandığı görülmektedir. İslam yaşayışı gereği sokak, iç mekân arası yarı açık veya açık kullanılan mekânlar olan sofa ve avlulu plan tipleri geliştiği görülmektedir.

İslami kaynaklarda iyi mesken tanımlarında belirtildiği gibi, Türk evleri kat sayıları genellikle bir, iki en fazla üç olarak yapılmıştır ve planları kare veya dikdörtgendir. Odalar geniştir ve alan işlevsel olarak ikiye ayrılmıştır.

Ayrı mahal olarak mesken içinde hela genellikle bulunmaktadır. İslamiyet ve yerleşik hayata geçiş ile birlikte evlerin içine alınan hela yanında, odada yüklük içlerinde yıkanma ve abdest alma yeri olarak gusülhane çözümlemesi yapılması da İslami yaşayışın gerekli sonuçlarından. Bu mahallerin yerleşiminde çoğunlukla kible yönü doğrultusunda yapıldığı görülmektedir.

İslam evinde olduğu gibi Türk evleri mescid gibi toplanma yerleridir ve bu şuurda odalar geniş, yalın, değişen ihtiyaçlara hizmet edecek şekilde yapılmıştır. Sabit ahşap sedir oturma elemanı, arkasında bir düzen içinde aynı ahşap malzemesinden pencereler, sabit duvar dolabı ve ocak oda çevresine konumlanmıştır. Yatak, sini gibi günlük ihtiyaçların karşılandığı elemanlar işi bitince ortadan kaldırılır. Oda içinde tasvir, heykel ürünleri yoktur. Süsleme amaçlı ahşap malzeme ile işlenen bezemeler tercih edilmiştir. Hareketli tüm tefrişat kalktığında mescitten farksızdır. Özellikle bağımsız birim olan namaz odası bulunmasa dahi, Türk evinde her oda namaz odası vasfını taşımaktadır. İslami şuur ile biçimlendirilen Türk odalarında az eşya kullanılması ve sadeliği sonucunda, cemaatle namaz kılınmasına,

toplu iftarların ve sohbetlerin yapılmasına olanak sağlayan mekânlar olduğu görülmektedir.

Türk evlerin dış kapıları genellikle doğu yönündedir. Mescitlerin uzantısı olan evlerde kible yönünden giriş yapılmaya özen gösterildiği görülmektedir. İç mekân odalar pencere yan yüzeyi güneş açısında göz önüne alınarak doğuya doğru konumlandırılmaya özen gösterilmektedir.

Türk evlerine baktıkça insan kendini bambaşka bir ortam içinde bulur. Bir İslam toplumu olan Osmanlı şehrinde sokakta her ev kendi içinde karaktere sahipken aynı zamanda bütünün içinde bir parçadır. Yan yana gelişleri birbirlerinin haklarını gözeterek, mahalle cami merkez alınarak konumlandırılmıştır. Geneli ahşap olan bu evler İslam dünya görüşü ile meydana getirilmiştir. Kâinata saygı, sevgi, doğa ile iç içe olma isteği evi biçimlendirmiş, dış mekânda sofa veya avlu dediğimiz, çiçek, yeşillik ve su ile cennet tasavvuru yapılan, iç mekânda ahşap işlemlerle ev öğelerini sanat eserine dönüştürmüş, halılar, örtüler, kumaşlarla evi renklendirmiştir. İnsanlar, aile birliğini, özgürlüğünü ise odasında bulmuştur. Yalın, işlevselliğin yanında estetik de olan, pencere önünde sedirde oturduğunda dünyayı seyretme imkanı verem bir yaşam alanı olan Türk evi odası Müslüman ailenin günlük tüm ihtiyaçları karşılayan huzur ve sükûn bulma yeri olmuştur.

Türk toplum yapısının dayandığı temel İslami kavramların çok yönlü biçimlenmesi ile Geleneksel Türk Evleri oluşmuştur. Ecdadımız hem kâmil insan numuneleri oldular hem de kâmil eserler verdiler. Le Corbusier 1920'lerde Balkan şehirlerini, İstanbul'u geziyor ve oradan modern bir şehir tasavvuru çıkarıyor (Cansever, 2014).

3.8. BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRMESİ

İslam, insanın yaşama çevresinin tümünü, tavır ve davranışlarını belirleyen bir hayat anlayışıdır. Hayatın bütün faaliyetlerine sirayet eden kusursuz bir düzendir. İslam sadece inançtan ibaret değildir, baki olan tek Yaratıcı'nın kurduğu mutlak düzene, O'nun kuralları çerçevesinde uymak, tüm hesapların görüldü ahirete inanmak ve bu inanca göre yaşam sürmektir. Sükûn, samimiyet, sulh ve bağlılık anlamlarına gelen İslam, insana huzur ve sükûn veren şeyi bulmak, yapılan işi güzel yapmak ve tüm bunları güzel bir teslimiyetle yerine getirmektir. İslam, insan hayatını

şekillendiren, gerçek manada ki mutluluğun kaynağıdır. İslam dininin insan ve toplum ilişkileri açısından Kur'an-ı Kerim; iman, ibadet, ahlak ve muamelat boyutu olmak üzere dört ana esasları içerir. Hiçbir ayırım gözetmeden bütün insanlığa hitap eden, bir olan Allah'a inanmaya davet eden İslam, insanlara görevler, sorumluluklar yükler ve bir hayat anlayışı getirir. Bu anlayışın temelini Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetinde belirtilen ilkeler oluşturur. İnancın tamamlayıcısı olan ibadet boyutunun temeli Kelim-i Şehadettir. Sonra gelen namaz ibadeti, Müslümanın günlük hayatını şekillendirmesi nedeniyle İslam'ın simgelerinin başıdır. Tüm yeryüzü mescittir hadis-i çerçevesinde namaz, insanın yaşam sürdüğü her yeri düzenlemektedir. Diğer farz olan oruç, zekât ve hac ibadetleri de sosyal ve ahlâk açısından insanı koruyarak dünya nizamını dengede tutar.

İslam düşüncesinde insan, önemli bir mahlûkattır ve kâinatta ne varsa onun emrine verilmiştir. Mekânda insan için yaratılmıştır ve o mekânı Allah'ın hudutlarına göre imar etme vazifesi de ona aittir. Esas vazifesi dünyayı güzelleştirmek olan, bu sorumluluğu üstlenen insan'ın, kâmil insan olarak yetiştirilmesi ana gerekliliktir. İnsan yeryüzüne tevhid ilkesiyle, var olan her şeyi Allah'ın yaratığına iman ederek bakar ve imar sorumluluğu doğrultusunda bilinçlendirilir. Allah'ın insan da yarattığı akl, kalb ve nefs'in yansıması meydana getirdiği mekânlarda görünmektedir. İnsanın içine doğduğu ve yetiştiği mekân olan evler, içinde yaşayanların, ahlâk ve manevi değerlerinin somut bir ifadesidir. Mekân ile insan düşünceleri, değerleri ve davranışları arasında kuvvetli bir ilişki olduğu görülmektedir.

İnsan hayatını, İslami yaşayışı şekillendirme ve kolaylaştırmaya etkisi nedeniyle mimari önemlidir. İslam'da din ve din dışı gibi bir kavram yoktur. Her alanda olduğu gibi mimaride de İslam ilkeleri göz önüne alınarak tasarımlar yapılmalıdır. İslam düşüncesinde zanaatkar, sanatçı ve ilim adamı arasında ayırım yoktur. İslam her şeyde en doğru, en güzel olana ulaşma gayesindedir. Mimari, insan hayatının her alanı biçimlendirme çalışmasıdır ve hayatın içindedir. Mimaride karar verme süreci birçok etmenin yanında, özünde inanç sitemine dayanmaktadır. İslami tutum, davranış ve duyguların yansıması ile şekillenen mimariye de İslam Mimarisi denilmektedir. İfade bakımından doğal, mütevazı olan İslam mimarisi sükûnet içinde harekettir. Tevhid kavramı İslam mimarisinde en önemli öznedir. İslam mimarisi ve

batı mimarisi arasında da en büyük ayırıcı vasıf olan tevhidî tasarım, çeşitlik içinde birlik, tek olana yönelmek olgusunun örneğidir.

Yeryüzündeki ilk mimari yapı olan Kâbe, bir olan Allah'a yönelmenin sembolizmi, insan iradesinin Yaraticı'nın huzurunda bütünleşmesinin açık bir ifadesidir.

İslam sanat ile bütün insanlığa hitap eden bir ifade haline gelir. İslam sanatı da İslam ilkeleri doğrultusunda yükselen bir medeniyetin, ait olduğu din ve kültürün bir yansıması olarak insan hayatını yüceltmeyi amaçlamaktadır. İslâm sanatında sanatkar güzelliği yaratan değil keşfedendir. Mutlak güzellik sahibi ve kaynağı Yaradan'dır. İnsan'ı yücelten İslam, insanın maddi ve manevi dünyasını da dolayısıyla sanatta mükemmelleştirme arzusundadır. İslam'ın üzerinde durduğu; Tevhit, İhsan ve Kur'an olarak üç ana başlık altında toplanabilen ilkelerin sanat eserleri üzerinde yansımaları görülmektedir. 'Tevhid', bir olan Allah'ın iradesine teslimiyeti ifade etmektedir. 'İhsan' her işini Allah onu görüyormuş gibi, güzel olanı yapmak demektir. 'Kur'an', Müslüman hayatının her alanına ayet ayet sirayet eden, sanat etkinliğinin biçim ve içeriğini belirleyen emir ve yasakların yer aldığı, ilahi sanatkarın sanat eseridir. İslam dini için, din ve sanat ilişkisi düşünüldüğünde, din muhteşem denge içinde sanat için tükenmeyen bir ilham kaynağı olmuştur. İnsanı merkez alan, tükenmeyen ve kusursuz olan İslam rehberliğinde oluşan mimari, şüphesiz insan fitratına en uygun biçimde şekillenecek ve süresiz olacaktır.

İslam, iki büyük esas üzerine kurulmuştur; Allah'tan başka ilah yoktur ve Hz. Muhammed O'nun Resulüdür. Bu bağlamda Kur'an ve Sünnet ışığında Müslümanın yaşam çerçevesini çizer. Kur'an ilmin ve bilginin kaynağıdır. Zamansızdır. Müslüman hayatının her alanında ona danışır. İslam Mimarisine ve evine şekil veren birincil kaynak olan Kur'an'ı Kerim ve diğer kaynağı olan Hz. Peygamberin sünnetinde sanat, şehircilik, çevreye ve bireye saygı kuralları, aile, ev hayatı, iyi ve kötü mesken özellikleri konularına doğrudan veya dolaylı olarak değinilmektedir. 'Yaptığımız işi güzel yapın' Ayeti kerimesi ve 'Allah güzeldir, güzeli sever' hadisi şerifinde, en genel manada insanın en çok iletişim içinde olduğu ve inşa ettiği ilk mekân olan evlerini öncelikli güzel yapması buyrulduğu görülmektedir. Daha özel işaretlerle, 'Allah evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı' ayetinde ve 'Geniş ev, iyi komşu ve itaatkâr binek, Müslüman kişinin mutluluğundandır' hadisi şerifinde

mesken özelliklerinden bahsedilmiştir. Kur'an Kerim ayetleri ve Hz. Peygamberin Sünneti doğrultusunda meydana getirilen meskenler huzur ve sükûn merkezi haline gelmektedir.

İslam, Allah'ın koyduğu hudutlar çerçevesinde, insanı merkez alan, onun saadet ve huzurunun kaynağı, eksiksiz ve kusursuz bir nizamdır. Mimaride İslam olgusunun ortaya çıkması ile yeni bir form ve uslûp ortaya çıkmıştır. Mimari, medenî bir toplumun ihtiyaçlarını karşılamanın yanında kendi tutum ve davranışlarını ortaya koyduğu yapım tekniği ve sanatıdır. Bu yönüyle meydana geldiği medeniyetin hangi yönde geliştiğini yansıtan bir semboldür. İslam devletlerinin ve Müslüman toplumların yaşadığı bölgelerde mimari, İslami kültürün yansımalarını göstermektedir. Medeniyetlerde kültürün en belirgin yansımalarının görüldü yerler, fertlerin yaşam biçimleri ve dünya görüşleriyle özgün bir tarzda oluşturdukları evleridir. Mesken, kültür ve din arasında çok sıkı bir bağ vardır. Her kültürün kendine has bir meskeni vardır, medeniyetler meskende gelişip zenginleşir. Bu sebeptendir ki mimari daha özelden mesken insan hayatında önemli meseleyi teşkil eder.

İslam Mimarisi, Müslüman toplumların kültürel birikimleriyle ortaya koydukları mimari yapılara verilen isimdir. Çalışma kapsamında, ortaya koydukları meskenler de "İslam Evi" olarak adlandırılmaktadır. İslam evleri, İslami değerlerin insana yüklediği şuuru, belirli biçim ve semboller halinde yansıtır. İslam sanatı ve mimarisinin en önemli hususlarından biri tevhid ve insan fitratının muhafaza edilmesidir.

Aile toplumun temeli olan kutsal bir kurumdur. Ailenin yeşerdiği mekân olan evler, insanın kâinatı ilk tanıdığı, ilk medresesi, kültür üretim yeridir. Bu sebeptendir ki maddi ve manevi olarak sağlam temeller üzerine evler inşa etmek, devletin temeli olan aile için önem arz etmektedir. İslam düşüncesinde Müslümanın inancını rahat yaşayabileceği ve korunmasını sağlayacak bir meskene ihtiyaç duymaktadır. Kur'an-ı Kerim ve Hadisi Şerifler nasıl olması gerektiği hususuyla ilgili bilgi vermektedir. Ev, mesken, yuva insanların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamanın yanında, tevhid üzere yaşamaya elverişli, ibadet edilebilir biçimde düzenmiş, Yaraticının güzelliğini tezahürünün görülebildiği, israf ve gösterişten sakınıp tevazu üzere şekillenme, her noktada adalet üzere dengeli olma, topografya ile ahenk içinde biçimlenme,

dünyanın geçici olduğunu bilerek kalıcı malzeme kullanmama, komşunun havasını güneşini kesmeme gibi temel ilkeler İslam'ın eve yönelik yaklaşımını belirlemiştir.

Mimari bir eser, medeniyetlerde sahip olduğu kültürel birikim ve Müslüman toplumun yaşam biçimi ve dünya görüşlerinin en özgün, yalın şekilde tezahür ettiği olgulardır. Özellikle sivil mimari ürünü olan meskenler en öncelikli görüldüğü yapılarıdır. İslam medeniyetlerinin birikimi ile oluşan yapılar, onu meydana getirecek sanatçının, varlık ve hayata ilişkin tasavvurunu yansıttığı için, sağlam inanç temelleri üzerinde inşa edilmiş bir İslam evinin meydana gelmesi, öncelikli sağlam bir eğitim ile “yaptığınız her işi güzel yapın” düsturunu benimsemiş insan yetiştirme önceliğini doğurmuştur. Mamafih, yeryüzü Allah'ın mescididir ve evlerimizde mescittir. “Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe iman edenler inşa edebilir” ayeti kerimesi, bir İslam evini inşa edebilecek insan vasıflarını belirtmektedir.

İslami kaynaklar çerçevesinde iyi mesken ve kötü mesken tanımları üzerine durulduğunda, iyi bir mesken için; geniş olması, ezan sesi duyulması, iyi komşuya sahip olması, mescitlere yakınlığı, yüksek, havadar ve güneş alan yere konumlanması, Müslümanın ibadetleri yapabileceği tarzda biçimlenmesi şeklinde hususların belirtildiği görülmektedir. Müslüman evi, her bakımdan cennet hayatını hatırlatan tevazu ile şekillenmiş, İslami kaideler gereği mahremiyet esasları üzere kurgulanmış, tevhid bilinciyle bütünlük içinde bir mescidin uzantısı gibi, manevi güzelliği yansıtan, kâinatın güzellik kaynağı ile güzele ulaşma düşüncesinde olan, Yaratacı'nın muazzam eseri olan doğaya saygılı onunla ahenk ve uyum içerisinde şekillenmiş, müminin hayatını kolaylaştırma isteği ile işlevsel olarak biçimlendirilmiş, bunu yaparken komşu haklarını da gözeterek organize edilmiş, dünyanın fani olduğu gerçeğini unutmadan, dengeli bir teslimiyet şuuruyla taçlanmış, bir İslam ailesi yetiştirme düşüncesiyle inşa edilmiş huzur ve sükûn yeridir.

Köklü bir İslam medeniyeti olan Osmanlı Devlet sınırları içerisinde, sahip oldukları inanç ve kültürel değerlerle inşa ettikleri Geleneksel Türk Evleri'nin özellikleri incelendiğinde, evlerini inşa ve dizayn ederken İslam evi esasıyla sıraladığımız; tevazu, mahremiyet, güzellik, bütünleşme ve standartlaşma, denge ve itidal, esneklik ve süreklilik, komşu hakkı, kullanışlılık, gereklilik, fanilik, teslimiyet, ahenk, plan organizasyonu ve konumlanış ilkeleri altında belirtilen değerlere önem veren düşünce içerisinde biçimlendiği görülmektedir. İçe dönük yaşam biçiminin

yansıması olarak, yüksek ve kapalı duvarlı zemin kat, komşu mesken ile dış kapıların birbirine görmemesi, haremlik-selamlık düzenlenen iç mekân kurgusu ve oda içi gusülhane tasarımları örnek uygulamalardır. İnsan ölçeğinde ve yöre malzemeleri kullanılarak, işlevsel olarak tasarlanan geleneksel ev yapısı; kullanılabilirlik, gereklilik, tutumluluk, sadelik ve uyum ilkelerinin tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapıların sokak düzeninde ve konumlanışında; kible yönü, havadar yerlere konumlanma, komşu hakkında adaleti gözetme uyarıları dikkate alınmıştır. Bunların yanında tevhid, teslimiyet ve fanilik şuuru geleneksel evlerin; malzeme seçimi ve imalat aşamalarında yönlendirici olmuştur.

İki esas İslami kaynak doğrultusunda meskeni, insanın hayatının dünya saadetinin temel unsurlarından biri sayacak kadar önem veren İslam, pekâlâ bu hususta çokça bilgi vermektedir. Bu bağlamda, incelememizde ne ölçüde bir özetlemeyle karşı karşıya bulunduğumuzu bu şekilde ifade etmek istiyorum.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 20. YÜZYILDA İSLAMİ VE KÜLTÜREL DEĞERLER IŞIĞINDA OLUŞTURULMUŞ YAPI ÖRNEĞİ VE İNCELENMESİ

4.1. KÜLTÜREL DEĞİŞİM SÜRECİ İÇERİSİNDE DÖNÜŞEN KONUT MİMARİSİNİN TÜRK İNSANININ YAŞAYIŞINDAKİ ETKİLERİ

İmar gerçek manada mekânı inşa etmenin yanında, o mekânın içinde yaşayacak insanıda inşa etmek manasına gelmektedir. İnsan özüyle dış dünyasını nedenli yakın kılabilir ise o denli huzur bulur. Huzur arayışının başladığı yer elbette insanın başını soktuğu hanesi evidir. İnsan özünü evine yansıtır. Özü ne kadar güzelse evide o kadar güzelleşir.

Yaşam sürecini geçirdiği ev insanın inanç ve kültür birikimini gösterdiği vatanıdır. Kimliğin yansımaları olan evler toplumun aynasıdır. Ancak günümüzde evler küreselleşme ile birlikte birbirini tekrar eden hale gelmiştir. Amerika'daki bir daire ile İstanbul'da bir daire arasındaki farkı yok denecek kadar az hale gelmiştir. "Modern şehirde, insan hayatını sürekli birbirine benzer duvarlar arasına hapseden, dünyaya sırtını dönen, ona karşı duyarsız olan, hatta duyarsız olması da önemsiz sayılan bir insan telakkisi görüyoruz. Buna karşılık Osmanlı şehrinde, sakin, hareketli yol şeması üzerinde, yol boyunca yeri, biçimi, şahsiyeti değişen evlerin arasından geçerek her an yeni güzellikle karşılaşarak yaşayan bir insan için vücuda getirilmiş bulunuyor" (Cansever, 2016). Bu durum modern mimarinin Türk toplumu üzerinde en belirgin etkiyi oluşturan unsurlardan biri olarak kabul edilebilir.

Modern mimari söylemleri ile birlikte konut inşası, yıllardır süregelen ve dayandığı kavramlardan farklı bir yapılaşma sürecine dönüşmüştür. Geleneksel Türk evi ve şehrinin kuruluş senaryosunun temeli değiştirilmiştir. Cansever'e (2014) göre, İslam kültürünün hâkim olduğu bir toplumda her şeyi göstererek yapmak gerekmiyor; dini, imani olarak yetiştiği kültür, kendiliğinden evini nasıl yapması gerektiğini, toplumsal bir örgütlenmeyle vücuda getiriyor. Bir şehir odada oturup kâğıt üzerine çizgiler çizen bir insanın eliyle değil, mahalle içerisindeki insan topluluğunun kararlarıyla oluşuyordu.

“Son iki yüzyıldan beri Türk kültürü kendi dünya görüşü ve hayat tarzı dışında oluşmuş bir başka dünya görüşü ve hayat tarzı ile yakın ilişkiye ve bunun sonucu olarak etkileşime girmiştir. Bu ilişki Türk kültürünün giderek etkilenmesi, bir kısım problemlerle geçen zamana rağmen çözüm bulamayışı ve neticesinde kendi temel değerlerine şüphe ile bakan toplum kesimlerinin ortaya çıkması gibi olguları gündeme getirmiştir. Bu başka dünya görüşünün Türk kültürünün özgün dünya görüşünden temel farkı, sistemin en üst kademesinde Allah ve vahiy yerine, insanı ve aklı kabul etmiş olmasıdır. Burada insan özgür, hür irade sahibi ve muktedir bir varlık olarak varsayılmıştır. Aklın yardımı ile başka bir güce gereksinim duymaksızın kendi davranışlarını, toplumu ve doğayı düzenler, kullanır ve yönetir” (Ökten, 1995). Bilinçli bir çalışma olarak Müslüman Türk milletinin yaşayış düzeni değiştirilmek istenmiştir. “İnkılaplar” dönemi ile başlayan kültürel değişim ve yayılma sürecinin bir ayağının da evlere uzandığı incelemelerde görülmektedir.

“Geleneksel kültürün anlayış ve değerleriyle, çağdaş uygarlığın anlayış ve değerleri arasındaki çelişki ve çatışma, günümüz Türk insanının en belirgin ve baskın psikolojik özelliğini oluşturur” (Cüceloğlu, 1997).

Dini, kültürel ve milli değerler ışığında birleşebilen toplumlar, her alanda olduğu gibi mimaride de başarılı ürünler ortaya koyabilmişlerdir. Yaşam koşulları ve dünya görüşü uyumlu olduğunda kültür gelişecek ve güçlenecektir. Tarihi ve kültürel miraslarına sahip çıkarak, bu birikimle daha iyilerini yapmayı amaçlamak, tamamıyla yok sayan anlayışın aksine fayda sağlayan, toplumların geleceğinin daha güzel inşası için gerekli bir tutumdur.

“Son iki yüzyıldan beri Türk kültürü kendi dünya görüşü ve hayat tarzı dışında oluşmuş bir başka dünya görüşü ve hayat tarzı ile yakın ilişkiye ve bunun sonucu olarak etkileşime girmiştir. Bu ilişki Türk kültürünün giderek etkilenmesi, bir kısım problemlerle geçen zamana rağmen çözüm bulamayışı ve neticesinde kendi temel değerlerine şüphe ile bakan toplum kesimlerinin ortaya çıkması gibi olguları gündeme getirmiştir. Bu başka dünya görüşünün Türk kültürünün özgün dünya görüşünden temel farkı sistemin en üst kademesinde Allah ve vahiy yerine insanı ve aklı kabul etmiş olmasıdır. Burada insan özgür, hür irade sahibi ve muktedir bir varlık olarak varsayılmıştır. Aklın yardımı ile başka bir güce gereksinim duymaksızın kendi davranışlarını, toplumu ve doğayı düzenler, kullanır ve yönetir”

(Ökten, 1995). Bilinçli bir çalışma olarak müslüman Türk milletinin yaşayış düzeni değiştirilmek istenmiştir. “inkılap”lar dönemi ile başlayan kültürel değişim ve yayılma sürecinin bir ayağında evlere uzandığı incelemelerde görülmektedir.

“Geleneksel kültürün anlayış ve değerleriyle, çağdaş uygarlığın anlayış ve değerleri arasındaki çelişki ve çatışma, günümüz Türk insanının en belirgin ve baskın psikolojik özelliğini oluşturur” (Cüceloğlu, 1997).

Dini, kültürel ve milli değerler ışığında birleşebilen toplumlar, her alanda olduğu gibi mimaride de başarılı ürünler ortaya koyabilmişlerdir. Yaşam koşulları ve dünya görüşü uyumlu olduğunda kültür gelişecek ve güçlenecektir. Tarihi ve kültürel miraslarına sahip çıkarak, bu birikimle daha iyilerini yapmayı amaçlamak, tamamıyla yok sayan anlayışın aksine fayda sağlayan, toplumların geleceğinin daha güzel inşası için doğru bir tutum olduğu görülmektedir.

4.1.1. 20. Yüzyılda Modernleşme ve Değişen Konut Mimarisi

20. yüzyıl Osmanlı Devletinin kodlarında ve nizam içinde olan dünyayı inşa faaliyetlerinde, modernleşme kavramı altında gelen, geliştirme düşüncesi beraberinde düzensizliklerin, değişimlerin ve sorunların yaşandığı bir dönemi getirmiştir. Tanzimat Fermanı ile başlayan Türkiye’deki modernleşmenin tarihsel süreci ikinci bölümde işlenmiştir. Birçok alanda olduğu gibi mimaride de toplum, II. Dünya savaşından sonra Batı etkisine giren ve taklit eden hale dönüşmüştür. “Aslında ‘modern’ dediğimiz Batı Avrupa mimarisinin birçok çözümüne İslam kültürünün ortaya koyduğu çözümlerden yola çıkılarak ulaşılmışken, ‘modern’ hareketin gündemine, kendi kültür temellerinden yola çıkarak düzenlemek ve geliştirmek gelmedi” (Cansever, 2014).

“İslam toprak hukukunda toprak insanın malı değildir. İnsan toprağı muhafaza ederken kullanma hakkına sahiptir. Şehrin iskân alanlarında insanlar kendilerine bir ev yapma hakkına sahipler o kadar” (Cansever, 2014). Farklı bölgelerde farklı etmenlerden ötürü, değişik pazar değeri oluşuyor. “İslam hukukunda pazar değerinden oluşan toprak kıymet artışı, oradaki yapıların sahipleri şahıslar olmadığı için şahıslara değil, vakıflara transfer ediliyor” (Cansever, 2014).

Cansever’e (2014) göre, Osmanlı şehir yapısında İslam hukuk sisteminde toprağın tamamı devlete aittir. Devlet, toplumun, dünyanın ve insanlığın yararına

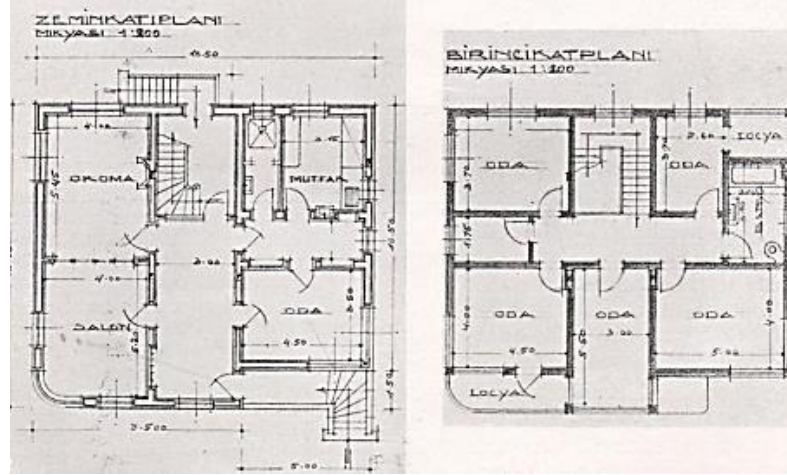
kullanılması şartı ile kullanma hakkını vermektedir. Bu durumda mülkiyetini Allah'ın yarattığı dünyayı kirletmek, kapitalist ekonomi tarafından kazanç sağlamak, para saklamak, kiraya vermek için kullanılması engelleniyor. Bu nizam, Tanzimat'tan sonra çıkan çeşitli yasalarla bozulmaya başlamış, Cumhuriyet dönemi Medeni Kanun ile doruğa ulaşmıştır. Osmanlı toprak sistemi ortadan kalkmış ve özel mülkiyet gelmiştir. Verilen özel mülkiyetle, ev sahibi her şeyin hakimi haline gelmiştir. İslam nizamı en güzeli oluşturmaktadır. Değişen devlet düzeni, mülkiyet sistemiyle birlikte evlerin organizasyonu, yüksek katlı konutların yapımı kontrol edilemez hale gelmiştir.

20. yüzyılın gelişiyle Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntıları üzerinde kurulan modern Türkiye Le Corbusier'ye göre, kendisinin her yerde dengeli, uyumlu kültürünün ortadan kalkması olarak gördüğü bir sürecin örneğidir. Asırlık İslam medeniyeti yıkılmış, Osmanlı saltanatını ve İslam halifeliği ortadan kaldırılmıştır. Türk toplumunun bütün kültürel ve mimari dokusunu Avrupa modeline göre şekillendirmek için bir dizi Batılılaşma hareketi yapılmıştır. 1930'larda yeni bir Türkiye inşası isteği, dönemin rejimi, toplum mühendisliği, yukarıdan aşağıya modernleşme eğilimini benimsiyordu. Halkın yaşama alışkanlıklarında, ahlâki davranışları ve dünya görüşlerinde büyük değişimler oluşturmak için modern mimari hareketleri başlatılmıştı. Modern mimari, Osmanlı ve İslami geçmişinden kopmuş, batılı, modern ve laik yeni bir toplum oluşturmak için gözle görülür bir simge olarak ithal edilmişti (Bozdoğan, 2002). Bu modernleşme sürecinde milli kimlik ile bütünleştirme çabalarında görülmektedir. Bu konuda gelenek ile modernlik karşıt olarak görülmüş ve milli mimarinin yerel, geleneksel olmayacağı kabul edilmiştir. Sedat Hakkı Eldem gibi birçok mimar da bu görüşlerin aksine, milli olan Geleneksel Türk evinin zaten modern olduğu görüşündedir.

Bozdoğan'a (2002) göre, dönemin siyasi hareketinin medenileşme misyonunun toplumun özel hayat alanlarına girmeyi hedefleyen cumhuriyetçi arzusunun simgesi modern ev imajları olmuştur. Yeni mimari temasıyla devlet, ev içi yaşam tarzlarını da reforma tabi tutmuş, uzmanlar, mimarlar ve planlamacılar aracılığıyla, geleneksel aile hayatına, mahremiyet alanlarına ve aile iç düzenine ulaşmanın özlü bir ifadesini göstermiştir.

Şekil 4.1: Rahmi Bey Evi dış cephe ve bahçe görseli (Url-47).

Şekil 4.2: Mimar Necmettin Emre Rahmi Bey Evi kat planları, İzmir (Url-47).

“1930’lu yılların “Modern” ve “Türk” mimarlık anlayışı, devrimler Türkiye’inde sadece milli olmak hatırına, eski biçimsel sembollerle mimarlık yapılamıyacağını öne süren genç mimarlar tarafından da benimsendi” (Url-47). Geleneksel Türk evlerinin cephe, dış ve iç mekân tasarımlarından uzak konut yapıları inşa edilmeye başlanmıştır. Örneğin, İzmir de Mimar Necmettin Emre’nin projesi olan Rahmi bey evi özelinde incelendiğinde, dış cephe duvarları yüksek ve kapalı olmayan, dışarıdan tamamıyla görünen bir bahçe ve iç mekânda ise çok sayıda büyüklü küçüklü odalar şeklinde, parçalanmış bir tasarım yapıldığı görülmektedir. Rahmi bey evi cephe ve kat planları Şekil 4.1 ve Şekil 4.2’de gösterilmiştir.

Modern mimari kavramı ile birlikte konut yapılarında dış ve iç kurgulanışta mahremiyet esaslarını tehdit eden dönüşümler gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle büyük şehirlerde yüksek duvarla çevrili bahçe ve avlu kavramı ortadan kalkmıştır. “Duvarlar, bahçeleri birbirinden ayırmakla evlerin mahremine duyulan saygıyı ifade ediyordu. Ancak tarihî süreçte ev hayatından apartman hayatına geçildikçe bahçe artık kalmadığı için mahremimizi saklayan duvarlarımızda yan daire ile ortak kullanım alanı olmuştur” (Aydın, 2015). Bunun yanında İslam esasları düşünülmeden tasarlanan yapıların, iç mekân planları da, Müslüman bir ailenin hayat düzenine uygun olmayacak şekilde biçimlenmiştir. “Örneğin, aynı apartman içerisinde; yatayda ve düşeyde birbirine bitişik, altlı-üstlü yatak odaları, banyolar, duşlar, helâlâlar, ortak havalandırma bacaları ve ortak duvarlı balkonlar, ses yalıtımını yetersiz, hatta imkânsız kılması, bazı evlerde tuvaletlerin ayakaltında konumlandırılması, ebeveyn banyosunun olmaması, genel banyonun da çocuk odasıyla karşı karşıya olması gibi hususlar, aile mahremiyetini olumsuz etkileyen işlevsel hataların en önemlilerindedir” (Aydın, 2015).

Şekil 4.3: İstanbul Teyyare apartmanı iç avlu ve dış cephe görselleri (Url-48).

20. yüzyılda İstanbul yangınları sonrasında yapılan ilk betonarme apartman Harikzedegân (Teyyare) apartmanlarıdır (Şekil 4.3). 1922 de İstanbul işgal yıllarında tamanlanan bina, yangın sonrası mağdur olan insanlar için yapıldığı söylenmiş olsa da, 20.000 yardıma muhtaç aile için 122 mesken inşa edilmiş olması esas amacın, şehri modern yapı ile tanıştırmak için yapılmış bir proje olduğunu ortaya koymaktadır. Evler amacını yerine getirememiş, bir kısmı boş kalmıştır. “İstanbul’un

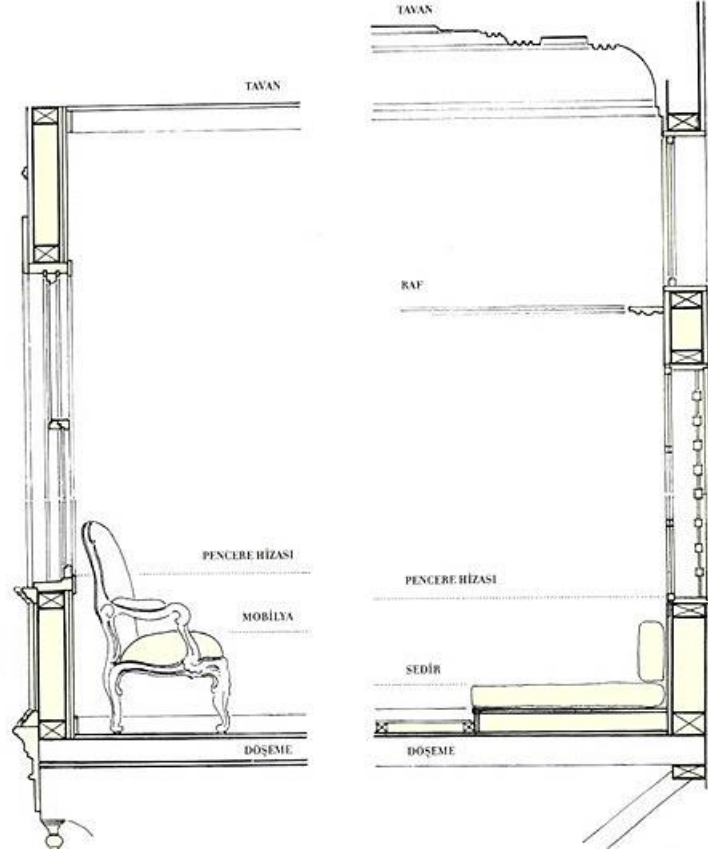
Müslüman halkının konut tercihi, bahçeli veya bahçesiz ama mutlaka müstakil evlerde, mahremiyete riayet edilen mahalle teşkilatında oturmaktı. Avrupa’da bir asırdır yaygınlık kazanan apartman modeli (betonarme değil, taş-tuğla malzemeli) Beyoğlu taraflarında tek tük görülmeye başlasa da gayrimüslimlerden başkası rağbet etmiyordu. Apartman gibi toplumsal örf ve geleneklere aykırı bir yerleşim düzenini Müslüman halk benimsemedi” (Url-48).

Şekil 4.4: Paya Apartmanı plan ve görseli (Url-47).

Modern mimari sürecinde, yurt dışında mimarlık eğitimi alan mimarlar ile birlikte değişim devam etmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinde eğitim gören mimar Ziya Nebioğlu’nun 1950 yıllarında tasarladığı Paya apartmanı bir diğer örnek olarak gösterilebilir (Url-47). Sokak ile eve geçiş alanı olan, aynı zamanda mesken mahremiyetini sağlayanda bahçe artık yoktur. Cephede, dışarıya tamamen açık zemin kattan itibaren başlayan büyük pencereler yer alır. Giriş katta dâhil, her kat üst üste sıralanmış birer daireden oluşur. İç mekân, yatak odası, salon, misafir odası, yemek odası gibi işlevlerine göre mahallere ayrılmıştır. Girişin hemen karşısında banyo, wc ve yatak odası mahalleri konumlandırılmış. Sofa gibi ortak kullanıma olanak sağlamayan, sadece bir geçiş alanı olarak israf edilmeyen alanın, ince uzun bir koridora dönüştüğü görülmektedir. Plan kurgusu geleneksel ev planından çok farklıdır. Dış alanda, ailenin ortak olarak zaman geçirdiği bahçe ortadan tamamen kalkmış, yerini dairenin köşelerine konumlanmış küçük balkonlara bırakmıştır. Balkonlar ise korunaklı, mahremiyet esaslarını sağlayan ve esnek kullanıma açık olan bahçe, avlu ve sofa mekânlarının aksine tümüyle dışarıya açık kurgulanmıştır

(Şekil 4.4). İlerleyen süreçte balkonlar, gelenekten gelen yaşam şekliyle dönüşen mekânlar olmuştur. Kapatılarak bitişiğindeki odaya katıldığı ve odaların genişletildiği veya kilere dönüştürüldüğü örnekler görülmektedir.

Şekil 4.5: Geleneksel Türk Evi ve 20.yüzyıl Batı etkileriyle değişen Türk Evi oda kesitleri karşılaştırması (Uluengin, 1998).

Dönüşen ev anlayışında oda çeşitleri, bina yüksekliği, kat adedi, mekân organizasyonu ile birlikte mekân iç yaşantısını şekillendiren mobilyalarda değişmiştir. Çok amaçlı esnek kullanıma sahip sedirler, yerlerini büyük hacimli ve tek işlevi olan koltuk gruplarına bırakmıştır (Şekil 4.5). Yemek yeme eylemi esnasında çıkarılıp sonrasında kaldırılıp duvardaki sabit dolap içerisine yerleştirilen sinilerin yerini de, büyük masa takımları almıştır. Oturma elemanları ve şekillerinin değişmesi maddi ve manevi olarak birçok dönüşümü beraberinde getirmiştir. Geleneksel Türk Evlerinin karakteristik yapısı olan alt örtü biçimlenişinin, toprağa yakın oturma eyleminin kalkması, fanilik ve tevazu hissini kaybolması gibi sonuçları getirmektedir.

Mekân, eşya ve tezyinat bütünlüğü geleneksel mimaride yapı içinde halledilmiştir. Modern mimari ile birlikte hareketli, ekleme tefrişatın kaçınılmaz sonucu olarak gösterişli, işlevsel ve konforlu olmayan, israfa yol açan dekorasyon hastalığı yanılığısı ortaya çıkmıştır. Geleneksel Türk evlerindeki insana farklı biçimlerde otuma imkânı veren sedirlerin zenginliğinin ve duvar içlerinde sabit olan, kalabalık oluşturmeyen yüklüklerin yerine, hacimli ve gösterişli mobilyalar doldurulmuştur.

Şekil 4.6: 20. yüzyıl ‘living-room’ misafir yemek odası görseli (Url-48).

Modern mimari konut tasarımlarında, yemek yeme ihtiyacı için, yemek odası adında bir mahal eklendiği görülmektedir. Ayrı bir oda olarak düzenlenen bu mekânın görselleri, modern yerleşim örnekleri olarak, dönemin dergi ve gazetelerinde yer almıştır. Pencere yakınına konumlandırılan masa, çay içilecek, briç oynanacak ve sohbet edilecek mekânlar olarak tanımlanmıştır (Şekil 4.6). Modernizm söylemlerinde ev, toplum içinde yapılmak istenen dönüşümü simgeleyen bir olguydu. “Evin yaşam tarzlarını reforma tabi tutmak aracı olarak algılanması, devletin uzmanlar, mimarlar ve planlamacılar aracılığıyla, geleneksel olarak kendisine direnç gösteren mahremiyet alanına, aile hayatına ve eviçi düzenine nüfuz edişinin özlü bir ifadesiydi” (Bozdoğan, 2002).

Yeni düzende “hiçbir aile, evini, komşusu ile iyi münasebetler tesis etmek üzere, arsanın uygun yerine, yerleştirmek için ortaya bir niyet ve çaba koyma imkânına sahip değil. Evler, gecekondular ve köy evleri dışında; evin, ailenin,

mahallenin bütün yerel gerçeklerinden habersiz ve bunlara bigâne teknokratların hiçbir mantığa sahip olmayan kararlarına göre yerleşiyor. Bu haliyle yeni konutlar mimarisiz, kooperatifler, konut yapım şirketleri, yap-satçılar eliyle yapılanların nerede ise hepsi, herhangi bir kültür temelinden yoksun, insanın, ailenin ihtiyaçlarını karşılamayan sosyal dayanışma şuurundan yoksun, kalitesiz çirkinliklerden ibaret bulunuyor” (Cansever, 1995a).

Modernleşme kavramı ile birlikte, Geleneksel mimari tüm birikim kötü kabul edilerek yok sayılmıştır. Tevazu, sükûnet, saygı, tevekkül, yardımlaşma, bütünleşme, tevhid, gereklilik, işlevsellik, esneklik, teslimiyet ve tevhid gibi bilinç ve davranışlarla inşa edilmiş İslam Evi özelliklerinin taşırken, modernleşme söylemiyle inşa edilen konutlar, insanın huzursuzluğu, gösterişi, bencililiği, doyumsuzluğu gibi davranış ve hallerini yansıtmaktadır. Bir üslup oluşmamıştır. “Varlığın bütünlüğü kapsamında ele alınan inanç ile amel, söz ile davranış, özne ile nesne arasındaki bütünlüğün kurulması, insanın kendi yaratılışını doğru bir bakış açısı anlamlandırıp idrak etmesi açısından önem taşımaktadır. Modern mimarinin bir üslup oluşturamamasının nedeni akılcı yaklaşımlarla teknoloji, mimari ve sosyal talep arasında kurulan ilişki üzerinden üretimde bulunmasıdır. Bu durum insanın yaradılış gayesine aykırı yapıların ortaya çıkmasına yol açmaktadır” (Gökdemir, 2017).

4.1.2. Konut Mimarisi Değişiminin Kültürel ve Dini Etkileri

Her insan kendi içerisinden bir inşaa faaliyetidir. Her insanın kendisi için kurmuş olduğu biricik bir iç dünyası vardır. İşte evimiz bizin kendimizi dışardan ayırdığımız, kendi yurdumuzda kendimizi inşa etme imkanımız ve zeminimizdir. Ev kendimiz olma, kendimizi oluşturma ve kendimiz olarak bütün bir dünyaya bir değer oluşturma imkanımızdır. Böyle bakıldığında ev bizim insanlığımızı ikmal etmemiz açısından bir sığınak gibidir ve bu önemlidir. Ev, kendimizi, yaşam şeklimizi, kültürümüzü ve inanç değerlerimizi inşa etme atölyesidir. “İlim, mesken, kültür ve din arasında çok sıkı bir bağ bulunduğu görülmektedir. Her kültürün kendine has bir meskeni vardır. Kültürler gelişip zenginleştikçe meskende gelişip zenginleşmektedir; aksine, geriledikçe meskenlerde gerilemekte, dağılmakta, viraneleşmektedir” (Canan, 1995a).

Yaşam alanı, çevresi İslam'dan ne kadar uzak ise insanların tavır ve davranışları üzerine yansiyacak ve git gide o hale gelecektir. Kültürel değiştirme çalışmalarının bir kısmı bu sebeptendir ki yaşam alanları üzerinden yapılmıştır. Müslüman Türk toplumunun tarihinde bu konu ile ilgili dönüm noktalarına bu çalışmanın ikinci bölümünde değinilmiştir. “Bizim tarihimizde, bu konu ile ilgili dönüm noktalarını herkes bilir (Tanzimat, Cumhuriyet) Kitleler aslında kendi dışlarında oluşan ve gelişen İslam dışı düzeni düzene boyun eğmekten veya dirilmekten başka bir şey yapmadılar bir zaman sonra da bu meselenin tarihi kökeni unutup, içinde buldukları ortamı tabii görmeye başladılar. Böylece hadisi şerifte ifadesi bulunan hikmet gereği, her koyun layık olduğu idare iyi (Kültürel ortamda bunun bir yüzüdür) yaşıyor” (Özdenören, 1999).

Cansever'e (2016) göre; Maddi, bio-sosyal ve psişik varlık alanlarına ait tercihlerimizin hepsi fikri, manevi alemimizin, yani inançlarımızın belirlediği yönde şekillenir. En çarpıcı husus, terbiye edilerek şekillendirilen ruh halleri ve ahlâki tavrımızın, vücuda getirdiğimiz sanat eserlerinin biçim ifadesine yansımadır. Bu ruh halimizin eserleri yansımaları güzelliğin ve çirkinliğin oluşmasının önemli sebebidir.

Varoluş sürecinde şekillenen ev neslin yalın olarak somutlaştığı yerdir. Toplum içinde merkezi önemi olan ailenin biçimlenişi, mesken biçimlenişi ile paralellik göstermektedir. Mesken insan yaşamının maddi ve manevi bilinciyle şekillendiği için ayrıca toplum dini ve kültürel yapısı için kilit önem taşımaktadır. “Burada çıkan sonuç mesken meselesi ideoloji meselesidir. Meskeni değiştirmekle insanların ideolojik ve fikri yapıları değiştirilebilir” (Canan, 1995a). Bu husus evlerin neden inançlara göre tasarlanması gerektiği hususunda bizlere neden göstermektedir. “İnanç ile yapılan arasındaki bütünlüğün kurulamaması İslam dünyasındaki kültürel kirlenmenin temel nedenini oluşturmaktadır” (Gökdemir, 2017).

“Modernleşmeyle birlikte gelişen algılar ve kavramlarla, mesken mahremiyeti alanında sınırların değiştiğini gözlemlemek mümkündür. Toplumumuzda özellikle gençler arasında zamanla evin mahrem bir alan olarak algılanma düzeyinin azaldığını ya da bu konuda daha “esnek” düşünmeye başlayanların çoğaldığı görülmektedir. İnsanlar, çeşitli nedenlerle artık evlerinin içinin bir başkası tarafından görülmesinden rahatsızlık duymamaya başladı” (Aydın, 2015).

Aile yapısı mesken mahremiyetiyle doğrudan ilişkilidir. Konut dış ve iç plan organizasyonunda ki değişiklikler mahremiyet hassasiyetin yitilmesi gibi birçok İslam düşünce yapısında olan olguların değişmesine neden olmuştur. “Hayâ/utanma gibi fitrî/insanî ve dinî değerlerin dejenerasyonu ve İslamî hayat tarzının iç ve dış etkilerle ciddi yara almasıyla birlikte aile yapısındaki değişimler, mesken mahremiyetinin eskiye nazaran daha az önemsenmesine ve kaybolmasına neden olmaktadır. Zira toplumda son yıllarda hâkim olan popüler kültür ve kültürel yozlaşma ile birlikte dinî değerler noktasındaki değişiklikler, mahremiyeti umursamayan, başkalarının özel alanına tecavüzü normal karşılayan bir anlayışı da beraberinde getirmiştir” (Aydın, 2015).

Çok katlı yapılarda yaşayan insanlar topraktan uzak yaşamaktadır ve bu durum insanın özünden uzaklaşmasına etki etmektedir. Türk toplumu toprakla, doğa ile birlikte yaşamak istemektedir. Toprağa yakın yaşam, fanilik bilincinin sürekli diri kalmasını sağlamaktadır. Sade, yalın ve doğal malzemeler ile yapılan yapılar insana yaratıcının güzelliğinin yansımalarını göstermektedir. Modern mimari ile birlikte tüm bu inanç değerleri ile oluşturulmuş birikim tahribata uğramıştır. Bu durum evlerin içinde yaşayacak insan ile evlerini uyumsuz hale getirmiştir. “Dünya görüşü ile hayat tarzı arasında bir uyumsuzluk varsa, yani toplum inandığı gibi yaşamıyorsa, bu durumda yaşanan her hadise dünya görüşü hakkında bir şüphe doğurup, ondan bir küçük parça aşındırdığı için bir huzursuzluğa ve tedirginliğe yol açar. Böyle bir hayat tarzı toplumda dünya görüşünü besleyip güçlendiremez, kendisinde dünya görüşü ile çeliştiği için giderek renksiz ve anlamsız bir biçime girer, şevkle yaşanacak yerde bir yük olur” (Ökten, 1995).

İslam toplumlarına, hayatın her alanını şekillendiren ilkeler koyan Kur-an ve Sünnet ışığında, yaşam alanlarının planlanması, dini ve kültürel değerlerin korunması ve huzur yuvalarının kurulabilmesi için önemli bir unsurdur. Hayatın her alanında olduğu gibi mimaride de, ana kaynaklara danışmalı ve doğrultusunda hareket edilmelidir.

4.1.3. Nesil Üzerindeki Etkileri

Neslin yetişmesinin başladığı ev gelecek kişiliği ile ilgili yönlendirici bir yol izler. Bir nesil en saf hali ile evde gelişip olgunlaşır. Dünyaya ilk gelinen mekân olan

evlerin, değişik biçim ve üslup yapılarının maddi ve manevi etkileri olacaktır. “Hadiste dünyevi hayatın şekavet ve huzursuzluklarının baş amillerinden biri olarak gösterilen fena mesken, içinde yaşayan her yaştaki sakinine zararlı olmakla beraber en büyük zararı çocuklara yapmaktadır” (Canan, 1995b). “Cansever, ‘gelecek nesillere güzel bir dünya bırakmak mecburiyetindeyiz, güzel evler ve güzel şehirler’ sözleriyle her insanın güzel bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır” (Bayraktaroğlu ve Arabacıoğlu, 2022).

“Sosyal bir varlık olan insanın, psikolojik gelişiminin anne karnından itibaren başladığı ve yetişkin bir birey olana kadar içinde yaşadığı fiziksel çevre ile birlikte gelişimini tamamladığı söylenebilir. Çocuk yaşanabilir sosyal ve fiziksel çevre ile birlikte gelişimini tamamlar ise daha sorumlu ve duyarlı yetişkinlerden oluşan bir çevre kurulmuş olacaktır ve sonraki nesillere de duyarlı insanların oluşturduğu yaşanabilir bir konut çevresi miras bırakılacaktır” (Uçar, 2013).

Konut insanlara sığınak olmanın yanında kimlik kazandıran, kimliklerinin oluşum aşamasında önemli etkileri olan bir olgudur. Yetişkinler için günlük tüm ihtiyaçlarını karşılayan, mahremiyetin yaşandığı, kendini güvende ve huzurlu hissettiği yer olan evler, çocuklar için tüm bilgi birikimini edindiği mekânlardır. Sokakla olan ilişkisi, iç mekân düzeni, kat yüksekliği gibi birçok özellikleri çocukları etkileyebilmektedir. Uçar’a (2013) göre, çocuğun sosyalleşmesinin başladığı yer konuttur. Eskiden geniş bir aile içinde yaşayan, sokağa yakın, komşularını ve mahallesini zamanla keşfederek yaşayan bir çocuk vardı. Küçük bir özel mekân ve serbest bir genel mekân arasındaki birey ile toplumu birbirine bağlayan geçiş alanları vardı. Bu mekân kurgusu çocuğa özel ve genel kavramlarını, davranış biçimlerini kendiliğinden öğretiyordu.

20. yüzyıl ile birlikte başlayan ve yaygınlaşan çok katlı bina yapısı yetişkinler de olduğu gibi çocukların üzerinde de olumsuz tesirleri olmuştur. “Yüksek konutlarda yaşayan çocuklar komşuluk ilişkilerinin kopuk olmasından dolayı, içinde bulunduğu kalabalık ortamda aslında yalnız olduğu düşüncesini bilinçaltılarında hissetmekte ve bunun sonucunda da sosyal ve psikolojik olarak olumsuz etkilenen, olumsuz gelişen yetişkin bireylere dönüşmektedirler” (Uçar, 2013).

Konutların kendilerine özel yeşil alanların yerine yapılmaya başlayan geniş umumi park ve bahçeler, kullanıcılar tarafından sahiplenilen alanlar olmamaktadır.

Yüksek yapılar arasındaki bu alanlar yaşam alanlarından uzakta kalmaktadır. Geleneksel Türk evlerinin her birinde olan bahçe avlu gibi mekânlar, kişinin kendisinin şekillendirdiği ve iç içe olduğu yeşil alanlardır. Bu gibi mekânlar aidiyet duygusunun gelişmesi için gereklidir. “Çocuğun doğa ile direkt teması, çocuğun benliğinin, bilişsel ve duyuşsal gelişiminin ve ekolojik özgüveninin oluşmasındaki rol ve etkileri çok büyük önem taşımaktadır” (Atasoy, 2006). “Her bireyin sahipleneceği bir yeşil alana ihtiyacı vardır. Bu sahiplenme hissi ile ancak aidiyet duygusu gelişir. Aidiyet duygusunun gelişmesi ile kavramlara sahip çıkmak ve onları geliştirmek mümkündür” (Uçar, 2013).

Geleneksel Türk Evinde, İslam yaşayışına uygun oluşturulmuş mekân kurgusunun sağladığı olanaklar, aile büyükleri ile birlikte yaşama elverişliydi. Bu birlikte yaşayış, sahip olunan dini değerler ve kültür birikiminin nesiller arası aktarımını sağlamaktaydı. “Ayverdi, âile büyüklerinin yanında yetişen yeni nesillerin ne kadar zengin bir kültüre sâhip olduklarını vurgular. Türk-İslâm kültürüne, görgülerine ve şifâhî kültüre sâdik annelerin, evlâtlarını da bu değerler ışığında yetiştirmesinin cemiyet için büyük faydalar sağlayacağını belirtir” (Özdemir, 2015). Dönüşüm süreci ile birlikte çekirdek aile düzeni, küçük aileye göre kurgulanan evler bu kültürü değiştirmiştir.

Modernleşme süreci ile birlikte, aile büyükleri ile birlikte yaşamı, misafir ağırlama olanağını dahi zorlaştıran, mahremiyet sınırları düşünülmeden oluşturulan konutlar tasarlanmıştır. Zamanla bağların kopması ve değer yargılarının değişmesi ile konut planlarında yardımcı ve bakıcı odaları gibi mahaller eklendiği görülmektedir. Özdemir’e (2015) göre, bu dönüşüm ile birlikte çocukluk hatıralarında dededen torunlarına miras kalan tecrübeler, öğütler, aile ve arkadaşlık ilişkileri, kendi öz benliğinde olan kültürel ve İslami değerlerin devamlılığı sekteye uğramıştır. Modernleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan, çocuğun yabancı bakıcılara teslim edilişi, nesillerin pedagojik açıdan etkilenmesi hususunda sakıncalı bir durum olmuştur. Gençlerin yanlış batılılaşmanın etkisiyle özlerinden uzak, kültürel ve dini değerlerinden kopuk yetişmesine yol açmıştır. Batmayan Gün romanı başkahramanı Aliye, mânevî arayışının sırrını; felsefî, dînî ve tasavvufî öğütler veren dedesinin hâtra defterlerinde keşfeder ve mânen olgunlaşır.

Yaşlıların gençler üzerine tesirlerinin yanında, torunları ile birlikte yaşayan büyüklerin hayat kalitesi üzerine de etkileri bulunmaktadır. “Amerika’da yapılan araştırmalar sonucunda çok katlı binalarda çocukların oyun ihtiyaçları çözümsüz kalmakta, yaşlılar sosyal bunalımlar yaşamaktadırlar. Bütün araştırmalar ikinci Dünya Savaşı sonrasında yapılmış olan çok katlı konutların hem maliyet, hem de sosyal açıdan çok büyük sorunlar yarattığını ortaya koymuştur” (Cansever, 2014). “Kentleşme ile birlikte kapitalizmin dayattığı daha çok tüketim, hızlı büyüme ve kalkınma senaryoları, beraberinde yüksek konut yapılarının hızla artmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte doğa, çevre ve yeşil alanlar giderek azalmaktadır. Çocuk yaşadığı fiziksel çevreden etkilenmektedir. Çocuğun, suni bir çevreden uzak doğa ile bütünleşmesi onun sağlıklı gelişimine katkı sağlayacaktır. Bu durum göz önüne alındığında çocuk için bilinçli ve özverili tasarlanmış fiziksel çevreler inşa etmek önemli olmaktadır” (Uçar, 2013).

Geleneksel Türk Evi karakteristik özelliği olarak tez kapsamında çokça belirtilen dışa kapalı olma durumu, İslam mahremiyet ilkeleri gereği gelişen plan kurgusu, çocukluk ilk mekân olan evlerde temelini atılması, kendi özelini bilme ve muhafaza etme hususundaki öğrenim açısından önemlidir. Aynı şekilde tevazu, ahenk, denge gibi estetik kavramlarını barındıran ev içerisinde geçen bir büyüme süreci sonunda bu vasıflar benliğine tesir edecektir. Tabiat ve doğa ile iç içe olmanın tesiri sonucunda, yaratıcının verdiklerini tanıyan, anlayan ve saygı gösteren nesil yetişmiş olacaktır. “İnsanların ruh hallerinin terbiye ile şekillendirebiliyoruz; dini terbiye, ahlâki terbiye, tasavvufi terbiye gibi yollar var. Terbiye gökten inen bir şey değil; insan bir inanç sisteminin icatlarına göre terbiye ediliyor. Ruh halleri, sükûnet, hareketlilik, tevazu, sadelik, çekingenlik, gösterişçilik gibi vasıflara sahip” (Cansever, 2014). İnşa eden insanın barındırdığı bu vasıflar yapılarına yansımaktadır. Mekânların taşıdığı özelliklerinde içinde doğan, büyüyen gelişen birey üzerine etkileri de bilinmektedir. Bu esasların neredeyse hiç birini barındırmayan modern mimari yapıları ile birlikte nesilde değişecektir.

Ev mahremiyetinin koruyan yüksek duvarlı bahçe ve avlu alanlarında olan ağaçların, mahremiyeti korumasının yanında, çocukların korunaklı zaman geçirecekleri bir alan olması hususunda da yararlıdır. Günümüz yapılarında

konutların bir odasından geçilerek gidilen küçük balkonlar, ne toprağa yakınlık nede güvenlik açısından kesinlikle aynı ihtiyacı karşılamamaktadır.

“Bir neslin şehri inşa ederken müteakip neslin hayatını tamamen dolduracak şekilde kalıcı yapılar yapması, bir neslin diğer neslin hayatına tahakküm etmesi anlamına gelir” (Cansever, 2014). Bu bağlamda modern mimari akımı ile tanışılan, dönüştürülmesi ve değişimi zor olan betonarme yapılar, kullanıcıların hayat anlayışı ve şekli doğrultusunda geliştirilmesine olanak sağlamamaktadır. İslam yapılaşması örneği olan Osmanlı şehirleri ideal bir örnektir. Cansever’e (2014) göre, Türk aydınları İslam şehirlerinin gelişmeye açık yapısını anlamayıp bunun göçebeliliğin getirdiği bir olumsuzluk olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kalıcılık şehrin sorunlarının çözümünü zorlaştıran bir durumdur. Bu husus ile ilgili ünlü bir şehirci “Bana evlerin 30 senede eskimesini sağlayın, ben size dünyanın bütün şehirlerinin meselelerini çözeyim” sözü ile de desteklemiştir.

Kültürel değişim süreci içerisinde konut mimarisi değişikliği Türk toplumunun yaşam biçimini değiştirme girişiminin bir ayağı olmuştur. “Türk toplumu hayat tarzı değiştirilerek dünya görüşünü değiştirmeye zorlanmış, yani özgün dünya görüşüne uymayan bir hayat tarzını yaşamaya mecbur kalmıştır. Geçen on yıllar sonunda ise bütün bu zorlayıcı düzenlemelere rağmen mağlub ve mahkûm kaderin pek değişmediği görülmektedir. Toplum, özgün dünya görüşüne uymayan bir hayat yaşadığı için huzursuz ve sıkıntılıdır. Kendi dünya görüşünden şüphe etmeye başlamıştır. Bir toplumun dünya görüşü bir ferдин kimliği gibidir, elbise değiştirir gibi kolayca değiştirilememektedir” (Ökten, 1995). Bu özümsemeyen değişim, nesil üzerinde kültürel kimlik kaybına ve başka kültürlerle özenme gibi sonuçları doğurmuştur.

4.2. GÜNÜMÜZ KONUT MİMARİSİNİN İSLAM VE KÜLTÜR AÇISINDAN İNCELENMESİ

4.2.1. Günümüz Konut Mimarisinin İslam Evi İlkeleri Açısından İncelenmesi

Mimari insanın etrafına dokunma şekillerinden biridir ve yaşadığı dünyayı güzelleştirmek veya çirkinleştirmek kendi elindedir. İnsanın barındırdığı iyiliğide kötülüğude yansıtabilen mimari, insana dair çok şey söyler. Bir toplumun ne kadar

kültürlü olduğunu, nasıl bir yaşam sürdüğünü ve ne ölçüde özüne yakın yaşadığını mimarisi anlatmaktadır. Yapılar içinde yaşayan, tasarlayan ve inşa eden insanın bilinç yapısına dair fikir verir. Geleneksel Türk Evlerinde gördüğümüz, insana dair güzel yapılaşmalar, bugünkü evlerin mimarisine bakıldığında görülebiliyor mu? İslam toplumu olan Türklerin evleri İslam evi özelliklerini barındırıyor mu?

“Cansever, ‘gelecek nesillere güzel bir dünya bırakmak mecburiyetindeyiz, güzel evler ve güzel şehirler’ sözleriyle her insanın güzel bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. Dile getirdiği güzellik anlayışı ise İslami düşüncenin içinden gelmekte ve tasarımlarının arka planındaki düşünsel dünya ve mimarlık anlayışı da buna dayanmaktadır” (Bayraktaroğlu ve Arabacıoğlu, 2022)

İslam evleri, üçüncü bölümde başlıklar halinde anlatmaya çalışıldığı üzere, benlik bilinci ile yapılmayan, İslam inanç esasları gereği mahremiyet sınırları içerisinde, komşusunun hakkına riayet edilerek yapılır. İnşanın her aşamasında, evin konumlanışına, camiye olan mesafesine, kibleye yönelimine dikkat edilirken, komşunun havasını, manzarasını, güneşini kesmeden, komşu ile mutabık kalarak yerleşime özen gösterilir. Her türlü yaşamı kolaylaştıracak şekilde biçimlendirilen, aynı zamanda fanilik şuuruyla işlevsel, esnek ve gereklilik çerçevesinde tasarlanmış yalın yapılarıdır. Manevi değerlerin erozyona uğradığı, bilinç yapısında dönüşüm meydana geldiği, günümüz insanların inşa ettiği konutların çoğunda bu özelliklere rastlanmamaktadır.

Günümüzde “mimarlarımızın ve toplumumuzun ortak değer yargıları ve inançları ile bütünleşmiş bir mimari kimliğin varlığından söz etmek imkânsızdır. İnsanlık tarihine en önemli kültür ve mimarlık ürünlerini vermiş büyük abideler ve en az onlar kadar önemli sivil mimari konut ve şehir dokularıyla tamamen istisnai şahsiyete sahip Osmanlı mimarlık ananesinin yok oluşundan sonra içinde bulunduğumuz durumun üzüntü verici olduğu kanaatindeyim” (Cansever, 2014). Artık amaç bir ailenin huzurlu bir şekilde yaşayacağı bir mesken meydana getirmekten çok para kazanmak olmuştur. Evin içinde yaşam sürecek olan insan düşünülmeden, kâğıt üstünde tasarlanır hale gelmiştir. İslam evi ilkelerinden olan, insan için, insana göre bilincinin tamamen kaybedilmesiyle, tam olarak verimli kullanılmayan, işlevsiz mekânların oluşturulmuştur.

Geleneksel Türk Evlerinin karakteristik özelliklerinden olan, aynı zamanda İslam Evi vasıfları arasındaki esneklik özelliği, yapının içindeki yaşam gerekliliğince, ailenin büyümesi doğrultusunda birim eklenebilme veya bölünebilmesidir. “Yeni apartman dairelerini ikiye üçe bölün bakalım... Bölemezsiniz... Yapı ve kullanım esnekliği de unutmamak gerek” (Bektaş, 1996). Bölünmesi ile birlikte, günümüz konutları oturma odası, yatak odası, koridor, salon, çocuk odası gibi çok parçalı ve küçük mahallere dönüşmüştür.

Evleri kişinin kendisinin yapmaması veya kişiye göre yapılmaması aidiyet duygusunun yitirilmesine neden olmaktadır. Ekim’e (2012) göre, modernleşme ile birlikte mimarlar insanlara ait bir yaşam alanı sunmaktan ziyade görsel karakterler oluşturmaya yönlendirilmiştir. Bunun sonucunda, işlevsiz, kullanılmayan elemanlar ve yabancılaşan mekânlar olmuştur. Modern yapılaşma süreci ile birlikte aidiyet duygusu zayıflamıştır. Geleneksel evlerde yaşam alanını kendin yapıyor olmak, yaşadığın evin aynı zamanda büyüklerinde evi olması veya anılarının olması, o mekâna sahip olma duygusunu veren aidiyet hissinin oluşmasını sağlamaktaydı. Yapım aşamasında hiçbir söz sahibi olunamayan günümüz konutlarında bu aidiyet hissi zayıftır.

Ahlâkî değerlerin erozyona uğradığı çağımızda mahremiyet algısı değişmiştir. “İnsandaki fitrî duygu ve değerlerin korunmasını gaye edinen dinimiz, ‘mahremiyet’ kavramıyla ifade edilen özel hayatın gizliliği ve korunmasına önem vermiş; özellikle aile hayatıyla doğrudan ilişkili olduğu için mesken mahremiyetini düzenleyen ilke ve esasları ortaya koymuştur” (Aydın, 2015). Günümüz yapılarında dışarıda yüksek duvarlar olmayışı ve zemin katlarda üst katlardaki gibi çok pencere kullanımı mahremiyet sınırlarının değişimini ilk bakışta dışarıdan göstermektedir. Çok katlı yapılarda ilk kat, giriş alanlarına konumlandırılan daireler bu sınırı tamamen ortadan kaldıran yapılaşmalardır. İç mekân kurgusuna geldiğimizde, ailenin en korunaklı, mahrem alanı olan odalara geçiş öncesinde avlu ve/veya sofa mekânları tamamen kalkmış, bu alanların yerinin hol, balkon olarak adlandırılan mahaller almıştır. Bu mahaller kesinlikle avlu ve sofa işlevini karşılamaz niteliktedir. Geleneksel ev yaşamında, toplu konut, apartman yapılarına geçiş ile birlikte mahremiyeti sağlayan yüksek duvarlar, avlu, bahçe ve sofaların kalkması mahremiyeti tehdit eden bir unsur olmuştur.

İslam evinde aile mahremiyetinin koruyacak şekilde planlama yapılması birincil önceliklerdendir. Günümüz yapılarında avlu ve bahçe alanları yok olmuştur. Apartman dairelerindeki yaşamda mahremiyeti sağlayan yüksek bahçe duvarları tamamıyla kalkmış, birbiri ile bitişik duvarlardan, karşılıklı birbirine bakan dairelerden oluşan, İslami hayat sınırları dikkate alınmadan yapılan yaşam alanları Müslüman bireylerin ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Bireysel küçük bahçeler yerini büyük toplu yeşil alanlara bırakmıştır. Bu durum ekonomik olarak olumsuz sonuçlar doğurmuştur. “Dünya Bankası’nın yaptığı bir araştırmaya göre bir şehrin maliyet hesaplarına bakıldığında en büyük masrafın yollar, ikinci büyük masrafın ise yeşil alanlar olduğu ortaya çıktı. Bunun sebebi evlerin bahçesinde bu alanlara belediye tarafından herhangi bir harcama yapılmazken ortak alan oluşturulduğunda elektrik, su, yeşillendirme gibi harcamalar yapmaktadır” (Cansever, 2014).

Evler toplumlarda insanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen önemli öğelerdendir. Günümüzde yapılan bahçeli evler, eski manadaki gibi, sadece sokağa çıkılmadan mahremiyet esaslarına uyularak evin kullanıcılarına açık alan imkânı sunan, gelenekseldeki kullanışlı ve kendisine yetecek ölçülerden, çok geniş ölçeklere dönüşmüştür. Buda insanlar arasındaki münasebetlerin azalması ve insanların sadece kendini düşünerek yapılarını yapmaları gibi sonuçları getirmiştir.

Cansever’in Kubbeyi Yere Koymamak eserinde “Sorumuz insan olduk” başlıklı Osman İridağ ile yapılan söyleşi bölümünde, günümüzde yaşadığımız konutların, apartmanların bizleri sorumsuz insanlar haline getirdiğinden bahsedilmektedir. “Eski evler karşı komşunun haremını görmeyecek şekilde yapıldı. İnsan o tarafta güzel bir manzara olsa bile komşusunu rahatsız etmemek için bu güzellikten feragat ederdi. Apartmanlarda yaşayanın böyle bir sorunu yok. Onun penceresi her tarafa bakabilir” (Cansever, 2014). İnsanlar için öncelik kendi evlerinin güzelliği ve manzaralarının güzelliği olmuş, evlerin birbirlerinin haremına bakması önemsizdir. Daha da önemli olan üreticiler tarafından ne bir arsaya, bir kata ne kadar fazla daire yerleştirebilirse o önceliği haline gelmiştir. Bu düşünce yapısı ile evler bir huzurgah olmaktan çıkmıştır.

Fanilik bilincinin tamamen yitirilmesinin yansıması devasa, çok katlı yaşam alanlarının yapılmasıyla neticelenmiştir. “Ebediyete, basit, kontrol altına alınmamış akla verilen aşırı önem, devasa boyutlarda yapılar inşa etmeye çalışan, insanı eziyet

çeken ve karmakarışık bir yaratık haline, bu dev organizmaların aleti durumuna indirgeyen malzeme ve teknoloji fetişizmleriyle sonuçlanmıştır” (Cansever, 1996).

Modernleşme ile birlikte gelen ve günümüzde artarak devam eden çok katlı yapı tipleri, İslam Evi olmaktan çok uzaktır. Günümüz konutları, ana giriş kapısında aynı yerden giren 20-30-40 aile, birbirinin hane içi seslerini, kavgalarını, sevinçlerinin duyan aileler, birbiri arasındaki ekonomik farklılıkları çok belirgin bir şekilde göstermektedir. Sefer taşı gibi üst üste dizilmiş, her biri; oturma odası, çocuk odası, yatak odası, misafir odası, mutfak, hol gibi isimlerle tanımlanmış ve bölünmüş mekânlardan oluşmaktadır. Aile bireylerini birbirinden ayıran, aynı zamanda küçük alanlara sıkıştıran yapılar dizisidir. İç mekân tefrişat elemanları ve biçimlenişinde günümüz evleri, kullanılmayan sadece dekor amaçlı yerleştirilen ürünler ile doldurulmuş, hareket edilemeyecek alanlar haline gelmiştir.

Günümüzde çok katlı yapıların maliyetinin azlığı ve nüfus için gerekli, yüz ölçümünde alan yetersizliği şeklinde yanlış bir algı hakimdir. Öncelikli olarak maliyet ile ilgili Cansever’e (2014) göre, Türkiye’de bugün büyük bir konut sorunu yaşanmaktadır ve bu sorununu aşmak ancak toplumsal bir mutabakatla mümkündür. “Bugün İmar ve İskân Bakanlığının kişi başına öngördüğü yaşam alanı 25 m²’dir. Bu ortalama bir aile için 100 m²’lik konut demektir. Hâlbuki zaruri olan alan 67 veya 74 m²’dir” (Cansever, 2014). Bunun yanında “Osmanlı evinde ev halkının hayatını geçirdiği bir ortak alan bulunuyor. Bunun yanı sıra, kız ve erkek çocukların günlük ihtiyaçlarını karşılaması için birer oda, ebeveynler için ayrı bir oda bulunuyor. Kişi başına düşen konut alanı açısından büyük bir tasarruf söz konusu” (Cansever, 2014). Dış kaynaklı, modern mimari akımı ile birlikte öğrenilen konut modeli terk edilerek esnek kullanım sağlanan geleneksel ev planlaması ile büyük tasarrufa geçilmektedir.

Günümüzde evlerin inşasındaki malzemeleri, standartları imalatçılar belirliyor. Konutlarda iç mekân ve dış cepheler firmaların ürettiği malzemeler üzerinden tasarlanıyor. Çok çeşitliliği olan bu malzemeler, bir sürekliliğin, bir uyumu sağlanabildiği, bütünü kuran standartlara oluşturmaktan yoksundur. Modern dünyada standartlar genellikle reklamlarla, piyasanın yönlendirmesiyle oluşmaktadır. Bu sebeple bütünlük oluşamamaktadır. Osmanlı sivil mimarisinde ise mahalli malzeme kullanımı, tutumluluk ve gereklilik ilkesi doğrultusunda malzemenin etkin kullanımı sonucunda bütünlük içerisinde standartlar sistemi kurulmuştur. İslam düşüncesi

yansımalarının belirgin olarak görüldüğü Geleneksel Türk evlerinde yapı strüktüründe kullanılan elemanlar aynı zamanda estetik beklentiyi de karşılamaktadır.

“Modern mimarinin karakteristiği, üstündeki süslerden temizlenmek, arınmaktır; modern çağın, 19. Yüzyılda mühendislikle mimarinin birbirinden kopmasını, binaların üzerine dekorasyon diye nesnelere yapıştirılmasındaki hastalığı, içeriksiz, bütüncül olmayan yaklaşımın yanılğlarını aşma teşebbüsüdür” (Cansever, 2014). Bu modern mimari tanımlamasının, Geleneksel Türk Evinin özelliği olduğu tez kapsamında okunmaktadır. Aslında “modern” olan Türk evleri modernleşti. Cansever’e (2014) göre, Le Corbusier 1920’lerde Osmanlı şehrine yaptığı gezi sonrasında izlenimlerinde, modern bir şehir tasavvuru çıkardığından bahsediyor. Bizim aydınlarımız ise içinde yaşadıkları şehrin vasfını fark etmiyor. Batı kendi kendini geliştirmeye çalışıp tenkit ederken, bizim aydınlarımız batının çözümlerini putlaştırarak yanlışlarını tekrar etmeye çalışmışlardır.

“İslam mimarisini, günümüz materyalizm merkezli mimari anlayışından ayıran bir özellik gözlemliyoruz. O da ‘vahdet’ dediğimiz bir duygusunun mânâ yönüyle mimariye yansımalarıdır” (Topçu ve Numan, 2020). Tevhid bilinci İslam evlerinde bütünlük, teslimiyet bilinciyle yapılaşmayı sağlamıştır. Esas güç sahibinin bilinmesi insandaki benlik kavramını ortadan kaldırmaktadır. Günümüzde insanlar teknolojik güç ile her şeyi yapabileceği düşüncesindedir. Bu düşünce ile gösterişli ve devasa yapılar inşa etmekte, bu büyük yapılarda kendisinin büyüklüğünü göstermeyi amaçlamaktadır. Amaç insana yararlı olmak değil güç gösterisi olmuştur. Tevhid bilinci olmayan insan eliyle, çevre ile uyumlu olmayan, doğaya savaş açan yapılar ortaya çıkmıştır. Esas gayesi kendi benliği değil, inşa edilen yapının ne için ve neye ulaşmak için yapıldığı bilincinde olduğunda, maddi ve manevi olarak yapı bütünlüğüne ulaşılabilir.

Günümüzde, tek veya iki katlı kapısı, bahçesi, avlusu, penceresi, sofası, hayatı, odasıyla, inanç ve kültürel değerlerin birikimiyle kurulan Geleneksel Türk Evlerinden, Batı, modernlik rejimi benimsenerek, yaşama biçimi ve köklü tarihi kültür birikimini reddederek, artan nüfus söylemleri, hızlı sanayileşme, kontrolsüz malzeme ve yapım teknikleriyle gerçekleşen şehirleşmeye, dikey olarak inşa edilen betonarme mimari yapılara dönüşmüş, asırlık kültür birikimin eşsiz eserleri olan

evler, yaşam biçimi ile birlikte tahrip olmuştur. Cansever'e (2016) göre; Türkiye önümüzdeki 30-40 senede 55 milyon insanına yeniden evler yapmak mecburiyetinde ise bu birikim ile oluşturulan standartlar düzenini yeniden tesis etmeli ve en yüksek vasıfta mimarlar nesli yetiştirmekle mükelleftir. Osmanlı evinde olduğu gibi, mimarisi, bahçesi, sokak ilişkisi, cumbası, yerli dolapları, tavanı, döşemesi ile birlikte düşünülecek. Ama bunu büyük bir sadelikle yapacak. Bölgesel malzeme imkânlarına, iktisadi kaygılara her gelir düzeyindeki aileye güzel evler vücuda getirmekle mükelleftir.

“75 milyon insanın cennet gibi ortamlarda yaşayacağı bir dünya inşa etmek yahut yok olmak seçenekleriyle karşı karşıyayız. Bu meselenin çözümü, açıkça ortaya çıkmaktadır ki, mecmua taklitçiliğinden değil, tarihi tecrübelerimizin mahalli şartlara tatbik edilmesiyle gerçekleşecektir” (Cansever, 2016). Yapmamız gereken yalnızca tarihi yapı stoğunu korumak değildir. Çözüm, ülkelerin kendi tarihi tecrübelerinden hareket ederek kendilerine uygun çözümleri geliştirmek ve bu yeteneği geliştirmektir.

4.2.2. Evleri Kimler Tasarlamalı Meselesi

Evlerin inşasında önemli olan, içinde hayat sürecektir insanlara dünya serüvenini geçirecekleri iyi bir ortam oluşturma bilincine sahip olunmasıdır. Günümüzde bu yerini tümüyle para kazanma arzusuna bırakmıştır. Yusuf Suresi 53. Ayeti Kerimede belirtildiği üzere “*Nefis, gerçekten kötülüğü, çok emreder*” insan sürekli nefsi ile mücadele halindedir. “Varlık yalnızca ahenkten, mutlak güzellikten ibaret değildir. Şeytan, ilahi iradeye karşı çıkış, güzelin önündeki aslı engeldir. Varlığın hangi alanında olursa olsun insan, yaptığı ile var olan dünyaya müdahale ederken, bugün neticeleri ortaya çıktığı üzere, dünyanın güzelliklerini yok etmek gibi bir şeytani yanılmanın aletide olabilmektedir. Bu açıdan insanın terbiye edilip bilgi sahibi kılınması günümüzde insan başarısının tek ve temel şartı olmuştur” (Cansever, 2016).

İmar, sanat ve ihya çalışmalarıyla bilinen Mehmed Safiyüddin Erhan Eşrefoğlu inşa etme mahiyetini yapabilecek vasıfta olanları şu cümlelerle tanımlamıştır; “Hak varlığını müşahede ederek, halka hizmetin Hakk’a hizmet olduğunun şuuruyla vazifelerine devam edebilmeleridir. Zira ahlâki kemâle ermeden

belli bir terbiye sisteminden geçmeden Müslüman oldukları kanaatiyle ve safiyane iyi niyetlerle bile olsa, kontrolsüz rehbersiz kendi başına işlere kalkışıp pek çok hatalar yaparak, kendilerini ve umumu sıkıntıya soktukları da görülebilmektedir” (Url-41).

Tevbe Suresi 18. Ayeti Kerimede “*Allah'ın mescidlerini, yalnızca Allah'a ve ahiret gününe iman edip, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imar edebilirler. İşte, belki bunlar hidayeti bulanlardan olabilirler*” (Pehlivan, 2005a) buyrulduğu üzere ve Cin Suresi 18. Ayette “*Yeryüzü Allah'ın mescididir*” ayeti evleri inşa edebilecek insan vasıflarını belirtmektedir.

“Bilgiyi inanca aksettiren, bu inançlara göre davranan, güzelliğin idrakine derin bir yetenek kesbedeb, doğru gayeleri hedef alan, İslam toplumunda din ve ahlak bağlamında varlığı ve çevre bilinci sorumluluğunu kavrayan tavırların etkinliğini geliştirmek olmalıdır. Çünkü Allah, ancak ilimleriyle amel edenlere hakiki bilgiyi ihsan eder...” (Cansever, 1997)

Cansever’e (2016) göre, Osmanlı döneminde merkezde bir üst karar mercii var. Çevre koşulları da gözetilerek mimarinin temel ilkelerini belirleyen, en üst düzeyde en seçkin insanlar tarafından, Hassa Mimarlar Ocağında standartlar düzeni kararlaştırılıyordu. Bu mimari ilkeler dini esaslar yönünden Şeyhülislam ile istişare edilerek, İslam tarihinden alınan bilgiler doğrultusunda oluşturuluyordu. Hassa Mimarlar Ocağı, toplumun içerisinde yüksek kabiliyetli, sınanmış, İslam’ın bütün hikmetlerine vakıf hale getirilmiş, Sinan gibi bu hikmetler için en önde savaşmaktan geri durmayan, inanç sahibi ve özel şekilde eğitilmiş insanlardan oluşturulmuştu. İnanç eğitimi ve mesleki eğitim ayrı tutulmamıştı. Günümüzde tümüyle değişmiş, ikiye ayrılmış bir eğitim sistemi benimsenmiştir. İkiye ayrılmış eğitim sistemiyle ne denli doğruya ulaşılabilir? Âlimlerin, İslam ilminin diğer ilimlerden ayrı tutulması ne gibi sonuçlar getirmiştir? İslam düşüncesinde “Dünyada Peygamberin yegâne varisi âlimlerdir. Peygamber ilahi hikmeti, Allah’ın emrini insanlara ulaştırdıysa, âlimlerde onun varisi olarak insanlara dünyanın yapısı hakkındaki dizgeyi, o hikmetin ne olduğunu ulaştırıran kişilerdir” (Cansever, 2016).

“Geleneğe bağlı sanatçının, yapılış amacına uygun ve yeterli olan mimari eserini geleneğin kaynaklarından beslenerek vücuda getirmesi, o esere birey-ötesi bir derinlik de katacaktır. Burckhardt’a göre, bu durum gelenekten beslenen sanatın

köklerinin Kur'an'a dayanmasındandır. İslam biliminin köklerinin Kur'an'a dayanması gibi, mimarının de içinde bulunduğu sanatın tipik biçimlerinin kökleri İslam'ın ruhuna sahiptir ve onun izlerini taşır” (Taşpınar, 2017).

Bir mimar geçmiş birikimden, tecrübeden faydalanarak yapılarını meydana getirebilir. Geçmişten beslenerek oluşan yapı bir bilinç üzere inşa edilir ve o yapıya derinlik kazandıracaktır. Burckhardt'a (1994) göre, bir mimari yapı ve sanat eserini meydana getirecek olan kişilerin eğitimi sözle aktarılmaz. Usta çırak ilişkisi üzere eğitim sistemi uygulanmalıdır. Bu eğitim sistemi sadece yöntemin aktarılması değil aynı zamanda sabır, disiplin ve içtenlik gibi insani değerleri de aktarmaktadır.

Osmanlı devlet düzeninde mesleki yüksek bilginin hakim olduğu localar bulunuyordu. Locanın yetiştirdiği ve locaya karşı sorumluluğu bulunan, yalnızca ev yapmayı bilen yetişkin, iyi ev yapmayı bilen bir ustanın yanında 10-15 tane ev yapmış, kendi başına ev yapma yeteneğine ulaşmış kişi, ev inşa etme yetkisi kazanıyordu. O dönemde 40-50 yaşlarında kazanılan bu yetki ile oluşan evler ile bugünün eğitim sisteminde 20-24 yaşlarında sadece kâğıt üzerinde teorik olarak ev tasarımı yapan bir mimarın yapacağı yapı arasında çok fark olacaktır. (Cansever, 2016) Mesleki localar batı'da 10. ve 12. asırda silahlı mücadeleyle kurulurken İslam coğrafyalarında bir felsefi hareket olarak başlatılmıştır. Ahlâk yoluyla konuların çözülebileceği, ahlâkın savunulması gerektiği bilinciyle kurulan teşkilatlanmalardır. “İslam dünyasında locaların oluşması, kaynağı 12. asırda olan ve 13. asırda cereyan eden büyük tartışmalar sonucundadır. Asıl Şeyh Edebalı'nın adı, yani 'âli edep', 'âli usul' ismi, locaların bütün disiplinini ve işleyiş düzenini kurmasından gelirmiş. Bir toplum eğer üretimini bir düzen, bir disiplin içerisinde yürütebiliyorsa, o toplum mal üretebilir, o malı satabilir, zengin olur ve ilerler ve ayrıca orada ahlak varsa, ahlak diğer bütün yerlerde de vardır” (Tanyeli ve Yücel, 2007).

“Osmanlı tasarım, yapım, konut ve şehir üretim sistemi, herkese yetenekli olduğu alanda, o alan için gerekli olan en yüksek bilgiyi veren, insanları en yüksek bilgi ile yetiştiren, böylece halkın bütün kesimlerine en yüksek bilgi ürünlerini verebilen bir üretici-tasarımcı neslini yetiştiriyordu” (Cansever, 2016). Hiçbir uzmanlığı olmayan, esas denetleme sistemi olan inançlar ile donatılmamış bir kişiye inşa etme yetkisi veren sistemin getirdiği kötü sonuçlar bugün görülmektedir. “Merkezi tek bir ahlâkın, genel inanç sisteminin, dinin ve tasavvufun herkesi aynı

şekilde terbiye etmesi aynı değerler sisteminin padişaha, sadrazama, vezire, başmimara, kalfaya, devletin en uç köşesinde köydeki insana da aynı ruhun verilmiş olmasıyla sağlanıyordu. Bu, temel dini inancın ‘neyin iyi’ olduğunu ortaya koyduğu değerler sisteminin bütün devlet alanına yayılmış olmasından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla sorunlar bugün olduğundan daha kolay çözülmüyordu” (Cansever, 2016).

Cansever’e (2016) göre, maddi olarak görme yeteneğinin geliştirilmesinin, güzeli inşa etmek için yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Artık insana nitelikli bir çevre meydana getirmek için değil kazancını ve satışı arttırmak için gösterişli, dekorasyon denilen iç mimari anlayışının değişmesi gerekmektedir. Bu tutum değişmedikçe bu şartlar altında vücuda getirilecek yapıların seviyesiz ve çevreye yabancı, sahte varlıklar olacağı tabidir.

4.3. 20. YÜZYILDA İSLAM VE TÜRK KÜLTÜR KAVRAMI İLE OLUŞTURULMUŞ MESKEN İNCELEMESİ

Evleri meydana getiren insan için mekân insan ilişki ve kişilik yapısı ile şekillenir. Yaşantının her anında, sorununda, zorunluluklarında ve güzelliklerinde vardır. Mimari sadece gördüklerimizle kalmayıp, yaşadığımız ve hissettiğimiz, içgörüyü yaklaştığımız sürece yaşamdan payını alıp, güzelleşir ve bizimle bütünleşir. İnsanın yaşadığı mekân etrafına dokunma şeklidir ve milletin içinde barındırdığı zihniyeti, kültürü, hayat anlayışı ve inançları evlerine yansıtmaktadır.

Osmanlı Devletinin kurulduğu tarih itibari ile Geleneksel Türk evi kendine özgü mimariyi ortaya koymuş ve çok güçlü bir yapı geleneğine sahip olmuştur. Osmanlı topraklarında 14. ve 17. yüzyıl arasında insanlık tarihinin en büyük kültürlerinin ve inanç değerlerinin yer aldığı meskenler inşa edilmiştir. Eldem’e (1954) göre, 17. ve 18. yüzyıllarda bu ev tipi yayılmaya devam etmiş, 19. yüzyılda dönüşmüş ve yavaşlamıştır. 20. yüzyılı ile birlikte gerilemeye başlamıştır.

Bu başlık altında 20. yüzyıl içinde, tarihi birikim, tecrübe ve İslami değerler temeliyle inşa edilmiş bir yapı örneği tahlil edilecektir. Üçüncü bölümde belirtilen ve Geleneksel Türk Evinde de içinde barındırdığı özellikler üzerinden irdelenmektedir.

4.3.1. Turgut Cansever Mimarlık Tanımı ve Görüşleri

Mimar Turgut Cansever'in mimarı olduğu Demir Kaya Evleri mimari özelliklerinden önce Cansever'in dünya görüşü, bu görüşü oluşturan hayat serüveninde geçirdiği dönemlere ve mimaride kullandığı dili kavramak için mimarlığına nasıl baktığı gibi konulara kısaca değinmek gerekir. “Bu anlamda, onun ilgisini daima sıcak tuttuğu Osmanlı'nın son nesil fikir ve sanat adamlarıyla aynı meclislerde bulunması önemlidir. Özellikle babasının kütüphanesinde bulunan bazı kitapları (İbnü'l-Arabî, M. Hamdi Yazır, Ömer Hayyam vb.) incelemesi ve eğitim yıllarındaki karşılaşmaları (Sedat Hakkı Eldem, Ernst Diez, Mazhar Şevket İpşiroğlu vb.) dikkate değerdir” (Url-32). Bursa ve İstanbul'da tam olarak bozulmamış tarihi bir ortamda yaşamını sürdürmüştür. Bu durumun onun kavramlarının temelini oluşturduğu söylenebilir.

Tanyeli ve Yücel Cansever'i, “yirminci yüzyıl türk Mimari kuşağının son büyük ve en renkli siması: Mimar, kent tasarımcısı, plancı ve vizyoner, düşünür, kuramcı, araştırmacı ve mücadele adamı... Yüzyıl dönemecinde, metropoller, tüketim toplumu, küreselleşme ve iletişim çağında, modernizmde, postmodernizmin de tüm morfoloji tartışmaları gibi bittiği, bir anlamda Süper modernitenin yaşanmaya başladığı bir tarihi anda, modernitenin olası açılımlarını düşünen, karşı çıkan, katkı ve tavır koyan, direnen, üreten, seçenek üretmekten ve farklı olmaktan korkmayan, yetenekli, verimli bir tasarımcı ve düşünce adamı” (Tanyeli ve Yücel, 2007) olarak tanımlanmaktadır. Yaşamış olduğu ev ve aile yapısı, bilinç temelini oluşturmuştur. “Belli bir birikim ve hâfızayla donanmış olan Cansever'in zihninde mevcut Batı ve Doğu imajı hakkındaki düşünceleri Elmalılı tefsiri okumaları ve müellifi Hamdi Yazır ile diyaloglarıyla derinleşmiş, sanat tarihi hocası Diez'in yazı ve dersleriyle sanat tarihi alanına yansımıştır” (Url-32).

Cansever'in düşünsel etkinliğinde İslam, bir felsefi referans olarak yer alıyor. Cansever'in fikrî yaklaşımının temeli şu ifadelerinde yer almaktadır: “Sanat eseri varlık-kâinat tasavvurunun yapılarına yansımastır. Eserini ortaya koyarken aldığı her karar sanatkârın varlık ve varlığın güçleri hakkındaki tasavvuruna göre şekillenir. Bu özellikleriyle sanat ahlâk alanında yer alır” (Url-32).

“İnsanın dünyadaki vazifesi dünyayı güzelleştirmektir” şeklindeki İslami ifadeyi sıkça dile getiren Cansever'in düşünce dünyası ve açıklama biçimleri âyetler,

hadisler ve Fuşûş ile yeni ontoloji, genetik estetik ve yapılı çevre olarak mimarlık tarihinin örtüştürülmesi sonucunda meydana gelmiştir (Url-32). “Cansever’in tavrı bir sofunun tavrı değil. Cansever yaşam biçimini, kültürü, sanatı, mimarlığı, yani toplumsal ve kişisel yaşamın tüm bileşenlerini İslam dininin belirlediği eksen çerçevesinde biçimlenen sağlam bir bütünsellik içinde düşünmek ve yaşamak istiyor. Yalnız insanın varetği soyut ve somut herşeyi değil, doğada var olanları da (ontolojik anlamda tüm varlık âlemini) içeren bir bütünsellik düşünüyor” (Tanyeli ve Yücel, 2007). Bu düşünce ‘tevhid’ kavramıyla bağlantılıdır.

“Cansever’in mimari felsefesinin temelini oluşturan varlığın bütünlüğü düşüncesi İslam mimarisinin temel özelliğini ortaya koymaktadır. İslam mimari anlayışı Cansever’in yaklaşımından hareketle insanın iç bütünlüğünü, yaratılmış çevre ile insan üretimlerinin bütünlüğünü, varlığın yasaları ile varlığın güçlerinin bütünlüğünü sağlamaya gayret etmektedir” (Gökdemir, 2017). Demir Kaya Evleri tasarım ve inşasında da bu düşünce çerçevesinde ilerlemiştir.

“Turgut Cansever mimari alanında yaptıklarını ‘bilinci biçimler dünyasına yansıtma çabası’ olarak tanımlar ve bu çabayı da fikir ve inanç dünyasının aşkın (transandantal) çerçevesi içerisine yerleştirir” (Url-32). Kültürel kimliğin yitirilmesi olarak kabul edilen modernleşme süreci, tartışmaları içinde Tanyeli ve Yücel’e (2007) göre, Cansever düşünce yapısı ve mimarlığı Türk toplumuna ait kültürel mirası dereye katarak yeniden üretmeyi öneren, çabalayan ve örneklerini ortaya koyan bir ütöpisttir. “Cansever, moderniteyi İslam’ın dışına çıkıp düşünerek değil, İslam’ın içinden bakarak üretmeyi amaçlar” (Tanyeli ve Yücel, 2007).

“Mimariyi yapı inşa etme eyleminin çok ötesinde ele alan ve bu yolla yaşam felsefesini hayata geçirme uğraşı veren Cansever, ürettiği eserler kadar fikirleriyle de öne çıkan bir düşünce adamı olması nedeniyle ‘bilge mimar’ olarak da adlandırılmıştır. Turgut Cansever’in bu mücadelesi kendi deyimiyle ‘Mimarlığın Nobeli’ olan Ağa Han Ödülü’ne üç kez hak kazanmasını sağlamıştır. Ağa Han Ödülü’nün ilk dönemi olan 1980 yılında Türk Tarih Kurumu Binası ve Ahmet Erteğün Evi ile, beşinci dönem olan 1992 yılında ise Demir Tatil Köyü projesi ile dünyada Ağa Han Ödülü’ne üç kez hak kazanan tek mimar olarak tarihteki yerini almıştır” (Bayraktaroğlu ve Arabacıoğlu, 2022).

“Bir İslam toplumu olan Osmanlı toplumunun geleneklerinde ve Anadolu coğrafyasında birçok iyi örnek olduğunu ve bu coğrafyalardaki deneyimlerin yitirilmemesi gerektiğini savunan Cansever güzel kentler, yapılar ve çevreler üretmek gerekliliğini dile getirmekle yetinmemiş, bu anlayışı mesleki pratiklerinde de uygulamıştır” (Bayraktaroğlu ve Arabacıoğlu, 2022). Yirminci yüzyılda iyi bir mimariye ulaşmak için, tarihi yapı stoğunu korumanın yanında, ülkelerin kendi tarihi tecrübelerinden hareket ederek kendi inanç, kültür ve geleneğine uygun çözümleri geliştirmek, geleneğin devamlılığını sağlaması gerektiği düşüncesinde bir mimardır.

4.3.2. Demirkaya Evleri

Cansever’in bilindiği kadarıyla seksen yedi projesi bulunmaktadır. Bazıları uygulanmış, bazıları da uygulama fırsatı bulamamış. Bunlar arasında önemli bir örnek olan Demir Kaya evleri 20. Yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir. “Demir Tatil Köyü, ilk kez 1971-1972’de projelendirilmiş ve 1983’te farklı bir proje geliştirilerek uygulanmaya başlamıştır. 1971-1972’de ilk projelendirilen Demir Tatil Köyü, 800 dönümlük bir alan üzerine dört otel ve dört yüz konuttan oluşmaktadır. Proje bu hali ile uygulanmamış, 1983’te yeniden projelendirilmiş ve uygulamaya geçilmiştir” (Demirgüç, 2006)

Şekil 4.7: Demir Kaya Evleri (Url-33).

Cansever’e (2010) göre, yapı Bodrum mimarisinin devamlılığını sağlamak amacıyla, berrak, sade, yerleşmenin, “tabiat içinde yer alışının ortaya çıkardığı fiziki, sosyal, ruhi ve manevi-fikri alanlara ait sorunları” çözümlenme düşünceleri ile

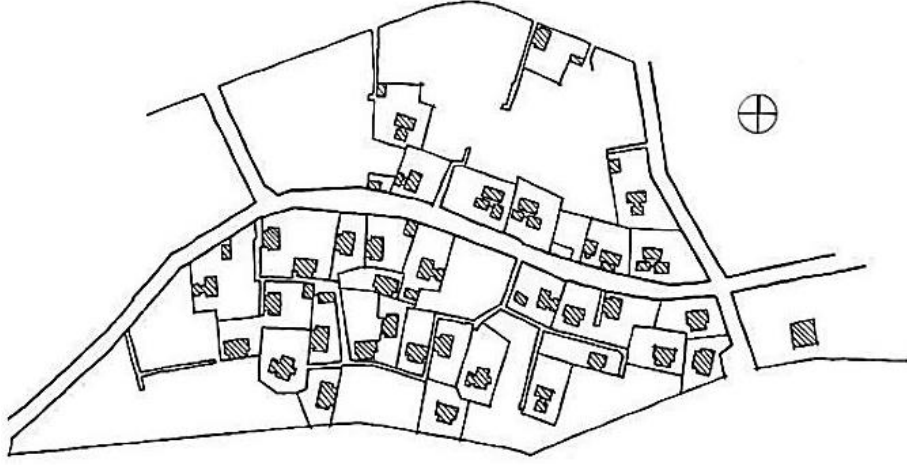
oluşturulmuş bir yapılar topluluğudur (Şekil 4.7). Ağa Han Mimarlık ödülünün veren meslektaşları haricinde Türk mimarlar camiasında anlaşılmamış bir yapı olmuştur. Demir Kaya Evleri'ni Cansever (1992) “Batı’dan gelen temelsiz yaklaşımların ve Batı taklitçiliğinin etkisiyle tümüyle kaybolan mahalli şehir tasarım ve mimari kültürüne ait değerler ile tasarım metotlarının yeni bir yaklaşımla uygulanarak denenmesi bu projenin amacı idi” olarak ifade etmiştir.

Cansever’in, İslam düşüncesinin yüklediği “İnsanın dünyayı güzelleştirme” görevini benimsemişliğini yapı ile ilgili şu sözleri göstermektedir; “Demir evleri 1,5 km’ye varan kıyı şeridinde bakan vadinin yamaçlarına yerleştirilirken, bu eşsiz tabiat parçasına yapılarla yeni bir güzellik kazandırmak amacımızdı” (Cansever, 2016). Bu düşünce temelinde yapılar, doğa içinde uyumlu biçimde, ahengi bozmayacak şekilde yerleştirilmiştir. “Tabiatın coşkulu, velut hareketliliği içinde evler sakin, berrak bir geometrinin epik güzelliğine sahip olacak şekilde, her yapının müstakil, tezyini bir varlık olması gözetilerek yerleştirilmiştir” (Cansever, 2016).

Doğaya ve çevreye uyum felsefesi çerçevesinde “Evlerin önceden belirlenmiş bir geometriye bağlı olmaksızın, topoğrafya, mevcut bitki örtüsü, kayalara, güneşe, mahremiyet kaygısı, yaklaşma ve uzaklaşmaları ile yapıların her birinin tek tek tezyini tektonikler olmasının yanı sıra, yapı gruplarının iç düzenleri de tezyinici bir tavrıla tasarlandı” (Cansever, 2016). Aynı zamanda “Projede yerel malzeme taş kullanılmış ve yığma olarak inşa edilen yapılarda duvarlar yöredeki ustalar tarafından farklı tekniklerde yapılmışlardır” (Demirgüç, 2006). Projenin başlangıcında beton olarak yapılması planlanan yapılar, iklimsel ve çevreye uyum sağlamaması sebebiyle yığma taş yapılmıştır. Bu sayede yerleştiği yörede çokça denenmiş ve doğruluğu tespit edilmiş malzeme ve yapım teknikleri üzerinden ilerlendiğinde, sıcak iklim nedeniyle oluşacak ilave yalıtım işleri ihtiyacının ortadan kalktığı görülmektedir.

“Cansever, insanları etkileme amacıyla ve hükmedici nitelikteki mimarlık tavrına tamamen karşı olup, insanın bilinçli bir yaklaşımla çevresini kavramasına yönlendiren bir mimarlığı önermektedir” (Demirgüç, 2006). Bu bilinçle tasarlanan Demirkaya Evlerine bakıldığında, yapıların işlevsiz eklentilerle insanı etkileme çabası olmayan, doğa ile ahenkli bir şekilde, sakin ve yalın bir güzellikle kendini gösteren bir kurguyla inşa edilmiştir. Mimarın gerçekleştirmeye çalıştığı “mimari,

kültür, tarih, inanç, insan ve doğa ile uyum”, insan, çevre ve tüm etkenler dikkate alınarak “huzurlu, sakin bir hareket içinde, neşe ve ümit dolu, aydınlık, ışıklı, renkli ve güzel olmaya yönelmektir” (Gökdemir, 2017). Mamafih, “sadelik-çeşitlilik, standartlar-farklılaşma, geometrik berraklık ve doğa ile uyum, komşuluk ilişkileri, ulaşım kolaylığı, yayaya öncelik” (Cansever, 1992) gibi kavramlar tüm projelerinde değindiği kavramlardır. Cansever’in dünya görüşünü yansıttığı bu mimari ilkelerinin, evlerin konumlanması, yerleşimi ve iç mekân biçimlenişine kadar yapının her alanına sirayet ettiği görülmektedir.

Şekil 4.8: Yerleşim Planı (Url-34).

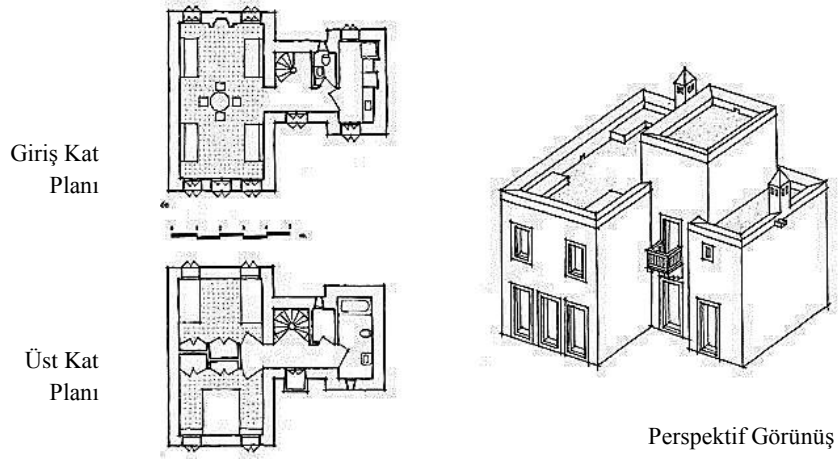
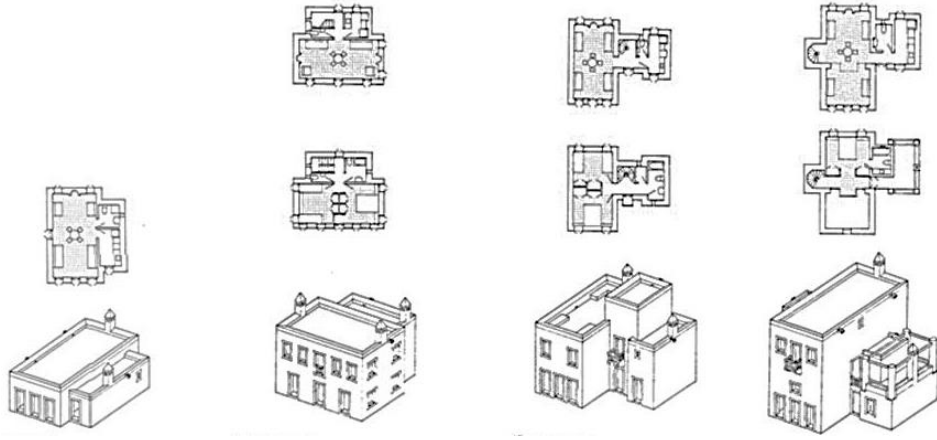
Demirkaya evleri yerleşim planlaması yapılırken arazi parsellere ayrılmış ve her parsel ayrı değerlendirilmiştir. Konut sahipleri satılanlar hariç parsel seçiminde özgür bırakılmıştır. Seçim özgürlüğündeki tek kısıt, evin tasarım tipinin mevcut evlerin deniz manzarasını kapatmaması ve ağaç kesilmemesidir. Bu şekilde önceden belirlenmiş bir ızgara sistem benzeri bir yerleşim değil topografyaya göre konumlanan her biri deniz manzarasına sahip evler topluluğu ortaya çıkmıştır (Bayraktaroğlu ve Arabacıoğlu, 2022). Cansever’e (1992) göre, yapıların tek ve en fazla üç katlı olması, yerleşim yapılacak alan içerisinde imar planının vermiş olduğu, uygulanabilecek inşa sınırlarıdır. “Bu imar planı ülkemizde bir asırdır kaybolmuş bulunan yerleşme çözümlerini yeniden gündeme getiren bir örnek olmuştur” (Cansever, 1992). Şekil 4.8’de yapıların yerleşimi gösterilmiştir.

“Evlerin arazi üzerinde farklı yönlerde yerleşmesi ile manzara, komşu ve güneş nedeniyle cephelerde pencere ve kapı dağılımı sisteminin, yapılar arasındaki uzaklık ve ilişki düzeninin değişmesi ile de varlık düzeyine ulaştırılmıştır” (Cansever, 1992) (Şekil 4.9).

Şekil 4.9: Demir Kaya Evleri Yerleşim Planı (Demirgüç, 2006).

Demir evlerinde temel prensip ve amaç, “güzellik türünün kuvvet, büyüklük, gösteriş, etkileme, gibi ideolojilerden veya çok defa yapıları süsleyerek ulaşılmaya çalışılan kirli duyarlılıklardan duygusallıklardan arındırılması” (Cansever, 2016) idi. Yapılar kullanılan beton ve taş malzemelerinin katı ve yalın ifadelerinin yanında “çekingen ve tevazu dolu, insani, sakin ve hareketli ifadelerin taşıyıcısı olarak vücuda getirildi. Böylece her yapı, çevrenin bir ziyneti, mukaddes tabiatın içinde, ulvî, efsanevî dansın, şarkıların parçası oldu” (Cansever, 2016). Evler gelenekselde olduğu gibi tek, iki ve üç katlı olarak oluşturulmuştur. Plan organizasyonu incelendiğinde tek, iki ve üç katlı tiplerinde genel çerçevede, giriş katta mutfak, wc ve geniş bir odadan oluştuğu görülmektedir. Bu çerçevede bakıldığında çok amaçlı kullanıma sahip büyük bir oda tasarlanmıştır ve geleneksel belleğin özelliklerini taşımaktadır. Şekil 4.9’da yapıların konumlanış ve bahçe yerleşimi gösterilmiştir.

Şekil 4.10: Demir Kaya Evleri Plan Örnekleri (Url-49).

Her parselde 15-40 arası ev konumlandırılmış ve her parsel kendi bünyesinde düşünülerek ve kullanıcılarında dâhil olmasına imkân verecek şekilde tasarlanmıştır. Bu aşamada malzeme ve uygulamada mimari standartları oluşturulmuştur. Bu şekilde bulunduğu yöre ile mimari bütünlük içinde ve üslup tutarlılığında olması sağlanmıştır. 1, 2 ve 3 katlı olarak altı tip plan ev tasarlanmıştır. Tek katlı evler ihtiyaç halinde misafirler, aile büyükleri için kullanım düşünülerek planlanmıştır. Bu mekânların, günlük tüm ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde Geleneksel Türk evinin selamlık odasına benzer biçimlendirildiği görülmektedir (Cansever, 1992). Şekil 4.10'da evlerin tip planları ve bir tipin kat planları ve perspektifi gösterilmiştir.

Şekil 4.11: Zemin katlarda ve komşu cephelerindeki doluluk (Url-39).

Şekil 4.12: Topoğrafyada konumlanış (Url-36).

“Evler arasında sokaklar, lineer ve rutin tekrara dayalı olmayan bir örüntü içinde geliştikleri için yürüyen kişi, her seferinde farklı perspektifler ile karşılaşır. Bu yollar geçmiş ve yerel olana referans olduğu kadar değişken görüntüleri ile de kullanıcıya farklı deneyimler imkânı sağlar. Mekânsal örüntünün çeşitliliğini yaratan sokakların döşeme malzemeleri çakıl ve taştan oluşturulmuştur. Bu da tüm yerleşme ile yatayda da süreklilik sağlamak ve tezyinatı zemine de yaymaktadır” (Demirgüç, 2006). Bununla birlikte dış cephedeki pencere, pencere kapağı, taş duvar ve döşeme yapısı yapılara mimari bütünlük ve üslup kazandırmıştır. “Ahşap veya kâgir balkonlar, çardaklar, çörtenler yapıların tezyini düzenine yeni boyutlar katacak şekilde süs takıları gibi mimariye eklenmiştir” (Cansever, 1992).

Şekil 4.11’de yapıların birbirlerine bakan ve zemin kat cephelerindeki doluluk, Şekil 4.12’de ise yapı grubunun çevre ile uyumu gösterilmiştir.

Yapı ölçeğinin geleneksel benzeri olarak insancıl düzlemde belirlendiği görülmektedir. “Evlerin temel birimleri olan odaları belirleyen kütle düzenleri bu insan ölçüsünü devam ettirmektedir. Evlerin ek mekân ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilen tek katlı müstakil oda birimleri (yatma+banyo) binaya eklenebileceği gibi bahçe içinde bağımsız olarak da inşa edilebilmektedir” (Cansever, 1992).

Şekil 4.13: Şömineyi gösteren iç görünüm (Url-35).

“Demir evlerinde iç mekân tasarımında ise beyaz renkli oldukça sade duvar yüzeyleri, ahşap tavanlar, ocak etrafında yerleşen oturma düzeni, doğayla ve bahçeyle bütünleşmiş bir tasarım görülmektedir. İç mekân da pencere önlerinde sabit oturma düzeni oluşturulmuş ve duvar yüzeylerinde raflar ve nişler tasarlanmıştır” (Burkut, 2014). Taş duvarlar ile inşa edilen yapılarda, ara katlar hafif bir ahşap ile oluşturulmuştur. Bu sayede deprem ile oluşabilecek yüklerin asgari düzeye indirilmesi amaçlanmıştır. Şekil 4.14 ve Şekil 4.15’de iç mekân gösterilmiştir.

Şekil 4.14: Oda sabit oturma ve duvar mobilyaları (Url-37).

Oda, yerleşim, sedir, tavan ve duvarda sabit imalat ile bir bütün halinde olan saklama alanları Geleneksel Türk Evi mimarisinin izlerini taşımaktadır (Şekil 4.15). Cansever’e (2016) göre, “hareketli pencere ve kapı kapaklarının koruyucu niteliği ile pencere kapıların bir tül gibi zarif ve narin doğramaları, çardakları saracak asmaların, güllerin, sınırları oluşturacak zakkum ve çalılırların veya set duvarlarını süsleyecek çiçek saksılarının, ağaçların zarif, hareketli biraradalığı Demir evlerin güzellik kaynaklarından idi.”

Şekil 4.15: Dolap Görseli (Url-38).

Mimar, “Demir evlerinin Türkiye’de ve özellikle dünyada son bir asırdır kaybolmuş olan ‘insanlar için güzel mimari çevre ve şehirler kurma bilgisini yeniden gündeme getirmek için bir örnek teşkil etme amacının bu yönde ilerlenmesi için bir ilk adım olması ümidimizdir” (Cansever, 2016) diye belirtmiştir. “Dile getirdiği güzellik anlayışı ise İslami düşüncenin içinden gelmekte ve tasarımlarının arka planındaki düşünsel dünya ve mimarlık anlayışı da buna dayanmaktadır” (Bayraktaroğlu ve Arabacıoğlu, 2022).

Cansever Demir Kaya Evlerini İslam Evi ilkeleri üzerinden incelediğimizde; tevazu, sadelik, güzellik, malzemede ve büyüklükte denge, Allah’ın yarattığı doğal çevre ile savaşmayan, yapılaşma için yöre malzemeleri kullanarak uyumluluk içinde, sadelik ve tevazuyla güzeli gösteren bir yapılaşma örneği olduğu görülmektedir. Cephelerde yapısal malzeme hariç ilave süsleme yapılmamıştır. Az katlı ve insan ölçeğinde tasarlanmıştır. Bütünleşmiş bir tek dil, üslup vardır. Standartlaşmış malzeme ve plan düzeni içinde kullanıcıya çeşitlilikte sağlamaktadır. Yerleşim düzeninde komşuluk ilişkilerini gözeterek, manzara ve ışığını kesmeyecek şekilde ve İslami yaşam mahremiyet esasları düşünülerek konumlandırıldığı, bu konumlandırılıştta, yapıların birbirleri ve çevreyle bütünleşmiş bir hal üzere olduğu görülmektedir. Yapı cepheleri dışa kapalı, açıklık-pencere sayı ve büyüklükleri azdır. İç oda yerleşiminde giriş katta esnek ve işlevsel kullanım sağlanabilecek geniş bir büyük oda, üst katta ise harem mekânlar olan odalar ve banyo konumlandırılmıştır. İç mekân tefrişatında Geleneksel Türk Evlerinde gördüğümüz sedir, duvar dolabı benzeri, sade ve estetik elemanlar kullanılmıştır. Ahşap işlevsellik, gereklilik ve tutumluluk gibi kavramları içermesini sağlamaktadır.

4.4. BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRMESİ

Toplumların düşünce yapısı, tarihsel birikimi ve inanç değerleri meydana getirdiği mimari yapı üzerinde etki oluşturmaktadır. Mamafih, içinde bulunduğu yaşam alanı da insan tavır ve davranışlarında belirleyici bir etki oluşturmaktadır. İnsanın yaşam çevresini inşa etmek, gerçekte o mekânın içinde yaşayacak insanı inşa etmek anlamına gelmektedir. Konutun, insanın değer yargılarına göre yapılmasıyla oluşturduğu etkiyle, kendisine ait olmayan değerlerle oluşturulmuş yapının insan üzerine yansması farklı olacaktır. İçine doğduğu, büyüdüğü, maddi ve manevi değerlerini öğrendiği ev, bu etkilerin tezahürünün en belirgin görüldüğü mekândır.

Ev, insanın değerini koruyan, ona değer katan, insanı dışarıdan ayırıp içeriye çeken ve özünü gösterip gelişmesini sağlayan kabuğun adıdır. Huzur arayışının adresi olan evler elbette insanın özüne yakın olduğu sürece güzelleşir. Bireyin toplum içinde kendini inşa etme zemini olan ev, kendini oluşturma imkânıdır. Toplumlar için kendisi olarak bütün dünyaya bir değer oluşturma ve insanlığı ikmal etme açısından sığınak gibidir. İnsan evle birlikte dış dünyaya sınırlar çizer. Bir yandan sınırın dışında kalanlardan kendisini korur. Diğer yandan sınırın içine istediklerini almayı öğrenir. Ve insan evle birlikte koyduğu sınırlar sayesinde değerlerini, kimliğini ve benliğini korur. Kültürlerin değiştirme çalışmalarının bir kısmı bu sebeptir ki yaşam alanları üzerinden yapılmıştır.

20. yüzyıl tarihsel süreç içerisinde, modernleşme kavramı ile birlikte Müslüman Türk Devletinin kodlarında, gelişme düşüncesiyle değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Tanzimat fermanı ile başlayan bir kültürel değişim süreci yaşanmış, 19. ve 20. yüzyıllarda Türk dünya görüşü ve hayat tarzı, kendisine yakın olmayan başka yaklaşımlardan etkilenmeye başlamıştır. Türk kültürünün kendine özgü dünya görüşünün, yeni görüşten temel farkı sistemin en üst kademesinde mutlak güç olan Yaratıcı ve koyduğu kurallar yerine, insanı ve aklı kabul etmesidir. İslam düşüncesinden farklı şekilde, insanı başka bir güce gereksinim duymadan davranışlarını, toplumu, çevreyi kullanma ve yönetme hakkına sahip gören bir sistemdir.

Mesken insan yaşamının maddi ve manevi bilinciyle şekillendiği için ayrıca toplum dini ve kültürel yapısı için kilit önem taşımaktadır. Yaşam alanı, çevresi İslam'dan ne kadar uzak ise insanların tavır ve davranışları üzerine yansımaları olacaktır.

Modernleşme kavramıyla, köklü birikim olan medeniyetin kodlarının dönüşme süreci devamı olarak 20. yüzyılda, asırlık İslam Medeniyeti yıkılmış, İslam Halifeliği ve saltanat ortadan kalkmıştır. 2.Dünya savaşı ile birlikte birçok alanda olduğu gibi mimaride batı etkisine girmiş ve taklit eder hale gelmiştir. Türk toplumunun kültürel ve mimari dokusu bir dizi batılılaşma girişimiyle Avrupa modeline dönüştürülmüştür. Mülkiyet, yapılaşma, eğitim sistemlerinde değişimler olmuştur. Osmanlı toprak sistemi kalkmış ve özel mülkiyet gelmiştir. İlk betonarme çok katlı apartmanlar bu dönemde yapılmıştır.

Modern mimari hareketi ile birlikte ortaya ‘modern ev’ imajı çıkmıştır. Türk insanının ev içi yaşam biçiminde maddi ve manevi reformlar gerçekleştirmenin ilk adımı olarak evler kullanılmıştır. Bu çerçevede konut yapılaşmaları 1930 yıllarında başlamıştır. İç ve dış mekân kurgularında geleneksel yapılardan çokça farklılaştığı görülmektedir. Dış cephede mahremiyet kaygısı ile biçimlenen yüksek ve dolu duvarlar ortadan kalkmıştır. Plan tasarımları çok sayıda bölünmüş mahalden oluşmaktadır. İç ve dış mekân kurgu sürecinde mahremiyet sınırları düşünülmeyen, konumlanırken birbirinin kapı ve pencere yerleşimine dikkat edilmeyen, karşılıklı kapıları birbirine bakan, yatayda ve düşeyde bitişik, altlı üstlü odaların yerleştirildiği, tuvalet ve banyoların konutun girişinde konumlandırıldığı çok katlı yapılara gelinmiştir. Modern mimari kavramı ile birlikte yapılan konutların bu iç ve dış biçimlenişinde, İslam evi ilkelerini tehdit eden dönüşümler günümüz konut yapılarında artarak devam etmiştir. Bu yapılaşma toplum, aile yapısı ve çocuklar üzerinde de tehdit oluşturmaktadır.

Tek veya iki katlı kapısı, bahçesi, avlusu, penceresi, sofası, hayatı, odasıyla kültürel bir birikim olan Geleneksel Türk yapıları, artan nüfus ihtiyacı öne sürülerek dikey olarak inşa edilen mimari yapılara dönüşmüştür.

Türk evi, kadının evde geçirdiği zamanı hesaba katan bir anlayışla imar edilirken, komşu mahremiyetini de göz ardı etmemiştir. Günümüzde konut, çok katlı, başka mahremlere açılan pencerelerden oluşan mekânlar haline gelmiştir. Geleneksel mimari birikim yok sayılarak oluşturulan yeni konutlarda; tevazu, sükûnet, saygı, tevekkül, yardımlaşma, bütünleşme, tevhid, gereklilik, işlevsellik, esneklik, teslimiyet ve tevhid kavram bilinci yerini insanın huzursuzluğu, gösterişi, bencilliği,

doyumsuzluğu gibi davranış ve hallerine bırakmıştır. Sürekli, tutarlı ve kimlik oluşturacak yapılar ortaya çıkamamıştır.

Dini, milli ve kültürel değerleri olan, bu değerler üzerinde birleşen ve tarihi mirasına sahip çıkan toplumlar, her alanda olduğu gibi mimari alanda da doğru, sürekli ve başarılı ürünler ortaya koymaktadırlar. Bu sebeple evleri inşa edecek mimarların yetiştirilmesi en önemli hususlardandır. Evlerin inşasında önemli olan unsurlardan biri, içinde hayat sürecektir insanlara dünya serüvenini geçirecekleri huzurlu bir ortam oluşturma bilincine sahip olunmasıdır. Bu huzurlu evler, ancak halka hizmetin Hakka hizmet olduğu bilincinde olan, iki yönlü; inanç eğitimi ve mesleki eğitim alan kişiler tarafından yapılacaktır.

20. yüzyılda Türk mimari kuşağında önemli, vizyoner ve mücadele adamı olan Turgut Cansever, Modernitenin açılımlarına karşı çıkan, tavır koyan ve direnen bir mimarlardan biridir. Cansever'in düşünce yapısında, büyüdüğü yetiştiği ortam ve eğitim birikimi neticesinde, İslam referans olarak yer almaktadır. Cansever, modernizmi İslam'ın dışından değil içinden bakarak üretmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda tasarladığı projelerinden biri yirminci yılın sonlarında inşa edilen Demir Kaya Evleridir. Batıdan gelen taklitçi yaklaşımın tersine, mahalli, kültürel birimin verileriyle uygulanması denenen bir proje olmuştur.

Demir Kaya Evleri, yerleştiği topoğrafya içerisinde, yerel malzeme ile üretilen en fazla üç katlı, sakin ve sade bir güzellikle kendini göstermektedir. Konumlanırken, manzara, güneş, komşu mesken ile olan mahremiyet hassasiyeti ve komşu hukukuna dikkat edilmiş, doğa ile ahenk içerisinde yerleşmiş bir yapı olarak tasarlandığı görülmektedir. Arazi yerleşim organizasyonu ile birlikte iç mekân kurgusunda benzer sade, uyumlu, tevazu dil devam etmektedir. Yapılar geleneksel belleğin özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Cansever'in Demir Kaya Evleri projesini yapmasındaki amacı, Türkiye'de geçmişimizde yaptığımız, son bir asırdır kaybolmuş olan, insanlar için güzel mimari ve şehirler kurma yeteneğimizi yeniden gündeme getirmektir.

SONUÇ

Ev, insanı dışarıdan ayırıp içeriye çeken, özünü gösterip gelişmesini sağlayan, kendi eliyle yaptığı kabuğun adıdır. Ev, insanı diğer tüm yaratılmışlardan farklılaştıran, kendine ait güzel bir çevre kurmaya başladığı, varoluşundan içinde barındırdığı özünü, değerini koruyan ve onun değerini artıran yapıdır. İnsanın evi, dışarının tehlikesinden ve gürültüsünden huzur bulacağı, günün sonunda dönüleceği bir menzil, üstünü örteceği bir çatı, dışarıyı görecek pencereler, zaman zaman açacağı zaman zaman kapatacağı kapısı olan bir mekândır. Ev insanın ana rahminden sonra ilk mekânı, ilk kucak, ilk teneffüs edilen yerdir. Ev kalbin ülkesidir ve insanın huzurgahıdır.

İlk insanlar cennetteydi. Yeryüzüne indiler ve ilk evin hikâyesi, bir mekân arayışı böyle başladı. Kendilerini muhafaza etmek ve ihtiyaçlarını gidermek için bir eve ihtiyaçları vardı. Bir mağara, ağaç kovuğu, çadır ve sonra ev. Dünyadaki meskenlerini inşa ederken bir cennet düşü kurdular. Cennetteki sükûneti, selameti, huzuru ve güveni bulabilecekleri bir yer inşası isteğinin ürünüydü ilk ev. Böyle başladı ve devam etti. İnsanın izdüşümü olan ev, insanın kültürel değişim süreçleri ve toplumsal gelişmelerle birlikte dönüştü.

İnsanların yaşadığı mekânların oluşumunda, kullanıcı yaşam biçimi, dini ve kültürel değerleri, çevresel koşullar, toplumların geçirdiği tarihsel süreç, çevre yapı malzemesi, iklim, coğrafya ve ekonomik durum gibi etmenlerin yönlendirici olduğu görülmektedir.

Medeniyetin yeşerdiği toprak olan ev, insanlık tarihinde geniş bir alana yayılmış olan Türk toplumu için önemli bir yer teşkil etmektedir. Türk toplumu, Anadolu topraklarında yerleşik hayata geçmiş, yaşam şekli ve hayat görüşünü yansıtan geleneksel konut mimarisini büyük ölçüde burada oluşturmuştur. Tarihsel süreç içerisinde maddi ve manevi etkiler doğrultusunda yaşam alanı olan ev şekillenmiştir. Güçlü kültürel mirasın önemli eserlerinden biri olan Geleneksel Türk Evi, iklim, topoğrafya, yöre malzemesi gibi fiziki etmenlerin yanında toplumun tarihsel birikimi, gelenekleri ve dini değerlerinin de etkisiyle eşsiz, özgün ve zengin olan karakteristik özelliklerini edinmiştir.

Mekân, insan ihtiyaçları ve davranışları doğrultusunda şekillenen, algılandığı ölçüde kullanıcı üzerinde etki oluşturan, insan varlığıyla mümkün olan, insan için ve insanın kurguladığı alandır. Mekânı biçimlendiren insan bilincinin oluşmasında, toplumun tarihsel ve kültürel birikimi önemli rol oynamaktadır. Türkler tarihsel süreç içerisinde, kültürel değişim yaşadığı dört ana kırılma evresi geçirmiştir. Bunlar; İslam dinin kabul ettikleri dönem, Anadolu'ya geliş ve yerleşim evresi, Osmanlı Devletinin kurulduğu ve yayıldığı evre ve Osmanlı Devletinin sonları ve Batı etkisiyle geçirdiği değişim evreleridir.

Mimari, insanın hayatı ve dünyayı güzelleştirdiği insanın toprağı yurt, coğrafyayı vatan kıldığı eylemlerden biridir. İnsan ile etkileşimi en çok olan evlerde bu süreçteki kültürel birikimin ve değişimin yansımalarının en belirgin görüldüğü mekânlar olmuştur.

Geçirdiği tarihsel süreçler içerisinde, inanç ve kültürel değişikliklerle şekillenmiş Geleneksel Türk Evinin biçimlenişinde en önemli etkenlerden biri inançları olmuştur. Asli olarak Türk Toplumunun medeniyetini oluşturan ana özne de; dini inancı olan “İslam” olmuştur. Farklı bölgelerde, değişik coğrafi koşullarda inşa edilmiş geleneksel yapılar değerlendirildiğinde; çeşitliliğin içinde, hayat görüşü ve yaşam biçimi doğrultusunda ortak bir değerler topluluğunda benzerlik taşıdığı ve birleştiği görülmüştür. İslam dini kaideleri ve şuuru sonucunda oluşan bu değerler, Geleneksel konuta kimlik ve karakteristik özelliklerini kazandırmıştır.

İlim, mesken, kültür ve din arasında sıkı bir bağ olduğu görülmektedir. Her kültürün kendine has bir meskeni vardır, bu kültürü şekillendiren, bir nizama sokan dindir. Türk toplumu için İslam dininin Türk kültürünü zenginleştirdiği, kültür zenginleştikçe de meskenin zenginleştiği görülmüştür.

Bu tez çalışması kapsamında, İslami değerleri benimseyen ve bu şuurda hayatını şekillendiren birinin evinin nasıl olması gerektiği; İslam'ın iki ana kaynağı olan Kur'an ve Sünnet hükümleri ışığında irdelenmiş ve çıkarılmış olan ilkelerin Geleneksel Türk Evi mekân kurgusu üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde, Türk toplumunun geçirdiği kültürel değişim süreciyle birlikte değişen, 20. Yüzyıl ‘modernleşme’ akımıyla meydana getirdiği konut mimarisi ve etkilerine de değinilmiştir. Bölümün sonunda, İslami değerler ışığında, bu bilinç ile

oluşturulduğu belirtilen Demir Kaya Evleri üçüncü bölümde belirlenen İslam evi ilkeleri yaklaşımı üzerinden incelenmiştir.

İslam, insan hayatının bütün alanlarını kapsayan, tavır ve davranışlarını belirleyen, yaşam çevresinin şekillendiren değerler bütünüdür. Yaşamın her alanına sirayet eden, düzenleyen kusursuz bir düzendir. İslam, ilahi güzelliğin hükmü ile baki olan tek Yaratıcı'nın kurduğu mutlak düzen örneğiyle, dünyadaki en şerefli mahlukat olan insanı, gerçek manada huzur ve sukûn kaynağına, hakiki güzele ulaştırmayı amaçlar. Dünyayı imar görevi verdiği insana Allah, kâinata tevhid şuuru ile bakmak, yapılan işi güzel ve adaletle yapmak, yapacağını tevazu bilinciyle yerini ve haddini bilerek, çevre ile uyum içerisinde şekillendirmek, fani olduğunu unutmadan, yapacağı her işten sorumlu olacağını bilerek mekânı inşa yaklaşımını gerçekleştirmesini buyurmaktadır.

İslam, bütün insanlığa hitap eden bir dindir. Bir olan Allah'a inanmaya davet eden İslam, insanlara görevler, sorumluluklar yükleyen bir hayat anlayışı getirir. Bu anlayışın temelini Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetinde belirtilen ilkeler oluşturur. Ev, Mesken, yuva ile ilgili pek çok ayet ve hadis bulunmaktadır. İslami kaynaklar çerçevesinde iyi mesken ve kötü mesken kavramları üzerinde incelemeler yapıldığında, iyi meskenin vasıflarını; aile fertlerinin tevhid üzere yaşamasına elverişli, ibadet edilebilir biçimde düzenlenmiş, fiziki olarak geniş, kullanışlı, işlevsel, mahremiyet esaslarına riayet edilen, çevresel konumlanışı bakımından, mescitlere yakınlık, ezan sesinin duyulması, komşusunun havasını ve güneşini kesmeyecek şekilde planlanması hususları belirtilmiştir.

Tüm yeryüzü mescittir hadis-i çerçevesinde namaz insanın yaşam sürdüğü her yeri düzenlemektedir. Diğer farz olan Oruç, zekât ve hac ibadetleri de sosyal ve ahlâk açısından insanı koruyarak dünya nizamını dengede tutmaktadır. Müslüman evi de tevhid bilinciyle bütünlük içinde bir mescidin uzantısı gibi, manevi güzelliği yansıtan, kâinatın güzellik kaynağı ile güzele ulaşma düşüncesinde olan, sakin ve huzurlu, müminin hayatını kolaylaştırma isteği ile işlevsel olarak, israf ve gösterişten uzak tevazu üzere dengeli bir teslimiyet şuuruyla şekillenmiş bir İslam ailesi yetiştirme düşüncesiyle inşa edilmiş huzur ve sükûn yeridir.

Köklü bir İslam medeniyeti olan Osmanlı Devlet sınırları içerisinde, sahip olunan inanç ve kültürel değerlerle inşa edilen Geleneksel Türk Evleri

irdelendiğinde; inşa ve dizayn sürecinde, İslam evi esasıyla sıraladığımız; tevazu, mahremiyet, güzellik, ahenk ve uyum, bütünleşme ve standartlaşma, denge, esneklik, süreklilik, yardımlaşma ve komşuluk hakkı, kullanışlılık, gereklilik, tutumluluk, teslimiyet ve fanilik ilkeleri hassasiyetiyle tasarımların yapıldığı görülmektedir. Yapı kütle konumlanması ve iç mekân plan organizasyonlarında inanç ve ibadet ilkelerinin etkili olduğu görülmektedir. Geleneksel Türk Evi, yapı yerleşimi, iç ve dış kurgusu bakımından karakteristik özellikler barındırır. Dar sokaklar içinde her ev komşusuna saygılı, havasını, güneşini, manzarasını kesmeyecek şekilde konumlandırılmış, pencere ve kapıları İslami hassasiyetlerle, mahremiyet olgusu düşünülerek tasarlanmıştır. Herkesin evi yalnız kendisinin değil çevresinin de huzuru için inşa edilmiştir. Bu sebeple bu evler yalnızca mesken olmamış, ilahi iradenin bir tezahürü olma özelliğini barındırmıştır.

İslami değerler, insan düşünce yapısı ile şekillenen çevresi üzerinde etki oluşturmaktadır. Yaşam alanı, çevresi dünya görüşüyle ne kadar uyumlu ise ferдин şuuru o derece kuvvetlenmektedir. Dünya görüşü toplumlara kimlik kazandıran bir olgudur. Dünya görüşü toplumların inanç esasları çerçevesinde ortaya çıkan değerlerdir. Toplum inandığı gibi yaşamıyorsa, yaşam alanı değerlerinden ne kadar uzak ise insanların tavır ve davranışları üzerine yansımaktadır ve zamanla dönüşüm gerçekleşmektedir. Kültürlerin değiştirme çalışmalarının bir kısmı bu sebeptir ki yaşam alanları üzerinden yapılmıştır. Müslüman Türk toplumunun tarihinde bu konu ile ilgili dönüm noktası Tanzimat, Cumhuriyet ve batıya özenme olaylarının yaşandığı dönemlerdir.

20. yüzyıl tarihsel süreç içerisinde, modernleşme kavramı ile birlikte Müslüman Türk Devlet yapısı ve geliştirme düşüncesiyle değişime uğramıştır. Bu süreçle birlikte, Osmanlı mülkiyet sistemi, eğitim sistemi gibi mimari yapılaşmada etki eden bir dizi dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu modernleşme hareketi beraberinde modern ev imasını oluşturmuştur. Türk toplumunun ev içi yaşantısında da maddi manevi dönüşümler gerçekleşmesi düşüncesiyle devlet eliyle ilk betonarme, apartman yapıları inşa edildiği görülmektedir bu dönemde. Geleneksel mimariden çokça farklılaşmış şekilde tasarlanan yapılarda, başta mahremiyet gibi İslami hassasiyetlerin yitirildiği görülmektedir.

Yeni dünya görüşünün, Geleneksel Türk kültüründeki görüşten temel farkı merkeze mutlak güç olan Yaratıcı koymuyor olmasıydı. İnsanı ve akli ana güç yerine koyduğu yeni sistemde kontrol edilemeyen, kendinde toplumu ve çevreyi yönetme hakkı gören bir yapı ortaya çıkmıştır. Oysaki İslam düşünce temelleri ile oluşan kurguda vazifesi yapacağını güzel yapmak olan insan, kontrol altındadır ve fanilik bilinciyle işini yapar. O'nun adıyla, onun tezahürü ile dünyaya baktığında gerçek anlamda doğruya ve güzele ulaşacaktır.

Kültür üretim yeri olan evi, vazifesi hayatı ve dünyayı güzelleştirmek olan insan şekillendirir sonra ev insanı. İçinde yaşam sürecektir olan ferdin yaşam şekline uygun kurgulandığında aidiyet hissinin oluşmasını sağlayacak ve ancak bu evlerin sürekliliği olacaktır. İyi ve kalıcı bir mimari mekân ancak kültürel temeller, yüce yargılar ve inançlardan beslenerek oluşabilmektedir. Bu noktada mekânı oluşturan insan kalitesi önem teşkil etmektedir.

İnsanoğlunun hayatında önemli bir olgu olan mekânı şekillendirme görevi verilen insanın yetiştirilmesi, iki yönlü ilim ile donatılması, doğru olana ulaşabilmenin esas yolu olduğu; geleneksel ve modern eğitim sistemlerinin incelenmesi ile ulaşılan sonuçtur. Teknoloji, malzeme çok gelişmiş olsa dahi, geleneksel konutlardaki kullanışlılık, işlevsellik, tasarım detaylarındaki inceliğe ulaşamaması, esas noktada inşa faaliyetindeki amacın düzeltilmesi gerektiğini göstermektedir. Malzemeyi yapan, üreten, yerleştiren ve kullanan ferdin liyakatı ana husustur. Medeniyet birikimi, mesleki bilgi ve manevi değerlerle oluşan donanım ile ancak gerçek manada doğru nizama kavuşulabilecektir. Bu bağlamda, yapılması gereken tarihi yok saymak yada sadece korumak değildir; ülkelerin kendi tarihi tecrübelerinden hareket ederek her alanda olduğu gibi mimaride de kendilerine uygun çözümleri geliştirmektir.

20. yüzyılda Modernleşme akımına karşı çıkan, farklı bir açıdan yaklaşan Türk mimarlardan biri olan Turgut Cansever'in düşünce yapısı ve mimari tasarımlarında, İslam'ın dışından değil içinden bakarak üretmeyi amaçlamıştır. Bu bakış açısıyla inşa ettiği yapılarından biri olan Demir Kaya Evlerinde batıdan gelen taklitçi yaklaşımla değil, yerel ve tarihsel tecrübelerle beslendiği görülmektedir. Demir Kaya Evleri, tasarım detaylarının birçoğunda geleneksel belleğin özelliklerini taşımaktadır. Cansever'in projeyi yapmaktaki amacı, Türkiye'de geçmişimizde

yaptığımız, son bir asırdır kaybolmuş olan, insanlar için güzel mimari ve şehirler kurma yeteneğimizi yeniden gündeme getirmektir. Gündeme getirilmiş ancak yayılması sağlanamamıştır. Günümüzde de halen devam eden konut yapılaşmaları bunu bizlere göstermektedir.

Sonuç olarak etkili ve düzenli kurgusuna Osmanlı dönemi içerisinde ulaşılmış olan Geleneksel Türk Evi mekân kurgusu incelendiğinde, özünde İslam esas sınırları ve hassasiyetleri ile şekillendiği anlaşılmaktadır. İnancın Türk toplumu hayatında etkili olduğu ve her alanına yön veren bir unsur olduğu dönemde mimaride de etkili rol oynaması, insancıl, insanı ve yaşamının huzurunu önceleyen bir düzenin oluşmasını sağladığı görülmektedir. 20. yüzyıla doğru temelinden değişen, geçmişi kötü sayan modernleşme akımları ve sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan konutların yanında; bu süreçte gelenekten beslenerek, moderniteye İslam düşüncesi çerçevesinden bakan bir yöntemle tasarlanan ve güzele ulaşmaya çalışan örneklerinde olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Acar, M.** (2022), *Kamusal Mekân Oluşturma Yaklaşımlarının İstanbul Külliyyeleri Özelinde İncelenmesi ve Gelecek Öngörülleri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akın, N.** (2005), Ev, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:11, s:507-512, Ankara.
- Alkan, E.** (2020), Burckhardt, Titus, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt: Ek-1, s: 218-219, Ankara.
- Alver, K.** (2019), Kültür: Ev Kültürü, K. Alver, (Ed), Kültürel, Mimari ve Sosyal Hayatımızın Tanıkları Türk Evleri, c.1, s.80-126, Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul
- Arseven, C. S.** (1984), Türk Sanatı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Aşikoğlu, N.** (2000), İslam'a Göre İnançın Toplumdaki Yeri ve Rolü, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 4, s.5-10.
- Aşkun, İ. ve Tuztaşı, U.** (2013), “Türk Evi” İdealleştirmesinde “Osmanlı Evi” ve “Anadolu Evi” Kavramlarının Ortaklıklarına İlişkin İşlevsel Açıklamalar, Bilig Dergisi, sayı:66, s273-296.
- Atasoy, E.** (2006), Çevre İçin Eğitim Çocuk-Doğa etkileşimi, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Ateş, M.** (2008), *Geleneksel Türk Konutlarının Plan Kurgusu Ve Karakteristik Özelliklerinin İrdelenmesi, Restorasyon ile Birlikte Yeni İşlev Verilen İstanbul Konaklarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ateşin, H. M.** (1995), İnsan Yapısı ve Çevrenin Tekâmülü, *Mesken ve Mesken Mimarimiz*, s: 69-93, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Aydın, N.** (2015), “Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler”, Ekev Akademi Dergisi, sayı: 63, s: 287-314.
- Ayvazoğlu, B.** (2000), İlmü’l Cemâl, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt: 22, s: 146-148, Ankara.
- Ayvazoğlu, B.** (2012), Dünyayı Güzelleştirmek Turgut Cansever’le Konuşmalar, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, S.** (1977), Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, Birinci Cilt, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

- Ayverdi, S.** (1993), Türk Târihinde Osmanlı Asırları, İkinci Cilt, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul.
- Ayverdi, S.** (1981), Türk Târihinde Osmanlı Asırları, Üçüncü Cilt, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul.
- Bachelard, G.** (1996), Mekânın Poetikası, Çev: Aykut Derman, Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Başgil, A. F.** (1979), Din ve Laiklik, Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- Bayraktaroğlu, B. ve Arabacıoğlu, F. P.** (2022), Kültürün Yayılmasında Mimarlığın Yeri: “Bilge Mimar” Turgut Cansever, Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, 7(2), s.781-794.
- Bektaş, C.** (1996), Türk Evi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bektaş, C.** (2001), Halk Yapı Sanatı, Literatür Yayınları, İstanbul
- Bektaşoğlu, M.** (2009), Anadolu'da Türk İslam Sanatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Bilgin, M.** (1997), Hatim el-Esam, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:16, s:470-472, İstanbul.
- Burckhardt, T.** (1994), ‘Aklın Aynası’ Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler, Çev: Adem Hüsrevoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Burckhardt, T.** (2012), İslam Sanatı Dil ve Anlatım, (Çev: Turan Koç), Klasik Yayınları.
- Botton, A.** (2007), Mutluluğun Mimarisi, Çev: Banu Tellioglu Altuğ, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Bozdoğan, S.** (2002), Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, N.** (1997), Halı, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:15, s:251-262, Ankara.
- Bozkurt, N.** (2005), Ev, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:11, s:502-507, Ankara.
- Bozkurt, N., Küçükkaşçı, S. M.** (2003), Mekke, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:28, s:555-568, Ankara.
- Bozkurt, S. G.** (2013), 19. yy.’da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekân Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 62(2), s: 37-70.

- Burkut, E. B.** (2014), *Osmanlı/Türk Evi Mekân Kurgusunun Modern Konut Mimarisinde Okumak (Wright, Corbusier, Eldem ve Cansever'in Konutları)*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Can, Y.** (2021), *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Canan, İ.** (1995a), Hz. Peygamberin Mesken Telakkisi, *Mesken ve Mesken Mimarimiz*, s: 17-33, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Canan, İ.** (1995b), Hadis Külliyyatı Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, cilt: 3, s: 179-216, Ankara.
- Canbulat, M.** (2009), Tevazu, Dini Kavramlar Sözlüğü, s: 572, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Cansever, T.** (1992), Şehir ve Mimari Üzerine Düşünceler, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- Cansever, T.** (1994), Ev ve Şehir Üzerine Düşünceler, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Cansever, T.** (1995), Mesken Mimarimizin Temel Meseleleri, *Mesken ve Mesken Mimarimiz*, s: 49-60, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Cansever, T.** (1996), İslam Mimarisi Üzerine Düşünceler, (M. Armağan, Çev.), Divan, 1996/1, s.119-146.
- Cansever, T.** (1997), İslâm'da Şehir ve Mimari, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Cansever, T.** (2002), Türk Evi'nin Mimarisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Cansever, T.** (2014), Kubbeyi Yere Koymamak, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Cansever, T.** (2015), İstanbulu Anlamak, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Cansever, T.** (2016), Osmanlı Şehri, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Cantay, T.** (1991), Avlu, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, c.4, s.120-123, Ankara.
- Cüceloğlu, D.** (1997), İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları (7. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çağrı, M.** (1988), Ahenk, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt: 1, s: 515-515, Ankara.
- Çağrı, M.** (2011), Tevazu, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt: 40, s: 583-585 Ankara.
- Çağrı, M.** (2012), Tevekkül, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt: 41, s: 1-2, Ankara.

- Çetin, Y.** (2006), Geleneksel Türk Evinde Cumba, *Sanat Tarihi Dergisi*, sayı:2, c.15, s.18-27.
- Daryal, A. M.** (1995), Mesken ve Çevrenin Psiko-Sosyal Tesirleri, *Mesken ve Mesken Mimarimiz*, s: 61-67, Ensar Neşriyat, İstanbul
- Demir, M.** (2010), *Kur'an'da Tevazu Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirgüç, U.** (2006), *Mimarlıkta Eleştirel Bölgeselcilik ve Turgut Cansever*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dinler, S.** (2018), *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Şehir Kültürü*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Doğan, D.M.** (1994), Temel Büyük Türkçe Sözlük, Bahar Yayınları, İstanbul.
- Doğanay, A.** (2012), Tezyinat, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, c.41, s.79-83.
- Dönmez, M.** (2017), *Konya Evlerinde Mahremiyet ve Tevazunun Mekâna Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Düzenli, H.İ.** (2020), Cansever, Turgut, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, s: 247-248, Ankara.
- Ekim, E.** (2012), *Türk Evinde Yaşam Alanı: Avlu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eldem, S.H.** (1954), Türk Evi Plan Tipleri. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Pulhan Matbaası, İstanbul.
- Eldem, S.H.** (1984), Türk Evi Osmanlı Dönemi, cilt:1, TAÇ: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul.
- Erbakan, N.** (1974), Erbakan Üç Konferans (İslam ve İlim, İslamda Kadın, Sanayi Davamız), Fetih Yayınevi, İstanbul.
- Erguner, K.** (2015), Medeniyet ve Şehir, *Sabah Ülkesi Üç Aylık Kültür-Sanat ve Felsefe Dergisi*, sayı: 43, s.22-26, Nisan 2015.
- Gögebakan, Y.** (2015), Karakteristik Bir Değer Olan Geleneksel Türk Evi'nin Oluşumunu Belirleyen Unsurlar ve Bu Evlerin Genel Özellikleri, İnönü Üniversitesi Kültür Sanat Dergisi, 1(1), s.41-55.

- Gökdemir, M.** (2017), *Modern Şehrin Sorunlarına Çözüm Olarak Turgut Cansever'in Şehir ve Mimari Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Göregenli, M.** (2010), *Çevre Psikolojisi: İnsan Mekân İlişkileri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Görgün, T.** (2003), *Medeniyet*, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, c.28, s.298-301, Ankara.
- Güç, A.** (2022), *Kible*, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, c.25, s.364-365, Ankara.
- Günay, R.** (1998), *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Günay, H. M.** (2010), *Süknâ*, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:38, s:48-50, Ankara.
- Gündoğdu, H.** (1989), "Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar" *Şehr-i Mübarek Erzurum*, Erzurum Belediyesi Yayınları, s: 137-240, Ankara.
- Gündoğdu, Y. B.** (2017), *Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7(2), s: 387-394.
- Güngör, S.** (2019), *Türk Evinin Geleneksel Japon Evi İle Yapısal Açından Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Gür, Ş. Ö.** (1996), *Mekân örgütlenmesi*, Gür Yayıncılık, Trabzon.
- Gür, R. P.** (1987), *Kur'an'a Göre Uzayda Hayat Var*, Gonca Yayınevi, İstanbul.
- Gür, Ş. Ö.** (2000), *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü "Konut Biçiminin Kültürel ve Psikososyal Belirleyicileri"*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Hadimi, M.** (1997), *İslam Ahlâkı*, Hakikat Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul.
- Hayri, S.** (1955), *İslam Mimarisi*, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Çev: Nermin Sinemoğlu), 4 (3), s: 68-74.
- Hökelekli, H.** (2000), *İdrak*, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt: 21, s: 477-478, Ankara.
- İnal, A.** (2019), *Geleneksel Diyarbakır Evlerinin Yapım Teknikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

- İslamoğlu, İ. ve Usta, G.** (2018), Mimari Tasarımda Esneklik Yaklaşımlarına Kurumsal Bir Bakış, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 8 (4), s. 673-683.
- İsmayilov, M.** (2008), *Kur'an'da Sosyal Bütünleşme*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kahraman, B.** (1997), *Geleneksel Türk Odasında İstanbul*, Yüksek Lisans Tezi, M.S.G.S.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kahraman, M. D.** (2014), İnsan İhtiyaçları ve Mekânsal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanılabilirlik Olgusu ve Mekânsal Kalite, (Makale- Derleme), İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir Bölge Planlaması Bölümü, 24(2), s:74-84, İstanbul.
- Kahvecioğlu, H. L.** (1998), *Mimarlıkta İmaj: Mekânsal İmajın Oluşumu ve Yapısı Üzerine Bir Model*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karakoç, S.** (1985), *İslam, Diriliş Yayınları*, İstanbul.
- Karagöz, İ.** (2009), Kur'an, Dini Kavramlar Sözlüğü, s: 339-341, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Kararmaz, S.** (2019), *Seyahatnâme Işığında Mekke'de Osmanlı Mimari Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Karasözen, R. S.** (1993), *Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kartal, H. B.** (2014), *İslam Mimarisinin Düşünsel Arka Planına Dair Bir Yaklaşım Denemesi, Muhafazakâr Düşünce/ Muhafazakâr Düşünceyi Etkileyen Düşünürler III*, Yıl: 10, Sayı: 39, s:179-210.
- Karpuz, H.** (1993), *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kazan, H.** (2019), *Sanat Türk Evi'nin Estetiği*, K. Alver, (Ed), Kültürel, Mimari ve Sosyal Hayatımızın Tanıkları Türk Evleri, c.1, s.46-80, Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul.
- Koç, T.** (2014), *İslâm Estetiği*, İSAM Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, P. A.** (2008), *Sedad Hakkı Eldem Türk Evi ve Frank Lloyd Wright Prairie Evleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi,

İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Yıl:7, Sayı:14, s.35-51, İstanbul.

- Kuban, D.** (1982), Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.** (1995), Türk Hayat'lı Evi, Mısırlı Matbaacılık A.Ş., İstanbul.
- Kuban, D.** (2002), Mimarlık Kavramları: Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş, YEM Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.** (2013), Türk Ahşap Konut Mimarisi 17.-19. Yüzyıllar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kukaracı, İ.U., Aktemur, A.M.** (t.y.), Modernleşme Süreci İçerisinde Erzurum Konut Mimarisinin Geldiği Nokta, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, s: 45-62.
- Kutluer, İ.** (2000), İnsan, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt: 28, s: 320-323, Ankara.
- Kutluer, İ.** (2003), Mekân, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt: 22, s: 550-552, Ankara.
- Küçükerman, Ö.** (1973), Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar, Apa Ofset Basımevi, İstanbul.
- Küçükerman, Ö.** (1985), Kendi Mekânı Arayışı İçinde Türk Evi, Türkiye Turizm ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Küçükerman, Ö. ve Güner, Ş.** (1995), Anadolu Mirasında Türk Evleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Mülayim, S.** (2005), Mimari, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:30, s:91-95, Ankara.
- Mülayim, S.** (1988), Ahenk, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:1, s:523-524, Ankara.
- Nar, M. Ş.** (2019), Kültürel Kimlik Sorunsalı: Görecelik mi, Evrenselcilik mi? Yoksa Uzlaşma mı?, Antropoloji Dergisi, sayı: 37, s: 72-80, (15.06.2019), Dergipark.
- Ökten, S.** (1995), Milli Kültür Açısından Mesken İle İlgili Bazı Tesbitler, *Mesken ve Mesken Mimarimiz*, s: 99-115, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Önkal, A.** (1998), Hücre-i Saâdet, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:18, s:456-458, Ankara.

- Özdemir, F. Ç.** (2015), Samiha Ayverdi'nin Eserlerinde Aile Yapısı Üzerine Düşünceler, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sayı: 174, s: 23-34.
- Özdemir, M.** (1995), Endülüs, , TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt: 11, s: 211-225, Ankara.
- Özdenören, R.** (1999), *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Özek, A.** (1995), Kur'an'a Göre İslam Mesken veya Bir Müslümanın Evi Nasıl Olmalıdır?, *Mesken ve Mesken Mimarimiz*, s: 11-15, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Özel, A.** (2022), Kible, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:25, s:365-368, Ankara.
- Özeren, E. B.** (2018), *Geleneksel Türk Evinin Yeni Fonksiyonu İle İnsan Psikolojisi Üzerine Etkisi: Konya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Özler, M.** (2012), Tevhid, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:41, s:18-20, Ankara.
- Özlüdil, B.** (2004), *Çağdaş Mimarlık Söylemlerinde İslami Düşünce*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öztuna, Y.** (1970), Resimlerle Türkiye Tarihi, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Paçacı, İ.** (2009), Müstehab, Dini Kavramlar Sözlüğü, s: 442, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Pehlivan, R.** (1989), Kaynak ve Hikmetleriyle Büyük Namaz Hocası, Motif Yayınları, İstanbul.
- Pehlivan, R.** (1995), Kur'an-ı Kerim Ve Türkçe Meali, Motif Yayınları, İstanbul.
- Pehlivan, R.** (1996), Laiklik Yargılanıyor-İslami Açıdan Laiklik, Gonca Yayınları, İstanbul.
- Pehlivan, R.** (2001), Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali, İstanbul Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Pehlivan, R.** (2005a), Elmalılı Hamdi Yazır Ayet Ayet Kur'an-ı Kerim Ve Türkçe Meali, Motif Yayınları, İstanbul.

- Pehlivan, R.** (2005b), İmam Buhari Edebu'1-Müfred Müslümanın Edep ve Ahlakı, Tahric ve Tahkik: Muhammed Nasıruddin el-Albanî, Motif Yayınları, İstanbul.
- Pehlivan, R.** (2005c), Adım Adım Hac ve Umre, Motif Yayınları, İstanbul.
- Pehlivan, R.** (2010), 1400 Hadiste Müslüman Kimliği, Motif Yayınları, İstanbul.
- Pehlivan, R.** (2011), Bütün Peygamberlerin Tebliğ Ettiği Nesil Emniyeti ve Aile, Motif Yayınları, İstanbul.
- Rahman, A.** (1996), Mimarî, Sîret Ansiklopedisi, cilt: 1, s: 301-303, İnkilab Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, N.** (1978), Divriği' de Ev Mimarisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Sert, H. E.** (2004). Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları, Bilge Yayınları, İstanbul.
- Sinanoğlu, M.** (2001). İslam, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:23, s:1-2, Ankara.
- Sinanoğlu, M.** (2012). Tevhid-ilmi, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:41, s:26-27, Ankara.
- Sivri, H.** (1993). *Fiziksel ve Mekânsal Çevrenin Çocuk Davranışına ve Gelişimine Etkileri: Çocuk İçin Oluşturulacak Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Sözen, M. ve Eruzun, C.** (1992). Anadolu' da Ev ve İnsan, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti, Emlak Bankası, İstanbul.
- Şafak, A.** (1982), İslam Hukuku Açısında Şehircilik ve Aile Meskeni Problemi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5, s:1-23, Erzurum. Çevrimiçi:<https://dergipark.org.tr/pub/atauniilah/issue/2743/36563>
- Tanilli, S.** (1981), Uygarlık Tarihi: Çağdaş Dünyaya Giriş, (8. Basım), Say Kitap Pazarlama, Tarih dizi:1, İstanbul.
- Taşkömür, H.** (1995), Osmanlı Mahallesinde Beşeri Münasebetler, *Mesken ve Mesken Mimarimiz*, s: 43-49, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Taşpınar, İ.** (2017), Titus Burckhardt ve Mimaride Dini Sembolizm, Milet ve Nihal, 14 (2), 160-174.

- Torlak, Ö.** (2012) “Modernleşme Kurgusu Olarak Âilenin Türk Romanına Yansması”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 31, s: 137-153.
- Topçu, S. ve Numan. İ.** (2020), Hz. Hatice / Mevlîd-i Fâtıma Evi’nin Dönüşümleri Hakkında, *B â b Mimarlık ve Tasarım Dergisi*, bab *Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*, 1(2), s: 125-141.
- Tümer, G.** (1979), *İnsan-Mekân İlişkileri ve Kafka*, E.Ü. Güzel Sanatlar Matbaası Baskı İşliğı, İzmir.
- Uçar, Ö.** (2013), *Çocukların Yaşanılan Yer ve Buna Bağlı Olarak Mekân Algısının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Uludağ, S.** (2012), Tevekkül, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt: 41, s: 3-4, Ankara.
- Uluengin, N. Y.** (1998), *Osmanlı-Türk Sivil Mimarisinde Pencere Açıklıklarının Gelişimi*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Usta, G.** (2020). Mekân ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açından İrdelenmesi, *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10 (1), s: 25-30.
- Uşma, G.** (2021). Anadolu’daki Geleneksel Türk Evlerinin Plan, Cephe ve Süsleme Özellikleri Bağlamında İncelenmesi, *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6, s: 227-259.
- Uysal, Ö. N.** (2007), *Geleneksel Türk Evi İç Mekân Kurgusunun İncelenmesi ve Süleymaniye Bölgesi Örnekleri Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.
- Ünal, S.** (2001), Kâbe, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, cilt:24, s:14-21, Ankara.
- Yazıcı, S.** (2004), Sosyal ve Kültürel Mekânların Çocuk Gelişimi Üzerinde Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yazır, E. H.** (1979), *Hak Dîni Kur’ân Dili Türkçe Tefsir*, Cilt:4, Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Yürekli, H. ve Yürekli, F.** (2007), *Tür Evi-Gözlemler-Yorumlar*, Yem Yayınları, İstanbul.

- Yıldız, M. C. ve Gündüz, M.** (2015), Komşuluk Kültürü, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, İ.** (2011), Medeniyetler Mimarası Diyarbakır Mimarisi, Diyarbakır Valiliği.
- Url-1** <<https://islamansiklopedisi.org.tr/ev#1> >, (erişim tarihi 05.10.2022).
- Url-2**<<https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/medeniyet-yadigarlari-kitapta-toplandi> >,erişim tarihi 05.10.2022.
- Url-3**<<https://irfandunyamiz.com/sade-hayat-imandandir>>,erişim tarihi:06.01.2023.
- Url-4**<<https://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/Catalhoyuk-Guidebook-TURKISH.pdf> >, erişim tarihi 10.01.2023.
- Url-5**<<http://www.catalhoyuk.com/tr/sit/mimari>>, erişim tarihi 05.10.2022.
- Url-6** <[https:// http://www.ulukavak.net/40yil/01.pdf](https://http://www.ulukavak.net/40yil/01.pdf)>, erişim tarihi 13.01.2023.
- Url-7** <https://www.instagram.com/sanayii_nefise/related_profiles/>, erişim tarihi 15.05.2022.
- Url-8**<<https://www.icmimarlikdergisi.com/2016/09/02/anadoluda-turk-evlerinin-tarihsel-sureci-plan-turleri/>>, erişim tarihi 18.01.2023.
- Url-9**<<https://archi101.com/terimler/temel-tasarim-ilkeleri/>>, erişim tarihi 20.01.2023.
- Url-10** <[https:// tr.wikipedia.org/wiki/Alg%C4%B1](https://tr.wikipedia.org/wiki/Alg%C4%B1)>, erişim tarihi 22.01.2023.
- Url-11**< <https://www.siyerinebi.com/tr/siyerinebi/ademsarac/medinenin-ilk-muslumanlari>>, erişim tarihi 12.01.2023.
- Url-12**< <https://sozluk.gov.tr/>>, “Kültür”, erişim tarihi 26.01.2023.
- Url-13** <[https:// www.dunyabizim.com/m/mayis-2020-dergilerine-genel-bir-bakis-3-makale,1805.html](https://www.dunyabizim.com/m/mayis-2020-dergilerine-genel-bir-bakis-3-makale,1805.html)>, erişim tarihi 26.01.2023.
- Url-14**< <https://tr.pinterest.com/pin/503206958353454931/>>, erişim tarihi 26.01.2023.
- Url-15** <[https:// www.lugatim.com/s/abidevi](https://www.lugatim.com/s/abidevi) >, erişim tarihi 26.01.2023.
- Url-16** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/tevhid-ilm](https://islamansiklopedisi.org.tr/tevhid-ilm) >, erişim tarihi 27.01.2023.
- Url-17** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/amel](https://islamansiklopedisi.org.tr/amel) >, erişim tarihi 27.01.2023.
- Url-18** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/muamelat](https://islamansiklopedisi.org.tr/muamelat) >, erişim tarihi 27.01.2023.

- Url-19** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/tezyinat](https://islamansiklopedisi.org.tr/tezyinat) >, erişim tarihi 27.01.2023.
- Url-20** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/tevhid#1](https://islamansiklopedisi.org.tr/tevhid#1) >, erişim tarihi 27.01.2023.
- Url-21** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/burckhardt-titus](https://islamansiklopedisi.org.tr/burckhardt-titus) >, erişim tarihi 29.01.2023.
- Url-22** <[https:// kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Neml-suresi/3247/88-ayet-tefsiri](https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Neml-suresi/3247/88-ayet-tefsiri)>, erişim tarihi 29.01.2023.
- Url-23** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/tevazu](https://islamansiklopedisi.org.tr/tevazu) >, erişim tarihi 29.01.2023.
- Url-24** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/kemal](https://islamansiklopedisi.org.tr/kemal)>, erişim tarihi 30.01.2023.
- Url-25** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/hududullah](https://islamansiklopedisi.org.tr/hududullah)>, erişim tarihi 31.01.2023.
- Url-26** <[https:// www.eminsert.org/bilgi-dusunce-niyet-ve-davrans/?cv=1](https://www.eminsert.org/bilgi-dusunce-niyet-ve-davrans/?cv=1)>, erişim tarihi 02.02.2023.
- Url-27** <<https://islamansiklopedisi.org.tr/mekke> >, erişim tarihi 03.02.2023
- Url-28** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/kible#2-islamda-kible](https://islamansiklopedisi.org.tr/kible#2-islamda-kible) >, erişim tarihi 03.02.2023
- Url-29** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/kible#1](https://islamansiklopedisi.org.tr/kible#1) >, erişim tarihi 03.02.2023
- Url-30** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/hucre-i-saadet](https://islamansiklopedisi.org.tr/hucre-i-saadet) >, erişim tarihi 07.02.2023
- Url-31** <[https:// www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/medeniyet-yadigarlari-kitapta-toplandi](https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/medeniyet-yadigarlari-kitapta-toplandi)>, erişim tarihi 12.02.2023
- Url-32** <[https:// islamansiklopedisi.org.tr/cansever-turgut](https://islamansiklopedisi.org.tr/cansever-turgut) >, erişim tarihi 12.02.2023
- Url-33** <[https:// www.archnet.org/sites/771?media_content_id=9591](https://www.archnet.org/sites/771?media_content_id=9591)>, erişim tarihi 14.02.2023
- Url-34** <[https:// www.archnet.org/sites/771?media_content_id=10036](https://www.archnet.org/sites/771?media_content_id=10036)>, erişim tarihi 14.02.2023
- Url-35** <[https:// www.archnet.org/sites/771?media_content_id=10298](https://www.archnet.org/sites/771?media_content_id=10298)>, erişim tarihi 14.02.2023
- Url-36** <[https:// www.archnet.org/sites/771?media_content_id=27597](https://www.archnet.org/sites/771?media_content_id=27597)>, erişim tarihi 14.02.2023
- Url-37** <[https:// www.archnet.org/sites/771?media_content_id=27616](https://www.archnet.org/sites/771?media_content_id=27616)>, erişim tarihi 14.02.2023

- Url-38** <[https:// www.archnet.org/sites/771?media_content_id=27617](https://www.archnet.org/sites/771?media_content_id=27617)>, erişim tarihi 14.02.2023
- Url-39** <[https:// www.archnet.org/sites/771?media_content_id=27625](https://www.archnet.org/sites/771?media_content_id=27625)>, erişim tarihi 14.02.2023
- Url-40** <[https:// ziraatyapma.blogspot.com/2020/04/turk-cadr-ve-yapls.html](https://ziraatyapma.blogspot.com/2020/04/turk-cadr-ve-yapls.html) >, erişim tarihi 04.03.2023
- Url-41** <[https:// tuvayrek.wordpress.com/2020/09/23/mehmed-safiyuddin-erhan-esrefoglu-ile-soylesi](https://tuvayrek.wordpress.com/2020/09/23/mehmed-safiyuddin-erhan-esrefoglu-ile-soylesi)>, erişim tarihi 11.03.2023
- Url-42** <[https:// akademyadergisi.com/gecmisten-gunumuze-turk-mimarisinin-degisimi](https://akademyadergisi.com/gecmisten-gunumuze-turk-mimarisinin-degisimi)>, erişim tarihi 12.03.2023
- Url-43** < <https://www.bizevdeyokuz.com/osmanli-mimarisi-koyler/>>, erişim tarihi 11.03.2023
- Url-44** <[https:// en.wikipedia.org/wiki/Wells_Cathedral](https://en.wikipedia.org/wiki/Wells_Cathedral) >, erişim tarihi 23.03.2023
- Url-45** <[https:// .wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleymaniye_Camii](https://.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleymaniye_Camii) >, erişim tarihi 11.03.2023
- Url-46** <[https:// www.kerimusta.com/osmanli-ve-avrupada-tuvalet-kulturu/](https://www.kerimusta.com/osmanli-ve-avrupada-tuvalet-kulturu/)>, erişim tarihi: 28.03.2023
- Url-47** < <https://www.arkitera.com/haber/gecmisin-modern-mimarisi-6-izmir/> >, erişim tarihi 10.04.2023
- Url-48** < [https:// tarihdergi.com/ilk-betonarme-apartman-1922de-lalelide-yapildi-harikzedegan-apartmanlari-tayyare-apartmanlari/](https://tarihdergi.com/ilk-betonarme-apartman-1922de-lalelide-yapildi-harikzedegan-apartmanlari-tayyare-apartmanlari/) >, erişim tarihi 14.05.2023
- Url-49** < https://www.archnet.org/sites/771?media_content_id=10037>, erişim tarihi 15.05.2023
- Url-50** < <http://www.ulukavak.net/40yil/01.pdf> >, erişim tarihi 20.04